

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

**ARAP BAHARI'NIN KRİZ
YÖNETİMİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: MISIR
ARAP CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ**

Fatma Nur ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK- 2020**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

**ARAP BAHARI'NIN KRİZ YÖNETİMİ
BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: MİSİR
ARAP CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ**

**DANIŞMAN : Doç. Dr. Ahmet TUNÇ
JÜRİ : Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ
JÜRİ : Doç. Dr. Aziz BELLİ**

Fatma Nur ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2020**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

**ARAP BAHARI'NIN KRİZ YÖNETİMİ
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ:
MISIR ARAP CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ**

Fatma Nur ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez 03/01/2020 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

Doç. Dr. Ahmet TUNÇ
BAŞKAN

Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ
ÜYE

Doç. Dr. Aziz BELLİ
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Burcu ERŞAHAN
Enstitü Müdür Vekili

Not: Bu tez ve Projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARAP BAHARI’NIN KRİZ YÖNETİMİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ: MISIR ARAP CUMHURİYETİ
ÖRNEĞİ**

Fatma Nur ÖZDEMİR

Danışman : Doç. Dr. Ahmet TUNÇ
Yıl : 2020, Sayfa: XI+108
Jüri : Doç. Dr. Ahmet TUNÇ (Başkan)
: Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Üye)
: Doç. Dr. Aziz BELLİ (Üye)

Krizler hayatın her alanında karşılaşılan, örgütlerin varlıklarını tehlike altına atan, acil müdahale ve çözüm gerektiren kaotik durumlardır. Kriz yönetimi ise örgütleri muhtemel kriz durumlarından koruma ve meydana gelen krizlerden en az zararla çıkarma sürecidir. Günümüzde yaşanan bilişsel devrim ile siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik yönleri olan küreselleşmenin etkisiyle örgütler çok daha büyük ve dinamik krizlerle karşı karşıya kaldığından kriz yönetimi birçok bilim dalı tarafından üzerinde önemle durulan bir olgu olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininde krizler devletlerin ulusal değerlerine tehdit oluşturan ve acilen yönetilmesi gereken durumlar olup güvenlik çalışmaları şemsiyesi altında gittikçe anlam kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle sistemin yapısı değişmeye başlamış ve sisteme hâkim olan belirsizlik sonucu tehditlerin nereden ve ne şekilde geleceğinin öngörülmesi de güç bir hal almıştır. Bununla birlikte tehdit algılamalarının sayısında da artış olmuş terör, göç, sınır anlaşmazlıkları, insan hakları ihlalleri gibi konular temel kriz alanlarını oluşturmuştur. Yaşadığımız çağda iletişimin gelişmesi ve sınırların giderek şeffaflaşmaya başlaması ile bir yerde meydana gelen krizin etkileri bölgesel ve küresel çaplarda hissedilmeye başlamış ve bunun neticesinde kriz yönetiminin işlevi ve önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2010 yılının sonlarında Arap ülkelerini etkisi altına alan devrim rüzgârları bölgede büyük çaplı bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Bölge üzerinde önemli sonuçlar doğurmuş olup bölgenin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Arap Baharı sürecinde oldukça müstesna bir yere sahip olan Mısır’da önemli siyasal değişimler yaşanmış olup ülkede yaşanan gelimeler de Arap Baharı sürecinde makas değişimine neden olmuştur.

Çalışmada araştırma soruları olarak “Mısır’da gerçekleşen devrimin nedenleri nelerdir?”, “Devrimde etkili olan aktörler kimlerdir?”, “Arap Baharı sürecinde Mısır nasıl etkilenmiştir?”, “Mısır’da yaşanan kriz Arap Baharı sürecini ve bölgeyi nasıl etkilemiştir?” ve “Mısır’daki kriz nasıl yönetilmiştir?” belirlenmiş olup bu sorulara cevap aranmıştır. Araştırma soruları doğrultusunda hipotezler ise “Arap Baharı Mısır’da önemli siyasal değişimlere sebep olmuş, Mısır’da yaşanan gelişmeler de Arap Baharı sürecinde bir kırılma noktası olmuştur”, “Mısır’daki otoriter sistemin devamında, Arap Baharı sürecinde çökmesinde ve sonrasında tekrar inşasında ordunun tavrı belirleyici değişken olmuştur” ve “Mısır’da yaşanan askeri darbeden sonra Arap Baharı ile başlayan süreç farklı bir mecraya girmiştir” şeklinde kurgulanmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış olup tarihsel ve betimsel bir metodoloji kullanılmıştır. Yapılan taramalar ve ulaşılan kaynaklar neticesinde Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetiminin yeteri kadar ele alınmadığı ve gereken önemin verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetimi ilke ve stratejilerini ele alması ve Arap Baharı sürecinde Mısır’daki siyasi krizin ilk defa kriz yönetimi bağlamında değerlendirilmesinden dolayı literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Kriz Yönetimi, Arap Baharı, Mısır, Siyasi Kriz.

**DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL
RELATIONS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**EVALUATION OF ARAB SPRING IN THE CONTEXT
OF CRISIS MANAGEMENT: EXAMPLE OF EGYPT
ARAB REPUBLIC**

Fatma Nur ÖZDEMİR

Supervisor : Assoc. Prof. Ahmet TUNÇ

Year : 2020, Pages: XI+108

Jury : Assoc. Prof. Ahmet TUNÇ (Chairperson)

: Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Member)

: Assoc. Prof. Aziz BELLİ (Member)

Crises are chaotic situations that are faced in all areas of life, endanger the assets of organizations, and require urgent intervention and solution. On the other hand, crisis management is the process of protecting organizations from possible crisis situations and removing them from the crises with the least damage. Crisis management has become a phenomenon that has been emphasized by many disciplines since organizations face much larger and dynamic crises with the effect of the cognitive revolution and the globalization which has political, economic, cultural and technological aspects. In the discipline of International Relations, crises are situations that threaten the national values of the states and should be managed urgently and they have become increasingly important under the umbrella of security studies. With the end of the Cold War, the structure of the system began to change and as a result of the uncertainty prevailing in the system, it became difficult to predict where and how the threats would come from. In addition, the number of threat perceptions has increased and terrorism, migration, border disputes and human rights violations have been the main crisis areas. Nowadays, the effects of the crisis occurring in any place has begun to be felt in regional and global scales through the development of communication and the increasing transparency of the borders and as a result of this, the function and importance of crisis management became more evident.

The winds of the revolution that affected Arab countries in late 2010 caused a major crisis in the region. It has important consequences on the region and has

caused the region to reshape. In Egypt, which has a very exceptional place in the Arab Spring process, significant political changes occurred, thus the developments in the country have caused scissors change in the Arab Spring process.

In the study, following questions were tried to be answered; “What are the causes of the revolution in Egypt?”, “Who are the actors in the revolution?”, “How was Egypt affected during the Arab Spring?”, “How did the crisis in Egypt affect the Arab Spring process and the region?” and “How was the crisis in Egypt managed?”. Accordingly, the hypotheses were built as follows; “The Arab Spring caused significant political changes in Egypt and the developments in Egypt became a breaking point in the Arab Spring process”, “The attitude of the army was the determining factor in the continuation of the authoritarian system in Egypt, its collapse during the Arab Spring process and its subsequent reconstruction” and “After the military coup in Egypt, the process that started with the Arab Spring entered a different channel”.

In the study, a historical and descriptive methodology was utilized, alongside it's benefited from qualitative research methods. As a result of literature search and the resources reached, it was concluded that the crisis management was not adequately addressed and that the necessary importance was not given in the discipline of International Relations. This study is thought to contribute to the literature since it's examined the principles and strategies of crisis management in the discipline of International Relations and evaluated the political crisis in Egypt in the context of crisis management for the first time during the Arab Spring process.

Keywords: International Relations, Crisis Management, Arab Spring, Egypt, Political Crisis.

ÖN SÖZ

Akademik hayatın ilk aşamasını oluşturan yüksek lisans eğitimimi tamamlamamın verdiği mutluluk ile bitiriyor olmamın hüznünü beraber yaşıyorum. Bu sayfayı sonlandırmadan önce yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen hocalarım ve aile bireylerime birkaç kelam etmek istiyorum.

Yüksek lisans eğitimim boyunca her zaman “kızım ben sana çok güveniyorum” diyerek beni cesaretlendiren, istediğim alanda çalışmama izin veren, tez konumun seçimini bana bırakan, yaptığım her işte arkamda duran ve sürekli çalışmaya teşvik eden değerli danışmanım Doç. Dr. Ahmet TUNÇ’ a “umarım güvenini boşa çıkarmamışımdır” dileğiyle teşekkürü borç biliyorum. Yıllar sonra kendisi gibi bir gün hoca olsam bile her zaman manevi danışmanım olarak kalacağını belirtmek istiyorum.

Kendisini gördüğümde her seferinde benden önce davranarak güler yüzüyle selam veren, nasılsın demeden halimi hatırımlı sormadan geçmeyen, bize karşı hep abi ve arkadaş gibi yaklaşan, tecrübesi ile bize yol gösteren ve sohbetini bizden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Toğrul ISMAYİL’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans eğitimimde dersine girdiğim ilk günden itibaren bana bu mesleği bir kez daha sevdiren, tecrübeleriyle hem akademik alanda hem de hayata dair adeta fener misali yolumuzu aydınlatan, disiplin anlayışına, çalışma azmine ve hepsinden önce insanlığına hayranlık duyduğum çok kıymetli hocam Doç. Dr. Osman AĞIR’a teşekkür ediyorum.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen, her zaman yanımda olan ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim kıymetli babam Aslan ÖZDEMİR’e ve değerli annem Fatoş ÖZDEMİR’e minnettarım. Ayrıca lisans eğitimimi bitirdikten sonra yüksek lisansa başlamam için beni teşvik eden ve her zaman abim olarak yanımda olan değerli eniştem Bayram SATICI’ya teşekkürü borç biliyorum. Onları düşündükçe tüm zorlukların üstesinden geleceğimi hissettiğim ablam Melike SATICI’ya, kardeşlerim Nisa Nur ÖZDEMİR’e ve Onur ÖZDEMİR’e teşekkür ediyorum.

Bu tezi böyle bir babanın evladı olmaktan gurur duyduğum, bu hayattaki en büyük şansım olan BABAM’a ithaf ediyorum.

Fatma Nur ÖZDEMİR
OCAK-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
1. GİRİŞ	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	4
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KRİZ VE KRİZ YÖNETİMİ	8
3.1. Etimolojik ve Epistemolojik Açıdan Kriz	8
3.2. Krizi Etkileyen Faktörler	10
3.2.1. Çevresel (Dışsal) Faktörler	10
3.2.2. Örgütsel (İçsel) Faktörler	11
3.3. Krizin Özellikleri	12
3.3.1. Belirsizlik	12
3.3.2. Tehdit	12
3.3.3. Zaman Baskısı	13
3.3.4. Diğer Özellikler	13
3.4. Kriz Sürecinin Aşamaları	13
3.4.1. Potansiyel Kriz Aşaması	13
3.4.2. Gizli Kriz Aşaması	14
3.4.3. Hareketsizlik (Eyleme Geçememe) Aşaması	14
3.4.4. Hatalı Tedbir Aşaması	14
3.4.5. Kriz Aşaması	14
3.4.6. Kriz Sonrası Dönem (Çözüm Veya Çöküş)	15
3.5. Kriz Yönetimi ve Kriz Yönetimi Teknikleri	15
3.5.1. Kriz Yönetimi	16
3.5.1.1. Kriz Yönetimi Süreci ve Aşamaları	17
3.5.1.2. Kriz Yönetimi Yaklaşımları ve Kriz Yönetiminde Kullanılan Teknikler	18
3.5.1.2.(1). Krizden Kaçma Yaklaşımı	19
3.5.1.2.(2). Krizi Çözme Yaklaşımı	19
3.6. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi	20
3.6.1. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi İle İlgili Kavramlar: İstihbarat, Diplomasi ve Yumuşak Güç (Soft Power)	20
3.6.2. Uluslararası İlişkilerde Neo-klasik realizm ve Kriz: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve	22
3.6.3. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi İlkeleri ve Stratejileri	23
3.6.3.1. Saldırı Stratejileri	24
3.6.3.1.(1). Şantaj Stratejisi	24
3.6.3.1.(2). Kontrollü Baskı Stratejisi	25
3.6.3.1.(3). Oldu-Bitti Stratejisi	25
3.6.3.1.(4). Yıpratma Stratejisi	25
3.6.3.2. Savunma Stratejileri	26
3.6.3.2.(1). Tırmanmayı Sınırlama Stratejisi	26
3.6.3.2.(2). Göze Göz-Diş Diş Stratejisi	26
3.6.3.2.(3). Zaman Kazanma Stratejisi	26
3.6.3.2.(4). İmkânları Deneme Stratejisi	26
3.6.3.2.(5). Hat Çekme Stratejisi	27
3.6.4. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimine Müdahale Araçları	27
3.6.4.1. Uluslararası Anlaşmazlıkların Barış Yolu İle Çözümü	27

3.6.4.1.(1). Diplomatik ve Siyasal Yöntemler	28
3.6.4.1.(1).(a). Görüşme	28
3.6.4.1.(1).(b). Dostça Girişim.....	28
3.6.4.1.(1).(c). Arabuluculuk	28
3.6.4.1.(1).(d). Soruşturma Komisyonları	29
3.6.4.1.(1).(e). Uzlaştırma Komisyonları	29
3.6.4.1.(2). Hukuki Yöntemler	29
3.6.4.1.(2).(a). Uluslararası Hakemlik.....	30
3.6.4.1.(2).(b). Uluslararası Mahkemeler	30
3.6.4.2. Uyuşmazlıkların Zorlayıcı Yollar İle Çözümü	31
3.6.4.2.(1). Misilleme.....	31
3.6.4.2.(2). Zararla Karşılık	32
3.6.4.2.(3). Karışma (Müdahale)	32
3.6.5. Uluslararası Örgütler ve Kriz Yönetimi	33
3.6.5.1. Birleşmiş Milletler ve Kriz Yönetimi.....	33
3.6.5.2. NATO ve Kriz Yönetimi	34
4. ORTADOĞU VE ARAP BAHARI	36
4.1. Ortadoğu'ya Genel Bir Bakış	36
4.1.1. Coğrafya ve Jeopolitik Konum	36
4.1.2. Toplumsal, Kültürel ve Siyasal Yapı	38
4.1.3. Ekonomik Yapı	39
4.2. Arap Baharı ve Nedenleri.....	40
4.2.1. İç Nedenler	41
4.2.1.1. Özgürlük Talebi	41
4.2.1.2. Yolsuzluk Problemi.....	42
4.2.1.3. Ekonomik Sorunlar	42
4.2.1.4. Baskıcı Yönetimler.....	42
4.2.1.5. Rejimlerin İsrail ve Batı Yanlısı Nitelikleri.....	43
4.2.2. Dış Nedenler	43
4.2.2.1. Uluslararası Sistemin Yapısı.....	43
4.2.2.2. Bilgi Çağı ve Bilginin Paylaşımı	43
4.2.2.3. Küreselleşme.....	44
4.2.2.4. Uluslararası Siyasi ve Askeri Gelişmeler	44
4.2.2.5. Türkiye Etkisi.....	44
4.3. Arap Baharının Yansımaları.....	45
4.3.1. Tunus.....	45
4.3.2. Libya	46
4.3.3. Yemen	47
4.3.4. Suriye	48
4.4. Arap Baharı'nın Sonuçları	51
5. MISIR ARAP CUMHURİYETİ	54
5.1. Genel Bilgiler ve Ülke Profili	54
5.2. Siyasi Tarihe Genel Bir Bakış	56
5.3. Monarşiden Cumhuriyete Geçiş: Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek Dönemleri.....	57
5.3.1. Cemal Abdülnasır Dönemi (1952-1970).....	57
5.3.2. Enver Sedat Dönemi (1970- 1981)	59
5.3.3. Hüsnü Mübarek Dönemi (1981-2011).....	62
5.4. Sosyal Yapı	63
5.4.1. Dini Gruplar.....	64
5.4.1.1. Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin).....	64
5.4.1.2. Selefiler.....	66
5.4.2. Sivil Toplum Hareketleri.....	67
5.4.2.1. Kifaye Hareketi	68

5.4.2.2. 6 Nisan Hareketi.....	68
5.5. Siyasi Partiler	69
6. ARAP BAHARI VE MİSİR'DA SİYASİ KRİZ YÖNETİMİ	72
6.1. Mısır'daki Siyasi Krizde Bağımsız ve Ana Değişkenler	72
6.1.1. Bağımsız Değişkenler	73
6.1.1.1. Uluslararası Sistemin Yapısı.....	73
6.1.1.2. Bölgede Yaşanan Gelişmeler ve Mevcut Konjonktür.....	74
6.1.2. Ana Değişkenler	75
6.1.2.1. Lider	75
6.1.2.2. Ordu.....	76
6.1.2.3. Muhalif Gruplar	76
6.1.2.4. El-Cezire	78
6.2. Siyasi Kriz Süreci	78
6.2.1. Krizin Evreleri	78
6.2.1.1. Kriz Öncesi	78
6.2.1.2. Başlangıç ve Tırmanma	79
6.2.1.3. Yumuşama ve Krizin Son Bulması.....	80
6.2.2. Siyasi Krizde Tarafların Uygulamış Olduğu Stratejiler.....	81
6.3. Devrimden Sonra Mısır'da Yaşanan Olaylar ve Yeni Kriz Süreci	83
6.3.1. Muhammed Mursi Dönemi	83
6.3.1.1. Anayasa Referandumu ve İlk Sivil Anayasa	87
6.3.1.2. Referandum Sonrasında Yaşanan Gelişmeler ve Askeri Darbeye Giden Süreç	88
6.3.2. Abdülfettah el-Sisi Dönemi.....	89
6.3.3. Kriz Sürecinde Tarafların Uygulamış Olduğu Stratejiler ve Kriz Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi.....	91
6.4. Mısır'da Meydana Gelen Askeri Darbenin Bölgesel ve Küresel Aktörler Tarafından Değerlendirilmesi	93
7. SONUÇ ve TARTIŞMA.....	95
KAYNAKLAR	99
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
D8	: Gelişen Sekiz Ülke
DAEŞ	: El-Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam (Irak Şam İslam Devleti)
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GKRY	: Güney Kıbrıs RUM Yakası
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IRA	: Irish Republican Army (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
KFOR	: Kosova Force (Kosova Gücü)
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
M.Ö	: Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
NCMP	: NATO Crisis Management Process (NATO Kriz Yönetim Süreci)
NCRS	: NATO Crisis Responce System (NATO Kriz Müdahale Sistemi)
OHAL	: Olağanüstü Hal
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	: Partiya Yekitiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
SFOR	: Stabilization Force (İstikrar Gücü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAEK	: Uluslararası Atom Enerji Kurumu
UDP	: Ulusal Demokrat Parti
YAK	: Yüksek Askeri Konsey

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. Kriz Sürecindeki Aşamalar ve Temel Özellikleri.....	15
Tablo 6.1. Mısır'daki Siyasi Krizde Tarafların Kriz Yönetim Stratejileri.....	82
Tablo 6.2. 2012 Halk Meclisi Seçim Sonuçları	84
Tablo 6.3. 2012 Şura Konseyi Seçim Sonuçları.....	84
Tablo 6.4. Anayasa Yazım Komisyonu'ndaki Meslek ve Mensubu Olunan Kurumlara Göre Üye Sayısı Dağılımı.....	87
Tablo 6.5. Devrim Sonrası Yaşanan Krizde Tarafların Uyguladığı Kriz Stratejileri	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekiller</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Çince Kriz Sembolü.....	10
Şekil 3.2. Kriz Süreci Aşamaları	15
Şekil 3.3. Kriz Yönetiminin Aşamaları.....	17
Şekil 3.4. İnteraktif Yaklaşım	19
Şekil 5.1. İhvan-ı Müslimin Amblemi	65
Şekil 6.1. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde En Çok Facebook Kullanan 5 Ülke..	77

1. GİRİŞ

Hayatın her alanında karşılaşılan kaos, korku ve belirsizlik durumlarını ortaya çıkartan ve örgütlerin varlıklarına tehdit oluşturan kriz, 21. yüzyıldan itibaren yönetim bilimi başta olmak üzere diğer birçok bilim dalı tarafından üzerinde önemle durulmuş ve disiplinler arası bir boyut kazanmıştır. Örgütler açık birer sistem olmalarından dolayı dinamik bir çevre etrafında varlıklarını devam ettirir. Bu yüzden de çevrelerinde meydana gelen değişimlere ayak uydurmak zorundadır. Yaşadığımız çağda teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte dünya coğrafi olarak küçülmeye başlamıştır. Devletler ve örgütler bunun sonucunda daha büyük ve dinamik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik yönleriyle çok boyutlu bir olgu olan küreselleşmenin etkisiyle sistem içerisindeki aktörler birbirine daha bağımlı hale gelmiş ve dünyanın giderek küçük bir köy haline bürünmesiyle bir yerde yaşanan bir krizin etkisi bölgesel veya küresel çapta hissedilmeye başlamıştır. Örgütlerin bilişsel devrim ile beraber daha büyük krizlerle karşı karşıya kalmasıyla kriz yönetiminin önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kriz yönetimi olası kriz durumlarına karşılık örgütlerin kriz sürecine girmesini engellemek ve aniden yaşanan kriz durumlarında örgütleri en az hasarla krizden çıkartma sürecidir. Krizler oldukça tehlike arz eden durumlar olmasına rağmen aynı zamanda örgütler için birtakım değişim ve fırsatları beraberinde getirebilir. Krizlerin fırsata çevrilmesi ise ancak iyi ve etkin bir kriz yönetimi ile mümkün olabilir.

Krizler genellikle insanların aklına deprem ve yangın gibi kaotik durumlar sonucunda gelir. Kriz yönetimi ise genellikle işletme biliminin ya da kamu yönetiminin bir dalı olarak görülmüştür. Uluslararası İlişkiler disiplini açısından ise literatür tarandığında kriz yönetimi ile ilgili bugüne kadar çok fazla çalışma olduğu söylenemez. Ancak Uluslararası İlişkiler disiplini altında kriz yönetimi dış politika analizi veya bölge çalışmaları gibi disiplinin çalışma alanlarından biri olup güvenlik çalışmaları şemsiyesi altında gittikçe anlam kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca sisteme klasik güvenlik anlayışı egemen olduğu için güvenlik ve kriz çalışmaları geleneksel bakış açısıyla devleti merkez olarak almış ve bu doğrultuda çalışmalar devlet merkezli yapılmıştır. Bu açıdan kriz alanları da askeri ve siyasi alanlar olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle ise sistem değişmeye başlamış ve iki kutuplu sistemde belirli bir dengede olan sistem tekrar dengeye gelememiş, sistemin en bariz özelliği ise belirsizlik olarak ortaya çıkmıştır. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ise güvenlik anlayışının çerçevesinin değişmesinde oldukça etkili olmuştur. Ekonomik, toplumsal ve çevresel konular güvenlik çalışmalarında daha fazla yer almaya başlamıştır. Devleti merkeze alan geleneksel anlayış başat konumunu korumuş ancak insanı merkeze alan yeni bir anlayış ortaya çıkmış ve üzerinde tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle ise adeta dondurulan meseleler birer birer gün yüzüne çıkmış ve ciddi problemlere sebep olmuştur. İnsan hakları, terör, etnik çatışmalar, göç ve enerji güvenliği gibi meseleler yeni sistemde temel kriz alanlarını oluşturmıştır.

Tarihi ve kültürel mirasıyla dünyanın en önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan ve sahip olduğu enerji kaynaklarıyla birçok imparatorluk tarafından büyük mücadeleler verilen Ortadoğu bölgesinde 2010 yılının sonunda başlayan halk hareketleri genel olarak “Arap Baharı” olarak isimlendirilmiştir. Aralık 2010’da Tunus’ta bir seyyar satıcının tezgâhına el konulup polisler tarafından kötü muameleye maruz kalmasından dolayı kendisini yakarak intihar etmesi ile başlayan hareketler kısa sürede domino etkisiyle yayılmış ve bölgede büyük çaplı bir kriz yaşanmaya başlamıştır. Tunus’tan sonra olaylar Mısır, Libya, Yemen ve Suriye’ye sıçramıştır. Özgürlük, demokrasi ve ekonomik refah isteyen Arap halkları meydanları doldurarak rejim karşıtı gösteriler düzenlemiş ve çıkan çatışmalarda binlerce kişi yaşamını kaybetmiştir. Arap Baharı yaşanan olayların şiddeti, süresi ve sonuçları itibarıyla her ülkede farklı bir seyir izlemiştir. Bazı ülkelerdeki rejimler devrilirken Suriye’de olduğu gibi bazı rejimler ise varlıklarını devam ettirmeyi başarmıştır. Tunus ve Mısır gibi bazı ülkelerde yaşanan çatışmaların yoğunluğu kısmen daha az iken Libya ve Suriye’de süreç oldukça kanlı yaşanmış ve bu ülkeler iç savaşa sürüklenmiştir. Arap Baharı bölge

üzerinde önemli sonuçlar doğurmuş ve Ortadoğu yeniden şekillenmeye başlamıştır. Küresel aktörlerin sürece dâhil olması ve zıt politikalar izlemesi sürecin uzamasına sebep olmuş ve bölgede bir türlü istikrar sağlanamamıştır.

Sahip olduğu jeopolitik konum ile tarihsel ve kültürel mirasıyla Mısır, Arap dünyasının en önemli güçlerinden biridir. Arap Baharı sürecinde oldukça müstesna bir konuma sahiptir. Abdülbari Atwan Mısır için fil benzetmesinde bulunmuş, ağır bir şekilde hareket etse bile yıkıcılığının çok fazla olacağını ifade etmiştir. Bu benzetmenin yapılmasının sebebi ise Mısır'ı diğer Arap ülkelerinden ayıran kendine has özellikleridir. Arap Baharı ile birlikte Mısır'da önemli siyasal değişimler yaşanmıştır. Otuz yıldır ülkeyi otoriter bir sistemle yöneten Hüsnü Mübarek'in devrilmesi için 25 Ocak 2011'de protesto gösterileri başlamış ve yaşanan olaylar sonrasında Mübarek istifa etmeye mecbur kalmış ve böylelikle Mısır'daki otuz yıllık Mübarek rejimi tarihe karışmıştır.

Mısır'da devrim yaşanan olaylardan on sekiz gün sonra gerçekleşmesine rağmen olayların başladığı gün olan "25 Ocak Devrimi" olarak adlandırılmıştır. Devrimin gerçekleşmesinde ise ülke içinde birçok faktör etkili olmuştur. Bu yüzden Arap Baharı sürecinde Mısır'daki siyasi kriz neo-klasik realizmin kavramsal ve kuramsal çerçevesinden yararlanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Neo-klasik realizme göre uluslararası faktörlerin yanında iç dinamiklerin de analize dâhil edilmesi gerekmektedir. Siyasi kriz ele alınırken bağımsız ve ana değişkenler belirlenmiş ve bu değişkenler üzerinden kriz ele alınmaya çalışılmıştır.

Arap Baharı süreci ile birlikte Mısır'daki siyasi krizin kriz yönetimi bağlamında değerlendirileceği bu çalışmada devrim öncesi ve devrim sonrası olmak üzere iki ayrı kriz süreci ele alınmıştır. Mübarek'in devrilmesi için 25 Ocak'ta başlayan olaylardan sonra ülke krize sürüklenmiştir. Devrimin gerçekleşmesi ve sivil iktidarın yönetime gelmesi ile kriz sona ermiştir. Ancak 2013 yılında Mursi karşıtı muhaliflerin başlattığı olaylar ve sonrasında yapılan askeri darbe ile Mısır devrim sonrasında yeni bir krize sürüklenmiştir. Mısır'da yaşanan siyasi kriz incelenirken birbiriyle ilintili iki alanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinden yararlanılacaktır. Bu alanlar ise Uluslararası İlişkiler kuramlarından neo-klasik realizm ve kriz yönetimi analizi/yaklaşımlarıdır. Kriz zamanında uluslararası sistemin özellikleri ve krizin yaşandığı bölgenin yapısal özelliklerinin ve gündeminin analize dâhil edilmesi krizin değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. İç yapısal faktörlere değinilmesi kriz zamanında siyasi sorumluluğu üstlenen lider ve kurumlara bakılması gerekmektedir. Kriz anında karar alımı dinamik bir süreçtir. Devletler kriz alanlarında almış oldukları kararlar ile dışarı aslına bir çıktı üretmiş olurlar. Bu çıktı ise sistem içerisindeki başka birçok aktörün davranışını etkileme amacı güder.

Çalışmanın temel amacı Arap Baharı sürecinde Mısır'da yaşanan siyasi krizin nedenlerini saptayıp kriz yönetimi bağlamında değerlendirmeye çalışmaktır. Elde edilen bulgular çerçevesinde yaşanan olayların Mısır'ı nasıl etkilediği ve bölge üzerinde nasıl sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktır. Arap Baharı sürecinde Mısır'da yaşanan kriz ilk defa Uluslararası İlişkiler disipliniinde kriz yönetimi stratejileriyle ele alındığı için literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ortadoğu bölgesinde kendine has özellikleri ile bölgeyi etkileyebilecek bir güç olan Mısır'da Arap Baharı sürecinde yaşanan siyasi krizin ele alındığı bu çalışma Mısır'da gerçekleşen devrimin nedenleri nelerdir? Devrimde etkili olan aktörler nelerdir? Arap Baharı sürecinde Mısır nasıl etkilenmiştir? Mısır'da yaşanan olaylar Arap Baharı sürecini ve bölgeyi nasıl etkilemiştir? araştırma sorularını ele almıştır. Bu doğrultuda araştırma sonucunda elde edilen bilgiler çerçevesinde şu hipotezler oluşturulmuştur:

- Arap Baharı Mısır'da önemli siyasal değişimlere sebep olmuş, Mısır'da yaşanan gelişmeler de Arap Baharı sürecinde bir kırılma noktası olmuştur.
- Mısır'daki otoriter sistemin devamında, Arap Baharı sürecinde çökmesinde ve sonrasında tekrar inşasında ordunun tavrı belirleyici değişken olmuştur.
- Mısır'da yaşanan askeri darbeden sonra Arap Baharı ile başlayan süreç farklı bir mecrağa girmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış olup tarihsel ve betimsel bir metodoloji kullanılmıştır. Çalışma için veri toplamak amacıyla kriz yönetimi, Arap Baharı ve Mısır ile ilgili kitap, dergi, makale, haber siteleri gibi yazılı materyaller incelenmiştir. İlgili yazılı materyallerin analizi yapılarak konu ile ilgili sonuçlar ele alınmıştır. Çalışmanın teorik alt yapısı ile yaşanan olaylar ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Arap Baharı sürecinde Mısır'da yaşanan olayların kriz yönetimi bağlamında değerlendirileceği bu çalışma yedi bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan girişte çalışmanın temelini oluşturan sorulara ve analizde kullanılacak hipotezlere, çalışmanın önemine, çalışmada kullanılan yöntem ve sunuş planı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise fikir verilmesi amacıyla konu ile ilgili önceki çalışmalar hakkında elde edilen sonuçlara değinilmiştir.

Üçüncü bölümde kriz ve kriz yönetiminin kavramsal ve kuramsal çerçevesi ele alınmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplini çatısı altında kriz yönetimi ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın konusu olan Mısır'daki siyasi kriz incelenirken neo-klasik realizm ve Uluslararası İlişkilerde kriz yönetimi stratejileri bağlamında değerlendirileceği için neo-klasik realizm ve uluslararası ilişkilerde kullanılan kriz yönetimi ilke ve stratejileri ele alınmıştır.

Arap Baharı'nı anlayabilmek iyi bir sosyolojik okumayı gerekli kılmaktadır. Bu yüzden dördüncü bölümde Arap Baharı'nın neden ortaya çıktığını anlayabilmek için Ortadoğu bölgesinin coğrafyası ve jeopolitik konumu ile ilgili bilgiler verilmiş olup toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik yapısı açıklanmaya çalışılmıştır. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler ele alınmış ve bu ülkelerin süreçten nasıl etkilendikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arap Baharı'nın nedenleri ve sonuçları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Mısır'da yaşanan siyasi krizin nedenlerini anlayabilmek için çalışmanın beşinci bölümünde Mısır'ın tarihsel süreci ele alınmış olup sosyal ve siyasal yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Devrim sürecine etki eden dini gruplar ve sivil toplum hareketleri ele alınmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise Arap Baharı sürecinde Mısır'daki siyasi kriz evreler halinde ele alınmış ve tarafların kriz yönetiminde uygulamış olduğu stratejiler ortaya koyulmuştur. Arap Baharı sürecinde Mısır'da yaşanan olaylar detayları ile ele alınmış yaşanan olaylardan sonra Mısır'da meydana gelen siyasi değişimler incelenmiştir.

Çalışmanın yedinci ve son bölümünde ise Arap Baharı'nın bölge üzerindeki önemli sonuçları ile birlikte Mısır'da yaşanan siyasi krizin hem ülke özelinde hem de bölge üzerindeki sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen tespitler ışığında genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bu tez çalışması kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arap Baharı sürecinde Mısır'da meydana gelen krizin ise kriz yönetimi ile ele alındığı doğrudan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu yüzden çalışma kapsamında Uluslararası İlişkilerde kriz yönetimi ilke ve stratejileri, Ortadoğu, Arap Baharı ve Mısır ile ilgili olan makale, kitap ve tez gibi kaynaklara erişim sağlanmıştır. Ulaşılan kaynakların tamamına bu bölümde yer vermenin mümkün olmamasından dolayı tezin konusu ile doğrudan ilişkilendirilen kaynaklara yer verilmiştir. Bu doğrultuda konu ile ilgili olarak önceden yapılmış olan çalışmalara bakıldığında:

Tayfun Nasuhbeyoğlu tarafından 1993 yılında ele alınan “Mısır'da İslami Hareketler” başlıklı çalışmada İhvan'ın yapısı, eğitim ve çalışma programları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Müslüman Kardeşler 20. yüzyılda İslamcılığın en somut ve modern organizasyonu olarak değerlendirilmiş ve etkisinin sadece Mısır'la sınırlı kalmadığı doğrudan ya da dolaylı olarak tüm İslam coğrafyasını etkisi altına aldığı ortaya konulmuştur. İhvan'ın İslami hareketler içerisinde çok büyük bir tecrübe ve laboratuvar niteliği taşıdığı vurgulanmış, Türkiye'deki İslamcı hareketlerin de Müslüman Kardeşler'den önemli ölçüde etkilendiği ancak daha sonra düşünsel ve hareket noktasında “daha Türkiyeli” bir yaklaşım benimsediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bernard Lewis tarafından 1995 yılında yazılan “İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi” başlıklı kitapta Ortadoğu tarihi, Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte ele alınmış olup Ortadoğu'nun ekonomik, kültürel ve toplumsal tarihi incelenmiştir. Dinlerin, mezheplerin ve kültürlerin mozaiki görünümünde olan ve dünyanın en önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapan Ortadoğu bölgesinin anlaşılması için özellikle sosyolojik olarak okuma yapılması adına kitabın önemli faydaları olduğu söylenebilir.

Osman Metin Öztürk tarafından 2004 yılında yazılan “Dış Politikada Kriz Yönetimi” isimli kitapta kriz yönetimi dış politika, savunma ve güvenlik açısından ele alınmıştır. Kriz yönetiminin teorik arka planından sonra dünyadaki bazı kriz yönetimi örnekleri incelenmiştir. Kriz yönetiminin savunma ve güvenlik konularını diplomatlara ve askerlere açık olmaktan çıkartarak sivil katılımı sürece dâhil eden özelliği ortaya konmuş, bireylerin, devletlerin toplumun her alanında dikkate alınması gereken bir olgu olduğuna dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin kriz yönetiminden bilinçli ve sistemli bir biçimde kriz yönetimi olgusundan faydalanarak saklı güç unsurlarını ortaya çıkarıp etkin bir şekilde kullanabilirse geleceğe umutla bakabileceği sonucuna varılmıştır.

Osman Çelikkan tarafından 2011 yılında yazılan “Uluslararası Kriz Yönetimi” başlıklı çalışmada uluslararası krizin tanımı yapılmış, son yüzyılda meydana gelen dört uluslararası kriz dalgasının olduğu ileri sürülmüştür. Bu dalgalardan ilkinin 1870-1904 arası dönemde, ikincisinin 1935-1939 arası dönemde, üçüncüsünün 1948-1964 arası soğuk savaş döneminde, dördüncüsünün ise 1989-1990 arasında Doğu ve Orta Avrupa'da meydana gelen gelişmeler sonucu ortaya çıktığını saptamıştır. Soğuk Savaş döneminden sonra güvenliğin tanımının değiştiğini, yeni sistemde tehdit algılamalarının arttığını dolayısıyla da aslında yeni güvenlik tanımının aynı zamanda kriz yönetimi olduğu sonucuna varılmıştır.

Oktay Bingöl tarafından 2011 yılında yapılan “Uluslararası Krizlerde Liderin Rolü” başlıklı çalışma küreselleşmeyle beraber liderlerin krizlerin yönetiminde kriz stratejilerinin seçilmesinde oldukça kritik bir işlevinin olduğunun altı çizilmiştir. Liderlik tarzının, sezgilerinin ve güdülerinin kararların alınmasında ve krizlerin yönetilmesinde oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Serajul Bhuiyan tarafından 2011 yılında ele alınan “Social Media and Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt” isimli çalışma Mısır'da meydana gelen devrimde sosyal medyanın rolünü incelemiştir. Mısır'da 2009 yılından itibaren yaklaşık 20 milyon kişinin Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçlarını kullandıkları belirtilmiş ve sosyal medya araçlarının Mısır'daki devrimde hayati bir rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Justin Reynolds tarafından 2011 yılında ele alınan “Breaking the Fear Barrier in Egypt” isimli çalışma Devrim rüzgârlarının Mısır'da esmeye başlamasıyla Mısır'da

yaşanan olayları ele almıştır. Mübarek karşıtı protestoların başladığı gün olan 25 Ocak gününün Mısır'ın tarihinde çok önemli bir kopma olduğu ve adeta korku duvarının aşıldığı gün olduğu ileri sürülmüştür.

Jonathan Brown tarafından 2011 yılında yazılan “Salafis and Sufis In Egypt” başlıklı çalışma Mısır'da devrimden sonra siyasi arenaya hâkim olan Müslüman Kardeşler ve Selefilerin politikaları ve bu kesimlerin geleceğine dair analizler içermektedir. İslamın Mısır hayatındaki yerinin devrimden sonra yadsınamaz derecede öneminin ortaya çıktığı ve özellikle Selefilerin devrimden sonra parti kurarak siyasi arenada gerçek bir hisseye kavuştuğunu ortaya koymaktadır. Selefilerin katı ve uzlaşmaz İslami anlayışının ülkedeki birçok kesimin ciddi şekilde endişelenmesine yol açtığı ve İran tarzı bir teokrasiye geçileceği korkusunun ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu yüzden birçok kesim tarafından ciddi şekilde muhalefet edildiği ancak bazı muhalif kesimler ve medya tarafından bu durumun biraz abartıldığı ve yanlış anlaşılmalara sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Recep Boztemur tarafından 2011 yılında yazılan “Mısır'da Halk Hareketleri, Müslüman Kardeşler ve Demokrasinin Geleceği” adlı makalede Mısır'da halk ayaklanmaları neticesinde ortaya çıkan değişim ve bu değişim süreci içerisinde İhvan ile siyasi uzantısı olan Hürriyet ve Adalet Partisi'nin durumu analiz edilmiştir. Müslüman Kardeşler'in devletle ve toplumla ilgili ilişkilerinin incelendiği bu makalenin Mısır'da yaşanan gelişmelerin anlaşılması için önemli bir çalışma olduğu söylenebilir.

Mehmet Şahin tarafından 2011'de yapılan “1950-1960 Arap Devrimleri ve 2011 Arap Baharı: Benzerlikler ve Farklılıklar” başlıklı çalışma 1950'li yıllardaki Arap Devrimleri ile Arap Baharı arasındaki benzerlikleri farklılıklar ortaya konulmuştur. 1950-1960 arasındaki devrimlerin temel özellikleri ve nitelikleri ele alınarak Arap Baharı'nın anlaşılması amaçlanmıştır. Sonuç olarak diğer devrimlerde olduğu gibi Arap Baharı'nın da zamanın ruhuna uygun olarak önceki devrimlerden farklılıklarının olduğu saptanmıştır. Arap Baharı'nın önceki devrimlerden farklı olarak lidersiz ve ideolojisiz bir hareket olarak görülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Ramazan Yıldırım ve Tarık Abdulcelil tarafından 2012 yılında yapılan “Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya” başlıklı çalışmada Mısır'daki siyasi aktörler, siyasi partiler, dini cemaatler, sivil toplum hareketleri ve medya organları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Alanında ilk olan bu çalışma Mısır üzerine yapılacak çalışmalarda temel bilgilerin sağlanması adına bir rehber işlevi üstlenmektedir.

Konur Alp Koçak tarafından 2013 yılında yazılan “Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri” adlı çalışmada Mısır'da 25 Ocak Devrimi ile askeri darbe arasındaki gelgitli dönem incelenmiştir. Mısır'da Hüsnü Mübarek'in istifası ile devrimin gerçekleşmiş olmasıyla demokrasi yolunda çok önemli bir adım atıldığını, ancak 2012 yılında demokratik seçimlerle iktidara gelen Muhammed Mursi'nin 2013'te askeri darbe ile iktidardan uzaklaştırılması neticesinde Mısır'ın ağır bir darbe aldığı ve Arap Baharı'nın sona erdiği ortaya atılmıştır. Devrimin gerçekleşmesiyle demokrasi yolunda önemli bir adım kat edildiği ancak darbe ile sürecin baltalanmasıyla Mısırlıların demokrasi yolunda tekrardan iki adım ileri bir adım geri gittiği ortaya konulmuştur.

Abdullah Aydoğan Kalabalık tarafından 2013 yılında yapılan “Mısır'da Değişim Süreci ve Anayasa Arayışı” başlıklı çalışma Mursi'nin göreve geldikten sonra izlediği politikaları değerlendirmiş, yeni anayasal düzenlemelerin sebepleri analiz edilmiş, Mursi karşıtı muhalefetin ve medyanın tutumları değerlendirilmiş ve krizden çıkış için çözüm arayışları değerlendirilmiş. Arap dünyasının bel kemiği olarak kabul edilen Mısır'da yaşanan bu tür krizlerin demokrasinin gelişimini ve diğer bölge ülkelerini büyük ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

İsmail Numan Telci tarafından 2014 yılında yazılan “Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa” başlıklı makalede Mısır'da 2013 yılında gerçekleştirilen askeri darbe, 2011 yılındaki devrimin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmiş ve demokrasi alanındaki kazanımların ciddi şekilde tehlikeye girdiği ortaya koyulmuştur. Askeri yönetimin hazırlamış olduğu anayasa ele alınarak Mursi döneminde hazırlanan anayasa ve Mübarek dönemindeki anayasa ile karşılaştırılmıştır. Darbeden çok kısa bir süre sonra oldukça hızlı bir şekilde ve darbe destekçisi olmayan

aktörlerin tümünün dışarda tutularak hazırlandığı ve referandumda çoğu kesim tarafından boykot edilen anayasanın meşruiyet sorunu analiz edilmiştir. Darbeden sonra yürürlüğe giren yeni anayasanın özü itibarıyla ordunun siyasi arenada rolünü pekiştirdiğini ve sivil siyaseti askeri vesayetinin altına alacak bir rejimin kurulması hedeflendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özge Özkoç tarafından 2014 yılında yazılan “Mısır Devrimi’ni Anlamak” başlıklı makalede Arap ülkelerinde meydana gelen hareketlerin her ülkenin kendine has dinamiklerine bağlı olarak sui generis hareketler olduğunun altı çizilmiş ve devrim rüzgârlarının önemli duraklarından birinin Mısır olduğu ortaya konmuştur. Mısır’daki devrimin farklılıklar koalisyonu tarafından başladığı öne sürülmüş olup Mısır ordusunun bu dönemdeki en önemli aktör olduğu vurgulanmıştır. Geçiş sürecinde Müslüman Kardeşler’in kazançlı çıktığı belirtilmiş ancak post-İslamcı bir söyleme evrilmesi sonucu büyük kitleler tarafından mobilize olduğu ifade edilerek 3 Temmuz darbesinin gerçekleştiği ifade edilmiştir. Mısır’da siyasal alanda yaşanan sorunların çözülebilmesi için farklı kesimlerin taleplerinin karşılanacağı hümanist ve evrenselci bir karaktere sahip olan iktidar yapılarının tesis edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayşe Küçük tarafından 2015 yılında yazılan “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinde Mavi Marmara Krizi kriz yönetimi ve analizi çevresinde incelenmiştir. Mavi Marmara krizinin insani, askeri, siyasi, diplomatik ve hukuksal boyutları olan çok katmanlı bir kriz özelliği gösterdiği tespit edilmiş ve kriz sürecinde İsrail’in saldırgan, Türkiye’nin ise savunmacı kriz stratejisini uyguladığı ortaya konmuştur.

Ahmet Hüsrev Çelik tarafından 2015 yılında yazılan “Buazizi’den Rabia’ya, Trablus’tan Şam’a Arap Baharı’nın Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalede Arap Baharı süreci ile birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin bir dönüşüm ve kırılma dönemine girdiği ortaya konmuştur. Halk hareketlerinin ortaya çıkmasında amaçlanan hususlar saptanmış ve bunlar liderlerin, rejimlerin, ekonomik yapı ve politik yapının değişmesi olarak belirlenmiştir. Belirlenen amaçlar neticesinde ortaya çıkan sonuçların amaçlarla ne derece ölçüştüğü ve sapma düzeyleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Arap Baharı’nı ortaya çıkartan sebepler kadar sonuçlarının da önemli olduğu vurgulanmış ve sürecin amaçlarla örtüşen ve örtüşmeyen sonuçlarının bulunduğu ortaya konmuştur. Arap Baharı’nda ilk olarak liderlerin düşürülmesi amacı başarıya ulaşmış ve amaç sonuç örtüşmüştür. Küresel aktörlerin doğrudan ya da dolaylı olarak sürece etki etmesi, Suriye’nin iç savaşa sürüklenmesi ve kaosu hala sona ermemesi ise amaçlanmayan sonuçlar olarak ele alınmıştır.

Edip Asaf Bekaroğlu ve Veysel Kurt tarafından 2015 yılında yapılan “Mısır’da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Sonrasında Sürecin Analizi” başlıklı çalışmada Arap otoriterizminin en tipik örneklerinden biri olan Mısır’daki otoriter rejim ele alınmış ve bu otoriter rejimde ordunun kurucu bir role sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Mısır’da rejim değişikliğine yönelik çabalar ve sonuçlar analiz edilmiştir. Mısır’daki otoriter rejimin kurulmasında, çökmesinde ve askeri darbe ile tekrar oluşturulmasında ordunun tavrının belirleyici olduğu ortaya konmuştur.

İrfan Kaya Ülger tarafından 2016 yılında yazılan “Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri” başlıklı çalışma Mısır iç siyasetindeki çatışmayı ve Müslüman Kardeşler Hareketi’nin Mısır’daki siyasal sisteme etkilerini analiz etmektedir. Müslüman Kardeşler’in tarihsel gelişimi ve ideolojisi masaya yatırılmış olup zamanla toplumsal yapının genişleterek Mısır’ın en önemli kesimlerinden bir haline gelmeyi başardığı ortaya koyulmuştur. Ancak söylemlerini yumuşatamaması sonucu özellikle toplumun liberal kesimleri tarafından kendisine kuşku ile bakılmasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Mısır’da yaşanan krizin ve çatışmaların esas nedeninin ise bürokrasinin siyasal ve ekonomik alanda ayrıcalıklarını sürdürme isteği olduğu ileri sürülmüştür.

Abdulkadir Baharçipek tarafından 2017 yılında yazılan “Arap Baharı ve Türkiye Ortadoğu İlişkileri” başlıklı makalede Arap ülkelerinde meydana gelen halk hareketlerinin nedenleri iç ve dış nedenler olarak ikiye ayrılmıştır. İç nedenler olarak halkın özgürlük talebi, yolsuzluk, ekonomik sorunlar, orta sınıfların varlığı, baskıcı yönetimler ile rejimlerin Batı ve İsrail yanlısı nitelikleri olduğu; dış nedenler ise

uluslararası sistemin yapısı, yaşanan bilgi çağı, uluslararası hukuktaki ilerlemeler, eksen kayması, küreselleşme ve Türkiye etkisi olarak belirlenmiştir. Avrupalı devletlerin bölgede kurmuş olduğu siyasal düzenin yıkılmaya başladığı, halkın iradesine dayanmayan sistemlerin varlıklarını devam ettirmesinin gittikçe zorlaştığı ve her ülkede kısa bir zaman diliminde netice vermeyeceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Abdurrahman Gümüş tarafından 2018 yılında yapılan “Mısır Ordusunun Arap İsyanları Sürecindeki Rolünün Sivil-Asker İlişkileri ve Aktörler Açısından Analizi” başlıklı makale ile sivil-asker ilişkileri ile ordunun siyasi meselelerdeki rolü ele alınmıştır. Arap Baharı’nın kaderi hakkında çıkarım yapılabilmesi için Mısır’ın genel olarak analiz edilmesinin anlamlı olacağı belirtilmiştir. Mısır ordusunun ise ayaklanmalarının ilk evrelerinde değişim ve dönüşümü kolaylaştırıcı bir rol oynarken sonraki dönemde sürecin devam etmesini engellediği saptanmıştır. 2013 yılındaki darbe ile birlikte Mısır’da devrimden önceki gibi bir rejime geçildiğini ve Arap isyanlarının başlattığı değişim dalgasının Mısır’da ve bölgede akamete uğradığı ortaya konulmuştur. Arap Baharı sürecinde ordunun oynamış olduğu rolün geleneksel çizgisinden kopuş olarak değerlendirmenin doğru olmayacağı aksine önceki rolünün sürdürülebilmesi amacıyla manevralar olarak görülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Burak Güneş tarafından 2018 yılında yazılan “Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi” başlıklı çalışmada Arap Baharı sürecinin Arap ülkelerini etkileyişi kriz yönetimi bağlamında değerlendirilmiştir. Libya’da meydana gelen iç savaş iki döneme ayrılmış olup ilk dönem uluslararası müdahaleye kadar Kaddafi’nin devrilmesine kadar ele alınmış olup, Kaddafi’den sonraki evre ise ikinci dönem olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak Libya’da merkezi devlet otoritesinin yıkıldığı, iktidar mücadelesinin son bulmadığı ve devam eden krizlere yönelik barışçıl girişimlerin yetersiz olduğuna ulaşılmıştır.

Munsif Merzuki tarafından 2019 yılında yazılan “Diktatörlük İle Devrim Arasında Arap Dünyasının Krizleri” adlı kitapta Arap dünyasının toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak oldukça kapsamlı bir kriz sürecinde olduğu belirtilmiştir. Meydana gelen krizde üçüncü bir şıkkın söz konusu olmadığı ifade edilmiş, iki seçenekli bir kriz olduğu ortaya konmuştur. İlk seçenek Arap ülkelerinin kriz içerisinde boğulup yok olma sürecine geçeceğine ilişkindir. İkinci seçenek ise kriz bilinçli bir şekilde analiz edilerek ve yeni bir yapı ortaya çıkararak bu krizin aşılmasıdır. Yaşanan bu krizin 2008’den bu yana küresel çapta yaşanan krizin pekiştiricisi ve derinleştirici olduğu sonucuna varılmıştır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KRİZ VE KRİZ YÖNETİMİ

Kriz yaşamın her alanında kullanılmakta olan bir kavram olup 21. yüzyılda başta yönetim bilimi olmak üzere birçok bilim dalında üzerinde önemle durulan disiplinler arası bir olgudur. Literatürde krize ilişkin birçok tanım yapılmıştır. Tağraf ve Arslan'a göre kriz önceden öngörülemeyen, ivedilikle müdahale edilmesi gereken ve örgütlerin amaçları ile çıkarlarını tehdit eden bir durum olarak tanımlanabilir (Tağraf ve Arslan, 2003: 150). Aykaç'a göre ise krizin genel özellikleri bir örgütün değerlerini ve normlarını olumsuz etkilemesi, önceden öngörülemeyen ve sezilemeyen gelişmelerin meydana gelmesi ile örgütün varlığını ve hedeflerini tehdit etmesi olarak ifade edilebilir (Aykaç, 2001: 125).

Kriz yönetimi ise örgütün varlığını, amaçlarını, çıkarlarını ve işlevselliğini tehdit eden durumların önceden tahmin edilip gereken önlemlerin alınması sürecidir (Karaköse, 2007: 6). Kriz yönetiminde amaç meydana gelebilecek olumsuz sonuçları engellemektir. Olası olumsuz sonuçlar engellenemeyecek durumda ise en azından etkilerini hafifletmektir.

Bu bölümde kriz ve kriz yönetiminin kavramsal çerçevesi çizilerek etimolojik ve epistemolojik açıdan kriz tanımlanacaktır. Krizin kavramsal çerçevesini oluştururken etimolojik ve epistemolojik olarak ele almak çalışmanın iskeletini oluşturmada büyük önem taşımaktadır. Krizi etkileyen faktörler ele alınacak ve krizin özellikleri incelenecektir. Kriz sürecinin aşamaları ortaya konulacak ve kriz yönetimine ilişkin yaklaşımlar ve teknikler disiplinler arası bir boyutta değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Daha sonra Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetimi ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

3.1. Etimolojik ve Epistemolojik Açıdan Kriz

Etimolojik olarak kriz kavramı, Eski Yunan dili kökenli olup Latince'den gelmektedir. "Karar vermek" ve "ayırma" anlamlarında kullanılmıştır (Çelikkan, 2012: 5). Çin sembolünde kriz tanımlanırken iki sembol kullanılmaktadır. Bunlar tehlike ve fırsat sembolleridir (Tüz, 2013: 5). Kriz kelimesi İngilizcede "crisis", Fransızca'da "crise", Almancada "krise", Çekoslovakça "krize", İspanyolca "crisis", Katalanca "crisi" ve Macarca "krizis" olarak Avrupa dillerinde yerini almıştır (Eren ve Saraçoğlu, 2017: 89). Tıp biliminde yaygın bir kullanıma sahip olan kriz kelimesi, "ani bir şekilde ortaya çıkan hastalık belirtisi veya hastalığın oldukça ileri bir aşamaya ulaşması" manasında kullanılmıştır. Sosyal bilimler disiplininde ise "buhran", "bunalım" ve "büyük sıkıntı" gibi sözcüklerle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Aktan ve Şen, 2001: 1). TDK (2019)'a göre kriz "bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım", "bir şeyin çok kıt bulunması durumu", "bir şeye duyulan ani ve aşırı istek", "bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen bunalım, buhran" olarak tanımlanmaktadır.

Kriz kaos, kaygı ve belirsizlik ortaya çıkartan ve öngörülemeyen bir durum olarak ifade edilebilir (Baydaş vd., 2015: 284). Kriz kavramı, olağandışı istenilmeyen durum ve koşulların cereyan etmesidir. Normal zamanlarda olağan faaliyetlerin yapılmasını engellemekte olup örgütler için hayati bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir (Titiz, 2003: 112). Miller ve Isacoe, krize sosyolojik ve psikolojik açıdan yaklaşmışlardır. Miller ve Isacoe'ye göre krizler daha çok kronik olmaktan ziyade akut özellikler taşımaktadır. Bireylerin hedef ve çıkarlarını tehdit etmekle birlikte görelilik özelliği göstermektedir. Bir kişi, bir grup ya da bir ülke için kriz olarak adlandırılacak bir durum başkaları için kriz olarak nitelendirilmeyebilir. Krizler davranışlara etki etmekte olup endişe, hayal kırıklığı gibi bazı patolojik değişiklikler ortaya çıkarmaktadır (Güney, 2002: 62).

Türkçede kriz kavramıyla bunalım ve buhran kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak bunalım, kavram olarak krize göre daha küçük sorun ve sıkıntılara tekabül etmektedir. Buhran kavramı ise daha büyük bir sorunu karşılamaktadır (Eren ve Saraçoğlu, 2017: 89). Yine kriz kavramı kaos, problem, felaket ve çatışma gibi kavramlarla birlikte anılmakta ve sıklıkla bu kavramlarla beraber

kullanılmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramların tanımlanmasında ve krizle farklılıklarının ortaya konulmasında fayda vardır. Kriz ile ilgili kavramlardan birisi kaostur ve sıklıkla kriz kavramıyla birlikte iç içe geçmiştir. Kaos, TDK 2019'a göre "evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durumu" anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Krizle birlikte anılan başka bir kavram ise problemdir. Problem, yaşamsal süreçte sıklıkla karşılaştığımız istenmeyen, sıkıntılı ve karmaşık durumları ifade eden bir kavramdır (Schreglmann ve Doğruluk, 2012: 143). Krizler problemlerden farklılık gösterir. Problemler sadece etkinliği azaltıcı bir işleve sahip iken krizler yalnızca etkinliği azaltmakla kalmayıp aynı zamanda örgütlerin ve kurumların varlığını tehlike altına sokmaktadır. Krizle iç içe geçmiş başka bir kavram olan çatışma ise en genel haliyle bireyler veya iki ya da daha fazla gruplar arasındaki anlaşmazlık veya uyumsuzluk olarak tarif edilebilir. Çatışmalar devamlılık gösterdiği sürece krizlere sebep olmakla birlikte örgütlerin varlığını tehlikeye sokmaktadır. Krizle birlikte anılan diğer bir kavram olan felaketler ise krizlerin daha üst bir aşaması olarak tanımlanabilir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse engellenme olanağı bulunmayan krizlerdir (Balkan, 2004: 9-10).

21.yüzyılda kuruluşlar oldukça büyük ve dinamik zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi şüphesiz teknolojideki ilerlemelere paralel yaşanan bilgi çağıdır. Dünya bilişsel devrim ile birlikte coğrafi olarak küçülmekte ve sınırlar aşılmalıdır (Aljuhmani ve Emeagwali, 2017: 50). Kriz, yakın bir zamanda kamu yönetimi literatürüne girmiş olup günümüzde oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle toplumun beklentileri artmaya başlamış ve ülkelerin yönetim anlayışları da değişip daha karmaşık hale gelmiştir (Kazancı, 2014: 179). Küreselleşmenin etkisiyle bir ülkede kamu kesiminin yaptığı bir hata önceden sadece o ülkeyi ve vatandaşlarını etkilemekte iken günümüzde artık bir kriz çıkmasına neden olmakta ve birçok ülkeyle vatandaşlarını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda krizin ortaya çıkmasını engelleyebilmek en azından etkilerini hafifletebilmek amacıyla kriz yönetimi ismiyle bir yönetim modeli geliştirilmiştir (Şimşek, 1999: 309). Literatür taraması yapıldığında yerli ve yabancı kaynaklarda krizin birçok farklı tanımına rastlamak mümkündür. Ancak yapılan bu tanımların hepsinin ortak yönü krizin önceden öngörülememesi ve acil müdahale gerektiren olağandışı bir durum olmasıdır (Sezgin, 2003: 183).

İşletme biliminde kriz kavramının genel kabul görmüş bir tanımını yapmak oldukça zordur. İşletme yönetimi literatürüne bakıldığında endişe, felaket, stres gibi kelimelerin kriz yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimelerin kriz kavramı yerine kullanılması kapsamlı bir tanım yapılabilmesini zorlaştırmıştır. Genel olarak işletme bilimi açısından kriz, örgütü tehdit eden durumlar karşısında işletme yönetiminin yetersiz kalması durumu olarak tanımlanabilir (Baran, 2012: 26).

Güvenlik, bölge çalışmaları ve dış politika analizi gibi birçok konu Uluslararası İlişkiler disiplininin çalışma alanını oluşturmaktadır. Bir alt dal olarak kriz, güvenlik çalışmalarından ayrı olarak düşünülemez. Bu alan devleti merkez olarak almış olup yapılan analizler devlet merkezli olmuştur. Bu açıdan değerlendirdiğimizde kriz alanları devletlerarasında siyasi, askeri ve ekonomik sorunlarını niteleyen alanlar olup genellikle güvenlik şemsiyesi altında anlam bulmaktadır (Güneş, 2018: 266). Uluslararası ilişkiler disiplininde kriz kavramıyla devletlerin ortaya çıkması arasında paralellik olduğu görülmektedir. Uluslararası ilişkilerde krizler, devletlerarasında ya da devletlerin kendi içlerinde meydana gelmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini açısından kriz genel olarak ulusal değerlere ve çıkarlara tehdit oluşturan, hızlı bir şekilde cevap verilmesi gereken, öngörülemeyen ve aniden ortaya çıkan durum ve olaylar olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2016: 218-220). Bingöl'e göre ise kriz, ekonomik, toplumsal, siyasal, güvenlik ve çevresel boyutlarda bir devleti veya devletler topluluğunu etkileyebilen, istikrarsızlığa ve tehlikeli bir duruma sebep olabilecek karmaşık bir olgudur (Bingöl, 2012: 88). Uluslararası kriz ise iki veya daha fazla devlet arasında askeri anlamda artma eğilimi gösteren düşmanca faaliyetlerin olması durumudur. Bu durum devletlerarasındaki ikili ilişkileri etkilemekle kalmayıp uluslararası sistemin yapısını değiştirme potansiyeli taşımaktadır (Çelikkan, 2012: 7). Uluslararası sistemde sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanmakta olup yaşanan değişim ve dinamik gelişmeler

beraberinde yeni krizlerin ortaya çıkmasına ve mevcut krizlerin derinleşmesine neden olmaktadır (Korkmaz, 2012: 51).

Şekil 3.1. Çince Kriz Sembolü (Aydemir, 2005: 211).

3.2. Krizi Etkileyen Faktörler

Krizler, önceden sezilemeyen ve örgütlerin varlığına tehdit oluşturan kaotik durumlardır. Krizi etkileyen faktörleri çevresel (dışsal) faktörler ve örgütsel (içsel) faktörler olarak iki grupta inceleyebiliriz. Krizi etkileyen çevresel faktörler doğal (tabii) felaketler, genel ekonomik sistem ve durum, teknolojik gelişmeler, toplumsal-kültürel faktörler, hukuki ve siyasi etmenler ile uluslararası sistemdir. Örgütsel faktörleri ise örgütün yapısal özellikleri ve yönetimin niteliği olarak ikiye ayırabiliriz (Sezgin, 2003: 188; Tutar, 2011: 16; Balkan, 2004: 10-13).

3.2.1. Çevresel (Dışsal) Faktörler

Krize neden olan faktörlerden birincisi çevresel kaynaklı olanlardır. Bu faktörler, çevrenin etkisiyle oluşup sonrasında yönetimi etkileme potansiyeli taşıyarak krizlere neden olmaktadır (Kazancı, 2014: 18). Çevresel etmenler örgütlerin krizle karşı karşıya kalmasında önemli bir rol oynamakta ve kriz karşısında örgütün belirsizlik derecesini artırmaktadır. Örgütler sürekli dinamik ve değişim içerisinde olan çevreleri ile etkileşim halinde oldukları için çevrede meydana gelen durum ve gelişmelerden ani bir şekilde etkilenebilmektedir. Krizleri etkileyen çevresel faktörler genel olarak şu şekilde özetlenebilir (Tutar, 2011: 26-32; Yayla, 2017: 38, 198; Ateş, 2013: 210-211);

Doğal (Tabii) Felaketler: Krizlere neden olan çevresel faktörlerden birisi doğal felaketlerdir. Bir örgütün sınırlarını çevresi belirlemekte olup çevresiyle birlikte yaşar. Örgütün varlığını sürdürebilmesi için çevresinde meydana gelen değişikliklere uyum sağlaması gerekmektedir. Deprem, yangın, sel gibi felaketler krizlere neden olan çevresel faktörlerin başında gelmektedir. Doğal felaketler arasında tahribat ölçütü baz alındığında en geniş boyutlu olan felaket depremlerdir. Depremler çevresel etmenler arasında kriz kaynağı olarak kabul edilen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Doğal (Tabii) felaketleri diğer çevresel faktörlerden ayıran en önemli etken ise bu felaketlerin önceden öngörülememesidir. Bu yüzden örgütlerin önleme mekanizmalarının çok fazla etkili olduğu söylenemez.

Genel Ekonomik Sistem ve Durum: Genel ekonomik sistem ve durum örgütlerin işlevlerini etkileyen dış faktörlerin başında yer almaktadır. Örgütler genel ekonomik sistemin bir alt sistemini oluşturmaktadır ve buna bağlı olarak sistemde oluşacak belirsizlik veya istikrarsızlıktan olumsuz şekilde etkilenecektir. Enflasyonun yüksek olması ve buna bağlı olarak yatırımların azalması ile halkın alım gücünün düşmesi ekonomideki belirsizliklerin sebepleri arasında gösterilebilir. Ayrıca politikadaki birtakım çalkantılar da ekonomide belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Teknolojik Gelişmeler: Teknolojideki ilerlemeler ve yenilikler krizlere kaynaklık eden çevresel faktörlerden bir diğeridir. Teknoloji alanındaki gelişmeler insan doğasında zihinsel sınırları zorlayarak yetersizliğe sebep olmaktadır. Örgütler de tıpkı insanlar gibi değişim ve yeni gelişmelere ayak uydurma zorunluluğu içerisinde girmektedirler. Örgütlerin teknolojideki yeni gelişmeleri zamanında takip edememesi bir kriz durumu içerisinde girmelerine neden olmaktadır. Teknolojideki ilerlemenin hızı

ve örgütlerin bu gelişmelere uyum süreci krizlerin büyüklüğündeki belirleyici unsurlardandır.

Toplumsal-Kültürel Faktörler: Kültür bir toplumun geçmişten günümüze kadar getirmiş olduğu değerler bütünüdür. Bireylerin içinde büyüdüğü ve sosyalleşme sürecini tamamlamış olduğu kültürel ortamın değişmesi krizlere neden olan çevresel etmenlerden biridir. Toplumun gelenek ve görenekleri, dine olan bakış açıları yani seküler veya daha dindar olma yönündeki eğilimleri, ideolojik ve sosyolojik olarak değişen hayat tarzları köklü değişmelere sebep olmaktadır. Meydana gelen bu köklü değişimler ise krizlere yol açmaktadır.

Hukuki ve Siyasi Etmenler: Hukuk kamusal olarak uygulanması zorunlu olan kurallar bütünüdür. Bir devletin egemen bir otorite olarak meydana getirdiği hukuk sistemi örgütleri doğrudan etkileyen çevresel bir etkindir. Hukuk ve siyaset yakın bir ilişki içerisinde olup birbirlerinden ayrılması pek mümkün değildir. Örneğin siyasi bir organ olan parlamentolar hukuk yapar. Kanunlar, kanun hükmünde kararname, tüzük ve yönetmelik gibi kaynaklar bir ülkenin hukuk sistemini oluşturur. Hukuksal ve siyasi düzenlemeler bir ülkede faaliyette bulunan örgütlerin işleyişini etkilemekte olup meydana gelen birtakım düzenlemeler ve değişiklikler örgütleri bir kriz durumuyla karşı karşıya bırakabilir. Bir örgüt ulusal sınırları aşp faaliyetlerini küresel ölçekte gerçekleştirse bile bulunduğu ülkenin hukuki ve politik sisteminden etkilenmektedir.

Uluslararası Sistem: Uluslararası sistem genelde devletlerarasındaki ilişkiler bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Oysaki bu tanımdan sistemde sanki devletler dışında başka bir aktör yokmuş gibi bir anlam çıkar. Uluslararası politikada başka birçok aktör bulunmaktadır ve bu aktörler çeşitli işlevlere sahip olup birçok görev üstlenmektedir. Uluslararası sistemde devlet dışında başka aktörlerin olduğunu ve bu aktörlerin konumlandığı yerden sisteme entegre olduğunu göz önünde bulundurarak uluslararası sistemi, farklı kapasite ve güçlerde belirli bir amaç için organize olan beşeri varlıkların birbirleriyle etkileşimlerinden ve değişen ilişkilerinden oluşan bir bütünlük şeklinde tanımlayabiliriz. Günümüzde uluslararası sistem neredeyse beşeri aktörlerin tamamını kapsamı sebebiyle küresel ölçektir. Son zamanlarda dünyadaki küreselleşme eğilimin artmasıyla birlikte örgütlerin faaliyetlerinde yeni yaklaşımların gerekliliği söz konusu olmaya başlamıştır. Uluslararası sistem yapısal olarak dinamiktir. Günümüzde artık hem siyasal olarak hem de sosyo-ekonomik ve kültürel olarak sınırlar çözülmeye başlamakta olup bu durum farklı ülkelere mensup örgütleri ortak bir paydada buluşturmaya zorlamaktadır. Dünyada yaşanan hızlı değişimler ve ekonominin giderek küreselleşmesi ile birlikte örgütler birtakım belirsizliklerle karşılaşmaya başlamış ve bu belirsizlikler örgütlerin krizlere sürüklenmesine sebebiyet vermiştir. Örgütler bir krize sürüklenmemek için küreselleşmenin etkisiyle dünyada yaşanan hızlı değişimlere ayak durmak zorundadır.

3.2.2. Örgütsel (İçsel) Faktörler

Çevresel faktörlerin örgütlerin krize sürüklenmesinde etkisinin büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak dış çevrede sürekli yaşanan değişikliklerden ziyade örgütlerin uyum yeteneklerinin zayıf olmasıyla bu değişikliklere uyum sağlayamaması krizlerle karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu örgütsel (içsel) faktörleri örgütün yapısal özellikleri ve yönetimin niteliği şeklinde iki ana grupta ele alabiliriz (Asanakutlu v.d, 2003: 144; Tutar, 2011: 33-36; Arklan, 2014: 226-227; Can, 1999: 317; Sezgin, 2003: 188);

Örgütün Yapısal Özellikleri: Dış çevre faktörlerinin tamamıyla öngörülüp kontrol edilemez olmasından ötürü krizin başlangıç aşamasında neden dış çevre faktörleri gibi görünse de aslında örgütlerin krizle karşılaşmalarında esas etkili olan faktör örgüt içi yapısal özelliklerdir. Örgütün yapısını belirleyen unsurlar ise örgütün fiziksel ve somut tarafları ile örgüt kültüründen oluşan soyut değerlerdir. Örgütün merkezileşme derecesi, otoriter yönetim anlayışına sahip olup olmaması, yetkilerini kullanma biçimi ile kontrol alanının büyüklüğü gibi hususlar örgütlerin yapısal özelliklerini belirleyen önemli unsurlardır. Örgüt çevresinde olup biten değişimlere

uyum gösteremeyecek derecede katı bir yönetim anlayışına sahipse kriz yaşama ihtimali artmakla birlikte yaşadığı krizle baş etme olasılığı da düşmektedir.

Yönetimin Niteliği: İçsel faktörlerden biri olan yönetimin niteliği örgütlerin krizle karşı karşıya kalmasında oldukça büyük bir rol oynamaktadır. Her ne kadar örgütlerin yönetimi aslında bir ekip işi olsa da örgütlerin başarısında veya kötü bir yönetim neticesinde yaşanan bir krizde üst düzey yöneticilerin rolü çok önemlidir. Yönetici yeni gelişmelere ve değişen şartlara ayak uyduramadığı zaman kendisi bizzat krizin kaynağı olmaktadır. Örgütlerin bir kriz yaşamasındaki sebeplerden belki de en önemlisi yöneticinin çevresinde olup biten değişimleri doğru bir şekilde gözlemleyememesi ve yaşanan gelişmeleri yorumlama konusundaki tecrübesizliğidir. Örgütsel krizle baş edebilmek etkin bir liderlik anlayışı gerektirmektedir.

3.3. Krizin Özellikleri

Kriz olarak nitelendirilen bir olgunun gerçekte bir kriz olup olmadığı konusunda herkes tarafından kabul edilmiş temel özellikler bulunmamaktadır. Bu durumun nedeni ise bir ülkede veya bir sektörde kriz olarak nitelendirilen bir durumun farklı bir ülkede veya sektörde kriz olarak nitelendirilmemesidir (Aykaç, 2001: 126). Krizler ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve örgütlerin faaliyette olduğu sektörlerle yakından ilişkili olup aynı durum veya olgu farklı yerlerde aynı neticeleri vermeyebilir. Ancak bununla birlikte literatürde krizlerin öne çıkan belli başlı özellikleri bulunmaktadır. Bir durum ya da bir gelişmenin kriz olarak adlandırılabilmesi için birtakım özellikleri taşıması gerekmektedir. Örgütlerin varlığına tehdit oluşturmayan her olumsuz durumu kriz olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Literatür taraması yapıldığında krizin belli başlı özelliklerinin belirsizlik, tehdit ve zaman baskısı olduğu görülmektedir.

3.3.1. Belirsizlik

Krizin en belirgin özelliğinin belirsizlik olduğu söylenebilir. Bir kriz durumu ile karşılaşıldığında bir şeyler yapılmasının gerekliliği ortadadır ancak yapılacak şeyin ne olduğu ve nasıl yapılacağına karar vermek zordur. Böyle zamanlarda belirsizlik arttıkça krizin boyutu büyümekte ve acil çözüm bulma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Krize kaynaklık eden durum veya olaya ilişkin eldeki mevcut bilgilerin güven vermeyecek ölçüde belirsiz olması krizlerin şiddetlenmesine neden olmaktadır (Tutar, 2011: 18). Krize acil müdahale edebilmek için yeterli bilgilerin olmaması ve mevcut bilgilerin güvenilirliğinin şüpheli olması bilgi karmaşasına yol açmakta olup kriz karşısında örgütleri zor bir duruma düşürmektedir (Demirtaş, 2000: 355).

Kriz zamanlarında örgüt içerisinde en çok boşluk yaratan ve yöneticileri tedirgin eden husus, ileride karşılaşılabilecek muhtemel olayların belirsizliği ve bu belirsizlik sonucu acil olarak bir şeyler yapma ihtiyacıdır. Kriz belirsizlikle doğru orantılı olup, belirsizlik arttıkça krizin etkisi de artış göstermektedir. Son zamanlarda çevresel unsurlar önceki değişimlerle kıyaslanamayacak ölçüde değişiklik göstermiştir. Bu yüzden geleceğe dair tahmin yürütülebilmesi zorlaşmış ve belirsizlik üst seviyelere çıkmıştır. Belirsizlik ortamında bilgi düzeyinin artırılması belirsizliğin azalmasına yardımcı olabilir.

3.3.2. Tehdit

Krizlerin temel özelliklerinden birisi tehdittir. Örgütsel yaşamda tehdit kaynağı olan krizler, bir örgütün temel mekanizmalarını bozarak örgütün amaçlarına, çıkarlarına ve kurumsal imajına oldukça büyük zararlar vermektedir. Bir örgütün veya kurumun fiziki varlığını, finansal kaynaklarını ve hem ortaklarıyla hem de kamuya ilişkilerini tehdit altına sokmaktadır (Kazancı, 2014: 20). Oldukça hassas ve kritik durumlar olan kriz esnasında alınacak yanlış kararlar ve hatalı uygulamalar örgütleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakabilmektedir.

Krizin içerdiği tehdit krize dair alınacak önlemlerde başrol oynamaktadır. Tehditlerin ağır bastığı krizlerde kayıplar en az seviyeye indirilmeye çalışılırken fırsat

krizlerinden mümkün olduğunca kazançlı çıkabilmenin yolları aranmalıdır (Örnek, 2006: 213).

3.3.3. Zaman Baskısı

Krizlerin temel özelliklerinden bir diğeri de zaman baskısıdır. Kriz dönemlerinde zamanın sınırlı olması örgütlerde karar alıcıları zorlamakta ve yöneticilerin zaman baskısıyla yanlış kararlar alabilmesine neden olmaktadır. Zaman baskısıyla yöneticilerin paniğe kapılarak kararsızlık içerisine düşmesi işleri daha fazla zorlaştırarak krizin boyutunun derinleşmesine ve süresinin uzamasına sebep olmaktadır (Tutar, 2011: 18). Bu sebeple örgütlerin bir kriz durumunda zamanı etkili şekilde kullanması gerekmektedir. Bu da etkin ve verimli bir zaman yönetimi ile mümkün olur. Zaman yönetimi kaynakların etkili bir şekilde kullanılması ile zamandan tasarruf edilmesidir. Örgütler karşı karşıya kaldıkları bir kriz durumu karşısında mevcut zamanda nelerin yapılması gerektiğini planlamalıdır (Gülbüz ve Aydın, 2012: 12).

3.3.4. Diğer Özellikler

Krizlerin belirsizlik, tehdit ve zaman baskısı gibi yukarıda bahsedilen özelliklerine ek olarak şu özellikler de sayılabilir (Tüz, 2013: 5);

- Krizler olağanüstü bir durumdur ve örgütlerin yönetimini tamamen değiştirebilecek potansiyele sahiptir
- Krizler farklı yer ve zamanlarda birbirleriyle ilişkili birtakım olayların neticesinde meydana gelmektedir ve her olay birbirini tetiklemekte olup krizlerin boyutunu artırmaktadır
- Krizler örgüt içerisinde panik veya gerilim durumu ortaya çıkarmakta ve bu durum yöneticilerin hiçbir şey yapmamasına veya yanlış adımlar atmasına sebep olmaktadır
- Krizler bazen öngörülemezken çoğu zaman öngörülebilmektedir
- Krizlerin ortaya çıkmasında birtakım farklılıklar vardır. Bazı krizler ani bir şekilde meydana gelirken bazılarının ortaya çıkması zaman alabilmektedir.

3.4. Kriz Sürecinin Aşamaları

Örgütlerde meydana gelen çoğu kriz bir anda ortaya çıkmayıp belirli aşamalardan geçerek meydana gelmektedir. Krizler ortaya çıkmadan önce birtakım emarelerle kendisini gösterir. Kriz sürecinin aşamalarının her birinin belirli özellikleri bulunmaktadır. Aşamaların hepsi kendilerine özgü bazı sinyalleri içerisinde barındırır. Örgütler bu sinyalleri zamanında yakalayabilirlerse krizle başa çıkabilme şansları oldukça yükselmektedir. Kriz süreci potansiyel kriz aşaması, gizli kriz aşaması, hareketsizlik aşaması, hatalı tedbir aşaması, kriz aşaması ve kriz sonrası dönem olmak üzere altı aşamadan meydana gelmektedir.

3.4.1. Potansiyel Kriz Aşaması

Kriz sürecinin ilk aşaması potansiyel kriz aşamasıdır. Bu aşamada henüz gerçek anlamda kriz söz konusu değildir. Ancak kriz sürecinin ilk aşaması olan potansiyel kriz safhasında stratejik açıklık ortaya çıkmaktadır. Çevrenin yeterince önemsenmemesi ya da çevre analizlerin doğru şekilde yapılmaması gibi faktörlerle ortaya çıkan stratejik açıklığın farkına varılması ve gereken tedbirlerin alınması ile krizin ortaya çıkması engellenebilir (Balkan, 2004: 20). Stratejik açıklık potansiyel bir krizi haber vermektedir. Stratejik planlama örgütlerin hedeflerine ulaşabilmesinde oldukça önemli bir rol oynamakta olup yöneticilerin stratejik planları sürekli olarak gözden geçirmesi gerekmektedir. Stratejik planların çevresel etmenlerden olumsuz şekilde etkilenmesi durumunda örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Örgütsel

etmenler ile çevresel etmenler arasında denge kurulmaya çalışılmalıdır. Stratejik açıklığın fark edilememesi durumunda ise örgüt yönetimi krizin ikinci aşamasına geçecektir (Tutar, 2011: 51; Çelik, 2010: 66).

3.4.2. Gizli Kriz Aşaması

Kriz sürecinin ikinci aşaması olan bu aşamaya körleştirilmiş aşama da denilmektedir. Potansiyel krizin fark edilip gerekli önlemlerin alınmaması neticesinde kriz meydana gelir. Ancak bu aşamada krizin belirtileri mevcut olsa da henüz kayıp ya da bir zarar söz konusu değildir (Balkan, 2004: 20).

Bu aşamada örgütler dış çevrelerinde meydana gelen gelişmeleri takip etme ve ileride yaşanacak değişimleri öngörmede sahip olduğu yeteneklerini kaybetmeye başlamaktadır. Krizin bu aşamasında meydana gelen olumsuz değişikliklerin çoğu örgütlerin çevrelerini algılama konusunda başarısız olmalarından ötürü saptanamayan değişikliklerdir. Bu aşama sürecinde hem yatay hem de dikey olmak üzere örgüt içerisindeki iletişim sistemi bozulmaktadır (Haşit, 2013: 28-29). Yöneticilerin bu aşamada krizin sinyallerini zamanında fark edip önlem almaları gerekmektedir. Gizli kriz aşamasında gerekli önlemler alınmadığı takdirde örgüt krizin üçüncü aşamasına geçecektir.

3.4.3. Hareketsizlik (Eyleme Geçememe) Aşaması

Kriz sürecinin üçüncü aşamasını hareketsizlik aşaması oluşturmaktadır. Bu aşama eyleme geçememe ve bekle-gör gibi terimlerle karakterize edilmektedir. Bu aşamada örgütte performans düşüklüğü gözlemlendiği halde örgütün rutin faaliyetleri devam etmektedir. Krizin belirtileri gittikçe daha net bir şekilde gözlemlenmesine rağmen değişime dair herhangi bir faaliyet söz konusu değildir (Soy, 2018: 14). Alışkanlıklarından taviz vermeyen yöneticilerin duyarsız davranışları kriz sürecinin başlamasına neden olabilir. Genellikle örgüt yöneticileri beklemeyi bir taktik olarak benimsemişlerdir. Ancak bu taktığın kriz dönemleriyle örtüşmediği aşîkârdır. Çünkü krizler oldukça tehlikeli durumlardır ve acil müdahale gerektirmektedir.

3.4.4. Hatalı Tedbir Aşaması

Hatalı tedbir aşaması kriz sürecinin dördüncü aşamasıdır. Bu aşamada örgüt yöneticileri bir krizin olduğunu görmekte ve bir şeyler yapılması gerektiğinin farkındadırlar. Ancak hem örgüt içi problemler hem de çevredeki belirsizlikler ortak bir görüşte bulunulmasını güçleştirmekte ve yanlış kararlar verilmesine sebep olmaktadır. Yönetilemeyen kriz örgütleri korkunç bir duruma sokabilir. Stratejik açıklığın giderilmeye çalışılmasında hatalı uygulamalarda bulunmak belirsizliklerin fazla olmasından ve değişimlerin doğru bir şekilde saptanıp yorumlanmamasından kaynaklanabilir. Bu aşamada belirsizlik sonucu örgütün yapması gereken uygulamalar konusunda yöneticiler arasında ortak bir görüşün olmaması neticesinde kişisel sezgiler ve yorumlar ön plana çıkar. Bu durum da herkesin iyi bildiği ve uygun gördüğü faaliyetlere yönelmesine sebep olur. Yöneticiler arasındaki görüş ayrılığı ve uygulamadaki farklılıklar ise değişikliğe uygun yanıtın verilme ihtimalini düşürmektedir (Tağraf ve Arslan, 2003: 151). Bu safhada örgüt içerisindeki iletişim tamamen bozulmakta olup yöneticiler alt kademelerden gelen uyarı ve ikazları dikkate almamaktadır (Haşit, 2013: 30).

3.4.5. Kriz Aşaması

Örgüt yönetimi kriz sürecinin ilk dört aşamasında kriz doğuracak gelişmeleri önlemede yetersiz kalmışsa bir kriz ortamına girmektedir. Bu aşamaya potansiyel kriz aşaması, gizli kriz aşaması, hareketsizlik aşaması, hatalı tedbir aşaması gibi safhalar

oluştuktan sonra geçilebileceği gibi bu safhalar oluşmadan da örgüt yönetimi beklenmedik bir şekilde kriz aşamasına geçebilir. Bu aşamada örgütsel yapıda önemli bozulmalar meydana gelmekte ve krizin şiddeti arttıkça örgüt içerisinde telaş durumu ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2010: 65). Kriz etkisini arttırdıkça örgüt içerisinde önemli bozulmalar görülmektedir.

3.4.6. Kriz Sonrası Dönem (Çözüm Veya Çöküş)

Kriz sürecinin son aşamasını çözüm veya çöküş olarak adlandırılan evre oluşturmaktadır. Bu aşama örgütlerin krize yanıt verebilmeleri için son şanslarıdır. Bu aşamada örgüt yönetimi meydana gelen krize karşı doğru cevap veremezse artık krizin çözüm ihtimali kalmamakta ve örgüt için çöküş kaçınılmaz olmaktadır (Tutar, 2011: 52). Krizin son aşamada tersine çevrilmesi ise genellikle mümkün olmamaktadır. Örgüt yönetiminin bir kriz durumu ile karşılaştığında yapıcı erteleme yöntemleri yerine devrimci önlemlere başvurusu daha isabetli bir tercih olacaktır. Genellikle büyük kriz zamanlarında klasik yöntemlerin kullanılması ve tedrici aşamalar yeterli olmamaktadır (Çelik, 2010: 74). Her krizin öğretici bir yönü bulunmaktadır. Bu açıdan her krizden gerekli derslerin çıkarılması gerekmektedir. Alınacak derslerin ileride karşılaşılabilecek krizlerde kullanılması ve yapılan hatalı uygulamaların tekrarlanmaması örgütler için oldukça önemlidir.

Şekil 3.2. Kriz Süreci Aşamaları (Tutar, 2011: 52).

Tablo 3.1. Kriz Sürecindeki Aşamalar ve Temel Özellikleri (Haşit, 2013: 33).

KRİZ SÜRECİNİN AŞAMALARI	TEMEL ÖZELLİKLER
1. GİZLİ KRİZLER (KÖRLEŞTİRİLMİŞ AŞAMA)	Sinyaller görmezden gelir. Örgütün düşüşünün başlangıcıdır.
2. KRİZİ YALANLAMA (HAREKETSİZLİK)	Düzeltilici tedbir konusunda karar verememek Krizin son bulacağı inancıyla tedbir almamak Krizin görünür bir hal alması
3. ÖRGÜTÜN BÖLÜMLERE AYRILMASI (HATALI TEDBİR)	Bazı tedbirler alınsa da, tedbir alınmasına olan ihtiyaç küçümsenir ya da hatalı kararlar ve uygulamalar yapılır
4. KRİZ	Örgüt çok hızlı değişimlerin yaşandığı bir çevrede bulunuyorsa, krizi çevirmek için son bir şans vardır. Çok yavaş değişen çevrede yavaş yavaş erozyona uğrama durumu görülmektedir.
5. DAĞILMA (ÖRGÜTÜN ÇÖKMESİ)	Örgüt tedbir alamaz duruma gelir. Örgütün çökmesi karşılaşılan krizin türüne göre yavaş veya hızlı olabilir

3.5. Kriz Yönetimi ve Kriz Yönetimi Teknikleri

Kriz beklenilmeyen bir zaman diliminde olağandışı gelişmelerle karşılaşılması durumudur. Kriz yönetimi ise bu öngörülemezlikten en az zararla çıkılabilmesi için gereken önlemlerin alınması sürecidir. İyi bir kriz yönetimi için sadece kriz anında gereken önlemlerin alınması yetmez. Kriz patlak vermeden önce nedenlerinin saptanması ve krizin önlenmesi iyi bir kriz yönetiminden bahsedebilmemiz için gerekli

hususlardır. Bu bölümde kavramsal olarak kriz yönetimi ve kriz yönetimi teknikleri ele alınıp incelenecektir.

3.5.1. Kriz Yönetimi

Örgütler birer açık sistem olmalarından ötürü varlıklarını dinamik bir çevre etrafında sürdürmektedirler. Örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve başarılı olabilmeleri çevrelerinde meydana gelen gelişmelere ayak uydurabilmelerine bağlıdır. Çevrelerinde yaşanan birtakım olumsuzlukları önceden sezinleyip buna göre tedbir almaları örgütlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için hayati öneme sahiptir (Demirtaş, 2000: 358). Beklenmedik zamanlarda meydana gelen ve örgütlerin varlıklarına tehdit oluşturan durum ve olaylar kriz kapsamında değerlendirilmektedir. Kriz, genellikle olumsuz bir durum olarak algılsa da aslında kriz dönemlerini her zaman olumsuz olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü krizler örgütler için tehlikeli bir durum olsa da aynı zamanda örgütler için değişim ve yenilikleri de beraberinde getirebilir. Örgütlerde yöneticiler tarafından uygulanacak kriz yönetimi stratejileriyle krizler fırsata çevrilebilir. Bu da ancak iyi ve etkili bir kriz yönetimi ile mümkün olmaktadır (Karaköse, 2007: 6). Bu doğrultuda kriz yönetimi, muhtemel krizlere karşı örgütlerin krizlere girmesini önlemek veya ansızın meydana gelen kriz durumlarında örgütleri en az zararla krizden kurtarma süreci olarak tanımlanabilir (Tutar, 2011: 50).

Genel olarak kriz yönetimi, krizlerle karşı karşıya kalan örgütlerin yaşamış oldukları krizleri ele alış biçimini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Tıpkı literatürde krize ilişkin farklı tanımlar olduğu gibi kriz yönetimine ilişkin de farklı tanımlar mevcuttur. Kriz yönetimine ilişkin bazı yaklaşımlarda bireysellik ve liderlik gibi hususlar ön planda iken bazı yaklaşımlarda ise sistem ve kurumsal kapasite ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin NATO kriz yönetimini, krizlerin yayılmasını engellemek ve silahlı çatışmaya dönüşmesinin önüne geçmek için alınacak birtakım koordine edilmiş eylemler olarak tanımlamaktadır (Bingöl, 2012: 92-93). Kriz yönetimi, krizle başa çıkabilmek için gerekli tedbirlerin alınması ile krizin etkilerinin hafifletilmesidir. Krizlerin oluşum aşamasında gerekli tedbirlerin alınması her ne kadar önemli ise de kriz başlamadan önce önlem almak krizin negatif sonuçlarını azaltmada oldukça hayati bir öneme sahiptir. İyi bir kriz yönetimi için kriz başlamadan önce krizin nedenlerini saptamak gerekmektedir (Çelikkan, 2012: 11). Doğal afetlerin çoğu genellikle önceden tahmin edilememekte ancak diğer krizler insan yapımı veya sistemin oluşturduğu krizlerdir. Bu yüzden bu krizlerin önceden tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda doğal afetlerin dışındaki krizlerin önceden tahmin edilememesi sistemin ya da örgütlerin hatası veya eksikliği olarak değerlendirilebilir.

Krizler habersiz gelmeyip muhakkak erken uyarı sinyalleri verir. Krizlerin eninde sonunda geleceği beklenen bir şeydir sadece geliş vakti kesin olarak bilinmemektedir (Aksu, 2010: 41). Kriz yönetimini yalnızca krizin meydana gelmesinden sonraki süreci kapsayan bir faaliyet olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir. Önemli olan husus krizden kaçınmak veya krizi çözmek değildir. Önemli olan nokta krizin oluşmasını engellemektir. Ancak kriz engellenemeyecek durumda ise önemli olan husus krizi başarıya çevirebilmektir. Kriz yönetimi, erken uyarı sinyallerinin saptanması ve önleme mekanizmalarının kurulması gibi krizlerin meydana gelmesinden önceki birtakım faaliyetleri içermektedir (Haşit, 2013: 27).

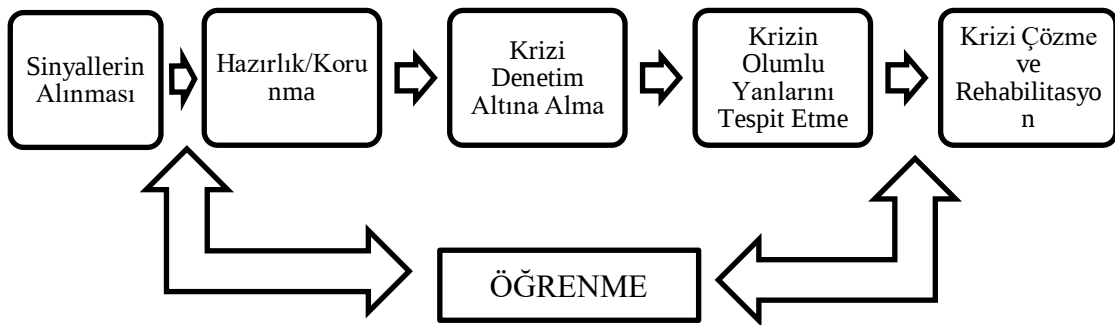
Kriz yönetiminin klasik yönetim anlayışından farklı birtakım kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden bazıları şunlardır (Haşit, 2013: 40; Tutar, 2011: 99; Aksu, 2010: 58; Çelik, 2010: 106-107);

- Kriz yönetimi süreklilik isteyen bir faaliyettir
- Kriz yönetimi önemli, gerekli ve zorlu bir süreçtir
- Krizi yönetmek bir planlama işidir
- Kriz yönetimi birçok safhadan oluşan oldukça karmaşık bir süreçtir
- Kriz yönetimi sabır, zihinsel ve fiziksel dayanıklılık ile karar verme becerisi gerektirir

- Kriz yönetimi krizlerin türlerine göre yapılmakta olup krizlerin türüne veya örgütlere göre farklı şekillerde olabilmektedir
- Kriz yönetimi beraberinde stres yönetimini de gerekli kılar
- Kriz yönetimi stratejik yönetim ilkeleriyle yakından ilişkilidir
- Krizlerin meydana gelmesinin önüne geçilmesindeki başarı yöneticilerin krizleri nasıl algıladığına ve değerlendirdiğine bağlıdır
- Kriz yönetimi ayrı bir uzmanlık gerektirmektedir ve bu yüzden örgütlere ek maliyetler yüklemektedir
- Etkin bir iletişim ile eşgüdümlemeyi gerektirir.

3.5.1.1. Kriz Yönetimi Süreci ve Aşamaları

Kriz yönetimi kendine has özellikleri içerisinde barındıran ve birden çok safhadan oluşan karmaşık bir süreçtir. Kriz yönetim süreci ve aşamaları birçok yazar tarafından farklı şekilde ele alınmıştır. Ancak kriz yönetim süreci genellikle kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası olmak üzere üç aşamada sınıflandırılmaktadır. Kriz öncesi dönemde muhtemel bir krizin önceden öngörülüp engellenebilmesine yönelik çalışmalar yer almaktadır. Kriz anında ise kriz ortamına hızla ayak uydurabilme ve olumsuzlukların giderilebilmesine yönelik kararların alınıp uygulanması amaçlanmaktadır. Kriz sonrası dönemde ise muhtemel gelişmelere uyum sağlanabilmesi için etkin ve verimli bir örgüt yapısı amaçlanmakta ve örgütün krizden maksimum fayda ile çıkmasına yönelik çalışmalar yer almaktadır (Çelik, 2010: 124; Canöz ve Öndoğan: 2015: 43). Can (2002: 339) ise, kriz yönetim sürecini kriz sinyallerinin alınması, hazırlık ve korunma, krizin denetim altına alınması, normal duruma geçiş ve ölçme ve değerlendirme olmak üzere beş safhada ele almıştır. Tutar (2011: 94) tarafından ise kriz yönetiminin bu aşamalarına “krizin olumlu yanlarını tespit etme” olarak bir aşama daha eklenmiştir. Çünkü bir krizde aşılması gereken zorluklar ile beraber bu zorluklar aşıldığında beraberinde gelen birtakım fırsatlar da vardır. Bazı krizler örgütlerin yeniden yapılanmasında önemli fırsatları beraberinde getirir. Mentor ise “krizden kaçınma”, “kriz yönetimine hazırlanma”, “krizi saptama”, “krizi kontrol altına alma”, “krizi çözme” ve “krizden ders çıkarma” olarak kriz yönetim sürecini altı aşamada ele almıştır (Mentor, 2018: 22). Kriz dönemleri olağan üstü hallerdir ve bu yüzden krizle baş edebilmek olağan dışı faaliyetleri gerekli kılmaktadır. Örgüt yöneticilerinin bir kriz karşısında örgütü en az zararla hatta krizleri fırsata çevirip fayda ile çıkabilmesi için kriz yönetim sürecindeki aşamalara dikkat etmesi gerekmektedir.

Şekil 3.3. Kriz Yönetiminin Aşamaları (Tutar, 2011: 94).

Kriz yönetiminin ilk aşaması kriz sinyallerinin alınmasıdır. Kriz meydana gelmeden önce erken uyarı sinyali verir. Örgüt yöneticilerinin bu sinyallere karşı duyarlı olması son derece önemlidir. Çünkü kriz sinyalleri gelecek olan krizin varlığı ve büyüklüğü ile ilgili önemli bilgiler içermektedir (Çelik, 2010: 157). Eğer kriz sinyalleri önceden değerlendirilemezse örgütün kriz dönemine girmesi kaçınılmazdır (Sezgin, 2003: 190). Kriz yönetiminin ikinci aşaması ise hazırlık/korunma evresidir. Bu aşamada erken uyarı sistemiyle algılanan bilgiler ışığında korunma mekanizmalarının oluşturulmasına çalışılır (Haşit, 2013: 38). Kriz yönetiminin üçüncü aşaması olan krizi

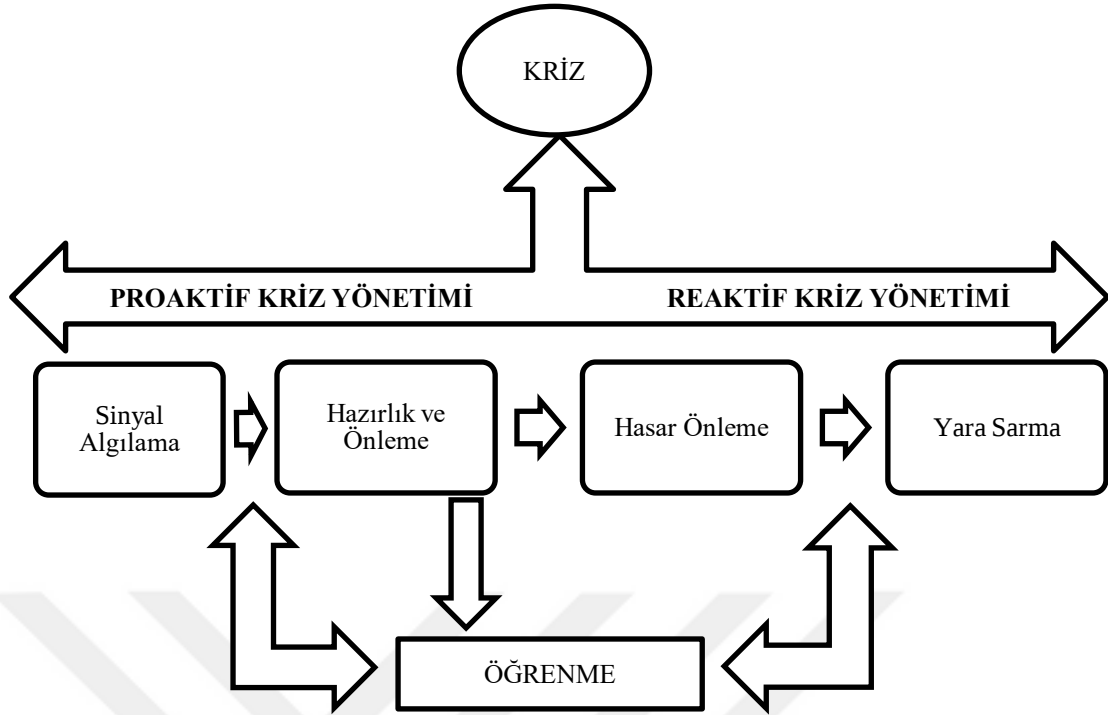
denetim altına alma aşaması sadece yönetilebilir kriz için mümkündür. Hazırlık ve korunma mekanizmalarının yerinde ve sürekli bir şekilde test edilmesi krizi denetim altına almanın en iyi yollarından birisidir. Bu aşama krizin yönünü çevirme aşamasıdır. Yani örgütlerin kayıp ve zarar krizini fırsat ve kazanç krizine dönüştürebileceği aşamadır. Kriz yönetiminin dördüncü aşaması krizin olumlu yanlarını tespit etme aşamasıdır. Kriz her zaman örgütün amaç ve çıkarlarını tehdit etmez ve krizi yönetmek krizin her zaman olumsuz sonuçlar doğurmayacağını kabul etmekle başlar. Krizler örgütleri ister olumlu isterse olumsuz şekilde etkilesin örgütlerin vizyonunun yeniden oluşturulmasını gerektirmesi ve hem örgütsel hem de yönetsel faaliyetlerde yeniden yapılanma gereksinimi ortaya çıkarmasından ötürü (Tutar, 2011: 94) hep olumsuz bir durumu çağrıştırmaya rağmen örgütler için olumlu etkileri vardır. Kriz yönetiminin beşinci aşamasını teşkil eden krizi çözme safhasında ise en önemli faktör hızdır. Bu aşamada krizi çözebilmek için mümkün olan iç ve dış kaynaklara ulaşılarak ve bu kaynakları etkin ve verimli şekilde kullanarak çözüm arayışına gidilir (Aksu, 2010: 46). Kriz yönetiminin son aşaması ise öğrenme ve değerlendirme aşamasıdır. Bu aşamada krizden gerekli derslerin çıkarılması ile örgüt yöneticilerinin tecrübe kazanması amaçlanmaktadır (Çelik, 2010: 132).

Tuğcu (2004: 18)'ya göre ise kriz yönetim safhasının ilk aşaması riskin tanımlanmasıdır. Bu aşama tanımlanmamış riskleri de barındırdığı için tehlike içermektedir. Bu tehlikelerden kaçınabilmek için örgütü tüm yönleriyle tanıyan ekiplere ihtiyaç vardır. Örgütün karşı karşıya olduğu riskler bu aşamada ortaya konur. İkinci aşama ise riskin sınıflandırılmasıdır. Bu aşamada riskler sorun teşkil etme oranları ve büyüklükleri açısından sınıflandırılmaktadır. Örgütün kontrol mekanizmaları değerlendirilip bütçeleri oluşturulur. Yapılan birçok araştırma sonucuna göre örgütler ancak büyük bir kriz öncesinde kontrol mekanizmalarını değerlendirmektedir. Üçüncü aşama ise krizin planlanması ve hazırlanması aşamasıdır. Bu etapta ilk iki aşamada belirlenen risklere uygun olarak kriz planları hazırlanır. Dördüncü aşama ise krizin harekete geçirilmesi ve yanıtlanması aşamasıdır. Bu aşamada kriz meydana geldiğinde yapılacaklar düşünülmelidir. Beşinci aşama ise toparlanma aşamasıdır. Bu aşamada ise örgütün bir an önce normal duruma dönmesi için gerekenler planlanmalı ve vakit kaybetmeden harekete geçilmelidir.

Başarılı bir şekilde atlatılmış bir kriz sonrası ortaya çıkan kurumsal güven örgütler için çok önemli bir kazanımdır. Kriz dönemleri üst düzey yöneticilerin yeteneklerinin ölçülebildiği ender alanlardan biridir. Bir kriz dönemini başarılı şekilde atlatan örgütler gelecek krizlere karşı daha hazırlıklı olur (Aksu, 2010: 48). Örgütler krizleri fırsata dönüştürmenin yollarını bilmeli ve krizlerden yarar sağlayarak çıkmaya çalışmalıdır.

3.5.1.2. Kriz Yönetimi Yaklaşımları ve Kriz Yönetiminde Kullanılan Teknikler

Kriz meydana gelmeden önce birtakım sinyaller ile geleceğini haber verir. Örgütler eğer bu sinyalleri zamanında ve doğru bir şekilde algılayarsa meydana gelecek olan krizden avantajlı şekilde çıkabileceklerdir. Bu yüzden kriz yönetimine ilişkin yaklaşımlar, stratejiler ve teknikler örgütler için son derece önem arz etmektedir. Kriz yönetimi uzun bir süreç olup son yıllarda kriz yönetiminde proaktif yaklaşım giderek önem kazanmaya başlamıştır. Proaktif yaklaşımla birlikte örgütlerin krize yakalanmasının önüne geçilebilmektedir (Tağraf ve Arslan, 2003: 150-152).

Şekil 3.4. İnteraktif Yaklaşım (Tağraf ve Arslan, 2003: 152).

Günümüzde küreselleşme ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelerin akabinde yönetimde otoriter anlayış terkedilerek demokratik ilkelere önem veren ve katılımı öngören bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Çağdaş yönetim yaklaşımlarından birisi olan kriz yönetimine ilişkin genel olarak yaklaşımlar ise krizden kaçma ve krizi çözme yaklaşımı olarak iki başlık halinde ele alınabilir.

3.5.1.2.(1). Krizden Kaçma Yaklaşımı

Kriz yönetimine ilişkin yaklaşımlardan birisi olan krizden kaçma yaklaşımı, örgütün istenilmeyen durumlardan kaçma veya etkilerini hafifletme stratejilerini içerir. Bir kriz durumu baş gösterdiği zamanlarda örgüt üst düzey yöneticisinin krize cevap verme esnekliği durumla alakalı yapabildiği tahminler ve karar vermeye hazır olup olmaması gibi bazı faktörlere bağlıdır. Krizden kaçma yaklaşımında bazı unsurlar oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu unsurlar ise yönetim felsefesini doğru algılamak, örgütün temel değerlerini tanımlamak ve örgütün gidişatını görmektir (Çelik, 2010: 135).

Krizden kaçma yaklaşımı örgütler için ideal bir yaklaşım değildir. Çünkü fırsat krizlerinde alternatif kayıplara neden olmaktadır. Ancak tehlikeye açık krizlerde ise örgütün denge durumunu korumasına yardımcı olmaktadır (Balkan, 2004: 32).

Problemleri tanımlayabilmek, çözüm yolları geliştirebilmek ve bulunan çözümleri uygulamayı kolaylaştıracak bir örgüt yapısı kurmak krizden kaçınabilmek için ön koşullardır. Bu örgüt yapısı ise esnek, dinamik ve istekli olmalıdır. Krizden kaçınabilmek için dış çevrede meydana gelen değişimleri takip etmek ve geleceğe ilişkin gelişmeleri tahmin edebilmek oldukça önemlidir (Aksu, 2010: 64-65).

3.5.1.2.(2). Krizi Çözme Yaklaşımı

Kriz istenilmeyen bir durumdur ancak birtakım yönleriyle olumlu işlevlere sahiptir. Örgütün zayıflıklarını ve değişime olan ihtiyacı ortaya çıkarması krizin olumlu fonksiyonlarından. Kriz yönetimi, yönetim felsefesinin anlaşılmasını ve yönetim becerilerinin etkili şekilde kullanımını gerektirir. Kriz yönetim süreci birçok aşamadan

oluşan uzun bir süreç olup hem zihinsel hem de fiziksel dayanıklılık gerektirmekle beraber yöneticilerin üst düzey karar verme becerisine sahip olmaları oldukça önemli bir husustur.

Kriz yönetimi sürecinde ideal sonuç krizi başarıya çevirebilmekle ortaya çıkar. Krizi başarıya çevirebilmek için örgüt yöneticilerinin krize aktif müdahalede bulunması gerekir. Kriz yönetimi yaklaşımlarından krizi çözme yaklaşımı, kriz öncesindeki durumları tahmin etmeyi ve sorunları çözebilmek için uygun zamanda harekete geçmeyi öngörür. Bu açıdan kriz sinyallerinin önceden sezinlenmesi ve erken uyarı sistemlerinin oluşturulması oldukça önemlidir. Kriz anında ise örgütün karşı karşıya kaldığı durum doğru bir şekilde algılanmalı ve kriz sükûnetle karşılanmalıdır (Balkan, 2004: 33).

Krizlerin hepsi örgütlerin zayıf yanlarını ortaya çıkarır. Örgüt yöneticileri örgütün bu zayıf yönlerini tespit edip üzerinde iyileştirmeler yaparlarsa örgütü krizden daha güçlenmiş olarak çıkartabilirler. Yöneticilerin yönetim becerilerine en fazla ihtiyaç duyulduğu zamanlar kriz dönemleridir. Ayrıca kriz dönemlerinin yöneticilerin becerilerini ortaya koyabilmelerinde ve kendilerini ispatlamalarında oldukça önemli bir fırsat olduğu söylenebilir. Örgütü kriz öncesindeki istikrarlı döneme tekrar kavuşturabilmek için izlenebilecek bazı yöntemler şunlardır (Tutar, 2011: 110);

- Esnek ve kısa vadeli bir kriz çözüm planı hazırlamak
- Krizi çözebilmek için gerekli enfomasyona ulaşma konusunda çalışmalar yapmak ve veri toplamak
- Elde edilen verileri işlemek
- Örgütsel amaçları gerçekleştirebilmek için yönetim bilgi sistemi kurmak
- Süreçler arasındaki bilgi akışı ve iletişimi kolaylaştırmak
- Üst yönetime yardımcı olması için becerikli kişilerden oluşan bir kriz yönetim ekibi oluşturmak
- Kriz çözüm planını bir bütün olarak algılamak ve bu şekilde uygulamak
- Uygulamaya konulan önlemlerin durum değerlendirilmesi yapılarak önceki durum ile mevcut durum arasında karşılaştırma yapmak.

3.6. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi

Krizler, dış politika analizi ve bölge çalışmaları gibi Uluslararası İlişkiler disiplinin çalışma alanlarından birini oluşturmakla birlikte güvenlik çalışmalarından ayrı olarak düşünülemez. Güvenlik ve kriz çalışmaları geleneksel olarak devleti merkez olarak almışlar ve çalışmalar devlet merkezli yapılmıştır. Bu açıdan uluslararası ilişkilerde kriz alanları devletlerarasında askeri ve siyasi sorun alanlarını niteleyen alanlar olarak görülmüştür (Güneş, 2018: 266). Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sisteme klasik güvenlik anlayışı egemen olmuştur. Uluslararası sistem sıfır toplamlı bir oyun olarak algılanmış olup tehdidin kaynağı olarak devletler görülmüştür. Böyle bir sistemde devletlerin hayatta kalabilmelerinin yolu silahlı güçlere sahip olmaktan geçmektedir. Ancak Soğuk Savaşın bitmesi ile iki kutuplu sistemin sona ermesiyle uluslararası sistemin yapısı değişmeye başlamıştır. Kutuplardan birinin ortadan kalkması sonucu belirli bir dengede olan sistem tekrar dengeye gelememiş ve yeni sistemin en temel özelliği belirsizlik olarak algılanmaya başlamıştır (Çelikkan, 2012: 3). Klasik devlet anlayışına göre tehditler sadece askeri kaynaklı algılanırken özellikle 1973 petrol krizinden sonra durum değişmeye başlamıştır. OPEC ülkelerinin yapmış olduğu ambargo sonucu güvenlik anlayışının çerçevesi değişmiş ve genişletilmiştir. Petrol krizi gibi olaylar güvenlik anlayışının çerçevesinin değişmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Kopenhag Okulu temsilcilerinden Barry Buzan, güvenliğin bölünmezliğini ortadan kaldırarak güvenliği askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere beş ayrı sektöre bölmüştür (Baysal ve Lüleci, 2015: 72). Toplumsal ve çevresel güvenlik gibi konular güvenlik çalışmalarında daha fazla yer edinmeye başlamış, geleneksel devlet merkezli anlayış başat konumunu korumakla birlikte insan merkezli yeni bir anlayış tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda NATO'nun 1999'da gerçekleştirmiş olduğu Kosova Harekâtı değişen anlayışa örnek olarak verilebilir. Çünkü harekât tamamen insani nedenlerden ötürü meşruluğunu kazanmıştır.

Kriz yönetimi genellikle işletme bilimine ait bir olgu olarak bilinmektedir. Veya insanların aklına yangın ve deprem gibi doğal afetlerin neticesinde gelmektedir. Kriz yönetimi diploması bağlamında pek değerlendirilmez. Dış politikada güvenliğe ve savunmaya ilişkin ulusal amaç ve çıkarların gerçekleştirilmesinde kriz yönetimi olgusundan faydalanılmaktadır. Kriz yönetiminin bu bağlamda değerlendirilmemesinin en önemli nedeni kuşkusuz dış politika ve ulusal hedeflere yönelik gerçekleştirilen kriz yönetiminin gizli/örtülü şekilde yapılıyor olmasıdır (Öztürk, 2004: 1). Kriz yönetiminde başarının anahtarının gizlilikte yatıyor olması bu tür faaliyetlerin kamuoyunda pek fazla bilinmemesine neden olmaktadır.

Uluslararası İlişkilerde kriz yönetimi ana başlığı altında bu bölümde kriz yönetiminin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünüldüğü için öncelikle Uluslararası İlişkilerde kriz ile ilgili kavramlar ele alınmıştır. Daha sonra uluslararası kriz, Uluslararası İlişkilerde kriz yönetimi araçları, kriz yönetiminde liderlerin rolü ile uluslararası örgütler ve kriz yönetimi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Uluslararası örgütlerden BM ve NATO ele alınıp incelenecektir.

3.6.1. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi İle İlgili Kavramlar: İstihbarat, Diploması ve Yumuşak Güç (Soft Power)

Kriz yönetiminin anlaşılmasına katkıda bulunacağı düşüncesi ile Uluslararası İlişkilerde kriz yönetimi ile ilgili olan istihbarat, diploması ve yumuşak güç kavramlarının üzerinde durulmasında yarar vardır.

İstihbarat, kavram olarak “bilgi toplama” ve “haber alma” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2019). Haber kelimesi istihbarat terminolojisinde işlenmemiş bilgiye denilmektedir. Günümüzde haber/bilgi ile istihbarat kavramları birbirleriyle karıştırılmakta olup doğru şekilde kullanılmamaktadır. Analiz edilmiş olan bilgilere istihbarat denilir ve istihbaratı haber ve bilgidan ayıran özellik budur (Korkmaz, 2012: 54). İstihbarat tarihten günümüze kadar devletlerin kullanmış olduğu oldukça önemli bir araç olmuştur. İnsanoğlu geçmişten beri iktidar ve güç uğruna çeşitli yol ve yöntemler denemiştir. Mevcut durumlarını ve güçlerini korumak adına yasalar yapılmış ve düzenli ordular ile birçok kuruluş ve organizasyon kurulmuştur. Ancak oluşturulan bu kurum ve organizasyonların yetersiz kalması sebebiyle haber alma faaliyetleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Eskiden yalnızca kişisel yetenekler ile gerçekleştirilen istihbarat faaliyetleri zamanla organize bir meslek haline gelmeye başlamıştır (Şimşek, 2016: 8). İstihbarat bir ülkenin hem iç hem de dış güvenliğini sağlamasında ve dış politikada hedeflerine ulaşabilmesinde oldukça önemli bir faaliyettir. Gelişmiş medeniyetlerin ve güçlü ülkelerin başarılarının arkasındaki temel etkenlerin başında istihbarat faaliyetlerin etkin şekilde kullanılması gösterilmektedir (Gül, 2015: 112-113). Kriz olumsuz bir durumu çağrıştırır ve devletler bir krizle karşı karşıya gelmek istemezler. Bir kriz durumunda krizin ustalıkla kontrol altına alınması gerekmektedir. Fakat kriz zamanlarında istihbarat yetersizliği sorunu ortaya çıkabilmekte ve bu durum krizin doğru şekilde algılanamamasına ve şiddetinin artmasına sebep olmaktadır. Kriz zamanında istihbarat faaliyetleri devletler için oldukça önemlidir. İstihbarat kriz öncesi tehlikelerin saptanıp değerlendirilmesini, kriz sürecinin takip edilmesinde bilgi akışının sağlanmasını ve kriz sonrasında ortaya çıkacak yeni durumun analiz edilmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Korkmaz, 2012: 59-60). Şüphesiz istihbarat faaliyetleri başarılı bir kriz yönetiminin olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Günümüzde yaşanan küreselleşme süreci ile iletişim ve teknoloji alanlarındaki baş döndürücü hızla yaşanan değişimlerle beraber klasik tehditlerin yanı sıra devletler çok farklı tehditler ile karşı karşıya gelmektedir. Bu açıdan günümüzde krizlerin kaynaklarının tespit edilmesi ve yönetilmesinde istihbarat faaliyetlerinin önemi giderek artmaktadır.

Diploması, devletlerin bilgi, beceri ve kapasitelerinden oluşan siyasi bir faaliyettir. Diploması faaliyetlerinin en temel hedefi devletlerin dış politikada amaç ve çıkarlarını kuvvet kullanmadan gerçekleştirebilmeleridir (Çolakoglu, 2017: 379). Diploması genel olarak bir dış politika aracı olarak ifade edilebilir. Dar anlamda diploması, hükümetin belirli konulardaki fikir ve görüşlerini diğer devletin karar

vericilerine iletmesi süreci şeklinde tanımlanabilir. Ancak diploması ulusal güç unsurlarının toplamı şeklinde tanımlanacak bir olgu olmaktan ziyade ulusal güç unsurlarının sinerji etkisi oluşturacak şekilde kullanılmasını ifade eden bir olgudur (Öztürk, 2004: 16-17). İyi şekilde uygulanan diploması bir ülkenin gizli kaynaklarını açığa çıkarıp ulusal gücüne güç katmaktadır.

Yumuşak güç (Soft Power) kavramı, literatürde son zamanlarda üzerinde sıklıkla durulan bir terim olmaya başlamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplinin ünlü kuramcılarında biri olan Joseph Nye tarafından popüler hale getirilmiş olan yumuşak güç kavramı kısaca bir ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikada izlemiş olduğu ilkelerin uluslararası camiada uyandırdığı çekicilik olarak tanımlanabilir. Nye’a göre bir ülke dış politikada elde etmek istediği davranış değişikliklerini başka ülkelere politik, ekonomik ve kültürel alanlarda örnek teşkil ederek gerçekleştirebilir (Kadercan, 2017: 327). Sert güç kavramı, bir aktörün başka bir aktör üzerinde askeri imkânlarını kullanarak istediğini yaptırabilme becerisidir. Nye’a göre ülkeler bunu yaparken havuç ya da sopayı kullanır. Havuç kandırmayı sopa ise tehdidi simgeler (Nye, 2005: 14). Joseph Nye, aktörlerin havuç veya sopaya başvurmada çekicilik unsurlarını kullanarak ve işbirliğine giderek dış politikada istediğini yaptırabilmesini yumuşak güç olarak adlandırmıştır. Yumuşak gücün başlıca kaynakları ise politikalar, kurumlar, kültür ve değerlerdir (Çavuş, 2012: 24).

Birdişli’ye göre yumuşak güç kısaca diploması olarak nitelendirilebilir (Birdişli, 2016: 85). Sun Tzu, “Savaş Sanatı” isimli kitabında “savaşmaksızın başkalarının ordularını alt etmek hünerlerin en iyisidir” demiştir (Tzu, 1996: 12). Bu bakış açısı diploması ve yumuşak güç kavramlarının kriz yönetiminde ne denli önemli unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bir devlete, onun mevcut durumunun üstünde bir güç kazandırılması kriz yönetiminde başarının anahtarı olarak kabul edilmektedir. Diplomasının bizzat kendisi bir devletin ulusal güç unsurlarında biri olarak ifade edilir ve kriz yönetiminde oldukça önemli bir işleve sahiptir (Öztürk, 2004: 17).

3.6.2. Uluslararası İlişkilerde Neo-klasik realizm ve Kriz: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Realizm, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde kökleri oldukça eskilere dayanan, en güçlü ve üzerinde en çok tartışmalar yapılan teorilerin başında gelmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra bilimsel bir temele oturtulan realizm, daha sonraları birçok düşünürü etkilemiş ve disiplin realizm ve onun türevleri etrafında şekillenmiştir. 1980’lere kadar Uluslararası İlişkilerde hâkim teori olan realizm, 1980’lerden sonra yapısalcı açıdan ele alınmış ve neo-realizm ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2015: 1). Klasik realizm birim düzeyinde, neo-realizm ise sistem düzeyinde uluslararası siyaseti açıklama çabası içerisine girmiştir (Ekinci, 2019: 33). Neo-realizme göre soğuk savaş dönemi barış ve istikrar dönemidir. Şüphesiz bu savı bu dönemde sıcak bir çatışma olmamasından kaynaklanmaktadır. Neo-realistler bu dönemin barış ve istikrar dönemi olmasını üç nedenle açıklamaktadırlar. Birincisi iki kutuplu sistemin varlığıdır. İkincisi güçler dengesi sistemidir. Üçüncüsü ise nükleer silahların varlığıdır. Neo realizme göre soğuk savaş döneminde iki kutbun birbirlerine denk güçlerde olmaları güçler dengesini ortaya çıkarmış ve bu dönemde teknolojinin ilerlemesiyle iki kutbun da nükleer silahlara sahip olması caydırıcılığa sebep olmuştur.¹ Ancak Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra meydana gelen gelişmeler ve yaşanan değişim neo-realizme ciddi ölçüde ket vurarak Sovyetler Birliği’nin bir askeri müdahale olmadan kendiliğinden nasıl çözüldüğüne cevap aranmaya başlamıştır. Neo-realizmin açıklamakta zorlandığı bu mesele, Gideon Rose, Randall Schweller ve Jennifer Sterling-Folker gibi düşünürlerin öncülüğünde Uluslararası İlişkiler disipliniinde neo-klasik realizm adıyla yeni bir realist yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Balcı, 2017: 140-141). Neo-klasik realizm devletin içini inceleyen bir teoridir. Dış politika analizleri

¹ KSÜ, Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler Teorileri ders notlarımdan yararlanılmıştır.

ve dolayısıyla iç değişkenler üzerine yoğunlaşmaktadır (Ateş, 2013: 68). Neo-klasik realizm, neo-realizmin sistemik analize olan aşırı vurgusunu törpüleyerek, klasik-realizm ile barışarak ve incelemeye iç siyasal yapıları da ekleyerek analiz eden bir yaklaşımdır (Balcı, 2017: 141).

Neo-klasik realizm, Uluslararası İlişkiler disiplinin temel çalışma alanlarından biri olan dış politika analizine yeni ve bütüncül bir yaklaşım getirmektedir. Uluslararası sistemde devletlerin yürüttüğü dış politikayı ilgili devletin yerel dinamiklerine bağlı olarak değerlendirmekte ve devletlerin dış politika stratejilerinin bu değerlendirmeler neticesinde belirlendiğini savunmaktadır (Kiraz, 2018: 417). Neo-realizmin temelinde de anarşi olgusu vardır. Uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin olmaması uluslararası sistemin rekabetçi olmasına neden olmaktadır. Dışardaki anarşik yapı devletlerin iç işlerinde nasıl bir yol izleyeceği hususunda dayatma yapmaz ancak devletlerin dışarda nasıl davranacağı konusu iç siyaset tarafından belirleneceği için devlet içi işleyiş, devletlerin uluslararası rekabetçi sistemde hayatta kalmasında nihai karar verici etkindir (Ateş, 2013: 68). Yani neo-klasik realistler, klasik realizmin uluslararası sistemi anarşik olarak gören ilkesine bağlı kalmışlar ve merkezi bir otoritenin olmadığı sistemde dış politikadaki çıktıların iç politika dinamikleri etrafında şekillendiğinin üzerinde durmuşlardır. Neo-klasik realizmin uluslararası siyaseti açıklamaya çalışırken iç dinamikleri analizlere dâhil etmesi, Uluslararası İlişkiler disiplininde realist teorilere sağlamış olduğu en önemli katkıdır.

Neo-klasik realizm, sistemin yanında ülke içi süreçlerin ve önemli devlet adamlarının analize dâhil edilmeleri gerektiğini savunur (Balcı, 2017: 141). Bueno de Mesquita'nın "devletler değil, liderler hareketi seçerler" (Masquita, 2001: 4) sözüne binaen neo-klasik realizm, neo-realizmin sistem anlayışı ile ülkelerin önemli siyasi liderlerinin dış politika tercihlerini bir araya getirmiştir.

Neo-klasik realizm, dış politikayı analiz ederken bağımsız, ara ve bağımlı değişken olmak üzere üç temel değişken üzerinde durmaktadır. Bağımsız değişken sistemin anarşik olmasıdır. Ara değişken siyasi liderlerin uluslararası sisteme yönelik algı ve tutumlarıdır. Bağımlı değişken ise dış politikadır (Küçük, 2015: 17). Bu üç temel değişkenin bir arada analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi halde analiz eksik veya hatalı olacaktır. Neo-klasik realizm, siyasi liderlerin kriz zamanlarında ülke içi kısıtlamalardan ve sistemsel etkilerden büyük ölçüde etkilendiğini savunur. Siyasi liderlerin dış politikadaki davranışlarına liderin inancının, kimliğinin ve ülke içerisindeki muhalefetin etkisinin yansıdığını vurgular. Her liderin öncelikli amacının iktidarda kalmak olduğunu düşününce siyasi liderlerin dış politikada karar verirken tam anlamıyla özgür olmadığı ve halkının tercihlerini göz önünde bulundurması gerektiği söylenebilir.

3.6.3. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi İlkeleri ve Stratejileri

Uluslararası ilişkilerde krizler, devletlerarasında veya devletlerin kendi içlerinde cereyan etmektedir. Bazen bir devletin iç işlerinde yaşadığı bir kriz zamanla büyüyüp birçok ülkeyi içerisine çekebilir. Böylece krizin boyutu değişerek uluslararası bir nitelik kazanır. Nitekim Arap Baharı ile başlayan süreçte olduğu gibi hem tarihte hem de günümüzde bu duruma birçok kriz örnek olarak verilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin ABD ve SSCB etrafında iki kutuplu olması ile kutupların katı bir tutuma sahip olması altında birçok problemin ertelenip dondurulmasına sebep olmuştur. Ancak Soğuk Savaşın bitmesiyle rafa kaldırılan meseleler krizlerin birer birer patlak vermesine yol açmıştır. Yaşanan bu krizlerin temelinde ise sınır anlaşmazlıkları, etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, göç ve terör gibi meseleler yatmaktadır.

İçerisinde bulunduğumuz bilgi çağında, iletişim ve haberleşme özgürlüğünün artması ile sınırların şeffaflaşması gibi faktörler neticesinde artık bir ülkede meydana gelen kriz sadece o ülkenin sınırlarında kalmamakta, bölgesel hatta küresel çapta etkilere sebep olmaktadır. Bu yüzden krizler, Uluslararası İlişkiler disiplininin ayrılmaz bir parçası olmaya başlamıştır. Kriz durumlarında karar vericilerin hızlı bir şekilde hareket etmesi ve krizi kendi lehlerine fırsat oluşturacak şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Kriz yönetimi daha ziyade karar verme süreci ile ilişkilendirilen bir

olgudur. Boyutu ve etkisi hangi ölçüde olursa olsun tüm krizler hızlı bir şekilde müdahaleyi gerektirir. Bu açıdan kriz yönetiminin ne denli önemli bir olgu olduğu daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2016: 221-222).

Uluslararası İlişkilerde bir krizin başarılı bir şekilde yönlendirilip yönetilebilmesi için bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Öztürk, genel olarak başarılı bir kriz yönetimi için dikkat edilmesi gereken bazı ilkeleri dokuz adımda ortaya koymuştur. Bu ilkeler şunlardır (Öztürk, 2004: 67-70);

- Krizi başlatan tarafın bu gerginliği yürütebilecek veya sonlandırabilecek; karşı tarafın ise atacağı adımların arkasında durabilecek kadar gücünün olması gerekmektedir.
- Kriz henüz patlak vermeden önce amacının ve sınırlarının iyi şekilde tahlil edilmesi gerekir.
- Kriz durumlarında taraflar, muhataplarını iyi şekilde analiz etmeli ve karşı tarafın atacağı adımlara nasıl bir reaksiyon göstereceğine dair doğru bir değerlendirmede bulunmalıdırlar.
- Kriz durumlarında kararlı davranmak oldukça önemlidir. Her türlü seçeneğin açık tutulması, gerekirse savaş ihtimalinin bile göze alındığını hissettirmek böyle zamanlarda isabetli bir davranış olacaktır.
- Karşı taraftan gelen kriz sinyallerinin doğru bir şekilde saptanması ve gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi gerekir.
- Kriz zamanlarında istihbarat faaliyetleri oldukça önemlidir. Karşı tarafın niyeti ve imkânları hakkında doğru ve güvenilir bir istihbarata sahip olunması kriz yönetiminde başarının anahtarıdır.
- Krizin ortaya çıkmasında etkisi olan ve krize sonrasında da olsa bir şekilde müdahalede bulunabilecek diğer aktörlerin dikkate alınması ve atacağı adımların önceden öngörülmesi gerekir.
- Kriz durumlarında karşı tarafa, kamuoyu tarafından makul karşılanabilecek seçenekler sunulması gereklidir. Aksi halde karşı tarafın köşeye sıkıştırıldığı izlenimi, karşı tarafın beklenmedik davranışlarda bulunmasına sebebiyet verebilir.
- Kriz dönemlerinde taraflar, ileride aleyhlerine kullanılabilecek tutum ve davranışlardan kaçınmalıdır.

Alexander George, kriz yönetiminde kullanılan stratejileri saldırı ve savunma stratejileri olmak üzere ikiye ayırmıştır. Saldırı ve savunma şeklinde yapılan ayrımın temelinde kriz içerisinde olan ülkenin etken veya edilgen pozisyonda olması yatmaktadır. Eğer bir ülke mevcut statükoyu değiştirmek için kriz çıkartıyorsa buna saldırgan kriz stratejisi denir. Karşı tarafı statükoyu değiştirmekten vazgeçirmeye yönelik olan stratejilere ise savunmacı stratejiler denir (George, 1991: 373).

3.6.3.1. Saldırı Stratejileri

Şantaj stratejisi, kontrollü baskı stratejisi, oldu-bitti stratejisi ve yıpratma stratejisi olmak üzere dört farklı saldırı stratejisi bulunmaktadır.

3.6.3.1.(1). Şantaj Stratejisi

Şantaj stratejisi, korkutma veya gözdağı verme stratejisi olarak ta ifade edilebilir. Bu stratejide amaç korkutarak ulusal hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Genellikle karşı tarafa göre daha güçlü pozisyonda olan aktörler tarafından kullanılan bir stratejidir ve karşı taraftan ya bir şey istenir ya da bir şeyden vazgeçmesi beklenir.

Şantaj stratejisinde amaç, karşı tarafın istenilen talebi yerine getirmeme durumunda ciddi ölçüde zarara uğrayacağına dair algı oluşturmaktır. Şantajı yapan ülke güç kullanmadan arzu ettiği sonuca ulaşabilirse bu stratejinin avantajlı bir strateji olduğu söylenebilir. Şantaj başarıya ulaştığında krizin tırmanmasının da önüne geçilmiş olacaktır. Ancak bu strateji aynı zaman da oldukça riskli bir stratejidir. Çünkü karşı

taraf şantajcı ülkeye karşı harekete geçmeyeceği gibi taleplerini reddedip tehdidi şantajcı ülkeye de yönlendirebilir. Böyle bir durumda şantajcı ülke kendini beklemediği yeni bir krizin içinde bulabilir (Küçük, 2015: 63). 1964 yılında tarihe “Johnson Mektubu” olarak geçen ABD Başkanı Johnson’un Kıbrıs sorununda dönemin başbakanı İsmet İnönü’ye yazmış olduğu mektup (Arık, 2013: 106) bu strateji bağlamında değerlendirilebilir.

3.6.3.1.(2). Kontrollü Baskı Stratejisi

Saldırı stratejilerinden ikincisi kontrollü baskı stratejisidir. Bu stratejide saldırgan taraf mevcut statükoyu değiştirmek istemektedir. Ancak güç dengesi sebebiyle krizin tırmanmasını ve bir savaş çıkma riskini göze alamamaktadır. Saldırgan taraf, bu süreçte hep kontrollü bir şekilde baskı uygulamak ve karşı tarafın beklenmedik ve şiddetli bir tepkide bulunmamasını temenni eder. Her aşamada durum değerlendirmesi yapar, değerlendirmeleri neticesinde ya krizi tırmandırır ya da krizi sonlandırır (Öztürk, 2014: 72). Bu stratejide karşı taraf, saldırgan tarafa karşı güce başvurma konusunda kararsız kalabilir. Askeri gücünün saldırgan tarafa karşı yeterli olmadığını düşündüğünde mevcut statükoyu koruma maksadından vazgeçebileceği gibi bir savunma stratejisi de geliştirebilir.

3.6.3.1.(3). Oldu-Bitti Stratejisi

Saldırı stratejilerinden biri olan oldu-bitti stratejisinde, saldırgan ülke tarafından risk alınarak ve karşı tarafın yanıt veremeyeceği düşünülerek, karşı tarafın aleyhine olacak şekilde oldubittiler yaptırılmaktadır.

Diğer saldırı stratejilerinde olduğu gibi oldu-bitti stratejisinde de birtakım riskler bulunmaktadır. İstenmeyen bir şekilde kriz tırmanabilir. Ancak bu strateji diğer stratejilerden farklı olarak bumerang etkisine neden olabilir. Oldubittiye getirmeye çalışan taraf, stratejinin aynı şekilde kendisine dönmesi ihtimali ile karşı karşıya gelebilir. Bu strateji karşı tarafı hızlı bir şekilde aynı adımları atmaya itebilir (George, 1991: 383).

1962 yılında Soğuk Savaş döneminin en büyük krizlerinden biri olan ve ABD ile SSCB’yi adeta sıcak bir savaşın eşiğine sürükleyen Küba Krizi’nde (Alkan, 2013: 95) Sovyetler Birliği’nin adeta bir oldu-bitti ile Küba’ya füzeler yerleştirmek istemesi bu stratejiye örnek olarak verilebilir. Strateji SSCB tarafından başarılı bir şekilde kurgulanmış olsa da uygulamada başarısız olunmuştur. Küba Krizi sürecinde SSCB ciddi zarar görmüş ve uluslararası arenada itibar kaybına uğramıştır.

3.6.3.1.(4). Yıpratma Stratejisi

Saldırı stratejilerinden sonuncusu yıpratma stratejisidir. Bu strateji, çıkarları çatışan ve aralarında açık ara güç farkı bulunan aktörlerden zayıf olanın güçlü olan tarafa karşı uygulamış olduğu stratejidir. Genellikle karşı tarafa karşı gücü yetersiz olan ama mücadele arzusu bulunan zayıf aktörler tarafından tercih edilmektedir. Zayıf olanın güçlü olanın ülkesine milisler göndermesi ve ülkesinde sabotajlar düzenlemesi yıpratma stratejisi bağlamında değerlendirilebilir. Dolayısıyla asimetrik savaş olgusu yıpratma stratejisi ile ilişkilendirilebilir. Bu stratejiyi yalnızca aralarında güç farkının büyük olduğu devletlerin uyguladığı bir strateji olarak değerlendirmemek gerekir. İkili bir mücadeleye girmeleri uluslararası sistemdeki dengeyi oldukça sarsabilecek pozisyondaki ülkelerin de tercih edebileceği bir stratejidir. Soğuk Savaş döneminde IRA’ya Doğu bloğu ülkeleri tarafından destek verilmesi ile yine ABD’nin Çeçenlere karşı göstermiş olduğu ilgi, bu strateji bağlamında değerlendirilebilir (Öztürk, 2004: 74).

3.6.3.2. Savunma Stratejileri

Tırmanmayı sınırlama stratejisi, göze göz-dişe dış stratejisi, zaman kazanma stratejisi, imkânları deneme stratejisi ve hat çekme stratejisi olmak üzere beş farklı savunma stratejisi olduğu söylenebilir.

3.6.3.2.(1). Tırmanmayı Sınırlama Stratejisi

Tırmanmayı sınırlama stratejisi saldıran tarafın stratejisine bir cevap niteliğinde ortaya çıkar. Krize neden olan tarafı dezavantajlı bir konuma getirmeyi amaçlar. Bu bakımdan bu strateji, üçüncü aktörleri ve kamuoyunu kazanmaya yönelik bir strateji olarak görülebilir.

Alexander George'a göre tırmanmayı sınırlandırma stratejisinde amaç, bir pazarlık zeminin oluşturulmasına kadar geçen süreçte her iki tarafın da makul karşılayabileceği şekilde anlaşmanın esas kurallarını belirlemektir. George'a göre tırmandırma dikey ve yatay olmak üzere iki farklı şekilde uygulanabilir. Dikey tırmandırma, krize has alan içerisinde gerçekleştirilen tırmandırma. Savunmacı ülkenin pazarlık payını artırabilmesi için saldırgan tarafı diğer coğrafyalarda zarara uğratmaya çalışması ise yatay tırmandırma (George, 1991: 388).

3.6.3.2.(2). Göze Göz-Dişe Dış Stratejisi

Misilleme stratejisi olarak ta bilinen göz-dişe dış stratejisinde, kriz ile karşı karşıya kalan taraf krizin tırmanıp şiddetinin artmasını istememektedir. Bu amaç doğrultusunda krizi başlatan tarafın tahrik ve girişimlerine aynı sertlik ve derecede önlemler olarak yanıt vermektedir. Bu stratejide krizle karşı karşıya kalan tarafın krize neden olan tarafın girişimlerine aynı sertlikte cevap vermesi gerektiği için taraflar arasında bir güç dengesinin olması gerekmektedir. Ancak bir devlet için beka söz konusu olduğu takdirde taraflar arasındaki güç dengesinin öneminin pek bir anlam ifade etmediği söylenebilir. Göze-göz-dişe dış stratejisinin riskli bir strateji olduğu ifade edilebilir. Çünkü taraflar arasında sıcak bir çatışma çıkması durumu söz konusudur. Bu yüzden tırmanmayı sınırlama stratejisiyle beraber düşünülmesi tarafların yararına olacaktır. Filistin davasında İsrail ile Arap ülkeleri arasında yaşanan olaylar bu strateji bağlamında değerlendirilebilir (Öztürk, 2004: 75).

3.6.3.2.(3). Zaman Kazanma Stratejisi

Savunma stratejilerinden bir diğeri zaman kazanma stratejisidir. Mevcut statükoyu değiştirmeye karar veren taraf, krizi başlattığında veya sinyallerini verdiğinde karşı taraf bir anlaşma olasılığını yaratmak için zaman kazanmak isteyebilir. Savunmacı tarafın hazırlıklarının yeterli olmadığı durumlarda ve diğer strateji seçeneklerini kullanması durumunda bu stratejilerin krizi tırmandırıp savaş ihtimalini yükseltip savunmacı tarafı zor bir duruma düşecekse zaman kazanma stratejisinin kullanılması doğru bir seçenek olabilir (Küçük, 2015: 72). Ancak savunmacı taraf, karşı tarafın ortaya çıkardığı tehdidi diplomasi faaliyetleri ve müzakerelerle ortadan kaldıracı şansına sahipse bu strateji dış politikada olumlu veya olumsuz yeni ihtimallerin ortaya çıkmasına neden olabilir.

3.6.3.2.(4). İmkânları Deneme Stratejisi

İmkânları deneme stratejisinin esas amacı, statükoyu kendi lehine çevirmek isteyen tarafı bu isteğinden vazgeçirmektir. Bunun için karşı tarafa beklemediği konu ve öngöremeyeceği bir zamanda kendisine tehlike yaratabileceğine dair mesajlar verilir. Bu stratejiyi uygulayabilmek için karşı tarafa oldukça kararlı ve açık bir tavır konulur. İmkânları deneme stratejisinde silahlı güçlerin varlığı ve işlevi büyük önem

taşımaktadır. Karşı tarafın tahrik ve girişimlerine gerekirse silahlı kuvvetlere başvurulabileceğine dair mesaj verilmesi karşı tarafı taleplerinden vazgeçirebilir (Öztürk, 2004: 76). Silahlı kuvvetlerin belirli bölgelere çekilmesi veya ülkede alarm durumu haline geçilmesi karşı tarafa bu mesajın iletilmesi için iyi bir yol olabilir.

3.6.3.2.(5). Hat Çekme Stratejisi

Savunma stratejilerinin sonuncusu hat çekme stratejisidir. Bu strateji ile krize yol açan tarafa karşı istek ve tahriklerinin sınırlarını çizen bir hat çekilir. Yani bir anlamda karşı tarafa “sınırlarını aştığın takdirde sabrım taşar ve savaş ihtimalini bile göze alırım” şeklinde mesaj verilir. Bu stratejinin başarılı olması için kararlık oldukça önemli bir faktör olup karşı tarafın çizgiyi geçmesi halinde, karşı taraf savunmacı ülke tarafından daha önce söylenen hamle ve girişimlerin yapılacağına inandırılmalıdır.

1990’ların ikinci yarısında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin (GKRY) adaya S-300 füzelerini yerleştirmek istemesi üzerine Türkiye, hat çekme stratejisini izlemiştir. Krizin yükseldiği dönemde Genelkurmay Başkanı’nın KKTC’yi ziyaret etmesi ile Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na ait özel bir kuvvetin KKTC limanına girerek ziyarette bulunması neticesinde, GKRY bu isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Öztürk, 2004: 77).

3.6.4. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimine Müdahale Araçları

Uluslararası sistemde krizlerin sıcak bir çatışmaya dönmemesi için kriz yönetimi oldukça önemli bir husustur. Günümüzde küreselleşme, haberleşme ve iletişim alanındaki baş döndüren gelişmeler, karşılıklı bağımlılığın artması ile ittifak sisteminin oldukça güçlü olması gibi bazı faktörler neticesinde savaşlar iki devlet arasında sınırlı kalmamakta olup bölgesel ve küresel çapta yaşanmaktadır.

İçerisinde bulunduğumuz çağda savaşların tüm dünyayı etkileyebilme potansiyeli taşıması ve teknoloji ile birlikte yıkıcı etkisinin çok yüksek olması neticesinde savaş Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yasaklanmıştır. BM Güvenlik Kurulu, savaşların önüne geçilebilmesi için bazı önleyici mekanizmalar ile donatılmıştır. Bu mekanizmalar ise uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve uyuşmazlıkların zorlayıcı yollarla çözümüdür (Çelikkan, 2012: 12).

3.6.4.1. Uluslararası Anlaşmazlıkların Barış Yolu İle Çözümü

Uluslararası anlaşmazlık/uyuşmazlık en genel şekilde uluslararası hukuk kişileri arasında bir görüş ayrılığının bulunması ya da çıkar çatışmasının yaşanması durumu şeklinde ifade edilebilir. Uluslararası hukukta devletler egemenliklerini üst bir otoriteye devretmedikleri için her zaman nihai karar verici konumdadırlar. Uluslararası uyuşmazlıkların çözümü tarafların iradelerine bağlıdır. Taraflar iyi niyetleri ile uyuşmazlıkları çözebilirler. Ancak taraflar arasında her zaman irade uyumu olmayabilir. Böyle durumlarda çözümü zorlayacak mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde uluslararası sistemde böyle bir mekanizma BM aracılığıyla işlemektedir (Reçber, 2016: 450). Ancak BM’de savaşları önleyebilecek mekanizma olmakla birlikte birçok durumda etkisiz kaldığı söylenebilir. Şüphesiz bu durumun nedenleri arasında uluslararası hukukta normların uygulanışına ilişkin yaptırımların yetersiz kalması ve BMGK’nin beş daimi üyesinin veto yetkisinin olması gösterilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD tarafından Japonya’ya karşı atom bombasının atılması ile başlayan ve sonrasında giderek artan silahlanma yarışı, iki kutuplu sistemde bir dehşet dengesinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Silahların tahribat etkilerinin çok büyük olmasından dolayı savaş artık ülkeler tarafından kolayca göze alınabilecek bir olgu olmaktan çıkmıştır. Günümüzde biyolojik, kimyasal ve nükleer silahların varlığı neticesinde ülkelerin bir kriz ve uyuşmazlık durumlarında savaşı göze alma olasılıkları bir hayli azalmıştır. BM Şartı’nın savaşı yasaklamış

olmasıyla birlikte krizlerin savaş yolu ile çözülmesinin önüne büyük ölçüde geçilmiştir. Kriz yönetimi, savaşı dışarıda bırakan bir olgudur (Öztürk, 2004: 40) ve uyuşmazlıkları savaşa varmayan yol ve yöntemleri kullanarak çözümlemeyi amaçlar.

BM Anlaşması'nın 33. Maddesi uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesine ilişkindir. 33. maddenin 1. fıkrasına göre bir uyuşmazlığın uzaması milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit edecek nitelikte ise tarafların siyasi uyuşmazlıkların çözümünde görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma ve dostça girişime, hukuki uyuşmazlıkların çözümünde ise tahkim ve yargı yollarına veya kendi seçecekleri diğer barışçıl yollara başvurarak çözecekleri belirtilmektedir (Resmî Gazete, 1945). Uluslararası anlaşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi, diplomatik ve siyasal yöntemler ile hukuki yöntemlerin kullanılması ile mümkündür.

3.6.4.1.(1). Diplomatik ve Siyasal Yöntemler

Uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl metotlarla çözülmesinde kullanılacak yöntemlerden biri diplomatik ve siyasal yöntemlerdir. Diplomatik ve siyasal yöntemler kullanılarak bir uyuşmazlık, yargı organının otoritesine sunulmadan çözümlenmeye çalışılmaktadır. Diplomatik ve siyasal yöntemler, bir kriz durumuyla karşı karşıya kalan ülkelerin aralarındaki uyuşmazlığı çözmek ve krize son vermek için kullanabilecekleri oldukça önemli çözüm araçlarıdır. Bu araçlar ise görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma komisyonları ve uzlaştırma komisyonları olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

3.6.4.1.(1).(a). Görüşme

Bir uluslararası uyuşmazlık veya çatışmanın çözümlenmesi için uluslararası hukuk sisteminde taraflar görüşme yöntemine başvurabilir. Görüşme metodu diplomatik faaliyetleri içermektedir. Bu yöntemde, uyuşmazlığa taraf olan ülkelerin temsilcileri bir araya gelerek probleme ilişkin görüş ve fikirlerinin kabul edilmesini amaçlar. Bu yüzden taraflar sıkı bir pazarlığa oturur ve görüşlerini kabul ettirebilmek için büyük çabalar harcamaktadır. Görüşme yönteminde tarafların yetkili temsilcileri birebir görüşebilecekleri gibi heyetler halinde de bir araya gelebilir. Bu yöntemde görüşmenin açık veya gizli yapılması, yazılı ya da diğer elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi gibi hususlar tamamen tarafların iradesine bağlıdır. Problemin türüne, boyutuna ve içeriğine bağlı olarak görüşmenin süresi kısa ya da uzun olabilir (Reçber, 2016: 452). Bunlara ek olarak tarafların tutumu da görüşmenin kısa olmasına veya uzun bir sürede çok turlu olarak yapılmasına etki etmektedir. Görüşme yöntemiyle birçok uluslararası uyuşmazlık çözüme kavuşturulmuştur. Bu yöntemle problemin çözülememesi halinde ise diğer metotlara başvurulmakta ya da görüşme tekrarlanabilmektedir.

3.6.4.1.(1).(b). Dostça Girişim

Dostça girişim, aralarındaki krizi çözebilmek adına görüşmelere başlayamayan veya görüşmeleri gerçekleştirip ancak bir neticeye varamayan tarafların arasındaki krizi çözmek için üçüncü bir ülke tarafından bir araya getirilme çabasıdır. Dostça girişimdeki amaç taraflar arasında bir diyalog zemini yaratmaktır. Üçüncü aktör taraflardan birinin talebi üzerine devreye girebileceği gibi böyle bir talep olmadan kendi isteğiyle de girişimde bulunabilir. Dostça girişimin tarafları bağlayıcı bir niteliği mevcut değildir. Dostça girişimi taraflar kabul edebileceği gibi reddetme hakkına da sahiptir (Orallı, 2012: 28). İsrail ile Filistin arasındaki yaşanan çatışmalarda üçüncü ülkelerin devreye girme çabaları dostça girişime örnek olarak verilebilir.

3.6.4.1.(1).(c). Arabuluculuk

Etkili bir barışçıl çözüm metodu olan arabuluculuk, tarihsel süreç itibarıyla 19. yüzyılın başlarına kadar götürülmektedir. Teamül hukuku olarak geliştirilmiş olan

arabuluculuk, “1907 Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin La Haye Sözleşmesi” ile yazılı hale getirilmiştir. Görüşme ve dostane girişimin başarısız sonuç vermesi neticesinde arabuluculuk metodu devreye girer ve ilk iki metottan daha ileri bir seviyede olup burada üçüncü aktörün daha fazla yoğunluğu söz konusudur. Üçüncü aktör sadece tarafları bir araya getirmekle kalmayıp uyuşmazlığın çözümüne ilişkin öneriler getirir. Arabulucu tarafların veya taraflardan sadece birinin talebi üzerine devreye girebileceği gibi kendiliğinde re’sen de devreye girebilir. Ancak re’sen devreye girdiği durumlarda tarafların rızasının olması gerekmektedir. Tarafların arabulucuyu reddetme hakları olduğu gibi arabulucunun da kendisinden istenilen talebi geri çevirme hakkı vardır (Kaya, 2017: 155-156). Dostça girişim ile arabuluculuk benzer metotlardır. Ancak arabuluculukta üçüncü aktör, dostça girişimden farklı olarak tarafları bir araya getirmekle kalmayıp müzakerelere katılır ve çözüm önerileri sunar. Arabuluculuk, hakemlik gibi bir müessese değildir ve bu yüzden ortaya çıkan sonuç taraflar için bağlayıcı bir özellik taşımamaktadır.

3.6.4.1.(1).(d). Soruşturma Komisyonları

Soruşturma komisyonları (Commission d’enquete) bir uyuşmazlığın veya krizin çözülmesi amacıyla gerçek ve tarafsız kişilerden oluşan heyete denilmektedir. Soruşturma komisyonları ilk kez 1899 I. La Haye Konferansında gündeme gelmiştir. 1907’de II. La Haye Konferansında ise ilk kez somut olarak uluslararası hukukun bir işleminde yer almıştır. 1907 Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin La Haye Sözleşmesi’nin 9. maddesine göre taraf devletlerin esaslı çıkarları ve onurlarına ilişkin olmayan maddi bazı uyuşmazlıkların tarafsız bir incelemeyle çözülmesi için soruşturma komisyonu kurulmasını faydalı görmekte oldukları ifade edilmiştir. Yine aynı sözleşmenin 10. maddesi ise usule ilişkin olup uyuşmazlığa taraf olanların kendi aralarında yapacakları bir sözleşme ile soruşturma komisyonlarının kurulacağı belirtilmektedir. Hazırlanacak olan sözleşmede uyuşmazlığın konusunun ne olduğu, komisyonun kuruluş şekli ile yetkilerinin ölçüsü de açıkça ortaya konulmalıdır (Reçber, 2016: 454). Soruşturma komisyonlarının kurulmasına olanak sağlayan düzenlemelerden bir diğeri de BM Kurucu Anlaşması’dır. BM Kurucu Anlaşması’nın 34. maddesine göre BM Güvenlik Konseyi, uluslararası güvenlik ve barışı tehlike altına atabilecek durumları tespit etme amacıyla bir soruşturma komisyonu oluşturabilir (Resmi Gazete, 1945). Uyuşmazlıkların çözümü için oluşturulan soruşturma komisyonları, uyuşmazlığa dair tespitlerin yapıldığı bir rapor hazırlar. Ancak BM Güvenlik Konseyi ya da taraflarca hakemlik müessesesi şeklinde oluşturulmuş olsa da soruşturma komisyonlarının hazırlamış olduğu rapor bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır.

3.6.4.1.(1).(e). Uzlaştırma Komisyonları

Uzlaştırma komisyonları, tarafların aralarındaki uyuşmazlığın son bulması adına birlikte anlaşarak oluşturdukları komisyonlardır. Hem arabuluculuğu hem de uzlaştırma komisyonlarını birlikte çağrıştırmaktadır. Arabuluculuk faaliyetinde olduğu gibi uyuşmazlığın çözümü için öneriler getirir, soruşturma komisyonlarında olduğu gibi tarafsız bir şekilde uyuşmazlığa neden olan faktörü detaylarıyla birlikte inceler. Uyuşmazlığın çözülmesi için öneriler getirmesi soruşturma komisyonlarından farkını oluşturmaktadır. Uzlaştırma komisyonları genel olarak beş üyeden oluşur. Üyelerden ikisi taraf ülkeler tarafından belirlenir. Diğer üç üye ise tarafsız ülkelerin vatandaşlarından seçilen uzmanlardır. Komisyonun işlevi, uyuşmazlığın niteliği ve üyelerin seçimi gibi birçok husus taraflar arasında önceden yapılan anlaşma ile belirlenmektedir (Öztürk, 2004: 44-45).

3.6.4.1.(2). Hukuki Yöntemler

Uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesinde başvurulabilecek hukuki yöntemler uluslararası hakemlik ve uluslararası mahkemeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.6.4.1.(2).(a). Uluslararası Hakemlik

Uluslararası hakemlik, uluslararası teamül kuralları olarak ortaya çıkmış olup 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmeleri ile yazılı duruma getirilmiştir. La Haye sözleşmesinin 37. maddesi uluslararası hakemlik müessesesine ilişkin olup bu maddede devletlerin uyuşmazlıkları kendi aralarında seçeceği hakemler vasıtasıyla çözebilecekleri belirtilmiştir. Uluslararası hakemlik ihtiyari bir müessesedir. Çünkü uluslararası hukukta anlaşmazlıkları yargı yolu ile çözme noktasında zorlayıcı bir kaide mevcut değildir (Kaya, 2017: 158-159). Uluslararası hakemlik müessesesi ile uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözümünde kullanılan diplomatik ve siyasi yöntemler arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Hakemlik kurallarının kesin olması ve uluslararası teamül kurallarına göre bu kurallara uyma yükümlülüğünün bulunması, uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözümünde yargı yolları ile diplomatik ve siyasi yöntemleri birbirinden ayıran temel noktayı oluşturmaktadır.

Hakemlik müessesesinde isteğe bağlı ve zorunlu olmak üzere iki türlü hakemlik vardır. İsteğe bağlı hakemlikte uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra hakemliğe müracaat edilir. Hakemliğe başvurma tarafların iradesine bağlıdır. Zorunlu hakemlik ise uyuşmazlık henüz ortaya çıkmadan önce tarafların hakemliğe başvurma konusunda önceden anlaşmaya vararak müracaat etmeleridir. Bu durumda tarafların hakemliğe gitmeleri ihtiyari bir durum değil mecburidir. İkinci tür hakemlikte taraflar bir anlaşma veya protokole ileride bir uyuşmazlık çıkması durumunda bu uyuşmazlığın çözülmesi adına hakemliğe gitme hususunda bir maddeye düzenleme koydurmaktadır. Buna tahkim kaydı denilir. Tahkim kaydı ile taraflar hakemliğe gitme hususunda yükümlülük altına girmiş olurlar. 1907 La Haye Sözleşmesi'nin 55. maddesine göre taraflar uyuşmazlığın çözülmesi için tek veya birkaç hakeme başvurabileceği gibi Sürekli Hakemlik Mahkemesi üyelerinden birkaç hakem de seçebilmektedir. Taraflar bu hususu aralarında bir hakemlik sözleşmesi yaparak belirleyebilmektedir (Reçber, 2016: 463-466). Bir uyuşmazlık tarafların iradesi ile hakemlik müessesesine sunulmuş ise hakemlik mahkemesi uyuşmazlığa ilişkin yargılama yapmakta ve karar tayin etmektedir. Bu kararlar kesin olup uygulanması zorunludur. Uyuşmazlığa taraf olan devletlerin iyi niyet ve ahde vefa ilkelerince kararlara uyması beklenmektedir.

3.6.4.1.(2).(b). Uluslararası Mahkemeler

Uluslararası mahkemeler bir anlaşma akdi ile devletler tarafından kurulabileceği gibi bir uluslararası örgüt vasıtasıyla da kurulabilmektedir. Uluslararası mahkemeleri uluslararası hakemlik müessesinden ayıran temel farkın belirli merkezlerinin ve sürekli görev yapan yargıçlarının olması ile yerleşik yargılama usullerinin bulunması olduğu söylenebilir (Meray, 1975: 352). Tarihsel süreçte bakıldığında Honduras, Kosta Rika, Nikaragua ve Guatemala tarafından bir anlaşma ile 1908 yılında kurulan ve on yıl boyunca faaliyet gösteren Orta Amerika Adalet Divanı, ilk uluslararası mahkeme niteliğine sahiptir (Pazarcı, 2013: 476). Milletler Cemiyeti döneminde ise Uluslararası Daimi Adalet Divanı kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise BM çatısı altında ufak bir isim değişikliğiyle Uluslararası Adalet Divanı oluşturulmuştur. Uluslararası Adalet Divanı, BM anlaşması ile kurulmuş olup BM'nin başlıca yargı organını oluşturmaktadır. Merkezi La Haye'de olan ve tarafların sunacakları uyuşmazlıklara bakmakla görevli olan mahkeme bağımsız 15 yargıçtan oluşmaktadır. BM'nin her üyesi Uluslararası Adalet Divanı'nın vermiş olduğu kararlara uymakla yükümlüdür. Taraflardan birinin Divanın vermiş olduğu hükmü yerine getirmemesi durumunda diğer taraf BM Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir. Divan'ın vermiş olduğu karar kesin olup uyuşmazlığın tarafları için bağlayıcı niteliktedir (Erkiner, 2017: 89-90). Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşü verme yetkisi ile birlikte devletlerarasında yaşanan bir uyuşmazlıkta bağlayıcı karar verme yetkisi vardır. Divan'ın devletlerarası bir uyuşmazlıkta bağlayıcı karar verebilmesi için devletlerin Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne taraf olmaları gerekmektedir. Her BM üyesi kendiliğinden Statüye taraftır. Ancak BM üyesi olmadan Statüye taraf olunabilmesi de mümkündür (Kaya, 2017: 160).

Hem uluslararası hakemliğe hem de uluslararası mahkemelere başvurulmasında tarafların rızası aranmaktadır. Uluslararası hakemlik ile uluslararası mahkemeler arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Uluslararası mahkemelerde yargıçların hukukçu olması gerekmektedir. Ancak hakemlik müessesesinde hakemlerin mutlaka hukukçu olmasına gerek yoktur. Uluslararası mahkemeler süreklilik taşıyan bir kurum iken hakemlik müessesesi daha ziyade ad hoc bir kurum olma özelliği taşımaktadır. Uluslararası mahkemelerin uluslararası hakemlik müessesesine göre daha az tercih edildiği ifade edilebilir. Bunun temel sebebi ise devletler arasında yaşanan uyuşmazlıkların hukuki anlaşmazlıklar olmasından ziyade daha çok siyasal nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Uyuşmazlıkların daha çok politik sebeplerden ötürü meydana gelmesinden ötürü devletler yargı yolundan ziyade hakemlik müessesesine başvuru yapmayı tercih etmektedir. Bu faktörün dışında devletlerin yargı yolunu seçmek istememelerindeki nedenlerden bir diğeri de uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası hukukun yetersiz kalmasıdır.

3.6.4.2. Uyuşmazlıkların Zorlayıcı Yollar İle Çözümü

Günümüzde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik başlıca sorumluluğu Birleşmiş Milletler (BM) üstlenmiştir. Meşru müdafaa haricinde kuvvet kullanımı kural olarak BM Şartı ile yasaklanmıştır. Bu şart ile kuvvet kullanımı sadece uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacı ile sınırlı bir şekilde BM tarafından kullanılacağı öngörülmüştür. Uyuşmazlıkların zorlayıcı yollar ile çözülmesi BM Anlaşmasının yedinci bölümünde düzenlenmiştir. Ülkeler aralarında meydana gelen bir uyuşmazlığı barışçıl yöntemlerle çözemezler ise BM Güvenlik Konseyi'ne sorunu taşımakla yükümlüdürler. Güvenlik Konseyi ise öncelikle sorunu askeri kuvvet kullanmadan çözmeye çalışmalıdır. Sorun çözülemez ise BMGK tarafından son çare olarak kuvvet kullanımına karar verilebilir. Anlaşmanın 40. maddesinde geçici tedbirler düzenlenmiştir. BMGK tarafından taraflara geçici tedbirlere uyması istenebilir. Bu tedbirler ateşkes çağrısı veya tarafların askeri kuvvetlerinin belirli bir bölgeye çekilmesi olabilir. Anlaşmanın 41. maddesinde ise askeri kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen tedbirler belirtilmiştir. Bu maddeye göre diplomatik veya ekonomik ilişkiler kesilebilir ve haberleşme ile ulaşım araçları tam olarak ya da kısmen kesilebilir. Eğer bu tedbirler işe yaramazsa o zaman anlaşmanın 42. maddesine göre uluslararası barışın korunması için BMGK hava, kara ve deniz kuvvetleri aracılığıyla her türlü girişimde bulunabilir (Resmi Gazete, 1945, BM Anlaşması madde 40, 41, 42).

Uluslararası hukuk çerçevesinde kuvvet kullanımına başvurmak kural olarak yasaktır. Ancak bazı hallerde kuvvet kullanımına başvurulması devletler tarafından meşru bir hak olarak kabul edilmiştir. Uluslararası hukukta bu durum “savaşa varmayan zorlama yöntemleri” olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu yöntemler kuvvet kullanımını içermesinden dolayı doktrinde halen tartışmalıdır. Savaşa varmayan bu zorlama yöntemleri ise misilleme, zararlı karşılık ve karışma (müdahale) olarak üç farklı şekilde ele alınmaktadır (Eren, 2012: 232).

3.6.4.2.(1). Misilleme

Misilleme, TDK (2019)'a göre “kısasa kısas” anlamına gelmektedir. Bir devletin başka devlet tarafından kendisine yapılan dostluktan uzak olan bir eyleme aynı şekilde karşılık vermesine misilleme denir. Misillemde amaç dostluktan uzak eylemde bulunan tarafı davranışından vazgeçirme çalışmaktır (Öztürk, 2014: 52). Misillemde dostluktan uzak ancak uluslararası hukuka aykırı olmayan bir eylemin olması gerekir. BM Anlaşması'nın 2. maddesinin 4.fıkrasında ifade edilmiş genel yasak çerçevesinde tarafların misillemde kuvvet kullanmaları yasaktır.

Misilleme uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış olmasından ve kuvvet kullanmayı içermemesinden ötürü BM Şartı'na aykırı bir metot değildir. Bu yüzden misilleme haksız bir eylem olarak görülemez. Misillemde bulunan taraf diğer devletin hakkına değil çıkarına zarar vermektedir. Burada en önemli husus gerçekleştirilen

eylemin uluslararası hukuka aykırı olarak yapılmamasıdır. İlk eylemi gerçekleştiren tarafa karşı misillemelerde bulunan tarafın gerçekleştirdiği eylemde denklik söz konusu olmasa dahi uluslararası hukuka aykırı bir fiil olmadıkça misilleme meşru bir kuvvet kullanma yöntemidir (Eren, 2012: 235). Bir ülkenin vatandaşlarına vize uygulamasında sorun yaşatan devletin vatandaşlarına, o devletin de sorun yaşatması misillemeye örnek olarak verilebilir.

3.6.4.2.(2). Zararla Karşılık

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde zorlayıcı metotlardan biri olan zararlar karşılık, bir devletin uluslararası hukuka aykırı olarak işlemiş olduğu bir fiile karşılık olarak diğer devletin de haksız bir fiil ile karşılık vermesidir. Zararla karşılık yönteminde amaç haksız fiili gerçekleştiren devleti uluslararası hukuka uygun davranmaya davet etmektir. Zararla karşılığa haksız fiil neticesinde hem barış hem de savaş dönemlerinde başvurulabilir. Zararla karşılık iki türlü olarak yapılabilir. İlk olarak haksız fiilde bulunan devlete bir fiil ya da işlem ile karşılık verilebilir. Buna müspet zararlar karşılık denir. İkinci olarak haksız fiilde bulunan devlete pasif bir hareketle karşılık verilebilir. Buna ise menfi zararlar karşılık denir. Müspet zararlar karşılığa örnek olarak haksız fiilde bulunan devletin mallarına el koyma verilebilirken, menfi zararlar karşılığa ise haksız fiili işleyen devlete karşı verilen taahhütlerden kaçma örnek olarak verilebilir (Dost ve Korkmaz, 2015: 116-118). Zararla karşılık kuvvet kullanımını içermeyen yöntemler ile yapılabileceği gibi kuvvet kullanımını içeren uygulamalarla da yapılabilir. Kuvvet kullanımını içeren zararlar karşılık yöntemlerine örnek olarak barış içerisinde abluka, boykot ve bombardıman verilebilir (Eren, 2012: 240).

Zararla karşılık ile misilleme birbirine benzemektedir. Ancak bu iki yöntem arasındaki temel fark; misillemedeki fiilin uluslararası hukuka uygun olması, zararlar karşılığında ise fiilin uluslararası hukuka uygun olmamasıdır. Zararla karşılık yöntemine başvuran devletin fiili uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen diğer devletin haksız fiilinden dolayı meşruluk kazanmaktadır. Zararla karşılık ile birbirine benzeyen başka bir kavram da meşru müdafaa'dır. Meşru müdafaa durumuna yalnızca haksız bir saldırıdan dolayı başvurulabiliyor iken her türlü çıkar ihlali söz konusu olduğunda zararlar karşılık yöntemine başvurulabilir.

3.6.4.2.(3). Karışma (Müdahale)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük kayıpların verilmesi neticesinde dünyada birlik ve düzen kurmayı hedefleyen BM'nin kurulması ile devletlerin egemen eşitliği prensibi hâkim olmaya başlamıştır. BM Şartı'nın 2. maddesinin 1. ve 7. fıkrasında, BM'nin bütün üyelerin egemen eşitliği esasına göre kurulduğu ve hiçbir devletin iç alanına giren meselelerde müdahale edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu açıdan zorlayıcı metotlardan biri olan karışmanın uluslararası hukuka prensip olarak aykırı olduğu söylenebilir.

Uluslararası İlişkiler disiplinde "intervention" terimiyle kullanılmakta olan karışmanın tanımı ve kapsamı konusunda ortak bir görüş mevcut değildir. Genel bir ifade ile karışma bir devletin iç işleriyle alakalı bir meselenin tartışılması, görüşülmesi ve bu mesele ile ilgili tavsiyelerde bulunulması olarak tanımlanabilir. Karışma sadece kuvvet kullanımı ile yapılmaz. Politik ve ekonomik olarak ta bir ülkenin iç işlerine karışılabilir. Ekonomik karışmaya örnek olarak ambargo, politik karışmaya örnek olarak ise siyasi partilere yardım ve propaganda verilebilir. Verilen bu örnekler kuvvet kullanmanın değil karışmama prensibinin ihlalidir. Ancak kuvvet kullanımı ile yapılan karışmalar BM Şartı'nın 2/4. maddesinin ihlalidir. Devletler tarafından kuvvet kullanılarak yapılan her türlü karışma uluslararası hukuk teamüllerine aykırıdır (Keskin, 1998: 103-105).

BM Şartı'na göre ülkeler, egemen eşitlik ilkesi gereğince birbirlerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermekle yükümlüdürler. Bu yüzden karışmanın meşru bir zeminde yapılması önemli bir husustur. İnsan hakları ihlali, çevre

kirliliği ve açlık gibi meseleler karışmanın meşru bir zemine taşınmasında etkili konulardır. Bu meseleler ile birlikte karışma, bir anlaşmaya dayanırsa ve meşru bir otoritenin çağrısı üzerine gerçekleşirse yasal sayılabilir (Öztürk, 2004: 52-53). Bir devletin yurtdışındaki vatandaşlarını korumak amacıyla diğer devletin iç işlerine karışması, bir devletin kendi vatandaşlarının haklarını ihlal etmesi durumunda, self-determinasyon hakkını kullanmak isteyen bir halka yardım amaçlı karışma, meşru savunma çerçevesinde karışma ile bir anlaşmaya dayanarak ve ilgili devletin talebi üzerine yapılan karışma hukuka uygun olduğu ileri sürülen karışma durumlarıdır (Keskin, 1998: 107).

3.6.5. Uluslararası Örgütler ve Kriz Yönetimi

Soğuk Savaş dönemi boyunca dünyada yaşanan krizlerin birçoğu sıcak bir çatışma meydana gelmeden atlatılmış ancak bu ihtimal bile dünyayı korkuya sürüklemeye yetmiştir. Dünya, meydana gelen krizlerin sıcak bir çatışmaya dönüşmesi durumunda nükleer kartların devreye sokularak yıkıcı bir savaşın ortaya çıkma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile özellikle etnik ve bölgesel çatışmalar yaşanmaya başlamış olup terör faaliyetleri büyük bir artış göstermiş ve belirsizliklerin hâkim olduğu bir döneme girilmiştir. Soğuk Savaşın bitmesiyle değişen uluslararası ortam güvenlik tanımının da değişmesine neden olmuştur. Önceden sadece askeri olarak tanımlan güvenlik, zaman içerisinde gıda, su, enerji kaynakları, iklim değişikliği gibi konuları da içerisine alarak genişlemiştir. Dolayısıyla yeni tehditler yeni sistemin en belirleyici özelliği olmaya başlamış ve bu sebeple güvenliğin yeni tanımı kriz yönetimi ile özdeşleşmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler uluslararası politikada bir değişikliğe neden olmuş ve uluslararası örgütlerin bu krizlere müdahalede bulunmak için yeni yöntemler geliştirmesinin önünü açmıştır. Uluslararası arenada yaşanan bu konjonktürde kriz yönetimi hem küresel hem de bölgesel ölçekli uluslararası örgütler için oldukça önemli bir olgu olmaya başlamıştır. Bu kapsamda BM ve NATO'nun kriz yönetimi konseptleri ele alınmaya ve bu doğrultuda gerçekleştirmiş oldukları harekâtlar incelenmeye çalışılacaktır.

3.6.5.1. Birleşmiş Milletler ve Kriz Yönetimi

Milletler Cemiyeti'nin ardılı sıfatıyla 1945 yılında 51 ülke tarafından San Francisco'da kurulan BM'nin amacı, yeniden bir dünya savaşının çıkmasını engellemek ve yeni bir uluslararası düzen inşa etmektir. Günümüzde 193 üyesi bulunan BM'nin kurucu belgesi statüsündeki BM Şartı, devletlerin egemen eşitliği, uluslararası yükümlülükleri yerine getirme, imzalan anlaşmaların kurallarına uyma ve saldırgan politikalarından kaçınma gibi temel ilkelere dayanmaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 315).

Uluslararası arenada krizleri oluşmadan önce engellemek, oluşuktan sonra ise etkilerini hafifletmek ve yayılmasını engellemek amacıyla kurulmuş olan BM, bu görev ve sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi'ne vermiştir. Uluslararası nitelikteki bir uyuşmazlığı taraflar kendi istekleri ile BM Güvenlik Konseyi'ne götürebileceği gibi BMGK re'sen de uyuşmazlığa müdahale edebilir. Bunun yanı sıra BM Genel Sekreteri ve BM Genel Kurulu da bir uyuşmazlığı konseyinin yetkisine sunabilmektedir. Uluslararası arenanın barış ve güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olan BMGK, öncelikle sorunları kuvvet kullanmadan barışçıl yollarla çözmeye çalışacaktır. Bu çerçevede BM Anlaşmasının 6. bölümünde uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde kullanılan araçlar olan görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırma komisyonları ile hakemlik ve uluslararası mahkemeler belirtilmiştir. Bu araçlar BM'nin kriz yönetimi araçlarıdır. Eğer bu araçlarla uyuşmazlık çözülemezse o zaman anlaşmanın 7. bölümünde belirtildiği üzere kuvvet kullanımına başvurulabilir. Ancak BMGK, kuvvet kullanımına başvurulabilmesi için gerekli olan oy birliğini sağlayamadığı için anlaşmanın 7. bölümünde kendisine verilen yetkileri pek fazla

kullanamamıştır. Durum böyle olunca zamanla devreye kuvvet kullanımını da içeren barış operasyonları devreye girmiştir (Çelikkan, 2012: 16-17; Reçber, 2016: 408-481).

BM Şartı hazırlanırken planlanan kolektif güvenlik sistemi ne yazık ki hayata geçirilememiştir. Şüphesiz bu durumun en önemli nedeni örgütün emrinde bir silahlı kuvvetlerin oluşturulamamasıdır. BM Güvenlik Konseyi içerisindeki başlıca görüş ayrılıkları silahlı kuvvetin oluşturulamamasına yol açmıştır. Kolektif güvenlik sisteminin oluşturulamamasından ötürü başka bir mekanizmanın varlığına ihtiyaç duyulmuş ve böylelikle barışı koruma (peacekeeping) kavramı öne çıkarak ortaya çıkan boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Barışı koruma, BM'nin kurucu anlaşması statüsündeki BM Şartı'nda yer alan bir kavram değildir. Zaman içerisinde krizlere acil müdahalede bulunmak maksadıyla ortaya çıkmış ve uyuşmazlıkların çözülmesinde başvurulmuş bir araç olmuştur. BM Barış Gücü, ilk zamanlarda sınırlı bir işleve sahip iken zamanla yeni görevler üstlenmeye başlamıştır. Barışı Koruma Güçleri, ateşkes bölgelerinde, sınırlarda ve tampon bölgelerde meşru müdafaa halleri dışında silah kullanımına başvurmeyen askeri gözlemci heyetlerinden ve BM asker/ polis ve sivillerden oluşan elemanlar olup barış görevlileri olarak hizmet etmektedirler. BM Soğuk Savaş dönemi boyunca sadece 13 Barış Harekâtı gerçekleştirmekle birlikte savaşın bitmesinden sonra harekâtların sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir. 1988-2008 yılları arasında icra edilen operasyonların sayısı elliye bulmuştur (Güngör, 2008: 9-10).

Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi arasında yaşanan fikir ayrılıkları ve veto yetkilerinden dolayı konseyin uyuşmazlıklara etkin bir şekilde müdahale olamamasından ötürü ortaya çıkan boşluğu doldurma amacıyla oluşturulan BM Barış Güçleri'nin, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yürüttüğü operasyonların niteliği değişmeye başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca operasyonlar çatışma yönetimi ile ilişkiliyken savaşın bitmesiyle birlikte yapılan operasyonlar çatışmanın çözümüne yönelik olmuştur. Operasyonların insani yönünün ağırlık kazanması, yeniden yapılandırma faaliyetleri, sivillerin sayısındaki artış ve harekâtın gerçekleştirildiği ülkenin gelişimine destek olmak için uygulanan faaliyetler bu kapsamda değerlendirilebilir.

3.6.5.2. NATO ve Kriz Yönetimi

Soğuk Savaş'ın bir ürünü mahiyetinde oluşturulan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949'da Washington Anlaşması ile kurulmuştur. Ulus devletlerin katılımıyla meydana gelen bir uluslararası örgüt olan NATO, Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün mücadelesinin bir yansıması olarak görülebilir. Belirli bir coğrafyada üye ülkelerin güvenliklerinin tesisi amacıyla kurulmuş olan NATO, her ne kadar temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlara vurgu yapsa da genellikle askeri bir ittifak olarak adlandırılmaktadır (Özlük ve Özlük, 2014: 210). 14 maddelik bir anlaşma olan Washington Anlaşması'nın 1. maddesinde, örgütün uluslararası barış ve güvenliği korumak için BM amaç ve ilkeleriyle paralel olarak uyuşmazlıkları barışçıl yollarla ile çözümlmek adına müdahil olunacağı belirtilmektedir (NATO Resmi İnternet Sayfası, 2019, www.nato.int).

NATO için oldukça eski bir olgu olan kriz yönetimi, daha önce hiçbir uluslararası örgüt tarafından kullanılmamıştır. İlk defa NATO tarafından kullanılmış olan kriz yönetimi, örgütün yeni güvenlik anlayışını ortaya koymaktadır. Bu anlayışla barış ile sıcak çatışma arasındaki süreç vurgulanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde önemi giderek artan kriz yönetimi, 2010 yılında yayınlanan Stratejik Konsept ile birlikte NATO'nun temel görevleri arasına girmiştir (Erol ve Oğuz, 2012: 347). NATO'nun stratejik konseptinde belirtildiği üzere kriz yönetimi tecrübelerine dayanan, önceden test edilmiş olan askeri ve askeri olmayan önlemleri içerir. NATO için kriz yönetimi, giderek daha karmaşık bir hale gelmeye başlayan güvenlik ortamında krizleri yönetebilmek için uygun askeri ve siyasi araçların kullanılmasını ifade eder. NATO krizlerle başa çıkılabilmesi için farklı mekanizmalara sahiptir. NATO'nun kriz müdahale sistemi olan NCRS, krizi yönetme konusunda oldukça iyi bir rehber işlevi

görmektedir. Örgütü krize hazırlamak, kriz zamanını iyi şekilde yönetmek ve kriz sonrası olası durumlar karşısında önlemler alınması için bir dizi tedbir ve seçenek paketi sunar. NCMP ise NCRS'nin çekirdek bileşenlerinden birini oluşturmakta olup krizi askeri ve askeri olmayan krizler olarak ayırıp kriz yönetim sürecini aşamalara bölmektedir (NATO Resmi İnternet Sayfası, 2019, www.nato.int). NATO, krizin bütün aşamalarına müdahaleyi öngören bütünsel bir yaklaşım benimsemektedir. Kriz yönetimine getirmiş olduğu yeni yaklaşım ile birlikte kriz öncesinde ve sonrasında hem ortaklarıyla hem de müttefikleriyle siyasi olarak danışma faaliyetlerini arttırmayı amaçlamaktadır. Kriz zamanlarında karar verme konusunda ise, kararlar ortak bir şekilde alınmakta olup üye devletlerin onayı olmadan askeri bir müdahalede bulunulmamaktadır (Tunç vd., 2018: 86).

NATO Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok kriz yönetimi harekâtı düzenlemiştir. NATO'nun aktif olarak katıldığı harekâtlar şunlardır (Erol ve Oğuz, 2012: 363-366);

- Bosna Hersek Uygulama/İstikrar Kuvveti (IFOR/SFOR)
- Kosova Kuvveti (KFOR)
- Makedonya
- Operation Eagle Assist
- Etkin Çaba Harekâtı (OAE-Operation Active Endeavour)
- Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF)
- Operation Display Deterrence
- Irak Eğitim Misyonu
- Afrika Birliği'ne Yardım Harekâtları
- Okyanus Kalkanı (Ocean Shield)
- Operation Unified Protector

NATO Balkanlardaki ilk harekâtını Bosna Hersek'te gerçekleştirmiştir. 1992 yılında Sırp kuvvetlerinin Bosna'da Müslüman sivilere saldırmasıyla başlayan olaylar adeta bir katliama dönüşmüştür. Uluslararası kamuoyunun katliamın önüne geçmede yetersiz kalması NATO'nun müdahalesini gerekli kılmıştır. Önceden BM Güvenlik Konseyi'nden yetki alan NATO, 1994'te BM tarafından uçuşa yasak ilan edilen bölgede 4 Sırp uçağını düşürmüştür. Böylece NATO tarihinde ilk defa silahlı bir çatışmaya katılmıştır. 1996-2004 yılları arasında İstikrar Gücü (SFOR) ile barışı tesis etme konusunda büyük çaba sarf etmiştir. 1999'da yine Sırp güçleri tarafından Kosova'da katliamların başlaması üzerine 78 gün süren bir hava harekâtı gerçekleştirmiştir. 2001-2003 yılları arasında ise etnik gruplar arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi neticesinde Makedonya hükümetinin talebi üzerine silahsızlanan grupların silahsızlandırılmasına yönelik operasyon gerçekleştirmiştir. Operational Eagle Assist Harekâtı ise 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin hava sahasını koruma amaçlı NATO'nun himayesinde 7 AWACS ile 2001-2002 yılları arasında icra etmiş olduğu harekâttir. Etkin Çaba Harekâtı, 2000'de ABD'ye ait USS Cole gemisine ve 2002'de Fransa'nın petrol tankerine yapılan saldırılar sonucunda terörist eylemlere karşı başlatmış olduğu harekât olup Akdeniz bölgesi NATO'nun görev alanı kapsamına alınmıştır. 2003'te ISAF'ın liderliğini üstlenmiş olan NATO, başlangıçta sadece Kabil bölgesinde olan görev alanını genişleterek Afganistan'ın sorumluluğunu üstlenmiştir. Operation Display Deterrence, Türkiye'nin hava savunmasını güçlendirmek amacıyla İkinci Körfez Harekâtı sırasında hava savunma bataryalarının yerleştirilmesine yönelik gerçekleştirilmiş olan harekâttir. Irak Eğitim Misyonu, Türkiye'nin de personel desteği sağlamış olduğu Irak'taki güvenlik güçlerinin eğitimi için gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında ise Afrika Birliği'nin isteği üzerine Darfur'da faaliyet gösteren Afrika Birliği misyonuna yardım için harekât düzenlemiştir. Okyanus Kalkanı Harekâtı ise BM Genel Sekreteri'nin isteği üzerine gıda gemilerine yapılan haydutluk faaliyetlerine karşı Somali ve Aden Körfezi açıklarında gerçekleştirilen sonrasında ise kapsamı genişletilen harekâttir. NATO Operation Unified Protector Harekâtı ile Arap Baharı adı verilen süreçte sivil halkın korunması amacı ile Libya'da faaliyetlere başlamış ve hava harekâtları düzenlemiştir (Emgili, 2012: 61-63; Erol ve Oğuz, 2012: 363-366; Tunç vd., 2018: 86-87).

4. ORTADOĞU VE ARAP BAHARI

Ortadoğu coğrafyası binlerce yıllık tarihi ve kültürel mirasıyla dünya medeniyetlerinin en önemli parçalarından biri olmuştur. Ortadoğu, üzerine çok konuşulan coğrafyaların başında gelmekte olup insanlık tarihinin burada başladığı söylenmektedir. Tarih boyunca büyük imparatorluklar tarafından bu coğrafya için büyük mücadeleler verilmiş, tarihe yön veren olay ve gelişmeler bu coğrafyada yaşanmıştır. Ortadoğu coğrafyasını ve Kuzey Afrika'yı içerisine alan bir coğrafyada oldukça uzun süredir iktidarı elinde bulunduran diktatörleri kanlı bir mücadele ile deviren halk hareketleri "Arap Baharı" olarak adlandırılmıştır (Kıbaroğlu, 2011: 26). 2010 yılında Tunus'ta bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan olaylar kısa sürede domino etkisiyle diğer Arap ülkelerine yayılmış ve bölge adeta yangın yerine dönüşmüştür. Özgürlük, demokrasi ve ekonomik refah talep eden protestocular meydanları doldurarak ülkelerindeki rejimleri istifaya çağırmışlardır. Yaşanan süreçte bazı diktatörlükler devrilirken Suriye'de olduğu gibi bazı diktatörler ise rejimlerini muhafaza etmeyi başarmıştır.

Bölgesel olarak değerlendirildiğinde Arap Baharı'nın Ortadoğu kısmını Suriye, Yemen, Bahreyn ve Ürdün oluşturmaktadır. Kuzey Afrika kısmını ise Tunus, Mısır, Libya, Cezayir ve Fas oluşturmaktadır. Arap ülkelerinde yaşanan olaylar hem büyüklük hem yaşanan süre hem de sonuç itibarıyla farklılıklar arz etmektedir. Ürdün, Fas, Cezayir, Umman ve Bahreyn yaşanan olaylardan görece az etkilenen ülkeler olmuştur.

2010'da başlayan değişim dalgası her ülkede farklı bir seyir izlemiştir. Tunus, Mısır ve Yemen'de çıkan olayların şiddeti kısmen daha az iken Libya ve Suriye'de çatışmalar çok şiddetli yaşanmıştır. Suriye iç savaşa sürüklenmiş ve ülkede yaşanan kriz hala çözüme kavuşturulamamıştır. Küresel güçlerin de yaşanan sürece dâhil olması ve birbirleriyle zıt politikalar izlemesi sürecin uzamasına ve istikrarın sağlanamamasına neden olmuştur. Suriye'de iç savaşın yaşanması ve Mısır'da devrimden sonra demokratik yöntemle göreve gelen Mısır'ın seçilmiş ilk sivil cumhurbaşkanının darbe ile iktidardan uzaklaştırılması Arap Baharı'nın amaçlarında olmayan ve ruhuna uygun düşmeyen bir gelişme olmuştur. Devrimin gerçekleştiği ülkelerde devlet yapılanmalarının zayıf olmasından dolayı geçiş dönemleri oldukça sancılı yaşanmıştır.

Arap ülkelerini etkisi altına alan olayların anlaşılabilmesi kuşkusuz iyi bir sosyolojik okumayı gerekli kılmaktadır. Arap Baharının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle bu bölümde Ortadoğu'ya genel olarak değinilmesinde fayda olacağı düşünülmektedir. Arap Baharı'nın nedenleri ise iç ve dış nedenler olarak iki bölüme ayrılarak incelenecektir. Ürdün, Fas, Cezayir, Umman ve Bahreyn yaşanan olaylardan görece az etkilenen ülkeler olduğu için Arap Baharı'nın yansımaları ele alınırken bu ülkelere detaylarıyla değinilmeyecektir. Daha sonra ise Arap Baharı'nın sonuçları ele alınacaktır. Arap Baharı sürecinde gerçekleştirilmek istenen amaçlar doğrultusunda elde edilen sonuçlar üzerine bir değerlendirilme yapılmaya çalışılacaktır.

4.1. Ortadoğu'ya Genel Bir Bakış

Binlerce yıllık tarihi, kadim mirası ve zengin enerji kaynaklarından dolayı uğruna büyük mücadeleler verilen Ortadoğu, şüphesiz en dikkat çeken ve üzerine çok yazıp çizilen bölgelerin başında gelmektedir. Medeniyetlerin bu bölgede ortaya çıkması ve semavi dinlerinin buradan dünyaya yayılması ile demografik yapısı, hem ekonomik hem de stratejik özelliklerinden dolayı bölge küresel olarak önemini hiçbir dönemde kaybetmemiştir. Ortadoğu'ya genel bir bakış adı altında bu bölümde bölgenin bulunduğu coğrafya ve jeopolitik konumu ile ilgili bilgiler verilecektir. Sonrasında ise bölgenin toplumsal, kültürel ve siyasi yapısı ile ekonomik yapısı ele alınacaktır.

4.1.1. Coğrafya ve Jeopolitik Konum

Sahip olduğu jeopolitik, kültürel ve tarihsel özelliklerden dolayı her dönem ilgi odağı bir coğrafya olan Ortadoğu olarak nitelendirilen bölgenin kavramsallaştırma

sürecinin farklı olduğu görülmektedir. Batılı ve oryantalist bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkmış olan Ortadoğu kavramı dünyanın her yerinde kabul görmüş ve kullanılmaya başlanmıştır. Başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkeler, Çin ile Hindistan'ın el değmemiş topraklarına ulaşmak için yeni yol arayışlarına girmişler ve bu arayış neticesinde en kısa yolun Osmanlı toprakları üzerinden geçtiğinin farkına varmışlardır. 1869'da Süveyş Kanalı'nın hizmete açılmasıyla beraber Avrupa-Hindistan-Çin deniz yolu oldukça kısalmış ve deniz ticaretinde büyük gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Arap yarımadasındaki limanların önem kazanmaya başlamasıyla İngiltere, yarımadanın güney kıyılarının işgaline başlayıp, Yakın Doğu terimine karşılık yeni hedeflerini gerçekleştirebilmek adına bölge için Ortadoğu terimini kullanmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise bu terim İngiltere'nin resmi kaynaklarında da yerini almıştır (Yılmaz, 2009: 11).

Ortadoğu birçok uygarlığa ev sahipliği yapan, farklı kültürlerin birleştiği veya ayrıldığı, tarih boyunca çatışmaların ve krizlerin yaşandığı bir bölge olup dünyanın enerji deposu olarak nitelendirilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde bölgede hâkim olan güçlerin stratejik çıkarlarına göre coğrafi olarak değişiklik gösterdiğinden sınırları üzerinde tam olarak mutabakata varılamamıştır (Özdem, 2016: 1). Genel olarak Asya-Avrupa-Afrika kıtalarının birleştiği orta bölüm olarak kabul edilmiş ancak bu tanım zamanla değişime uğramaya başlamıştır. Davutoğlu'na göre Ortadoğu'daki sınırlar oldukça kötü şekilde örülmüş bir duvar izlenimi vermektedir. Ancak bu duvardaki taşlardan birini oynatmanın duvarın yıkılmasına sebebiyet verebileceğini bilen ve bu duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler, farklı taşları eş zamanlı olarak oynatıp duvarın yıkımına sebep olmadan yeniden inşasına çalışmaktadır (Davutoğlu, 2010:323).

Ortadoğu kavramı ilk kez 1902 yılında Amerikalı ünlü teorisyen Alfred Thayer Mahan tarafından Arabistan ve Hint Yarım Adaları arasındaki bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır (Yolcu, 2017: 334). Ünlü jeopolitik teorisyenlerden olan Mahan, Spykman ve Halford Mackinder bu bölgenin üzerinde önemle durmuşlardır. Halford Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisinde “dünya adası” olarak tanımlamış olduğu alan ve Nicholas J. Spykman'ın Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisinde “rimland” olarak tanımlamış olduğu bölge bu coğrafyadadır. Ayrıca Mahan dünya egemenliğinin deniz hâkimiyetinden geçtiğini ileri sürmüştür. Cebeli Tarık Boğazı, Aden Körfezi, Hürmüz Boğazı, Süveyş Körfezi ve Babel Mendep Boğazı gibi oldukça önemli körfez ve boğazların bu bölgede yer alıyor olması teorisyenlerin bu bölgeye dikkatlerini çekmesine sebep olmuştur (Akengin, 2015: 34-37).

1.Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın bu bölgeden çekilmeye başlaması ile Arap Yarımadasında İngiltere ve Fransa'nın etkinliği artmaya başlamıştır. Ortadoğu'daki sınırların büyük bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin coğrafi ve etnik özellikleri dikkate alınmadan yapay olarak çizilmiştir. Bugün Ortadoğu kavramı geniş ve dar olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda Ortadoğu, doğuda Umman Körfezine kadar uzanan ve Kuveyt, Irak, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Umman'ı, batıda Tunus, Cezayir, Fas, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'ı içine alan, kuzeyde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye, İran, Afganistan ve Pakistan'ın dâhil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e kadar olan Arap yarımadasını içerisine alan, ortada Ürdün, Lübnan, Suriye, Filistin ve İsrail'in yer aldığı bölge olarak tanımlanmaktadır. Dar anlamda ise doğuda Umman Körfezi, batıda Mısır, kuzeyde İran ve Türkiye güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'e kadar olan bölge Ortadoğu olarak tanımlanmakta ve bu tanım daha çok kullanılmaktadır (Arı, 2017: 17). Geniş anlamda Ortadoğu tanımının, coğrafi olarak yapılmış bir tanımlamadan ziyade sosyolojik, dini, etnik ve rejim yapısı baz alınarak yapılmış bir tanım olduğu ve bu kavramın toplumsal yapısı birbirine benzeyen otoriter rejimlerle yönetilen insan topluluklarının bulunduğu alanı tasvir etmek için oluşturulduğu söylenebilir (Yolcu, 2017: 335).

Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin en bariz özelliği Afroavasya dünya anakıtasının kesişim alanını oluşturmasıdır. Ortadoğu tümüyle Arap ve Anadolu yarımadasını içermesi, Hint ve Balkanlar ile doğrudan etkileşimi ve İtalya ile İber yarımadalariyle deniz kıyı komşuluğuna sahip olmasından ötürü kara jeopolitiği için

oldukça büyük önem taşımaktadır. Deniz jeopolitiği açısından ele alındığında ise dünyada en önemli dokuz stratejik geçiş yolundan beşinin burada yer alması (Çanakkale ve İstanbul boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri) ve birinin de dolaylı olarak burada bulunması (Cebelitarık) bölgenin önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Davutoğlu, 2010: 325-326). Doğu ile Batının buluştuğu bir kavşak olarak nitelendirilen Ortadoğu, bu özelliğinden dolayı medeniyetlerin, inançların ve kültürlerin bir arada buluştuğu bir geçiş noktası olarak kabul görmektedir. Tarihsel süreçte bakıldığında hegemonik güç olmaya yönelik devletlerin bu bölgede egemenlik kurmaya çalışması bölgenin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Dursun, 2005: 311-312).

4.1.2. Toplumsal, Kültürel ve Siyasal Yapı

Ortadoğu sahip olduğu tarihsel ve kültürel özellikler ile diğer coğrafyalardan ayrılmaktadır. Tarih boyunca insanlığı en çok etkileyen dini ve kültürel gelişmeler bu coğrafyada gerçekleşmiştir. İnsanların ilk kez yerleşik yaşama geçmiş oldukları havzalar olan Mezopotamya ve Nil Havzaları bu bölgede yer almaktadır. Sümer, Asur ve Babil gibi şehir medeniyetleri Mezopotamya’da kurulmuş insanlık tarihinin en eski siyasi yapılarıdır (Dursun, 2010: 1241). Oldukça karmaşık ve kozmopolit bir yapı sergileyen Ortadoğu coğrafyası etnik açıdan Arap, Türk ve Farsların egemenliğinde, dinsel açıdan ise Müslümanların egemenliğinde olmuştur. Ancak 1. Dünya Savaşı’ndan sonra Yahudilerin bölgede önemli bir konum elde ettiği söylenebilir. Ortadoğu’nun en belirleyici niteliklerinin başında üç semavi dinin çıkış noktasının bu bölgede yer alması gelmektedir. Üç semavi dine beşiklik eden Ortadoğu’da bulunan Kudüs, hem Yahudiler hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar için en önemli kutsal mekânlardan biridir. Kudüs Müslümanların ilk kiblesi olup Hristiyanların Hac yaptığı yerdir. Yahudilerin ise meşhur Ağlama Duvarı Kudüs’te yer almaktadır. Ortadoğu Barış Sürecinin düğümlendiği yer olan Kudüs meselesi, sadece bölgesel niteliğe sahip bir mesele olmayıp müzakere masasında taraflar adeta üç büyük semavi dinin temsilcileri niteliğine bürünmektedir. Uluslararası İlişkiler boyutunda Ortadoğu’nun dini jeopolitiği dünyayı adeta Samuel Huntington’un ifade ettiği gibi medeniyetler çatışmasına sürüklemektedir (Kılıç, 2008: 84; Davutoğlu, 2010: 328; Güloğlu, 2015: 34).

Ortadoğu’nun demografik yapısı incelendiğinde oldukça karmaşık ve hem etnik, hem dini hem de kültürel olarak çeşitliliğe sahip olduğu söylenebilir. Nüfus bakımından çeşitlilik arz etmesindeki temel faktörler ise medeniyetler arasında kavşak konumunda olması ile dinlerin ve medeniyetlerin burada ortaya çıkmasıdır. Ortadoğu’daki nüfus etnik açıdan Samiler, Turani grubuna mensup olanlar ve Hint-Avrupa grubuna mensup olanlar olarak üçe ayrılır. En geniş etnik grubu teşkil eden Samiler, Araplar ve İbraniler olmak üzere iki kola ayrılır. Hem Samiler hem de diğer gruplara mensup olanlar arasında en geniş grubu Araplar oluşturmaktadır. Arapların çoğunluğu dini bakımdan Müslüman olmakla beraber mezhebi açıdan farklılık göstermektedir. Sünniler çoğunluktadır ancak Şii’lerde önemli bir kesimi oluşturmaktadır. Samilerin ikinci kolunu teşkil eden İbranilerin ise büyük çoğunluğu İsrail’de yaşamaktadır. İranlılar, Ermeniler, Rumlar ve Kürtler ise Hint Avrupa grubunu oluşturmaktadır. Bu grupta ise ağırlık İranlılardır. Ortadoğu’nun ikinci büyük grubunu oluşturan Turaniler ise Türklerden oluşmaktadır ve Türkiye’de çoğunluğu oluşturmuş olup Suriye, İran ve Irak’ta ise azınlık halinde yaşamaktadır (Dursun, 2010: 1248-1249). İsrail dışında tüm Ortadoğu ülkelerinde Müslüman nüfus ağırlıktadır. En fazla nüfusun olduğu ülke ise 94,7 milyon ile Mısır Arap Cumhuriyeti’dir. Yüz ölçümü bakımından en geniş ülke 2.149.690 km² ile Suudi Arabistan, yüz ölçümü en küçük ülke ise 741 km² ile Bahreyn Krallığıdır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Bölge ülkelerinin genel profillerine bakıldığında 19 Haziran 1961’de İngiltere’den bağımsızlığını kazanan Kuveyt, 4,2 milyon nüfusa sahip olup meşruti monarşi ile yönetilmektedir. 33 adadan oluşan ve 1,5 milyon nüfusa sahip olan Bahreyn’in nüfusunun %97’sini Araplar oluşturmaktadır. 15 Ağustos 1971’de İngiltere’den bağımsızlığını kazanmış olup anayasal monarşi ile yürütülmektedir.

Toplamda yedi emirlikten oluşan bir federasyon olan Birleşik Arap Emirlikleri, 9,5 milyon nüfusa sahip olup monarşi ile yönetilmektedir. Başkenti Doğu Kudüs olan ve 16 idari bölgeden oluşan Filistin Cumhuriyeti, 4,7 milyon nüfusa sahip olup parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Başkenti Doha olan Katar ise 2,7 milyon nüfusa sahip olup monarşi ile yürütülmektedir. 14 Mayıs 1948'de kurulan İsrail Devleti ise 8,5 milyon nüfusa sahip olup parlamenter monarşi ile yönetilmektedir. 99 milyon nüfusa sahip olan Mısır Arap Cumhuriyeti'nin başkenti Kahire'dir ve parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Ülkenin nüfusunun %90'ını Müslümanlar %10'unu ise Kıptiler (Hristiyanlar) oluşturmaktadır. 33 milyon nüfusa sahip olan Suudi Arabistan'ın ise başkenti Riyad'dır ve krallıkla yönetilmektedir. 22 Kasım 1943'te Fransa'dan bağımsızlığını kazanan Lübnan Cumhuriyeti'nin başkenti Beyrut'tur ve ülkenin yönetim biçimi parlamenter demokrasidir. 4,7 milyon nüfusa sahip olan Umman'ın resmi adı Umman Sultanlığı'dır. Nüfusun yaklaşık 1,5 milyonu başkent Muskat'ta yaşamakta olup ülke monarşi ile yönetilmektedir. 22 Mayıs 1990'da Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesi ile kurulan ve resmi adı Yemen Cumhuriyeti olan ülkenin nüfusu yaklaşık 28 milyondur ve nüfusun 3 milyonu başkent Sana'da yaşamaktadır. 1951'de bağımsızlığını kazanan Libya ise yaklaşık 6,5 milyon nüfusa sahiptir. Başkenti Trablus olan ülke üniter geçici parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Başkenti Tahran olan İran İslam Cumhuriyeti yaklaşık 81 milyon nüfusa sahiptir. Ülkenin resmi dini Şii Caferi İslam olup dini lider Ayetullah Ali Hamaney'dir. 19 vilayetten oluşan Irak Cumhuriyeti'nin başkenti Bağdat'tır ve 40 milyon nüfusa sahip olup yönetim biçimi federal cumhuriyettir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2019, <http://www.mfa.gov.tr>, World Bank, 2019, <https://data.worldbank.org/>, İNSAMER, 2019, <https://insamer.com/tr/>, İKA, 2011).

4.1.3. Ekonomik Yapı

Ortadoğu coğrafyası jeopolitik konumu, tarihsel ve kültürel özelliklerinin yanında ekonomik olarak ta son derece önemli bir bölgedir. Dünyanın enerji merkezi olarak nitelendirilen Ortadoğu'yu dar anlamda ele aldığımızda dünya petrol rezervlerinin %50'si, doğalgaz rezervlerinin ise %40'ı bu bölgedir. Geniş tanımıyla ele aldığımız takdirde ise bu oranlar %60 ve %50'ye kadar çıkmaktadır (Arı, 2017: 18). Bugün genel olarak Ortadoğu petrol ile özdeşleşen bir coğrafya olarak algılanmaktadır. Ancak bu algı doğru olmakla birlikte Ortadoğu'nun ekonomi-politik tarihine bakıldığında eksik kalacaktır. Zira bölge antik dönemden günümüze kadar tarımsal açıdan oldukça büyük bir önem taşımıştır. Mezopotamya ve Nil gibi büyük medeniyetlerin doğduğu havzaların bulunması ve ılıman iklim kuşağının merkezinde olması büyük tarım medeniyetlerinin burada ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ortadoğu'daki tarım potansiyelinin önemini arttıran en temel faktör ise neredeyse bütün ticaret ve ulaşım güzergâhlarının bu bölge ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olmasıdır. Ayrıca bölge doğal kaynak bakımından yetersiz ama üretim teknolojisi yüksek olan Batı ile doğal kaynak açısından oldukça zengin ama üretim teknolojisi yetersiz olan doğu arasında bir kaynak aktarım hattı işlevi üstlenmiştir (Davutoğlu, 2010: 332-333). Barut, ipek, kâğıt gibi Uzak doğu malzemeleri Ortadoğu kanalı vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmıştır. 15. yüzyılda yeni deniz yollarının bulunması bölgenin öneminin azalmasına neden olmuştur. Ancak Süveyş Kanalı'nın açılması ve hava yollarının açılmasıyla birlikte bölge tekrardan önemli bir pozisyon elde etmiştir (İKA, 2011: 13).

1990'lı yılların başından itibaren petrol, stratejik olarak dış politika ve güvenlik politikalarını belirlemeye devam etmektedir. Ortadoğu'nun petrol konusundaki önemi sadece salt rezervlere sahip olmasından dolayı değil aynı zamanda petrol ithalatı açısından da hayati öneme sahip olmasındandır. Bölge ülkeleri arasında petrol rezervleri oranında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi ülkeler oldukça zengin petrol kaynakları ile bölgede öne çıkmaktadır (Ayhan, 2009: 71-72). 2016 yılında 92,2 v/g olarak kaydedilen petrol üretiminin %34,5'i Ortadoğu'da gerçekleşmiştir. Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden olan Suudi Arabistan'da 2016 yılında üretim yaklaşık olarak %3

artmıştır (TP Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, 2016: 8, <http://www.tpao.gov.tr/>). Aynı zamanda Suudi Arabistan petrol ihracatçısı ülkeler arasında en düşük maliyetlerle petrol üreten ülkedir. Yedi emirlikten oluşan BAE, petrol ile doğalgaz rezervleri açısından dünyanın en zengin ülkeleri arasında gösterilmekte olup Ortadoğu'da en liberal ekonomiye sahip ülke olmasıyla dikkat çekmektedir (Ayhan, 2009: 91). BAE aynı zamanda bölgenin en önemli reeksport (ithal edilen malların pek fazla değişime uğramadan diğer ülkelere satılması) merkezi olarak kabul edilmektedir (İKA, 2011: 22). Mısır Arap Cumhuriyeti ise Suudi Arabistan, BAE ve Cezayir'den sonra Arap ülkeleri içerisinde dördüncü büyük ekonomidir. Mısır'da GSYİH'nin yarısını hizmet sektörü oluşturmaktadır (İKA, 2011: 49). 2017 itibarıyla GSYİH'si 193,7 milyar dolar olup GSYİH büyüme hızı ise 4,1'dir. 2017 yılında dış ticaret hacmi 92,28 olan Mısır'da petrol ve yağlar, ham petrol ve işlenmemiş altın başlıca ihracat ürünleridir (TİM, 2019).

Geleneksel kabile yapısına dayanan Suudi Arabistan ve bazı Körfez ülkeleri, petrolün Batılı ülkelerin çarklarına akmasına yönelik bir rol üstlenmiştir. Doğu Bloğuna yakın duran Arap Milliyetçiliğine dayanan ve sosyalist rejime sahip olan diğer ülkeler ise doğal kaynakların devletleştirilmesine yönelik politikalar izlemişler ve böylece petrolü stratejik bir koz olarak kullanmışlardır (Davutoğlu, 2010: 334). Ortadoğu'da yaşanan bu kutuplaşma bölgedeki önemli doğal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılamamasına neden olmuştur. Genel olarak bakıldığında Ortadoğu ülkelerinin sanayi sektörü petrol ve petrol ürünlerine dayanmaktadır. Petrole olan bağımlılığı azaltmak istemekte ve bu doğrultuda diğer sanayi sektörlerini geliştirebilmek adına çaba sarf etmektedirler. İklim koşulları ve sulama yetersizliği gibi faktörlerden dolayı Ortadoğu ülkelerinde tarımsal üretim seviyesinin ise düşük olduğu söylenebilir. Geniş çöllerle kaplı olan bölgede gıda ihtiyaçları bakımından dışa bağımlılık söz konusudur.

4.2. Arap Baharı ve Nedenleri

19. yüzyıldan itibaren Ortadoğu'da başta petrol ve doğalgaz olmak üzere fosil enerji kaynakları ve birçok doğal zenginliklerin keşfedilmesiyle beraber emperyalist güçler bu kaynakları ele geçirebilmek için tarihin önceki aşamalarında hiç görülmemiş bir şekilde siyasi ve askeri birçok faaliyet içerisine girmişlerdir. Yeryüzünde belki de bu bölge kadar çetrefilli başka bir toprak parçası yoktur. Birçok ırkın, dinin ve mezhebin mozaiki görünümünde olan Ortadoğu, karıştırılmaya oldukça müsait hem sosyal hem de siyasal açıdan oldukça kırılgan bir görüntü sergilemektedir (Kapan, 2012: 11).

Arap Baharı'na ve nedenlerine geçmeden önce uluslararası sistemin ve bölgenin siyasi yapısına kısaca değinmekte fayda olacağı düşünülmektedir. Günümüzde uluslararası sistemin yapısının çoğunlukla 1945'te şekillendiği söylenebilir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinin de siyasi yapılarının 2. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenmeye başladığı ifade edilebilir. Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeden tasfiyesi üzerine bölge Batılı ülkelerin denetimi altına girmeye başlamış ve emperyalist güçler bölgeyi sömürgeleştirme yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde İngiltere başat güç olarak bölgede ağırlığını hissettirmeye başlamış, Fransa ile beraber bölgenin bölerek yönetilmesi hususunda anlaşma sağlamışlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Avrupalı güçler bölgede ağırlıklarını kaybetmeye başlamışlardır. Bölgeden yavaş yavaş çekilmeye başladıklarında imtiyaz ve çıkarlarına zarar gelmemesi için kendilerine sadık kalmaya devam edecek iktidarları iş başına getirmişlerdir (Baharçipek, 2017: 354-355). Böylelikle bölge ülkeleri sözde bağımsızlıklarını kazanmış ama aslında Batılı güçlerin nüfuz alanlarında kalmaya devam etmişlerdir. Batılı güçlerin kurmuş olduğu bu düzen bazı çalkantılar yaşasa da 20. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı içerisine alarak geniş bir coğrafyada, oldukça uzun süre iktidarda kalan ve dokunulmasa belki bir kuşak daha devam edecek olan diktatörleri kanlı bir mücadeleyle deviren halk hareketleri "Arap Baharı" olarak adlandırılmıştır. 2011 yılının kış aylarında başlayıp bahar aylarında olgunlaşıp sonuç vermeye başlayan süreç, Arap toplumlarını siyasi gelişim açısından adeta kış koşullarından çıkartarak umudun ve yenilenmenin simgesi olmuş ve bölge ülkelerini bahar havasına sokmuştur (Kibaroglu, 2011: 26). Bölge ülkelerinde halk desteğinden

yoksun olan siyasi diktatörler yıllar boyunca halklarının istek ve taleplerinden uzak durmuş ve baskıcı rejimler kurmuşlardır. Neticede artık bu halkların sabrı taşmaya başlamış ve Tunus'ta elektrik mühendisi olan ancak iş bulamadığı için seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazzizi, tezgâhına el koyan zabitanın kendisini tokatlamasına dayanamayarak kendini yakmıştır (Kapan, 2012: 12). 17 Aralık 2010'da Tunuslu bir seyyar satıcının işsizlik ve güvenlik güçlerinin uygulamış olduğu kötü muameleyi protesto etmek maksadı ile kendisini yakmasıyla başlayan isyanlar kısa sürede büyüerek yayılmıştır (Oğuzlu, 2011: 9). Muhammed Buazzizi'nin vücudu saran alevler, bölgeyi yangın yerine çevirecek olan ateşin de kıvılcımı olmuştur.

Tunuslu bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan ve sonrasında Arap Baharı olarak adlandırılan süreç başlangıçta Ortadoğu'ya demokrasi, barış, istikrar ve ekonomik refah getireceğini vadederek dünya gündemine oturmuştur. Ancak bölgenin hemen hemen her ülkesinde sürecin farklı şekilde yaşanması ve bu süreçte Batı'nın müdahil olduğu algısı gibi faktörler Arap Baharının bölgede olumlu meyve vermesini engellemiştir (Adıbelli, 2017: 132).

Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin tam anlamıyla sürpriz olduğunu söylemek zordur. Bu bölgedeki siyasal sistemler büyük oranda Batılı ülkeler tarafından oluşturulmuş, anti-demokratik bir yapıya sahip olup iktidarlarını Batının desteği sayesinde korumaktadırlar. Ama artık bu siyasal yapılar çözülmeye başlamıştır. Halk Batı yanlısı iktidarlardan kurtulmak istemiş ve refah arayışı içerisine girmiştir. Baharççek (2017: 357-361)'e göre Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerini iç ve dış nedenler olarak iki başlık altında ele almak mümkündür. İç nedenler özgürlük talebi, yolsuzluk problemi, ekonomik sorunlar, baskıcı yönetimler ve rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleridir. Dış nedenler ise uluslararası sistemin yapısı, bilgi çağı ve bilginin paylaşımı, uluslararası hukukta yaşanan ilerlemeler, küreselleşme olgusu ve Türkiye etkisi olarak sıralanabilir.

4.2.1. İç Nedenler

Tunus'ta başlayan ve ardından birçok Arap ülkesine sirayet eden iktidarlara değiştirebilmek adına başlayan halk hareketleri Ortadoğu'da yeni bir sürecin başlamasına sebep olmuştur. Arap ülkelerinde yaşanan halk hareketlerinin nedenleri büyük ölçüde bu ülkelerin mevcut iç siyasal yapıları, ekonomik ve toplumsal yapılarıyla ilgilidir. Yaşanan halk hareketlerinin sebeplerinden bazıları tüm ülkelerde ortak iken bazıları ise ülkelerin kendi yapılarına özgüdür. Bu bölümde Mısır'da askeri darbenin, Libya, Yemen ve Suriye'de ise iç savaşa dönüşen olayların iç nedenleri olarak özgürlük talebi, yolsuzluk problemi, ekonomik sorunlar, baskıcı yönetimler ve rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri şeklinde beş başlık halinde ayrıntılarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

4.2.1.1. Özgürlük Talebi

Gösterilerin başlamasına neden olan iç faktörlerden ilki halkın özgürlük talebidir. Halk hareketlerinin yaşandığı hiçbir Arap ülkesinde çoğulcu ve demokratik bir sistem mevcut değildir. Bu ülkelerin hepsinde temel hak ve özgürlükler az ya da çok bir şekilde kısıtlanmış durumdadır. Baskıcı rejimler iktidardadır ve bu rejimlerin temel niteliği meşruiyetlerini halktan değil de Batılı ülkelere alıyor olmalarıdır. İktidardaki yönetimlerin çoğu meşruiyetlerini ya askeri bir darbeye ya da kraliyet bağı ile monarşik bir geçmişe dayandırmaktadır. Bölge ülkelerinden Türkiye ve İsrail dışarıda tutulduğunda hepsinde kamuoyu ve halkın meşruiyet oluşturmada yetersiz olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde gerçek anlamda çok partili bir sistem yoktur. Genellikle tek partili sistem bulunmakla birlikte serbest seçimler ya hiç yapılmamaktadır ya da göstermelik olarak yapılmaktadır (Baharççek, 2017: 356-357; Oğuzlu, 2011: 9). Merzuki'ye göre bu ülkelerde genel ve şahsi hürriyetler koruma altında değildir. Cinsiyet eşitliği söz konusu olmamakla birlikte Arap milletinin geri kalmışlığı sadece

Batı karşısında değil aynı zamanda birçok üçüncü dünya ülkesine göre daha kötü durumdadır (Merzuki, 2019: 66).

4.2.1.2. Yolsuzluk Problemi

Arap ülkelerinin hepsinde görülen en önemli problemlerden birisi yolsuzluktur. Arkası kesilmeyen yolsuzluk iddiaları Ortadoğu’da 2010 yılında başlayan halk hareketlerinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bu ülkelerdeki yönetim zaman içerisinde adeta yolsuzluk ve rüşvetle işleyen bir mekanizma haline gelmiştir. Bu durum halkın büyük nefretini toplamış ve yönetimlerin meşruiyetlerinin azalmasına sebebiyet vermiştir (Şahin, 2011: 87). Bu ülkelerde liderler ve yakın akrabaları ile bürokrasinin sahip olduğu servet ve elde ettikleri ekonomik güç hareketlerin tetikleyici unsuru olmuştur (Akbaş, 2012: 54). Devrik liderlerin mal varlıklarının ortaya çıkmasıyla durumun ne kadar vahim olduğu gözler önüne serilmiştir.

4.2.1.3. Ekonomik Sorunlar

Bazı Arap ülkelerinde gelir seviyesinin yüksek olmasına rağmen günümüzde hala sanayileşememiş olması şaşırtıcıdır. Bu sebepten ötürü sorun aslında ekonomik düzeyden ziyade ekonomik yapıyla alakalıdır. Arap ülkelerinde başarılı şekilde işleyen bir ekonomik sistemden bahsetmek oldukça zordur. Bu durumun temel sebebi ise petrol ve doğal gazdan elde edilmiş olan rant gelirine bağımlılığın oldukça yüksek olmasıdır (Kurubaş, 2011: 111).

Ortadoğu nüfus artışı bakımından dünyadaki en hızlı nüfus artışına sahip bölgelerden biridir. Oldukça iddialı söylemlerle iktidara gelen rejimler bu zamana kadar genç nüfusa istedikleri gibi bir gelecek perspektifi sunamamışlar ve artan nüfusu ekonomik açıdan tatmin edememişlerdir (Şahin, 2011: 86). Arap ülkelerinin birçoğu büyük ölçüde yapısal ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Petrol gibi tek bir kaynağa bağımlı bazı ülkelerde üretim kapasitesinin düşük olması ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Petrol ya da diğer doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelerde ise ekonomik durum çok daha ciddi bir boyuttadır. Bu ülkelerde şüphesiz en ciddi sorunlardan biri istihdamdır. Bazı ülkelerde işsizlik oranı %14’e yükselmiştir. Genç nüfus arasında ise bu oran %30’lara kadar çıkmıştır (Kapan, 2012: 275). Dünyanın en zengin ülkesi ile en fakir ülkesinde kişi başına düşen milli gelir arasındaki fark 500 katı bulurken, Ortadoğu’da İslam dünyasındaki bu uçurum çok daha derindir. Birçok Arap şeyhi dünyanın en zenginleri arasında bulunsa da İslam Konferansı Örgütü’ne üye en düşük gelirli ülkelerin nüfusu, örgüte üye ülkelerin toplam nüfuslarının %67’sine tekabül etmektedir (Doster, 2014: 168).

4.2.1.4. Baskıcı Yönetimler

Günümüzde Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da otoriter yönetimlerin sayısı oldukça fazladır. Bu bölgelerde yaşayan halklar yüz yıllardır baskıcı ve militarist bir hegemonya içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Günümüzde demokratik gelişmelerin hızlı bir şekilde yaşandığı bir ortamda bu halkların bu gelişmelerden etkilenmesi ve yararlanmak istemeleri son derece doğaldır (Deniz, 2013: 71). Yaşanan süreçte Arap halkları “bizi bir arada tutan nedir” ve “bizim için ortak olan nedir” sorularını bu kez daha yüksek bir sesle sormuşlardır. Baskıcı rejimlerin ise bu soruları eski usul politikalarıyla karşılayamamış olması isteklerin sokaklarda kitlesel olarak ve daha gür bir sesle yükselmesine neden olmuştur. Arap halkları ülkelerinin asıl sahiplerinin babadan oğula geçen bir elit grubun değil de kendilerinin olduğunu hatırlamışlardır (Yıldırım, 2014: 11). Suriye’de iktidar 1970 yılından beri Esat ailesindedir. Libya’da Kaddafi tam 42 yıl boyunca iktidarı elinde tutmuştur. Meşruiyeti halka dayanmayan otoriter ve baskıcı yönetimlerin günümüzde varlıklarını devam ettirebilmeleri oldukça zorlaşmaktadır.

4.2.1.5. Rejimlerin İsrail ve Batı Yanlısı Nitelikleri

Halk hareketlerinin yaşanmasına sebep olan diğer bir iç neden ise bölge ülkelerindeki rejimlerin Batı ile yakın ilişki içerisinde olmalarıdır. Hatta bu ülkelerdeki rejimlerin iktidarlarını sürdürebilmeleri Batı'nın desteğiyle mümkün olmuştur. Sanıldığına aksine bazı Arap ülkeleriyle İsrail arasında ciddi bir anlaşmazlık bulunmamakta hatta yakın ilişki içerisinde oldukları bilinmektedir. Bu ülkelere ise Mısır ve Ürdün örnek olarak verilebilir. Wikileaks tarafından 2010'da yayınlanan ABD'ye ait gizli belgeler bu durumu açıkça gözler önüne sermiştir (Baharçipek, 2017: 359). Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını savaş yoluyla değil de batılı güçlerin gizli anlaşmalarıyla kazanmış olmaları bu halkların onurlarını kırmıştır. Arap halklarının yaşamış olduğu eziklik duygusu ve kandırılmışlık hissi yaşanan olaylarda tetikleyici bir etken olmuştur.

4.2.2. Dış Nedenler

Arap Baharı olarak isimlendirilen Arap ülkelerinde halkın sokağa dökülerek rejim karşıtı gösterilerini sadece iç nedenlerle açıklamak yetersiz kalacaktır. Hatta bazı akademisyenlere göre asıl sebep iç nedenler değil dış nedenlerdir. Arap Baharının yaşanmasına sebep olan dış nedenler ise uluslararası sistemin yapısı, bilgi çağı ve bilginin paylaşımı, küreselleşme olgusu, uluslararası siyasi ve askeri alanda yaşanan gelişmeler ve Türkiye etkisi olarak beş başlık halinde ele alınacaktır.

4.2.2.1. Uluslararası Sistemin Yapısı

Arap Baharının yaşanmasına sebep olan dış faktörlerden ilki uluslararası sistemin yapısıyla alakalıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok kutuplu sistem sona ermiş, dünya ABD ve SSCB önderliğinde iki bloğa bölünmüştür. Bu dengenin yaratmış olduğu Soğuk Savaş dönemi önce Berlin Duvarı'nın yıkılması, daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiş ve ABD önderliğinde tek kutuplu sisteme geçilmiştir. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle önce Doğu Avrupa'da daha sonra dünyanın geri kalan bölgelerinde yeni bir demokratikleşme dalgası meydana gelmiştir. Bu doğrultuda Arap ülkelerinde meydana gelen gelişmeleri bu demokrasi dalgasının yansması şeklinde görülmesi yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

4.2.2.2. Bilgi Çağı ve Bilginin Paylaşımı

Bilgi yaşadığımız çağda öne çıkan en önemli değerlerden biridir. Günümüzdeki toplum biçimini ifade etmek için kullanılan bilgi toplumu kavramı, sanayi toplumu sonrasında ortaya çıkan toplum yapısını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu toplum biçiminde genel kabul gören ilkeler ise bilginin refah oluşturmada temel olduğu, daha fazla demokrasi ile insan haklarının korunması ve devletin halk için var olduğudur (Ağır ve Turhan, 2014: 283). Yaşadığımız çağda iletişim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler ve internet kullanımının artması bilgiye ulaşılmasında kolaylık ve hız sağlamıştır (Erkal, 2001: 68). İnternet sadece insanlar arasındaki iletişim serüvenini ontolojik olarak değiştirmekle kalmamış aynı zamanda toplum yapısının bütün unsurlarına dokunarak hem yatay hem de dikey geçişlerin yönünü değiştirmiştir (Babacan vd., 2011: 65). Bu açıdan internet kullanımı, insanlar arasındaki iletişime daha önce başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar etki etmiştir.

Dijitalleşen dünyada internet ve benzeri araçların kullanımının artmış olmasıyla insanlar arasındaki iletişime yeni bir boyut gelmiş ve bir olay ya da gelişme hızlı bir şekilde dünya geneline yayılmaya başlamıştır. Nitekim Arap dünyasında 2010 yılında fitili ateşlenen olaylar kısa sürede tüm dünyada yankı bulmuştur. Dünya genelinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmakta olan Facebook ve Twitter gibi ağlar aracılığıyla Tunus, Mısır, Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye'de halkın göstermiş olduğu direniş ve sonrasında yaşananlar hızlı bir şekilde dünyaya aktarılmıştır (Kırık, 2012: 87). Bu ülkelerde rejime karşı düzenlenen protesto gösterilerinde halk bu araçlarla

örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Otoriter rejimler ise tüm uğraşlarına rağmen yaşanan olayların dünya çapında yankı bulmasına engel olamamıştır.

4.2.2.3. Küreselleşme

Dünyada son dönemde yaşanan gelişmeleri ifade etmek için kullanılan bir olgu olan küreselleşme siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik yönleriyle çok boyutlu bir kavramdır. Bugün dünya düzenine bakıldığında yeni bir yapılanmanın olduğu görülmektedir. Yeni dünya düzeni olarak addedilen küreselleşme hem siyasi hem ekonomik hem de kültürel olarak fonksiyonlar üstlenmekte ve yaşanan süreç göz önüne alındığında kendini “küresel kapitalizm” olarak göstermektedir (Sezik ve Ağır, 2016: 236). Hızla küreselleşen dünyada uluslararası sistemde devletlerarasında karşılıklı bağımlılığın belirginleşmeye başladığı görülmektedir. Bilgi çağı ve küresel rekabetin getirmiş olduğu yenilikler sistemde yer alan aktörleri birbirlerine bağlı hale getirmektedir. Küreselleşme ve devletlerarasında artan karşılıklı bağımlılık ile birlikte dünya giderek küçük bir köy haline bürünmektedir. Dünyanın giderek küçük bir köy halini almasıyla herhangi bir bölgede meydana gelen bir gelişmenin etkilerini küresel düzeyde görmek mümkündür (Baharççek, 2017: 361). Şüphesiz Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte meydana gelen gelişmelerde küreselleşmenin etkisinin göz ardı edilmesi doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Arap sokaklarında yaşanan olaylarda ortaya çıkan tablo küresel gelişmelerden bağımsız değildir. Aslında küreselleşme Ortadoğu’da meydana gelen değişim dalgasının hem nedenleri hem de sonuçları arasında görülebilir. Küreselleşme Arap halkına geleceklerine sahip çıkmalarını ve geleceklerini yönlendirebileceklerini aşlamıştır. Ortadoğu’nun küreselleşmeye başlamasıyla Ortadoğu halkı hem politik hem ekonomik hem de kültürel açıdan dünyaya daha fazla uyum sağlamaya başlamıştır (Akbaş, 2012: 57).

4.2.2.4. Uluslararası Siyasi ve Askeri Gelişmeler

Uluslararası siyasi ve askeri alanda yaşanan bazı gelişmeler bölgedeki rejimlerin zayıflamasına neden olarak Arap Baharına zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte süper güçler arasındaki kutuplaşmanın sona ermesi ile 11 Eylül’den sonra ABD tarafından başlatılan küresel terörle savaş politikası, bölgedeki rejimlerin siyasi, askeri ve ekonomik olarak dış destekten mahrum kalmalarına ve güç kaybetmelerine sebep olmuştur. Ayrıca bu iki önemli gelişme bölgedeki rejimlerin egemenliklerinin ve meşruiyetlerinin azalmasına yol açmıştır (Duran ve Ardıç, 2017: 688). 11 Eylül’den sonra ABD için 1,5 milyar Müslüman nüfusun tamamını karşısına almak makul bir seçenek değildi. Bunun yerine Ortadoğu’nun tamamını içerisine alan “Büyük Ortadoğu” bölgesinin düşman olmaktan çıkarılması ve dönüşüme uğratılması stratejisi benimsenmiştir. Nitekim Arap Baharı sürecinde ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgaliyle nefret edilen bir ABD imajı yerine birtakım radikal unsurları barındırsa bile halkın kendisinin istediği yönetimlerin iş başına gelmesine öncülük eden bir imaj bölgedeki ABD nefretinin azalmasına katkı sağlayabilirdi. Bu sebeple ABD söylemsel düzeyde de olsa otoriter rejimlere başkaldıran halka destek vermiş ve bu ülkelerde devrilen rejimlerden sonra ülkeyi kimin yöneteceği hususunda tercih belirten bir görüntü vermekten kaçınmıştır (Kibaroglu, 2011: 28-29).

4.2.2.5. Türkiye Etkisi

Türkiye’nin Arap halkları üzerindeki etkisi Arap Baharına etki eden önemli dış unsurlardan bir diğeridir. Arap Baharı sürecinde İslamiyet’i, demokrasiyi ve ekonomik gelişmeyi birleştirebilen Türk modeli çok sık gündeme gelmiş ve Türkiye bu ülkeler için adeta bir ilham kaynağı olarak gösterilmiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 144). Türkiye bu süreçte kendi içinde yaşadığı değişim ve dönüşüm ile Arap halkları üzerinde etkili olmuştur. Arap halkı Türkiye’nin demokratikleşme, insan hakları, sosyal, siyasal ve ekonomi gibi alanlarda gerçekleştirmiş olduğu reformların kendi ülkelerinde de

gerçekleştirilmesini istemektedir. Türkiye'deki gibi halkın yönetime katılımının sağlanmasını ve temel özgürlüklerin korunmasını arzu etmektedirler (Baharççek, 2017: 362). Türkiye Arap ülkelerine zaman zaman darbelerle kesintiye uğrasa da demokrasisiyle rol model olarak gösterilmektedir. Ayrıca petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmadan büyük bir ekonomiye sahip olmasıyla özellikle doğal zenginliklere sahip olmayan Arap ülkelerine örnek teşkil etmektedir.

4.3. Arap Baharının Yansımaları

2010 yılı sonunda Tunus'ta Muhammed Bouazizi isimli bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç kısa süre içerisinde Ortadoğu'ya ve Kuzey Afrika'ya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Yoksulların, işsizlerin, demokrasi ve özgürlük isteyenlerin meydanları doldurmasıyla başlayan sürecin sonunda bazı diktatörlükler devrilmiş bazıları ise koltuklarını korumayı başarmışlardır (Doster, 2013: 56). Tunus'ta başlayan olaylar daha sonra Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'ye sirayet etmiş ve bazı ülkeler iç savaşa sürüklenmiştir.

Arap Baharının bir isyan mı yoksa devrim mi olduğu konusunda çeşitli yorumlar söz konusudur. Ancak devrim çalışmalarında bir isyanın devrime dönüşmesinde genel kabul görmüş bazı kriterler vardır. Bu kriterler ise öncelikle hareketin kitleleşmesi, bu hareketin radikal değişikliklere ve yapısal reformlara yol açması ile devrimci hareketin şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmasıdır (Ardıç, 2011: 94). Bu kriterleri baz alarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa Tunus, Mısır ve Libya'da bu kriterlerin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak Arap Baharı'nın etkili olduğu diğer ülkeler olan Suriye ve Bahreyn'de ise bu durum söz konusu değildir. Libya'da şiddet eylemlerinin yoğunluğu oldukça fazla olmuştur. Tunus Mısır ve Yemen'de ise şiddetin daha az görüldüğü söylenebilir. Tunus ve Mısır'da şiddete başvurmaktan kaçınılmaya çalışılmıştır. Ancak tüm bu ülkelerde isyancıların rejimlere karşı birleşmiş olduğu ve dolayısıyla hareketlerin kitleleştiği ortadadır. Kriterlerden biri olan radikal değişiklik ve yapısal reforma en iyi örnek olarak rejim değişikliği verilebilir. Bu çerçeveden bakıldığında ise Tunus ve Libya'da nispeten bunun gerçekleştiği söylenebilir. Bu bölümde Tunus, Libya, Yemen ve Suriye'de yaşanan olaylar ele alınacaktır. Mısır'da yaşanan olaylar ise 5. ve 6. bölümde kapsamlı olarak inceleneceği için bu bölümde ele alınmayacaktır.

4.3.1. Tunus

Tarihsel köken itibarıyla Berberilere ev sahipliği yapmış olan Tunus, Fenikelilerin en önemli siyasi, askeri ve ticari merkezlerinden biri olmuştur. Fenikeliler M.Ö. 9. yüzyılda bugün Tunus içerisinde yer alan ve sonrasında Romalılar ile olan savaşta merkez haline gelecek olan Kartaca'yı kurarak Akdeniz'de büyük bir deniz gücüne sahip olmuşlardır. Kartaca, M.Ö. 146'da Romalılar tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra ise bölgeyi 5. yüzyılda Vandallar 7. yüzyılda ise Araplar ele geçirmiştir. Arap kabileleri Berberi isyanlarını bastırarak göç etmiş ve böylece bölge büyük ölçüde Araplaşmaya başlamıştır. Uzun bir süre Hafsilerin kontrolünde yer alan Tunus daha sonra ise Osmanlı ile İspanya arasında nüfuz savaşlarına sahne olmuştur. 1574'te Osmanlı egemenliği altına giren Tunus 19. yüzyılın sonlarında bölgede etkinliğini artıran Fransa tarafından işgal edilmiştir. 12 Mart 1881'de Fransa ile Bordo Anlaşması imzalanarak Fransız hâkimiyeti altına girmiştir (Ulutaş ve Torlak, 2011: 5). İkinci Dünya Savaşı sırasında mücadele alanlarından biri olan Tunus, 1956'da Bordo Anlaşması'nın iptaliyle birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazandığı tarih olan 1956'dan 1987 yılına kadar Habib Burgiba'nın önderliğinde otoriter bir rejimle yönetilmiştir. Habib Burgiba 1987'de bir darbeye devrilmiş ve ülkenin başına Zeynel Abidin bin Ali geçmiştir. Bin Ali otoriter yönetimi devam ettirmiş ve bu dönemde Tunus'ta medya üzerinde yoğun bir baskı, hukuksuz tutuklama ve işkence gibi insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Göstermelik birkaç parti bulunsada ülkedeki tüm kontrol iktidar partisinde olmuş, İslamcı partilere izin verilmemiş ve sivil toplum

gelişme şansı bulamamıştır. 2011’de Bin Ali rejiminin devrilmesine kadar dünyada insan hakları uygulamalarında 193 ülke içinden 147. sırada yer almıştır (Arı, 2017: 471).

Ortadoğu’da değişim sürecini başlatan ve Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar ilk olarak Tunus’ta yaşanmıştır. 17 Aralık 2010’da bir seyyar satıcı olan Muhammed Bouazizi, Fadiye Hamdi isimli bir kadın polis tarafından tartaklanıp tezgâhına el konulmasından sonra kendisini yakarak hayatını kaybetmiştir. Bouazizi’nin cenaze törenine katılan halk Bin Ali rejimini protesto etmeye başlamış ve çıkan çatışmalarda çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Bin Ali kendisine karşı yapılan gösterileri bastıramayınca 14 Ocak 2011’de ülkesini terk ederek Suudi Arabistan’a kaçmıştır. Böylelikle Tunus’ta 24 yıl süren Bin Ali devri kapanmış ve geçiş süreci yaşayan ülkenin geçici Devlet Başkanlığını eski Meclis Başkanı Fuad Mubzi üstlenmiştir. Başbakan ise Muhammed Gannuşi olmuştur (BBC, 2017; Aljazeera Türk, 2016).

Tunus’ta liderlerin uzun süreli iktidarda kalmaları, işsizlik ve insan hakları ihlalleri gibi sebepler devrime neden olan iç dinamiklerdir. İç dinamiklerin yanında dış dinamiklerin de üzerinde durulmasında fayda vardır. Özellikle ABD’de Obama’nın Bush yönetiminden daha ılımlı ve naif politikalar izlemesi ile yeni dünya sistemine farklı aktörlerin dâhil olması bu süreçte önemli faktörlerdir (Çakmak vd., 2014: 123).

Tunus’ta devrimden sonra 23 Ekim 2011’de gerçekleştirilen ilk demokratik seçimlerde toplamda 89 sandalye kazanan En Nahda partisi seçimlerden birinci olarak çıkmıştır. En Nahda partisi 1981’de bir grup Tunuslu tarafından kurulmuştur ve kurucularının Müslüman Kardeşlerden etkilendiği bilinmektedir. 2011 yılının Mart ayı içerisinde resmi olarak faaliyetlerine başlayan parti, merkez sağ ve ılımlı İslamcı olarak nitelendirilmektedir. Partinin lideri Raşid el Gannuşi İslam ve modernite arasında denge kurmayı amaçladığını ve bu doğrultuda Türkiye’nin kendileri için örnek teşkil ettiğini dile getirmiştir (Ulutaş ve Torlak, 2011: 9-14). Şüphesiz Arap Baharı sürecinde ilk ayaklanmaların Tunus’ta yaşanmış olması ve bu devrimler sonucunda ilk seçimlerin burada gerçekleştirilmesi Tunus’u bu süreçte anlamlı ve önemli kılmaktadır.

4.3.2. Libya

Libya 1551-1912 yılları arası boyunca Türklerin, 1912- 1943 arası İtalyanların, 1943-1950 arasında ise İngiltere ve Fransa’nın hâkimiyeti altında kalmıştır. Tarihte birçok kez sömürgeci devletlere karşı savaşmış ancak başarı elde edememiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle 1951 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığından hemen sonra bir aşiret lideri olan şeyh İdris kral olmuş ve 1969 yılına kadar Libya’yı yönetmeye başlamıştır. 1969’da ise başını Yüzbaşı Muammer Ebu Minyar El-Kaddafi’nin çektiği genç subaylardan oluşan bir grup askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Darbeden sonra Kaddafi kendisine Albay unvanı vermiş ve Libya’yı yönetmeye başlamıştır (Çakmak, 2013: 427).

Kaddafi Libya’yı 42 yıl boyunca otoriter bir rejimle yönetmiştir. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi despot rejimle yönetilen Libya’da da halkın sabrı taşmıştır. Libya’da uygulanan ya da en azından uygulanmaya çalışılan rejim “Cemahiriye-cumhurlar” olarak bilinen her şeyin halk bürolarının elinde olduğu bir yönetimdir. Bu rejimde bahsi geçen halk bürolarına ise “Lüccan” adı verilmektedir (Kapan, 2012: 291). Kaddafi’nin 1969 yılından beri iktidarda olması ve Libya’nın 42 yıl boyunca demokrasiden uzak bir şekilde yönetilmesi ile halkın büyük bir kısmının yoksulluk içerisinde olması ve yaşam standartları açısından oldukça kötü bir durumda olması halkın sokağa dökülmesine yol açmıştır.

Libya’da 2011 yılında yaşanan olaylar bir noktada Tunus ve Mısır’dan farklılık göstermektedir. Çünkü Kaddafi ülkesini Cemahiriye’ye dönüştürmüştür. Yani diğer ülkelerde protestolar idareye ve rejime karşı yapılmışken, Kaddafi Libya’daki gösterileri idarenin yanı sıra devlete de yapılmış olarak kabul etmiştir (Güneş, 2018: 274). Kaddafi 1970’li yıllarda yazmış olduğu Yeşil Kitap ile siyasete dair felsefesini ortaya koymuştur. İslami ilkeleri içinde barındıracak şekilde hem kapitalizme hem de

komünizme karşı alternatif oluşturmaya çalışmıştır (BBC, 2011, <https://www.bbc.com/>). Kaddafi kendisinin “Üçüncü Evrensel Teori” olarak adlandırdığı bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu teori İslami sosyalizm ya da Yeşil sosyalizm olarak nitelendirilmektedir. Bir yandan kadın polis ve askerlerin olduğu modern bir yapı kurmuş diğer taraftan da halkın İslami kurallara göre yaşamasına müsaade etmiştir (Çakmak, 2013: 428).

Libya Tripoli (Trablus), Fizan ve Sirenayka olmak üzere üç tarihsel bölgeden meydana gelmektedir. 1929 yılında bu bölgeler birleştirilmiştir (Schnelzer, 2016: 31). Bu bölgelerde sayıları 150’ye varan farklı kabileler mevcuttur. Buradaki aşiret yapılanmaları hem siyasal hayata hem de sosyo-ekonomik hayata oldukça fazla etki etmektedir. Aşiret yapılarının güçlü olması ve sosyo-kültürel olarak farklılıklar içermesi Libya’nın iç savaşa doğru sürüklenmesinde etkili faktörlerdendir (Güneş, 2018: 275).

Şüphesiz devrimler arasında en şiddetli olan ve sonucun nasıl olacağı konusunda en belirsiz olan Libya olmuştur. Kaddafi’nin göstericilere uygulamış olduğu şiddetin dozunun oldukça fazla olması Libya’daki olayları Tunus ve Mısır’dan farklılaştırmaktadır. Kaddafi’nin uygulamış olduğu şiddetin bir sonucu olarak BM çatısı altında Libya’ya müdahale edilmesi yine Libya’yı diğerlerinden ayıran hususlardan biri olmuştur. Libya’da yaşanan sürece devrim niteliği katan husus ise bazı bölgelerde Kaddafi’nin kontrolü kaybetmiş olmasıdır (Çakmak vd., 2011: 11-12).

Libya’da olaylar 2011’de Şubat ayında başlamıştır. İnsan hakları savunucularından Fethi Terbil’in serbest bırakılması için düzenlenen gösterilere polisin sert güç kullanması sonrasında Libya’yı iç savaşa sürükleyecek olayların fitilini ateşlenmiştir. 17 Şubat 2011 tarihinde ise gösteriler adeta zirve yapmıştır. Protestocular bu tarihi “öfke günü” olarak anmaya başlamışlardır. 17 Mart 2011’de BMGK tarafından 1973 sayılı uçuşa yasak bölge oluşturulmasına izin veren karar kabul edilmiştir. Bu karar sivillerin korunması amacıyla her türlü yola başvurmayla olanak tanımaktadır. 19 Mart’ta ise NATO kara, hava ve denizden müdahalede bulunmuştur. 20 Ekim’de ise Kaddafi Sirte’de muhalifler tarafından ele geçirilerek öldürülmüştür (Arı, 2017: 475). Kaddafi’nin devrilmesinden sonra bir sokak duvarına yapılan grafitide Kaddafi’nin resminin olduğu konuşma balonuna “Keşke zenginliği halka adil bir şekilde dağıtsaydım” yazılmıştır (TUIÇ Akademi, 2012, <http://www.tuicakademi.org/>). Bu grafiti aslında bölgede yaşanan devrim rüzgârının en büyük gerekçelerinden birini gözler önüne sermiştir.

4.3.3. Yemen

Arap Yarımadasının güneyinde bulunan ve Belkıs’ın ülkesi olarak ta bilinen Yemen, yüzyıllardır Osmanlı hâkimiyeti altında kalan başkenti Sana olan Kuzey Yemen ile İngiltere himayesinde kalan ve başkenti Aden olan Güney Yemen’in 1990’da birleşmesiyle kurulmuştur (Arı, 2017: 515). Güney Yemen, Kızıldeniz’den Hint Okyanusu’na çıkış kapısı olan Aden bölgesinin 1967’de İngiltere’den bağımsızlığını kazanmasıyla oluşmuştur. Güney Yemen’de Marksist bir rejim bulunmaktadır. Kuzey Yemen ise özellikle Suudi Arabistan ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Güney Yemen’deki halk Yemen’in kuzeyindeki Zaidilerden olan İmam Yahya’ya karşı gelmişler ve 1948’de bir ayaklanma sonucu İmam Yahya öldürülmüştür. İmam Yahya’nın öldürülmesinden sonra yerine geçen oğlu İmam Ahmed çıkan ayaklanmaları Suudi Arabistan’ın da yardımıyla oldukça kanlı bir şekilde bastırmış ve Sana’da 3000 kişi hayatını kaybetmiştir. İmam Ahmed’in 1962’de ölmesiyle yerine oğlu Muhammed el-Bedr tahta geçmiştir. Fakat el-Bedr bir hafta sonra Albay Abdullah Sallal tarafından bir askeri darbe ile tahtan indirilmiştir. Sallal darbeden sonra Yemen’de cumhuriyet ilan etmiştir. Böylece Yemen’de monarşi sona ermiş ve Mısır’ın da destek ve yardımıyla Yemen Arap Cumhuriyeti (Kuzey Yemen) kurulmuştur. Ancak darbeden sonra kaçmayı başaran el-Bedr kısa bir süre sonra Sallal rejimine karşı mücadeleye girişmiş ve böylece Yemen iç savaşı başlamıştır. 1962’de kralcılar ile cumhuriyetçiler arasında başlayan iç savaş 1970’li yılların sonuna kadar devam etmiştir (Armaoğlu, 2012: 831-839; TDV, 2013, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yemen>). 1978’ten beri Kuzey Yemen’de iktidar

olan Ali Abdullah Salih 1990'da birleşen Yemen'in ilk cumhurbaşkanı olmuş ve bu tarihten itibaren Arap Baharı sürecine kadar ülkeyi kesintisiz olarak yönetmiştir.

Arap Baharı sürecine kadar Salih rejimi büyük siyasi sorunlar yaşamıştır. 2007 yılında ülkenin güneyinde yeniden ayrılıkçı bir hareket ortaya çıkmıştır. Merkez ayrıca Şii Zeydilerin "Huti Hareketi" denilen silahlı bir ayaklanma ile karşılaşmıştır. Yemen'de 2011'de başlayan ayaklanmalara Salih yönetimine muhalif olan partiler de katılmıştır. Hükümetin göstericilere ateş açması olayların kontrolden çıkmasına neden olmuştur. Yemen'de baş gösteren olaylar sonucu birçok insan yaşamını kaybetmiş ve sonunda Ali Abdullah Salih Kasım ayında istifa etmiştir. Böylelikle Yemen'de 21 yıllık Salih rejimi sona ermiştir. Salih ülkesini terk etmeden önce Körfez İşbirliği Konseyi ile imzalamış olduğu bir anlaşma ve parlamentonun çıkarmış olduğu bir kanunla dokunulmazlığa kavuşmuştur (Djalili ve Kellner, 2013: 46-47). Salih'le beraber beraberinde bazı üst düzey yöneticiler de dokunulmazlıktan yararlanmıştır. Salih ve bazı üst düzey yöneticilere dokunulmazlık verilip yargı sürecinden muaf tutulmalarına halkın tepkisi ise çok sert olmuş ve bu karar aylarca gündemden düşmemiştir.

Yemen'de 22 Aralık'ta öngörüldüğü üzere cumhurbaşkanı yardımcısı Abdu Rabbuh Mensur al-Hadi görevi devralmıştır. 21 Şubat 2012'de ise ülkede seçimler yapılmış ve katılım oranı %65 civarında olmuştur. Muhalefetin de üzerinde anlaşması sonucu başka aday çıkmamış ve Hadi ülkenin cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2 yıl iş başında kalacak olan Hadi'nin Ocak 2014'te görev süresi 1 yıl uzatılmıştır. Bu süre içinde ülkedeki Husi ayaklanmaları oldukça artış göstermiş ve sık sık çatışmalar yaşanmıştır (Arı, 2017: 519). Husiler Cumhurbaşkanlığı binasını ve hükümete ait bazı binaları ele geçirmişlerdir. Başkent Sana'yı denetim altına alan Husiler, Şubat 2015'te yaptıkları açıklamada ülkenin kontrolünü ele geçirdiklerini duyurmuşlardır. 5 üyeli bir başkanlık konseyi ve 551 üyeden oluşan bir halk konseyinin oluşturulduğunu ifade etmişler ve ülkeyi devrim komitesiyle yönetmeye başlamışlardır (BBC, 2015, <https://www.bbc.com>). Yemen'de durumun daha da kötüleşmesi sonucunda 26 Mart 2015'te Suudi Arabistan önderliğinde KİK ülkeleri başta olmak üzere Husilere yönelik "Kararlılık Fırtınası" kod adıyla geniş çaplı hava harekâtları düzenlenmiştir. Umman ise operasyonlara katılmayan tek körfez ülkesidir (Arı, 2017: 533-534). Müdahale sonrasında Husiler yavaşta olsa geri çekilmeye başlamıştır. Bu süre zarfında yüzlerce sivil insan hayatını kaybetmiştir. Yemen Suudi Arabistan ile İran arasında güç mücadelesi haline gelmiştir. Devam eden bu kompleks yapıdaki savaş ülkenin alt yapısını ciddi şekilde tahrip etmiştir. Salgın hastalıklarda büyük artış olmuş ve binlerce insanın tifo, kolera ve difteri gibi hastalıklardan dolayı yaşamını kaybettiği ifade edilmektedir (Mepa News, 2018, <https://www.mepanews.com>).

4.3.4. Suriye

Suriye 1517-1918 yılları arasında Türklerin, 1918-1920 yılları arasında İngilizlerin hâkimiyeti altında kalmıştır. 1920 San Remo Anlaşması ile Fransa'nın egemenliği altına girmiştir. O tarihten itibaren ise sık sık Fransa'ya karşı ayaklanmalar meydana gelmiştir. 1958 yılında Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuş ancak bu birliktelik üç yıl sonra dağılmıştır. 1963 yılında Hafız Emin önderliğinde Baas Partisi bir darbe yaparak iktidara gelmiştir. Fakat üç yıl sonra bir iç darbeye Nurettin El Attasi iktidarın yeni sahibi olmuştur. 1967'de Suriye'nin İsrail'e karşı ağır bir yenilgi almasından sonra 1970 yılında Hafız Esad bir darbeye iktidarı ele geçirmiştir (Çakmak, 2013: 435-436). 1946 yılında Fransa'nın çekilmesiyle bağımsızlık sürecine giren Suriye'de sürekli iç çatışmalar çıkmış ve darbeler yapılmıştır. 1946-1956 yılları arasındaki on yılda yirmi farklı hükümet kurulmuştur. Yine 1960-1970 yılları arasında ise on kez askeri darbe yapılmıştır. 1962 yılından itibaren ise ülke aralıksız olarak sıkıyönetim ile yönetilmektedir. Suriye'deki iktidarsızlık 1970'te Hafız Esad'ın yönetimi ele geçirmesiyle ortadan kalkmış fakat Esad otuz yıl boyunca ülkeyi adeta demir yumrukla yönetmiştir. Hafız Esad'ın ölümünden sonra 2000'de oğlu Beşar Esad devlet başkanı olmuştur. Beşar Esad'ta ülkeyi babası gibi otoriter bir yönetimle yönetse de Hafız Esad kadar tam bir hâkimiyet kuramamıştır (Kapan, 2012: 310-311).

Arap Baharı sürecinde Suriye'deki yaşanan olayların nedenlerinin tahlil edilebilmesi ve yaşanan gelişmeleri ortaya koyabilmek için resmi adıyla Suriye Arap Cumhuriyeti'nin demografik yapısı ile ülkedeki siyasal ve ekonomik hayata kısaca değinilmesinde yarar vardır. Suriye'de etnik ve dinsel açıdan homojen bir yapı söz konusu değildir. İç savaştan önce ülke nüfusunun yaklaşık olarak %90'ını Araplar, %9'unu ise Kürtler oluşturmaktadır. Araplar ve Kürtler dışında Ermeniler, Türkmenler ve Çerkezler ise azınlık halinde bulunmaktadır. Ülkedeki nüfusun yaklaşık olarak %74'ünü Sünni Müslümanlar, %13'ünü Nusayriler, %10'unu Hristiyanlar ve %3'ünü Dürziler oluşturmaktadır (CIA The Factbook, 2019, <https://www.cia.gov>). Baas Partisi Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan ve Arap coğrafyasında oldukça etkili olan bir partidir. Hem Suriye'de hem de Irak'ta farklı kişilerin önderliğinde kurulmuştur (Yılmaz, 2009: 154). Suriye tek parti hegemonyası ile yönetilmekte olup BAAS Partisi siyasal yaşama yön veren tek güç konumundadır. BAAS kelimesi Arapçada "diriliş" manasına gelmektedir ve "Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm" partinin temel sloganlarıdır. Milliyetçi ve sosyalist bir parti olan BAAS'ın dünya görüşüne göre parti, tüm Arap ulusunun partisidir ve bu sebepten ötürü belirli bir ülke ile sınırlı tutulamaz (Yılmaz ve Şahin, 2004: 36-37). Suriye'de Esad ailesinin de mensubu oldukları Nusayrilerin ülkenin bütün kurumlarında büyük bir etkinliği söz konusudur. Nusayriler Baas partisi aracılığıyla siyasal iktidarı kontrol altında tutmaktadır. Zaman içerisinde ordunun üst düzey komite kademelerini de etkileri altına almışlardır (Sandıklı ve Semin, 2014: 201). Şüphesiz bu durum Suriye'de muhalif hareketlerin ortaya çıktığı sırada askeri bürokrasinin rejimden taraf olmasını sağlamıştır. Ayrıca rejimden çıkarı olan büyük bir kitlenin olması Esad yönetiminin devrilmesini güçleştirmiştir. Suriye ekonomik açıdan ele alınacak olursa 1990'lı yıllara kadar ülkenin ihracatı genellikle tarım ekonomisine dayanmıştır. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra ülkede petrol sektörü genişlemeye başlamış ve bu durum dış ticaret hacminde büyük değişikliklere yol açmıştır. Petrolden elde edilen gelirler ülkenin ekonomik olarak gelişmesine ciddi katkı sağlamıştır. Fakat birçok zengin petrol ihracatçısı Arap ülkelerinde olduğu gibi bu durum Suriye'yi de değişken petrol piyasasına bağımlı hale getirmeye başlamıştır. Dış ticaret hacmi incelendiğinde genel olarak açık veren ülkelere biri olduğu görülmektedir. İhracat hacmini artırabilmek amacıyla birçok reform yapılmasına rağmen istenilen hedef gerçekleştirilememiş ve büyümesi sınırlı kalmaya devam etmiştir (İKA, 2011: 51-52). Suriye'de yönetimin halkın üzerindeki baskısını artırması, ekonomide yaşanan problemler, gelir dağılımında adalet olmaması, işsizlik ve yolsuzlukların artış göstermesi duvara yazılar yazılması ile başlayan protesto gösterilerinin temel sebepleridir. Kitle iletişim araçlarının da giderek yaygınlaşmaya başlaması ile halkın örgütlenmesi yaşanan olaylara zemin hazırlamıştır.

Arap Baharı'nın etkisiyle lider değişimlerinin yaşanması Suriye'de muhalifleri de harekete geçirmiştir. 15 Mart 2011'de Suriye'de rejim karşıtı başlayan halk hareketleri çağın popüler talepleri olan demokrasi, özgürlük ve refah söylemleriyle dile gelmiş ve halk sokaklara çıkarak protesto gösterilerine başlamıştır. Gösteriler kısa süre içerisinde ülke geneline yayılmış olup halk protestolarla yetinmeyip silahlanmaya başlamıştır. Yaşanan olaylarda şiddetin dozunun artması Esad rejimini ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmıştır (Atlioğlu, 2014: 57-58; Buzkiran ve Kutbay, 2013: 153). Suriye'nin önemli şehirlerden olan Şam, Halep ve Lazkiye'de de protesto gösterileri yaşanmıştır. Gösterilere polis sert bir şekilde müdahale etmiş ve bu müdahaleler sırasında birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan olaylarda hayatını kaybeden vatandaşlar için düzenlenen cenaze törenlerinde bile çatışmalar devam etmiştir. Suriye'de meydana gelen bu olaylar Arap Baharı'nın açık bir şekilde Suriye'yi de etkisi altına aldığını göstermiştir (Sorenson, 2014: 119). Suriye'de krizin oldukça hızlı bir şekilde militerleşmeye başlamış olması ülkenin dış aktörlerin müdahalesine açık bir hale gelmesine neden olmuştur.

Protesto gösterileriyle başlayan olaylar zamanla Suriye'nin iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. Suriye'deki mezhepsel farklılıklar, siyasi ve sosyo-ekonomik yapı iç savaşın yaşanmasında etkili olan faktörlerdir. Şüphesiz Ortadoğu'da mezhepçilik oldukça önemli bir olgu olup Arap Baharı'nda da belirleyici bir işleve sahip olmuştur. Fakat bunun yanı sıra Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesi sürecinde tek

dinamik olduğu söylenemez. 2011 yılında Arap ülkelerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde Sünni-Şii ayrılığının derinleşmeye başladığı görülmektedir. Suriye’de yaşanan olaylar ve sonrasında ülkenin iç savaşa sürüklenmesi bu ayrımın derinleşmesinde oldukça etkili olmuştur. Bölgedeki Sünni ülkelerden Suudi Arabistan ve Katar Esad rejiminin düşmesi için çaba sarf etmiş ve Şii ekseninin zayıflaması maksadıyla Lübnan’da Hizbullah’a karşı Sünni grupları desteklemiştir (Bingöl, 2013: 35-36).

2011’de meydana gelen gösterilerden sonra ülkenin iç savaşa sürüklenmesiyle BM savaşın bitmesi için çözüm arayışı içerisine girmiştir. Şubat 2012’de BM Genel Kurulu tarafından şiddete son verilmesini isteyen ve Esad rejimini istifaya çağıran karar kabul edilmiştir. Mart ayında ise BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın şiddete son verilmesi için hazırladığı 6 maddeden oluşan plan kabul edilmiştir. Suriye’deki krize siyasi yollardan çözüm aranmasını, insani yardımların başarıyla ulaştırılmasını, siyasi olarak tutuklu olanların serbest kalmasını ve barışçıl bir şekilde gösterilere izin verilmesini öngören planın en büyük eksikliği ise belirli bir süreye bağlanmamış olmasıdır. 26 Mayıs 2012’de ise Esad rejimi Humus’ta halka yönelik ilk toplu saldırısını gerçekleştirmiştir. Bu olay karşısında aralarında Türkiye’nin de bulunduğu birçok ülke Suriye büyükelçilerini istenmeyen adam olarak ilan etmiş sonrasında ise büyükelçiliklerini geri çekmeye başlamışlardır (Arı, 2017: 491-493). Kofi Annan’ın Suriye’deki savaşın çözümüne yönelik çabaları sonuçsuz kalınca Ağustos ayında Cezayir’in eski Dışişleri Bakanı Lakhdar Brahimi BM ve Arap Birliği Suriye temsilcisi olmuş ve arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Brahimi, Suriye’de ortaya çıkan boşluğun derebeyleri gibi hareket eden milis liderler tarafından doldurulduğunu söylemiş ve olayların kısa bir zaman içerisinde son bulmazsa Suriye’nin Somali gibi olacağını ifade etmiştir (BBC, 2012, <https://www.bbc.com>). Esad yönetimi Brahimi’nin krizin çözümü amacıyla yapılan görüşmeler sonucunda “uluslararası barış gücü” ve “ulusal birlik komitesi” önerilerini tam olarak olmasa da kabul etmiştir. Ancak bu zamana kadar getirilen çözüm önerilerinin krizin çözüme kavuşturulmasında başarısız olması iç savaşın derinleşmesine neden olmuştur (Moubayed, 2013: 1).

30 Haziran 2012’de Suriye’de bir yol haritası çizmek ve geçiş hükümetinin kurulması amacıyla Cenevre I konferansı yapılmıştır. Konferansa BMGK daimi üyelerinin yanında Türkiye, Kuveyt ve Katar’da katılmıştır. Ancak konferansta alınan kararlar özellikle Rusya faktörünün etkisiyle sahaya yansıyamamıştır. 2014 yılında ise 39 ülkenin katılımıyla iki tur halinde Cenevre II Konferansı yapılmıştır. Konferansta BM, Arap Birliği, AB ve İslam İşbirliği Örgütü de temsil edilmiştir. Görüşmelerde taraflar arasında Esad yönetimini Dışişleri Bakanı Velid Muallim’in başını çektiği heyet temsil ederken, muhalifleri ise Ahmet el-Carba’nın liderliğindeki heyet temsil etmiştir. Tarafların yaklaşımlarının taban tabana zıt olması görüşmelerden bir sonuç çıkmasına engel olmuştur. Ocak 2016’da ise Cenevre görüşmelerinin üçüncüsü yapılmış ancak Yüksek Müzakere Heyeti’nin ateşkesin sağlanması ile saldırıların durdurulması şartını ileri sürmesiyle daha toplanmadan sona ermiştir. 2017 yılında Şubat ve Mart aylarında ise Cenevre görüşmelerinin dördüncüsü ve beşincisi gerçekleştirilmiş ancak bu görüşmelerde de somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Mayıs 2017’de yapılan Cenevre-VI Konferansı’nda ise temel konular daha tartışılmadan sona ermiştir (Arı, 2017: 494-511). Taraflar arasında ateşkesin sürdürülebilmesi adına ve daha ziyade siyasi bir çözüm arayışına odaklanan başka bir süreç te Türkiye ve Rusya Federasyonu öncülüğünde başlatılan Astana Süreci’dir. Ocak 2017’de İran’ın da katılımıyla ikili görüşmeler çok taraflı bir platforma evrilmiş olup düzenli aralıklarla toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Eylül 2017’de gerçekleştirilen VI. Astana Toplantısı’nda İdlip gerginliği azaltma bölgesi ilan edilmiştir. Astana toplantılarının sonuncusu (on üçüncü) ise Ağustos 2019’da Nur Sultan’da gerçekleştirilmiştir. BM ve Ürdün dışında Lübnan ve Irak’ta ilk defa gözlemci ülke statüsüyle toplantıya katılmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2019, <http://www.mfa.gov.tr/>).

Suriye’deki iç savaşa kaba hatlarla bakıldığında savaşın Esad Yönetimi, PYD, DAESH ve Ceyş eş-Fetih etrafında şekillendiği görülmektedir. 2014-2015 yılları arasındaki dönemde Suriye’de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Şüphesiz yaşanan iç savaşta en ağır kaybı Esad yönetimi vermiş, önemli bazı stratejik yerleri ve askeri

tesislerini kaybetmiştir. Ağır yenilgiler almaya başlayan Esad yönetimi savunma pozisyonu almaya başlamıştır. PYD ise bu süreçte uluslararası aktörlerden almış olduğu desteğin de etkisiyle gücünü arttırmış ve en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. DAESH uluslararası camiada ortadan kaldırılması gereken bir örgüt olarak algılanmaya devam etmiş diğer silahlı güçler ise kendilerine çıkış kapısı bulabilmek için alan açma çabası içerisinde olmuşlardır. Suriye'deki vekâlet savaşı ABD önderliğindeki uluslararası koalisyonun hava harekâtlarına başlaması ve ilk protesto gösterilerinden itibaren sürekli Esad rejimine destek veren Rusya'nın da aktif bir biçimde çatışma bölgesine girmesiyle birlikte sona ermiştir. Böylece Suriye'deki iç savaş farklı bir boyuta taşınmış olup birçok aktörün dahil olduğu aktif güç mücadelesine dönüşmüştür (Kiraz, 2018: 68). İç savaş sırasında Esad rejimi şiddetin dozunu oldukça artırmış hatta kimyasal silah kullanımına dâhil başvurmuştur. Uluslararası camia ise toplu olarak ölümlerin yaşandığı Suriye'de üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirememiştir (Ağır ve Aksu, 2017: 50).

Arap Baharı'nın Suriye'ye etki etmesinden sonra yaşanan gelişmelerin PKK'nın söylem ve davranışlarını etkilediği yönünde bir kanı oluşmaya başlamıştır. Yaşanan olaylardan sonra rejim değişikliklerinin meydana gelmesi Kürt sorununa ilişkin tartışmaları etkilemiştir. Arap Baharı sürecinde azımsanamaz bir Kürt azınlığının bulunduğu Suriye'de yaşanan gelişmeler, Türkiye'deki PKK ve Kürt sorununa ilişkin gelişmeleri çok daha somut bir biçimde etkilemeye başlamıştır (Pusane, 2014: 116). Ayrıca Suriye'deki can ve mal güvenlikleri olmayan ve her an ölümle burun buruna kalan halkın “zorunlu-kitlesel dış göç” olarak nitelendirilebilecek göç dalgasından en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Sığınmacılara kapılarını açan Türkiye, en fazla riski üstlenen ülke olmasına rağmen uluslararası toplumdan gerekli maddi ve manevi desteği alamamıştır. Uygulanan açık kapı politikası sonucunda sınır kontrollerinde problem yaşanmaya başlamış ve bu durum terör örgütlerinin giriş-çıkışlarına uygun bir zemin hazırlamıştır (Ağır ve Sezik, 2015: 118). Şüphesiz haklı gerekçelerle Türkiye tarafından yürütülen Fırat Kalkanı Operasyonu Suriye'de dengelerin değişmesine neden olan gelişmelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin sınırına yakın yerleri terör örgütlerinden temizlemek ve güvenli bölge oluşturmak için 24 Ağustos 2016'da başlatmış olduğu ve BM Şartı'nın 51.maddesi gereğince meşru müdafaa hakkı temelinde yürüttüğü operasyon, Mart ayının sonuna kadar sürmüş ve bu sürede Cerablus alınarak el-Bab'a kadar ilerlenmiştir. 20 Ocak 2018'de ise Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması, Afrin'deki teröristleri etkisiz hale getirerek bölge halkını terör örgütlerinin zulmünden kurtarmak amacıyla Zeytin Dalı Harekâtı başlatılmıştır. Mart ayı itibarıyla Afrin ilçesinde kontrol sağlanmış olup yaklaşık 4600 terörist etkisiz hale getirilmiş ve 2000 kilometre kerelik alan terör örgütlerinden temizlenmiştir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2019, <http://www.mfa.gov.tr/>; BBC, 2017, <https://www.bbc.com/>).

Ağır ve Aksu (2017: 53)'ya göre diğer küresel sorunlarda olduğu gibi Suriye meselesinin çözümünde de BM yetersiz kalmaktadır. Ancak günümüzde küresel meselelerin çözümü konusunda BM'den başka bir alternatifin olmadığı da ortadadır. Yaklaşık olarak 300 bin kişinin hayatını kaybetmesi ve 4-5 milyon kişinin mülteci durumuna düşmesine neden olan Suriye iç savaşında BM bugüne kadar etkili bir çözüm önerisi ortaya koyamamıştır. Savaşın başlamasından bu zamana kadar geçen süreçte BMGK birçok kez toplanmış fakat bazen kararlar veto mekanizması yüzünden alınamamıştır. Bazı durumlarda ise kararlar alınsa dâhil uygulamada üye ülkeler arasındaki politika farklılıklarından dolayı uygulama şansı bulamamıştır. Suriye meselesinin ve diğer birçok uluslararası sorunun çözüme kavuşturulabilmesi adına BM'nin daha hızlı bir şekilde ve daha adil kararlar alıp bu kararları uygulayabilecek bir yapıya kavuşturulması zorunluluk arz etmektedir.

4.4. Arap Baharı'nın Sonuçları

Arap Baharı malların, fikirlerin ve imajların küreselleşmesiyle birlikte gittikçe daha da bütünleşen, siyasal olarak açıklığın ve belirli bir seviyede ekonomik büyümenin adeta norm haline geldiği günümüz dünyasında, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da domino

etkisiyle meydana gelen olayları ve kendi vatandaşlarının isteklerini ve beklentilerini karşılayamayan despot iktidarların kaçınılmaz sonlarını temsil eden bir süreçtir (Ardıç, 2012: 125). Ancak Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç zamanla bazı kesimler tarafından “Arap Sonbaharı” gibi ifadelerle anılmaya başlamıştır. Açıkçası böyle bir adlandırmanın temel sebebi ise aradan zaman geçmesine karşın bölge ülkelerine istenen demokrasinin yerleşmemesi ve arzu edilen özgürlüklerin elde edilememesidir (Doster, 2013: 56). Yakın geleceğe bakıldığında da Arap camiasına bu değerlerin yerleşmesine ilişkin güçlü belirtilerin olduğu da söylenemez. Şüphesiz Arap Baharı’nın birçok önemli sonuçları olmuştur. Bu sonuçlardan bazıları öngörülebilir sonuçlar iken bazıları ise önceden tahmin edilememiştir.

2010 yılında başlayan Arap Baharı’nın bölgesel düzeyde yaşanmış olması büyük değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Uzun süre iktidarda kalan yönetimler devrilmiş ve demokratikleşme çabaları başlamıştır. Oldukça hızlı bir şekilde etkisini gösteren değişim rüzgârları Suriye’de etkisini kaybetmiştir. Olayların Suriye’ye taşınmasıyla hali hazırdaki dinamikler büyük ölçüde değişmeye başlamıştır. Suriye’de iç savaşın yaşanması ve hala bu durumun devam etmesi, dış güçlerin mücadelesine neden olmuş ve kaotik bir ortamın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Değişim dalgasından etkilenen ülkelerin siyasi otorite kuramamaları güvenlik zafiyetine neden olmuş, çatışmalardan dolayı yaşanan göç hareketleri terör gruplarının güçlerini arttırmasına yol açmıştır (Koraltan, 2016: 42). Arap Baharı sürecinde dikkat çeken hususlardan biri meydana gelen değişim dalgasının monarşilerden ziyade tek partinin egemen olduğu cumhuriyet rejimlerinde daha etkili olmuş olmasıdır. Göstermelik seçimlerin yapıldığı söz konusu rejimlerde devlet başkanları genellikle diktatör olarak algılanmış ve meşruiyetlerini kolaylıkla yitirmişlerdir (Duran ve Ardıç, 2017: 690). Arap Baharı’ndan sonra bölgede bir dönüşüm yaşanmaya başlamış olup bazı ülkelerde uzun süre iktidarda kalan rejimler devrilerek yönetim demokrasi ışığında reform yapmaya zorlanmıştır (Sandıklı, 2011: 1). Tunus’ta 24 yıl boyunca iktidarı elinde bulunduran Bin Ali rejimi, Mısır’da 30 yıl boyunca ülkeyi yöneten Mübarek rejimi ve Libya’da tam 42 yıldır devam eden Kaddafi dönemi tarihe karışmıştır.

Tarihsel sürece bakıldığında Arap Baharı’nın birçok devrimden farklı olarak lidersiz bir hareket olduğu söylenebilir. Arap Baharı rejimlerden memnun olmayan kitlelerin kitle iletişim araçlarını kullanarak aralarında örgütlenip bir araya gelmesiyle oluşan bir harekettir. Lidersiz bir hareket olmasının hem avantajı hem de dezavantajı vardır. Liderin olmaması yön sorunu teşkil edebilir ve sonuç almak zorlaşır. Ancak toplum liderin empoze ettiği görüş etrafında toplanma mecburiyetinde kalmaz ve böylelikle her kesim kendi görüş ve fikirlerini aktarabilir. Arap Baharı’nın lidersiz bir hareket olmasına ek olarak ideolojisiz bir hareket olduğu da söylenebilir. Çünkü liberallerden, solculardan, İslamcılardan ve birçok farklı gençlik örgütlerinden oluşan toplumun her kesiminden kişiler belki de tek bir ortak amaç olan rejimlerin devrilmesi ve sistemin daha demokratikleşmesi için bir araya gelmişlerdir (Şahin, 2011: 88-89).

Ortadoğu’da genel olarak Arap milliyetçiliği, Arap sosyalizmi, Batı karşıtlığı-yanlılığı, radikal İslam ve Şii eksenli etkili olmuştur. 1948 yılında İsrail’in kurulmasıyla Arap milliyetçiliği uyanışa geçmiştir ve özellikle “Nasirizm” adıyla Mısır devlet Başkanı Cemal Abdünnasır’ın şahsında zemin bularak önemli bir dinamik haline gelmiştir. Batı karşıtı-yanlısı ayrımının ise Bağdat Paketi ile netleşmeye başladığı söylenebilir. Şüphesiz 1956’da Süveyş Krizi ile birlikte Mısır’ın Arap toplumları nezdinde itibarı artmıştır. Daha sonra Mısır’ın Suriye ile birleşip Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Nasirizm ve Baas ideolojileri birbirleriyle yakınlaşmış ve böylece Arap sosyalizmi önemli bir dinamik olarak öne çıkmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde ise Batı karşıtı kutup güç elde etmiştir. Ancak Arap Baharı ile birlikte Batı karşıtlığı-yanlılığı ayrımı önemini yitirmiştir. Arap halkı Batı ve İsrail karşıtlığı yerine demokrasi, ekonomik kalkınma ve sosyal adaletle ilgilenmeye başlamış ve talepleri de bu doğrultuda olmuştur. Şüphesiz bu durum da Arap Baharı’nın bölgedeki önemli sonuçlarından biri olduğu söylenebilir (Bingöl, 2013: 35).

Ortadoğu’da önemli bir olgu olan mezhepçilik büyük ölçüde Arap Baharı’nın şekillenmesinde etkili olmuştur. Genel olarak bakıldığında Sünni ve Şii ayrılığının derinleştiği görülmektedir. Özellikle olayların Suriye’ye intikal etmesiyle Sünni ve

Şii/Nusayri söylemleri belirgin bir hal almaya başlamıştır. Ülkedeki Şiiler ise Esad rejiminin düşmesi durumunda Sünnilerin intikam almaları korkusuyla rejimden yana bir tavır almışlardır. İran'ın ise Esad rejimine vermiş olduğu koşulsuz destekten ötürü Sünni toplumların gözünde imajı oldukça sarsılmıştır (Djalili ve Kellner, 2013: 74). Arap Baharı'nın "İslamcılık" olarak isimlendirilen siyasal olgu üzerinde birçok etkisi olmuş ve siyasal İslami akımlar bu süreçten farklı boyutlarda etkilenmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu boyutlar üzerinde yorum yapmak kolay değildir. Ortadoğu'da radikal İslami hareketler olarak El-Kaide ve bağlantılı terör grupları başı çekmektedir. Bu yapıların Libya'da, Yemen'de ve Suriye'de güç kazandıkları söylenebilir. Fakat bu süreçte genel olarak meşruiyetlerinin olumsuz etkilendiğini de vurgulamak gerekmektedir. Arap Baharı'ndan sonra hem siyasi olarak hem de İslami olarak tutumları epeyce katı olan Selefi gruplar siyasete karşı daha ilgili olmaya başlamışlardır. Şiddet kullanımından yana olmayan Selefiler Mısır'da Mübarek rejiminin devrilmesinden sonra örgütlenerek siyasete girmişlerdir. Arap Baharı'ndan sonra Müslüman Kardeşlerle bağlantılı ılımlı İslam ise yükselmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler çoğu ülkede iktidarın sahibi olmuştur. Selefilere Suudi Arabistan destek verirken, Katar ise diğer körfez ülkelerinin aksine Müslüman Kardeşlere destek vermiştir (Bingöl, 2013: 37-40). Suriye'deki olayların iç savaşa dönüşmesiyle ülkenin Kuzeydoğusunda bir güç boşluğu meydana gelmiştir. PYD ise bu güç boşluğundan yararlanarak bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Barzani'nin çabalarıyla Esad'a karşı 11 muhalif partinin bir araya gelmesiyle kurulmuş olan Kürt Ulusal Konseyi ile PYD arasında rekabet vardır (YDH, 2012, <http://ydh.com.tr/>). Dolayısıyla Arap Baharı'nın Kürt dinamiğini etkinleştirdiğini söylemek yanlış bir varsayım olmayacaktır.

Arap Baharı sürecini ve sonrasında yaşanan gelişmeleri genel olarak değerlendirdiğimizde istenilen hedeflerin gerçekleşmediği söylenebilir. Tunus'ta başlayan protesto ve gösteriler Mısır, Libya ve Yemen'de de başarılı olmuştur. Fakat değişim dalgasının Suriye'ye uğraması ile ülkede iç savaşın çıkması süreci baltalamıştır. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de uzun süre iktidarı elinde bulunduran diktatörler devrilmiştir. Uzun süre iktidarda kalan rejimlerin ülkelerini adeta demir yumrukla yönetmeleri, ekonomik problemler, işsizlik ve yolsuzluk gibi gerekçelerle bu diktatörlerin devrilmeleri amaçlanmıştır. Beşar Esad dışında Bin Ali, Kaddafi, Hüsnü Mübarek ve Ali Abdullah Salih iktidarlarını kaybetmişlerdir. Liderlerin devrilmesi amacı başarıya ulaşmıştır ancak asıl hedeflenen hususlar gerçekleşmemiştir. Arap Baharı'nın ruhuna uygun amaçlarından biri serbest seçimlerin yapılmasıdır. Demokratik sistemlerin olmazsa olmaz ilkelerinden biri olan serbest seçimler Tunus ve Mısır'da gerçekleşmiştir. Ancak Haziran 2012'de Mısır'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin 2013 yılında bir askeri darbe ile devrilmesi demokrasi yolunda atılan adımların sekteye uğramasına neden olmuştur. Mursi destekçilerinin Rabia Meydanında toplanarak darbeyi protesto etmeleriyle yaşanan olaylardan sonra hem Mısır hem de Ortadoğu için yeni bir toplumsal hareket ortaya çıkmıştır. Liderlerin devrilmesinden sonra geçiş dönemini en az zararla atlatan ülkenin ise Tunus olduğu söylenebilir. Yaşanan olaylardan sonra devletsiz kalan ülkeler adeta kaosa sebep olmuştur. Diktatörlerin devrilmesinden sonra yaşanan kaosu nedeni olarak ise bu ülkelerdeki devlet yapılanmalarının zayıf olması gösterilebilir. Yaşanan kaos sonrası bölgenin görünümüne bakıldığında anarşinin hakim olduğu uluslararası sisteme benzediğini söyleyebiliriz. Realizmin öncülerinden Thomas Hobbes'un siyaset alanında ilk genel teori olarak kabul edilen ve savaş halini sonlandıracak olan Leviathan'ı bölgedeki kaosu sona ermesini sağlayacak faktör olduğu ifade edilebilir. Bölgesel güç olmayı arzulayan Türkiye'nin Arap Baharı ve sonrasında yaşanan gelişmelerden nasıl etkilendiğini kısaca ortaya koymak gerekirse sürecin ilk safhalarında etkinliğini artırdığını söyleyebiliriz. Fakat olayların komşusu olan Suriye'ye sıçramasından sonra Esad rejiminin düşmemesi, ülkedeki iç savaşın hala bitmemesi ve Suriye'den milyonlarca kişinin mülteci olarak Türkiye'ye sığınmış olmasından ciddi zarar görmüştür. Yine Türkiye için Arap Baharı sürecinde kırılma anlarından bir diğeri olarak ta Mısır'da Müslüman Kardeşlerin bir darbeye iktidardan devrilmesi gösterilebilir.

5. MISIR ARAP CUMHURİYETİ

Afrika kıtasının kuzeydoğusunda yer alan Mısır bölgenin en önemli ülkelerinden biridir. Ülkenin %96'sı çöllerle kaplıdır. Başkent Kahire Arap âleminin kültür merkezi olarak addedilmekle birlikte bölgenin en kalabalık şehri olma özelliğine sahiptir. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden sonra İngilizlerin egemenliği altına giren Mısır 1952 yılına kadar İngiltere'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. 1952 yılında Cemal Abdülnasır'ın başını çektiği bir grup subay tarafından askeri darbe ile Kral Faruk tahtan indirilmiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylelikle Mısır'daki monarşi yıkılarak cumhuriyet kurulmuştur. Cemal Abdülnasır hem Mısır hem de Arap dünyası için oldukça önemli bir lider olmuştur. Arap milliyetçisi olan Nasır'ın milliyetçiliği "Nasirizm" olarak adlandırılmıştır. Nasır aynı zamanda Bağlantısızlar Hareketi'nin başını çekmiştir. 1970 yılında kalp krizi geçirip hayatını kaybedinceye kadar Mısır'ı yönetmiştir. Nasır'ın ölümünden sonra ise Enver Sedat Mısır'ın yeni devlet başkanı olmuş ve 1981'de suikaste kurban gidene kadar ülkeyi yönetmiştir. Enver Sedat'ın ölümünden sonra ise Hüsnü Mübarek ülkenin başına geçmiş ve 2011 yılında Arap Baharı sürecine kadar Mısır'ı otoriter bir rejimle yönetmiştir.

İnsanlık tarihinin en önemli kültür merkezlerinden biri olan Mısır diğer pek çok Arap ülkesi gibi zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip değildir. Yaklaşık olarak 99 milyon nüfusuyla Arap ülkeleri arasında en fazla nüfusa sahip ülkedir. Hızlı nüfus artışı ülkedeki temel sorunlardan biridir. 2011 yılında gerçekleştirilen devrime kadar siyasi partilerin pek bir işlevlerinin olduğu söylenemez. Ancak devrimden sonra birçok yeni parti kurulmuştur. Devrime kadar dini referans olarak parti kurulması yasaktı. Devrimden sonra ise dini referans alan bazı partiler kurulmuştur. Ancak bu durum çok uzun süreli olmamış, 2013 yılında askeri darbe ile Muhammed Mursi'nin düşürülmesinden sonra 2014 yılında kabul edilen anayasa ile birlikte tekrardan yasaklanmıştır.

Mısır ordusu hem siyasi alanda hem de ekonomik alanda oldukça etkin bir konumdadır. Sivil toplum kuruluşları ise oldukça yetersizdir. Ülkedeki en önemli grup ise Müslüman Kardeşler'dir. Müslüman Kardeşler önce toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkmış ancak zamanla Mısır'ın en önemli aktörlerinden biri haline gelmişlerdir. Nasır döneminden itibaren sürekli olarak yoğun baskı altında kalmışlar ve siyaset arenasının dışına itilmeye çalışılmışlardır. Selefiler ise Mısır'daki ikinci büyük dini grup olarak nitelendirilebilir. Özellikle Suudi Arabistan tarafından desteklenen Selefiler önceleri haram olduğu gerekçesiyle siyasetten uzak durmuşlar ancak devrimden sonra parti kurmuşlar ve siyasete atılmışlardır. Devrimden sonra 2012 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde Müslüman Kardeşler'den sonra parlamentodaki ikinci büyük kesim olmayı başarmışlardır.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin ele alınacağı bu bölümde ilk olarak ülke profili hakkında bilgiler verilecektir. Mısır'ın siyasi tarihi incelenecek ve sonrasında cumhuriyete geçilmesiyle beraber dönemler halinde Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemleri ele alınacaktır. Daha sonra Mısır'ın sosyal yapısı incelenecek ve ülkedeki dini gruplar ve sivil toplum hareketleri irdelenecektir. Dini gruplar olarak Müslüman Kardeşler ve Selefiler, sivil toplum hareketleri olarak ise devrime etki eden faktörlerin başında gelen Kifaye Hareketi ve 6 Nisan Hareketi ele alınacaktır. Daha sonra ise ülkedeki devrimden önce ve devrimden sonra kurulan siyasi partiler incelenmeye çalışılacaktır.

5.1. Genel Bilgiler ve Ülke Profili

Afrika kıtasının kuzeydoğusunda bulunan Mısır Arap Cumhuriyeti'nin kuzeyi Akdeniz doğusu ise Kızıldeniz ile çevrilidir. Batıda Libya, güneyde Sudan, kuzeydoğuda ise İsrail ile sınırı bulunmaktadır. 1.001.450 kilometrekarelik yüz ölçümüyle bölgenin en geniş topraklarına sahip olan Mısır, coğrafi açıdan Nil Deltası, Nil Vadisi, Sina Yarımadası, Doğu Çölü ve Batı Çölü olmak üzere beş ana bölgeden oluşmaktadır. %96'sı çöllerle kaplı olan ülkenin başkenti Nil Deltası'nın güneyinde yer alan Kahire'dir (Akgür ve Roca, 1997: 4). Başkent Kahire, Afrika kıtasının en büyük

şehri olma özelliğine sahip olmakla birlikte Arap dünyasının da kültür merkezi olarak kabul edilmektedir. Ülkenin önemli başka bir kenti olan İskenderiye ise kuzeybatıda yer almakta olup İskenderiye Feneri dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilmiştir.

Jeopolitik, kültürel ve düşünsel sebeplerden ötürü Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan Mısır, Afrika, Akdeniz ve Arap kimliklerinin kesişim yerinde bulunmaktadır. Dünyanın en uzun nehri olma özelliği taşıyan Nil Nehri'nin kıyıdaş ülkelerinden biri olup dünya ticaretinin akışının üçte birini sağlayan Süveyş Kanalı'na ev sahipliği yapmaktadır (İNSAMER, 2019, <https://insamer.com>). 2018 yılı itibarıyla yaklaşık olarak 99 milyon nüfusa sahip olan Mısır, Arap dünyasının en kalabalık ülkesi, Afrika kıtasının ise Nijerya ve Etiyopya'dan sonra en kalabalık üçüncü ülkesidir. Mısır'da nüfusun yaklaşık olarak %90'ı Müslüman kalan %10'u ise Hristiyan'dır. Hristiyanların çoğunu ise Kıpti Ortodokslar oluşturmaktadır (CIA, 2019, <https://www.cia.gov>). Müslümanlar Mısır'ı hâkimiyet altına aldıktan sonra Kıpti kelimesini burada yaşayan Hristiyan halkı ifade etmek için kullanmış olup Kıptiler Mısır'ın en eski halkı olarak bilinmektedir.

Mısır sadece Arap dünyası için değil tüm insanlık tarihi için en önemli kültür merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz yazının icadı bu medeniyetin en önemli gelişmelerinden biridir. Mısırlılar hiyeroglif yazı denilen resimle yazıyı birleştirmişlerdir (Özer, 1987: 26). Milattan önceki yıllarda Mısır farklı hanedanlara özgü firavunlar tarafından yönetilmiştir. Antik Mısır Medeniyeti kuşkusuz diğer medeniyetler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bizim bugünkü bakış açımızla Mısır medeniyetini ve mitolojisini anlamamıza neredeyse imkân yoktur. Mısır'ı yöneten Firavun aynı zamanda bir Tanrı'dır ve diğer tanrılarla da arkadaşlık kurabilir. IV. Amenofis dışında firavunlar genellikle otoriter kişiler olup halka karşı büyük baskı kurmuşlardır. IV. Amenofis ise tek bir tanrıya inanılması gerektiğini savunduğu için öldürülmüştür. Mısırlılar için ölüm yoktur. Onlar için hayat yarı yaşamdan (Horus) yarı ölüme (Osiris) sonra tekrar yarı yaşama geçen bir döngüdür (Renner, 2016: 9-10). Mısır, Firavunların hâkimiyetinin kalkmasından sonra Yunanlıların, Perslerin, Romalıların, Osmanlıların ve İngilizlerin hâkimiyeti altına girmiştir (Aljazeera, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr>). Mısır M.Ö. 30'da Roma İmparatorluğunun bir eyaleti olmuştur. Yunanlılara nazaran Romalılar Mısır'ın mumyalama ve geleneksel tanrılarına tapınma gibi ritüellerine karşı oldukça düşmanca bir tutum sergilemiştir. Roma döneminde pagan kültürü gerilemiş ve Hristiyanlık İskenderiye'de kök salmaya başlamıştır. I. Theodosius döneminde pagan tapınma yasaklanmış ve Hristiyanlık yasal hale gelmiştir (Renner, 2016: 45-47).

Mısır Arap Cumhuriyeti'nde 11 Ekim 1971 yılında kabul edilen Anayasa ile ülkede kabul edilen siyasal sistem yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığına dayanan başkanlık sistemidir. Devlet başkanının görev süresi 6 yıldır. Yasama organı ise 454 üyesi olan Halk Meclisi'dir. Yargı sistemi büyük ölçüde Fransa'dan etkilenmiş olup mahkemeler normal mahkemeler ve idari mahkemeler olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi vardır (Akgür ve Roca, 1997: 12-13). Enver Sedat döneminde yazılmış olan anayasa Hüsnü Mübarek döneminde de uygulanmıştır. Muhammed Mursi döneminde yeni anayasa Aralık 2012'de referanduma sunularak yürürlüğe girmiştir. 2012 anayasası ülkenin ilk sivil anayasası olma özelliğini taşımaktadır. Kabul edilen yeni anayasada 1971 Anayasasında olduğu gibi “devletin dini İslam'dır, dili Arapçadır ve İslami kurallar hukukun temel ilkeleridir” (2. madde) ibaresi yerini almıştır. Yeni anayasa ile Cumhurbaşkanının yetkileri sınırlandırılmış ve görev süresine sınırlama getirilmiştir (133. madde). Yargının bağımsızlığı büyük ölçüde korunarak mecliste azınlık halindeki gruplara önemli haklar verilmiştir. 148. madde ile Cumhurbaşkanının olağanüstü hal ilan edebilme yetkisine sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca kamuoyunu ilgilendiren konularda milletvekillerine başbakana soru önergesi sunabilme hakkı verilmiştir (123. ve 125. madde). 3 Temmuz 2013'te Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi tarafından askeri bir darbe ile yönetime el konulmuştur. Darbeden sonra yeni anayasa taslağı üzerine çalışmalar başlamış ve Aralık 2013'te geçici Cumhurbaşkanı Adli Mansur taslağı kabul ederek referanduma sunmuştur. Ocak 2014'te gerçekleştirilen referanduma katılım oranı %38 olmuş ve %98 evet oyu ile yeni anayasa kabul

edilmiştir. 2014 yılında kabul edilen ve askeri yönetime önemli ayrıcalıklar getiren anayasanın 74. maddesine göre dini merkeze alan bir kimlikle parti kurulması yasaklanmıştır (Telci, 2014: 10-14). 2014 yılında kabul edilen anayasanın 2012 yılında Mursi döneminde kabul edilen anayasa göre daha katı bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir.

5.2.Siyasi Tarihe Genel Bir Bakış

Hiz. Ömer döneminde Mısır'a sefer düzenlenerek Bizans hâkimiyetine son verilmiş ve bölgede İslamiyet hüküm sürmeye başlamıştır. Abbasilerin Emevileri yıkmasıyla halifeliğin Abbasilere geçmesi İslam tarihi açısından bir devrim olarak görülebilir (Lewis, 2010: 96). Abbasiler döneminde Mısır'a ilk kez Türk vali atanmaya başlamıştır. Abbasilerden sonra Mısır'da sırasıyla Tolunoğulları, İhşitler, Fatimiler ve Memlûkluler hâkimiyet kurmuşlardır. Daha sonra Osmanlı Devleti ile Memlûkluler Türkmen Beylikleri üzerinde mücadeleye başlamışlardır (Baş, 2015: 33). 1516-1517 yılları arasında Osmanlı Devleti Memlûk devletini yıkmış ve böylece Mısır Osmanlı'nın egemenliği altına girmiştir (Lewis, 2010: 146). Fransa Cezayir'i ele geçirdikten sonra gözünü Kuzey Afrika'ya dikmiş ve Napolyon 1798'de Mısır'ı işgal etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı buraya içerisinde Kavalalı'dan da ücretli askerlerin bulunduğu bir ordu göndermiştir. Bu ordu içinde komutan yardımcısı olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa kısa bir süre sonra bu birliklerin komutanı olmuştur. Fransa'ya karşı verilen mücadelede büyük başarılar elde etmiş ve komuta kademelerine kadar yükselmiştir. Napolyon'un Mısır'dan çekilmesi üzerine Osmanlı devleti burada disiplinli bir yönetim kurmak istemiştir. Bunun için Babıali Hüsrev Paşa'yı Mısır valisi olarak atamıştır. Fakat ayaklanmaları bastıramayınca kaçmış ve Mısır'ın yeni valisi Ali Paşa olmuştur. Ali Paşa'da başarılı olamayınca yerine Hurşit Paşa atanmıştır. Hurşit Paşa Mehmet Ali'nin olayları kışkırttığını fark edince onu Cidde Valisi olarak Mısır'dan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa Hurşit Paşa'ya karşı ayaklanmış ve 1805'te Mısır'ın yeni valisi olmuştur. 10. yüzyılda Medine'de ortaya çıkan Vahhabilik Suudiler arasında hızlı bir şekilde yayılmıştır. Riyad'ı başkent yapan Suudiler Osmanlı'nın kontrolü altındaki Yemen'e kadar yayılmaya başlamışlardır. Mehmet Ali Paşa bunun üzerine 1811'de harekete geçmiş ve Hicaz'ı Vahhabilerden kurtarmıştır. Hicaz'ın kurtulmasıyla Mehmet Ali Paşa tüm İslam âleminde büyük bir ün kazanmıştır (Armaoğlu, 2010: 295-298). Güçlü bir ordu oluşturan ve otoritesini arttıran Mehmet Ali Paşa 1821'de Mora'daki ayaklanmayı bastırması şartıyla kendisine Mora ve Girit valiliği sözü verilmiş ancak Yunan ayaklanmasının uluslararası bir nitelik kazanmasından dolayı Mora boşaltılmak zorunda kalmıştır. Mora ve Girit valiliğini elde edemeyen Mehmet Ali Paşa Lübnan ve Suriye'yi işgal etmiş ve Konya'da Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine taraflar arasında 1833'te Kütahya anlaşması imzalanmış, Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit dışında Suriye valiliği oğluna ise Cidde valiliği verilmiştir. Avrupalı devletler Rusya'nın Osmanlı üzerinde etkisini artırmasından korktukları için 1840'ta Mehmet Ali Paşa'nın Sudan hariç Osmanlı'nın bütün topraklarından çekilmesini sağlamış ve Mehmet Ali Paşa babadan oğula geçecek olan paşalıkla yetinmek zorunda bırakılmıştır (Arı, 2017: 159-160). Mısır Osmanlı devletinin savaş vermeden kaybettiği topraklardan biri olmuştur. Her ne kadar Osmanlı ile bağları kopuk ve bağımsız bir devlet gibi hareket etsede hukuken Osmanlı toprağı olan Mısır 1882 yılında İngiltere tarafından işgal edilmiştir (Armaoğlu, 2010: 772). 1952'de gerçekleşen Hür Subaylar darbesine kadar İngiltere'nin denetimi altında olan Mısır yine bu tarihe kadar Mehmet Ali Hanedanlığı ile yönetilmiştir.

Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır'da ilk danışma meclisinin kurulmasıyla parlamenter sisteme doğru adım atılmıştır. Özellikle Hidiv İsmail zamanında eğitim ve sağlık konularında önemli reformlar yapılmıştır. Kadınlara çalışma izni verilmiş ve sosyal hayata dair önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1923 yılında Mısır'da yeni anayasa hazırlanmış ve parlamenter sisteme geçilmiştir. Ancak İngiltere iktidarda olan ve Mısır'ın bağımsızlığını savunan Vefd Partisi'ni istifa etmeye zorlamıştır. Böylece daha uygulamada demokratikleşme sürecine geçilmeden hazırlanan anayasa rafa kaldırılmıştır (Tandoğan, 2013: 24-25). 1948 yılında İsrail'in kurulması ile Mısır adeta

bir ateşin ortasında kalmıştır. İsrail faktörünün de etkisiyle ülkedeki milliyetçi kesim ile mevcut yönetim arasındaki kriz büyümeye başlamıştır. Bunun üzerine 26 Temmuz 1952’de başını Cemal Abdülnasır’ın çektiği Genç Subaylar Hareketi adıyla bir grup askeri darbe yaparak kral Faruk’u tahtan indirmiştir (Ayhan ve Algan, 2011: 5). Böylelikle Mısır’daki krallık dönemi sona ermiştir.

5.3.Monarşiden Cumhuriyete Geçiş: Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek Dönemleri

Mısır’da 1952’de monarşinin yıkılarak cumhuriyete geçilmesi bölge açısından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. 1952 yılında krallık rejiminin tasfiye edilmesi ülkedeki İngiltere hâkimiyetinin bertaraf edilmesinin ve post-kolonyal döneme geçişin başlangıcını oluşturmaktadır (Özkoç, 2014: 27). Mısır 1952’de yapılan Hür Subaylar Darbesinden 2011 yılına kadar üç farklı cumhurbaşkanı ile yönetilmiştir. Halk yaklaşık olarak 60 yıl boyunca asker kökenli devlet başkanları tarafından yönetilmiş olup bu başkanların seçimleri sırasında fikir beyan edememişlerdir (İNSAMER, 2019, <https://insamer.com>). Krallık döneminin sona ermesiyle birlikte ülke 1970 yılına kadar kalp krizi geçirerek hayatını kaybeden Cemal Abdülnasır tarafından yönetilmiştir. Cemal Abdülnasır’ın ölmesiyle Mısır’da Meclis Başkanı olan Enver Sedat dönemi başlamış ve 1981 yılında bir suikaste kurban gidene kadar ülkeyi yönetmiştir. 1981’de ise Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek olmuş ve ülkeyi 2011 yılına kadar tam otuz yıl boyunca otoriter bir rejimle yönetmiştir. Bu başlık altında Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemleri detaylarıyla ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

5.3.1.Cemal Abdülnasır Dönemi (1952-1970)

1936 yılında yönetime gelen Kral Faruk ülkeyi son derece kötü yönetmiştir. Kral Faruk döneminde ülkede rüşvet son derece yaygınlaşmış ve bu durum ordu ihalelerine kadar yansımıştır. Ancak şüphesiz Kral Faruk’un devrilmesinin en önemli sebebi 1948-1949 yılları arasında Birinci Arap-İsrail Savaşı’nda alınan ağır yenilgidir. Askeri ihalelere rüşvet karıştırılması ve suiistimal edilmesi Mısır ordusuna kötü malzeme ve mühimmatların girmesine neden olmuştur. Bu durum ise alınan ağır yenilgide önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanında savaş sırasında komutanların ülkeden ayrılmayarak savaşı masa başında yönetmeye çalışmaları başarısızlığın nedenlerinden bir diğeri olarak yorumlanmaktadır. 1947’de Kral Faruk’a karşı genç subaylar tarafından bir darbe teşebbüsünde bulunulmuş ama başarılı olunamamıştır. Bu dönemde yarbay olan Cemal Abdülnasır “Hür Subaylar” isimli bir komite kurmuştur. Başlangıçta 5 üyeden oluşan komite zamanla Mısır ordusunda genişlemeye başlamıştır. Kral Faruk ile komite arasında gizli çatışmalar yaşanmaya başlamış ve 23 Temmuz 1952’de ordu harekete geçerek yönetime el koymuştur. 1953’te cumhuriyet ilan edilmiş, General Necip Cumhurbaşkanı Nasır ise Başbakan yardımcısı ve İçişleri Bakanı olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanı Necip kendi isteğiyle görevinden istifa edince 1954’te Nasır ülkede mutlak kontrolün sahibi olmuştur (Türel, 2009: 89-92; Armaoğlu, 1989: 126-127).

Ülkede halkın rızasının alınabilmesi için cumhuriyetin ilanından sonra Nasır, yeni bir politika izlemeye başlayarak toprak reformu gerçekleştirmiş ve millileştirme yoluna giderek devlet eliyle kalkınma politikası izlemiştir. Böylece ilk olarak toprak aristokrasisinin tasfiye edilmesi amacı başarıya ulaşmıştır. Ülkedeki fabrika ve bankalar millileştirilmeye başlanmış böylelikle yabancı nüfuzun yok edilmesi hedeflenmiştir (Özkoç, 2014: 29-30). Nasır bu dönemde siyasi partileri kapatmış ve ülkede Sosyalist Birlik Partisi adıyla tek partili sisteme geçilmiştir. 1956 yılında yeni bir anayasa hazırlanmış ve Nasır tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ayrıca bu dönemde Nasır Müslüman Kardeşler Hareketi’ni yıpratmaya çalışarak iktidarını sağlamlaştırma yoluna gitmiştir (Abu el-Feth, 1965: 113). Nasır ülkede Arap Milliyetçiliği veya “Nasirizm” olarak isimlendirilen ideolojinin öncüsüdür. Esas itibarıyla laik bir ideoloji olan bu hareket Nasır’ın şahsiyetinde zemin bulmuştur (Ülger, 2016: 134).

Bağdat Paktı, ABD'nin Sovyetler'in Ortadoğu'da hâkimiyetini artırmasını engellemek için ortaya attığı fikir neticesinde 1955 yılında Bağdat'ta Türkiye ile Irak arasında imzalanarak kurulmuş olan pakttır. Pakta daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran katılmıştır. İran dışındaki Arap ülkelerinin pakta katılmaması başlangıçta düşünülen fikrin gerçekleşmemesine neden olmuştur. Bağdat Paktı'nın kurulması bölgenin üçe bölünmesine sebebiyet vermiştir. Birinci kutbu pakta üye olan Irak, İran ve Pakistan oluşturmaktadır. İkinci kutup ise paktın kurulmasına karşı olan Mısır, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen'dir. Üçüncü kutbu ise iki kutbun dışında yer almak isteyen Lübnan ve Ürdün oluşturmaktadır (Armaoğlu, 2012: 597). Meydana gelen bu bölünme Sovyet Rusya'nın bölgeye girmesini kolaylaştırmıştır. Paktın kurulmasına en şiddetli tepkiyi Mısır vermiştir. Nasır'ın şiddetle pakta karşı çıkmasının nedeni Arap toplumunu kendi liderliği etrafında toplamak istemesidir. Türkiye'nin çabalarıyla gerçekleştirilen pakt ile Nasır bu rolü Türkiye'nin üstlenebileceğinden rahatsızlık duymuştur. Paktın kurulması Nasır'ın Batı karşıtı politika izlemesine sebep olmuş olmuştur. 1956'daki Süveyş Krizi ile birlikte Nasır'ın Batı karşıtı politikası zirveye çıkmıştır.

Cemal Abdülnasır bu dönemde Bağlantısızlar Hareketi'nin başını çekmiştir. Bağlantısızlık, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından başlatılan ve özü itibarıyla ideolojik bloklara girmemeyi öngören siyasi bir akımdır. 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde 29 devletin katılımıyla toplanan ve Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ile Hindistan Başbakanı Nehru'nun öncülük ettiği konferans sonucunda Bağlantısızlar Grubu oluşturulmuştur (Arı, 2013: 258). Bunun üzerine Nasır, Time tarafından yılın adamı seçilmiştir. Batı karşısında sert bir tavır takınan Nasır İsrail'i yok edeceğine dair yeminler etmiştir. Nasır'ın takınmış olduğu bu tavır ve söylemleri Arap coğrafyasındaki imajını oldukça yükseltmiştir.

Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün ile İsrail arasındaki çatışmaların devam etmesi ve 1950 yılındaki silah ambargosuna rağmen silahlanma yarışının sürmesi, İkinci Arap-İsrail Savaşı olarak ta nitelendirilen Süveyş Krizi'ne gidilen sürece zemin hazırlamıştır. Mısır ile İsrail arasındaki çatışmaların yoğunluğu 1954 yılında artmaya başlamıştır. Bunun üzerine Nasır ABD'den silah satın almak için talepte bulunmuştur. Ancak ABD'den olumlu cevap alamayınca doğrudan olmasa da Çekoslovakya aracılığıyla Sovyetler Birliği'ne başvurmuştur. İmzalanan anlaşma ile Mısır pamuk ve pirinç karşılığında Çekoslovakya'dan silah alacaktır. Bu anlaşmaya İsrail'den büyük tepki gelmiş ve Cezayir konusunda Nasır'ın tutumundan dolayı Fransa, İsrail'i Mısır'a karşı denge unsuru olarak görmüş ve İsrail'e silah satışında bulunmuştur. Nasır, Mısır için hayati önem arz eden Nil Nehri'nin üzerine kurulması planlanan Asvan Barajı projesini hayata geçirebilmek için Batı ile görüşmelere başlamıştır. Yürütülen müzakereler sonucunda projenin finansmanı için 200 milyon dolar Dünya Bankası, 200 milyon dolar da ABD ve İngiltere tarafından bir kısmı hibe olmak kaydıyla verilecektir. Ancak Dünya Bankası'nın krediyi vermek için sunduğu şartları Nasır kabul etmemiştir. Nasır'ın bölgedeki monarşileri hedef alarak Batı aleyhine izlemiş olduğu politikalar ve Mayıs 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıması üzerine Temmuz ayında ABD ve İngiltere projeyi finanse etmekten vazgeçmişlerdir (Türel, 2009: 101-107). Bu gelişmeler neticesinde Nasır 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir. Nasır'ın bu kararına ABD, İngiltere ve Fransa'dan ciddi tepki gelmiş ve Mısır'a ekonomik olarak yaptırım kararı almışlardır. "Dulles Planı" olarak nitelendirilen ABD Dışişleri Bakanı'nın önerisiyle kanalın idaresini Mısır'dan alan ve uluslararası organa veren plan Londra Konferansı'nda 18 devlet tarafında kabul edilmiştir. Ancak Mısır'ın bunu kabul etmemesi ve SSCB'nin veto etmesinden sonra Ariel Şaron komutasındaki İsrail kuvvetleri Süveyş'e saldırıya geçmişlerdir. İngiltere ve Fransa'da Mısır'ın askeri hava üslerini bombalayarak Mısır'ın hava gücünü neredeyse tamamen tahrip etmişlerdir. İngiltere ve Fransa BM Genel Kurulu'nun ateşkes çağrısına uymamış ancak SSCB'nin etkisini artıracığından korkmasından dolayı ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya yapmış olduğu baskı sonucu ateşkese uyarak Mısır'dan çekilmişlerdir (Arı, 2017: 173). Süveyş Krizi'nin nitekim en önemli sonuçlarından biri İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu güvenlik sisteminde yerlerini ABD'ye devretmiş olmalarıdır. İsrail'in bu savaştan sonra Mısır'ın askeri kapasitesini büyük ölçüde yok

etmesi güç dengesinin İsrail lehine dönmesine neden olmuştur (Pirinççi, 2010: 195). Süveyş krizinden sonra Nasır, Arap camiası nezdinde adeta milli kahraman konumuna gelmiştir. Mısır'ın savaşta yenilgi almış olmasına rağmen Nasır'ın takındığı anti-empyralist tutum ona büyük bir kitlenin hayranlık duymasını sağlamıştır.

Süveyş Krizi'nden sonra Nasır'ın etkisini en fazla hisseden ülke Suriye olmuştur. Ülkede Nasırcı akımlar oldukça yükselişe geçmiş ve 1958 yılında Suriye, Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu birleşmeyi isteyenler ise Mısır'da Nasırcılar Suriye'de ise Arap milliyetçileri olmuştur. Başkent Kahire, Devlet Başkanı ise Nasır olmuştur. Ancak çok geçmeden bu beraberlik Suriye aleyhine bozulmaya başlamış ve 1961 yılında Suriye'deki subayların müdahalesi ile Suriye birlikten ayrılmıştır (İbas, 2004: 49). Fakat Mısır 1971 yılına kadar Birleşik Arap Cumhuriyeti adını kullanmaya devam etmiştir. Nasır'ın oldukça yükselişe geçen imajı 1960'lı yılların ortasından sonra azalmaya başlamıştır. Şüphesiz bu durumun en önemli nedeni 1967 yılında İsrail'e karşı alınmış olan ağır yenilgidir.

1967'deki "Altı Gün Savaşı" olarak ta nitelendirilen Arap-İsrail Savaşı'nı aslında başlangıçta her iki tarafta istememiştir. Ancak İsrail ile Suriye-Filistin-Ürdün hattında küçük çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Nasır, İsrail'in olası Suriye'ye saldırısını engellemek adına Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatmış ve Sina Yarımadası'na asker göndermiştir. Nasır'ın bu hamlelerinden sonra yaşanan söz savaşıyla gerginlik iyice artmıştır. Nasır bu şekilde adeta bir risk üstlenme oyununa kalkışmış ancak İsrail'in tepkisini hesap edememiştir. Nasır'ın eylemlerinden sonra İsrail 5 Haziran 1967 tarihinde Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak'a sürpriz şekilde hava saldırısında bulunmuştur. Henüz çatışmanın ilk gününde 400 savaş uçağı havalanma imkânı bile bulamadan İsrail tarafından imha edilmiştir. İsrail adeta bir ön alıcı müdahalede bulunarak Araplara karşı büyük bir zafer elde etmiştir (Stansfield, 2016: 404). 1967 yılında Arap- İsrail savaşında İsrail sadece altı günde Mısır, Ürdün ve Suriye ordularını yenilgiye uğratmıştır. İsrail savaşın sonunda Suriye'deki Golon Tepeleri'ni ve Mısır'daki Sina Yarımadası'nı ele geçirmiştir. 1979 yılına kadar Sina Yarımadası İsrail'in hâkimiyeti altında kalmıştır (Lewis, 2010: 457). 1967 yılında İsrail'e karşı alınan ağır yenilgi neticesinde Mısır, hem askeri taktiklerini hem de siyasi ve ekonomik duruşunu gözden geçirme yoluna gitmiştir. Arap devletleriyle olan ilişkisini tekrar değerlendirmiş ve yeni stratejiler benimsemeye başlamıştır. İsrail'e karşı ise ön alıcı bir müdahaleyle daha saldırgan bir politika izlenmesini öngören bir strateji benimsenmiştir (Stansfield, 2016: 406). Nasır İsrail'e karşı alınan ağır mağlubiyetin sorumlusu olarak kendisini göstermiş ve istifa etmeye karar vermiştir. Ancak Mısır halkı, Nasır'ın istifa etmemesi için ülkede gösteriler düzenlemiş ve Nasır'ı bu kararından vazgeçirmişlerdir. Bunun üzerine Nasır 28 Eylül 1970'te kalp krizinden ölene kadar ülkeyi yönetmiştir.

5.3.2. Enver Sedat Dönemi (1970- 1981)

1960-1969 yılları arasında Mısır'da Genelkurmay Başkanı olan Enver Sedat, 1970'te Nasır'ın ölümünden sonra devlet başkanlığı görevini devralmıştır. Enver Sedat'ın kısa bir süre sonra başkanlıktan çekilip koltuğunu başkasına devredeceği düşünüldükçe Mayıs 1971'de seçimlere katılmış ve başkan seçilmiştir. Sedat'ın başkan olabilmesini sağlayan faktörlerden ilki ülkede Nasır zamanında küsen burjuva sınıfının desteğini almış olmasıdır. İkinci bir faktör ise ABD'den almış olduğu destektir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 13). Enver Sedat Hür Subaylar içerisinde yer almış olup başkan oluncaya kadar halk arasında fazla bilinen biri olmamıştır. Nasır'ın yerini tutup tutamayacağı üzerine endişeler yaşanmış ve ne yapacağı merak konusu olmuştur. Nasır ile kıyaslandığında daha az ideolojik kimliği olan Sedat, başkan olduğu ilk yıllarda beklenenin aksine rakiplerini birer birer tasfiye etmiş ve iktidarını sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Yeni bir anayasa taslağı hazırlatmış ve referandumda kabul edilmesiyle yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Yeni anayasanın yürürlüğe konmasıyla Suriye'nin çoktan ayrılmış olmasına rağmen hala ülkenin resmi adı olarak kullanılan "Birleşik Arap Cumhuriyeti" isminden vazgeçilmiş ve ülkenin adı "Mısır Arap

Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiştir. Nasır döneminden hem siyasi hem de ekonomik olarak iyi durumda bir ülke alamayan Sedat’ın ilk amacı ekonomik sorunları çözmektir. Bunun içinde ülkedeki yabancı yatırımları artırarak sermaye girişini sağlamak istemiştir (Arı, 2017: 178-179). Şüphesiz ülkeye yabancı sermaye çekmek isteyen Mısır’ın önündeki en büyük engel İsrail’dir. SŞCB ile yakın ilişki içerisinde olması da Batılı sermayelerin ülkeye çekilmesinde diğer bir engeldir. İsrail ile olan savaşlardan dolayı Mısır’ın silahlanmaya büyük yatırım yapması ülke ekonomisini oldukça yıpratmıştır. Enver Sedat atmış olduğu adımlarla Nasır’dan çok farklı bir politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir.

Enver Sedat döneminde Mısır’da “infatih” (açılma) politikası uygulanmaya başlamıştır. Ekonomide özelleştirmelere yer verilmiş ve devletin ağırlığı sınırlandırılmıştır. Böylece Mısır neoliberalizme eklemlenmeye başlamıştır. Kamu bürokrasisinin tasfiye edilmiş olması orta sınıfın yoksullaşmasına neden olmuştur. Giderek yoksullaşmaya başlayan orta sınıf ise Sedat döneminde ciddi bir toplumsal muhalefetin oluşmasına yol açmıştır (Özkoç, 2014: 32). Enver Sedat döneminde Mısır Sovyet Rusya’dan uzaklaşmaya başlamıştır. Daha liberal politikalar izlemeye başlayan Sedat, ABD ve Avrupa ile ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Bu dönemde Mısır ABD’ye bağımlı hale gelmeye başlamıştır (Güloğlu, 2015: 72). Sedat’ın izlemiş olduğu bu politikalar ülkedeki sosyal adaletsizliklerin artmasına neden olmuştur. Sosyal adaletsizliklerin artması sonucu Sedat’a karşı ciddi bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Sedat’ın ABD ile ilişkilerini geliştirmek istemesinin arkasında yatan sebep aslında 1967 Savaşı’nda İsrail’e karşı kaybettiği toprakları geri almak istemesidir. Sedat bu toprakların geri alınmasının tek yolu olarak ABD’yi görmüştür. İsrail ile olan savaşlardan ciddi zarar gören ve ekonomik olarak sıkıntı içerisinde olan Mısır, bu dönemde ABD’nin yardımlarıyla askeri gücünü oldukça geliştiren İsrail’in karşısında zorlayıcı bir güç değildir. Savaşla toprak kazanan İsrail’in ise bir barışla bu topraklardan vazgeçmesi ise pek mümkün bir seçenek olarak gözükmemektedir. Sedat bu yüzden kaybettiği toprakları geri almanın tek yolunun ABD’den geçtiğinin farkına varmıştır. Ancak Sedat’ın ABD ile ilişkilerini geliştirmek için yapmış olduğu hamleler, 1972 yılında ABD’de ve bir yıl sonra İsrail’de seçimlerin söz konusu olmasından dolayı istenilen sonuca ulaşamamasına neden olmuştur. Çünkü Nixon’un seçim öncesi İsrail’e karşı baskı yapması seçimleri kaybetmesine neden olabilirdi. Enver Sedat artık kaybedilen toprakların diplomasi aracılığıyla geri alınamayacağını anlayarak yeni bir savaş düşünmeye başlamış ve Sovyetler Birliği ile arasını yeniden düzeltme yoluna gitmiştir. Sedat’ı savaşa yaklaştıran bir diğer husus ise Suriye’nin başına İsrail ile savaşa yatkın olan Hafız Esad’ın gelmiş olmasıdır. Tüm bu hususlar 1973 yılında İsrail karşısında Mısır ve Suriye’nin savaşa gitmesine zemin hazırlamıştır.

Mısır’ı 1973 yılında İsrail ile savaşa götüren önemli hususlardan biri ulusal gurur meselesidir. Altı Gün Savaşı’nın intikamını alma arzusu şüphesiz savaşa gidilmesinde başat faktörlerden biri olmuştur. Ancak önceki savaşlardan farklı olarak Ürdün’ün tutumu değişmiştir. Ürdün artık rejimin istikrarını Filistin davasının üstünde tutmaya başlamış ve FKÖ ülkeden çıkartılmıştır. Bu durum ise Lübnan’ın çatışmaya girmesine neden olmuştur. 1973 yılında Yom Kippur Savaşı 6 Ekim’de kod adı “Bedir Operasyonu” olan Suriye’nin Golon Tepeleri’ne saldırısı ile başlamış ve Mısır’da Sina’ya doğru ilerlemiştir. 6 Ekim tarihi ise özellikle seçilmiştir. Çünkü bu tarih Yahudilerin Yom Kippur denilen dini bayramıdır ve aynı zamanda Müslümanlar için Ramazan ayına denk gelmektedir. Mısır ve Suriye, Sovyet hava sistemleriyle İsrail’in hava savunma sisteminde teknolojik olarak üstünlüğünü büyük ölçüde geçersiz hale getirmeyi başarmıştır. Ancak Sedat’ın stratejik hedefleri sınırlı tutması iki cephede savaşmak zorunda kalan İsrail’in zayıflığından yararlanamamasına neden olmuş ve İsrail bu durumdan faydalananak karşı saldırıya geçmiştir. İsrail savaşı teknik olarak kazanmış ancak İsrail ordusunun yenilmezliği bu ani saldırıyla oldukça sarsılmıştır. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger arabulucu olmuş ve ABD toprakların geri verilmesi için görüşmeleri artırmaya başlamıştır. 1974 yılında Kissinger Mısır ile İsrail arasında bir anlaşma sağlamayı başarmıştır (Stansfield, 2016: 408-409). Bu savaş neticesinde İsrail neredeyse bir mağlubiyetle karşılaşacaktır. Bu durum da İsrail ulusunun yok olma korkusunu tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Bu savaşın bir diğer

özelliği de petrolün siyasi amaçlarla kullanılmasının önünü açmış olmasıdır. Araplar ABD'nin İsrail'e destek vermesi sonucu petrol ambargosu ilan etmiş ve böylece 1973'teki Petrol Krizi meydana gelmiştir. Savaş sonunda Mısır ve Suriye topraklarını geri alamamış olsa da İsrail'in yenilmezliği efsanesini yıkmayı başaramışlardır. ABD'nin diplomatik bir başarı sergileyip savaş sonunda anlaşma sağlaması Ortadoğu'daki nüfusunun artmasını sağlamıştır.

Enver Sedat rejime daha liberal bir görünüm kazandırmak için çalışmalar başlamıştır. Bunun için kapatılan partilerin tekrar açılmasına izin vermiş ve böylece Mısır'da 1977 yılında çok partili sisteme geçilmiştir. Ayrıca medyanın üzerindeki kontrolü de kısmen azaltma yoluna gitmiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 14). Enver Sedat 1977 Kasım ayında mecliste yapmış olduğu bir konuşmasında barışa hazır olduğunu ve barış için en büyük sorunun psikolojik engeller olduğunu vurgulayarak gerekirse İsrail'e bile gidebileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Enver Sedat İsrail'e davet edilmiştir. İsrail'in davetine icabet eden Sedat, Kudüs'te barışa kararlı olduğunu belirterek Arap-İsrail çatışmasının temel unsurunun Filistin meselesi olduğunu dolayısıyla Filistin'i içerisine almayan bir barışın mümkün olmadığını açıklamıştır. Yaşanan bu gelişmelerden sonra Mısır ile İsrail arasındaki diyalogun başlamasıyla Arap dünyasından Sedat'a ciddi tepkiler gelmiştir. Ağustos 1978'te Mısır ile İsrail ABD'de Camp David'de Başkan Jimmy Carter'ın da aktif olarak katıldığı bir müzakerede bir araya gelmişlerdir. İki adet çerçeve anlaşmadan meydana gelen bu anlaşmanın ilki Mısır ile İsrail arasındaki barışın esaslarını diğeri ise Ortadoğu'daki barışın esaslarını belirlemekte olup anlaşmanın üç ay içerisinde imzalanması öngörülmüştür. Ancak anlaşmanın imzalanması kolay olmamış, Arap dünyası çok ciddi tepkiler vermiş ve Mısır'ın anlaşmayı feshetmesini istemiştir. Bu zaman zarfında 1979 yılında İran'da İslam Devrimi gerçekleşmiş ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan Rıza Pehlevi, Mısır'a kaçarak ölümüne kadar Kahire'de yaşamıştır. Bu durum Mısır ile İran'ın aralarının açılmasına neden olmuş ve Mısır ile İsrail barışının gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Tüm bu yaşananların akabinde 26 Mart 1979'da İsrail ile barış anlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 2012: 886-892). Yapılan anlaşma ile İsrail Sina Yarımadası'ndan çekilmiş ve Mısır'da İsrail'i resmen tanımıştır. Ancak İsrail Batı Şeria'da devamlı olarak Yahudi yerleşim merkezleri kurmuş ve Tel-Aviv'deki bakanlıkları Kudüs'e taşımıştır. İsrail'in yapmış olduğu bu hamlelere Arap dünyasından büyük tepkiler gelmiş ve Arap-İsrail çatışmasının şiddeti artmıştır. Mısır'ın Camp David Anlaşması'nı imzalaması, 1979 yılında İran'da Humeyni önderliğinde Şii bir rejimin iktidara gelmesi, yine aynı yıl Irak'ta Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesi ile İran-Irak Savaşı'nın başlaması Arap dünyasını bölmüş ve ciddi zararlar vermiştir.

Enver Sedat döneminde uygulanan infitah politikası ve İsrail'le olan savaşın sona ermesi Mısır'ı iyice Batı bloğuna yakınlaştırmıştır. ABD'nin Mısır ordusuna yapmış olduğu yatırımlar zamanla inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. ABD'nin yardımları sayesinde Mısır ordusu dünyanın en büyük 10. ordusu konumuna ulaşmıştır. Ancak ABD'nin yardımları ve Mısır'ın Batı bloğuna yakınlaşmasına rağmen ülkeye istenilen yabancı sermaye çekilememiş ve ekonomik sorunlar devam etmiştir (Özkoç, 2014: 32). Enver Sedat ülkedeki orta sınıfların, Arap milliyetçilerinin ve İslami grupların gittikçe artan tepkilerine maruz kalmaya başlamıştır. Sedat ise bunlara karşılık olarak özellikle İslami kesimlere yönelik yakalama operasyonları başlatmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde 6 Ekim 1981 tarihinde Arap-İsrail savaşının yıl dönümü için yapılan kutlamalarda Cemaatul-İslamiyye mensubu Üsteğmen Halid el-İslambuli tarafından bir suikast neticesinde öldürülmüştür. Yargılama esnasında el-İslambuli Enver Sedat'ı öldürme sebepleri arasında Sedat'ın rejiminin Allah'ın kitabıyla uyuşmuyor olması, İslami kesimin önde gelen kişilerinin yargılanması, Camp David anlaşması ile ekonomik sorunlarının çözüme kavuşamamasını göstermiştir (Ebuzeyid, 1987: 11). Suikast sonucu öldürülen Enver Sedat yakın arkadaşı olan Muhammed Hasaneyn Heykel'e yapmış olduğu açıklamada "Cemal ve ben ikimiz Mısır'ın son büyük firavunlarıyız. Aynı hedeflere ulaşmaya çalıştık ama farkımız şu: O bir diktatör olarak ulaşmayı denedi ben de demokratik metotlarla deniyorum" ifadelerini kullanmıştır (Hasaneyn, 1986: 95).

5.3.3. Hüsnü Mübarek Dönemi (1981-2011)

Enver Sedat'ın ölümünden sonra yardımcısı Hüsnü Mübarek 1981'de Sedat'ın koltuğunu devralmış, Ekim 1982'de ise halk oylaması ile cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve böylelikle Mısır'da tam otuz yıl sürecek olan Mübarek rejimi başlamıştır. Hüsnü Mübarek Sedat döneminde cumhurbaşkanı yardımcılığının yanı sıra aynı zamanda Ulusal Demokrat Parti'nin de genel başkan yardımcısıdır. Mübarek Sedat'ın politikalarını devam ettirmiş, Sina Yarımadası'nın öngörüldüğü sürede Mısır'ın hâkimiyetine girmesini sağlamış ve Arap ülkeleriyle bozulan ilişkileri düzeltme çabası içerisine girmiştir (Akgür ve Roca, 1997: 10). 1981 yılında Enver Sedat'a düzenlenen suikast sonrasında ülkede olağanüstü hal yürürlüğe konmuştur. Olağanüstü hal ile birlikte temel hak ve özgürlükler ciddi şekilde kısıtlanmış ve Mısır giderek bir polis devleti haline gelmeye başlamıştır (Özkoç, 2014: 33). Ancak bir süre sonra siyasi partilerin faaliyetlerinde sınırlı da olsa bir serbestlik sağlanmış ve siyasetten dolayı hapisanede olan kişilerin bir kısmı özgürlüğüne kavuşmuştur. Fakat Mübarek döneminde yapılan 1984'teki seçimlerde de Müslüman Kardeşler temsil imkânı bulamamıştır. Bu dönemdeki en önemli iki gelişmeden birincisi Mısır'ın 1984 yılında İslam Konferansı'na dönmesi, ikincisi ise 1989'da Arap Ligi'ne tekrar kabul edilmesidir (Ari, 2017: 188).

Hüsnü Mübarek iktidara geldiği ilk zamanlarda sivil toplum örgütleri ile siyasi partilerin sayısında artış görülmüş ve ifade özgürlüğünde ilerleme kaydedilmiştir. Fakat siyasal alanda liberalleşme dalgalı bir görünüm vermiştir. 1990'lı yıllardan sonra keyfi tutuklamalar gündemden düşmemiş ve birçok kuruluş kapatılmıştır. Seçimlere müdahaleler söz konusu olmuş ve muhalefet üzerinde ciddi baskılar yapılmıştır. Bu dönemde en ciddi baskı ise Müslüman Kardeşler üzerine yapılmıştır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 15-16). Hüsnü Mübarek döneminde Mısır ABD'nin yörüngesine tam olarak girmiştir. Mısır İsrail'den sonra ABD'nin desteğini en çok alan ikinci ülke olmuştur. Hem siyasal alanda hem de ekonomik olarak artık tamamen ABD çatısı altına girmiş ve özgürlüğünü kaybetmiştir. Hüsnü Mübarek'in Amerikan ve İsrail lehine politikalar uygulaması özellikle de milliyetçiler başta olmak üzere halkın birçok farklı kesiminin tepkisini çekmiştir (Ayhan ve Algan, 2011: 6).

2005 yılı Mısır açısından hem devlet başkanlığı hem de parlamento seçimlerinden dolayı oldukça önemli bir yıl olmuştur. Mısır'da devlet başkanlığı seçimlerinde meclisin belirlediği tek aday referanduma çıkar ve halk tarafından kabul edilirse devlet başkanı olur. Çoklu adayın söz konusu olmadığı seçim sisteminde meclis zaten iktidar partisinin elindedir. Bu durumdan dolayı meclisten başka bir adayın devlet başkanı adayı olarak seçilmesi mümkün görünmemektedir. Bu yüzden Mısır'daki siyasi partiler ve muhalif gruplar seçimlerden önce başka adayların da seçim yarışına katılabilmesi maksadıyla anayasa değişikliğine gidilmesini istemiştir. Hüsnü Mübarek ise bu duruma ülkenin istikrarına zarar geleceği endişesiyle karşı çıkmış ancak iç politikada artan baskılar sonucu 10 Mayıs'ta anayasanın 76. maddesi üzerine değişikliğe gidilmiştir (Yılmaz, 2006: 200-201). Yapılan düzenlemeler ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çoklu aday ve gizli oy kullanma hakkı yasal bir zemine oturtulmuştur. Parlamantonun elinde olan aday gösterme yetkisi siyasi partilere devredilmiştir. Bu uygulama ile halkın katılımının daha fazla olması amaçlanmıştır. Fakat aday gösterme konusunda getirilen beş yıllık siyasi geçmişe sahip olma ve en az %5 oy alma gibi bazı şartlar halkın iradesinin aday listesine tam olarak yansımaları engellemiştir (Tandoğan, 2013: 41). Bağımsız adayların bu değişikliklerle beraber aday olabilmeleri daha da zorlaştırılmıştır. Bu değişikliğin Nasır döneminin ilk yıllarından itibaren siyasal alanda yasaklı olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün bağımsız aday gösterebilmesinin önünü kesmek için yapıldığı söylenebilir. Ünlü bir sosyolog olan James Davies, insanların zorlu şartlar altında olmasından ziyade şartların iyileşmeye başladığı durumlarda devrime daha yatkın olduklarını söylemektedir. James Davies'in bu tespitinden hareketle, halkın tepkisinden dolayı oldukça küçük çapta da olsa 2005 yılında anayasada yapılan değişiklikte olduğu gibi atılan bazı demokrasi adımları Mısırlıların daha fazla demokrasi talep etmelerine yol açmıştır.

Mısır'daki otoritenin mutlak sahibi olan Mübarek, koltuğunu oğlu Cemal'e devretmeyi planlamıştır. Mübarek açısından tahammül sınırlarının son demlerini yaşayan Mısırlıların kendi aralarında organize olarak yönetime karşı gösteriler yapmaları pek olası bir durum olarak görülmemiştir. Çünkü kendisine muhalefet olabilecek her türlü siyasi oluşumu engellemiştir. 2011 yılında yapılacak seçimlere oğlu Cemal'i aday olarak göstereceği medyaya yansımış ve bu durum bir otuz yıl daha otoriter bir rejimle yönetilmek istemeyen başta gençler olmak üzere Mısırlıları harekete geçirmeye başlamıştır (Bıyık, 2017: 48). Tunus'ta yaşanan devrim süreci henüz ilk aşamalarında iken Mübarek rejimine karşı Mısır'da harekete geçen muhalifler tarafından bir hareket ortaya çıkmıştır. 25 Ocak 2011'de Mısır'daki şehirler kitlesel protesto gösterilerine şahit olmuş ve Kahire'de Tahrir Meydanı gibi oldukça kilit konumda bulunan yerlerde protestoların yoğunluğu hat safhalara çıkmıştır. Yaşanan gösterilerin sonucunda Mübarek Tunus'ta Bin Ali rejiminin yapmaya çalıştığı gibi olayları yatıştırmaya çalışmış ancak halkın öfkesini kırmakta başarılı olamamıştır. Gösterilerin devam etmesi üzerine hükümet göstericilere karşı güç kullanmaya başlamıştır. Olayların başlamasından üç gün sonra onlarca kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmış ve çok sayıda kişi de gözaltına alınmıştır. Bu yüzden 28 Ocak günü "öfke cuması" olarak anılmaya başlamıştır. Gösterileri bastıramayan Mübarek, gösterilerinin başlamasından on sekiz gün sonra 11 Şubat 2011'de istifa etmiş ve böylece Mısır'da tam otuz yıl süren Mübarek dönemi sona ermiştir (el-Anis ve Hamed, 2013: 87; Nouhy, 2017: 16).

5.4. Sosyal Yapı

Mısır etnik olarak Araplar ve Kıptiler olmak üzere iki topluluktan oluşmaktadır. Etnik açıdan homojen bir görünüme sahip olan Mısır'da Hristiyan olan Kıptiler de tıpkı Araplar gibi Arapça konuşmaktadır. Müslümanların büyük bir bölümü Sünni olup Kıptiler ise Ortodoks mezhebine bağlıdır. Halkın çoğunluğunu düşük gelirli insanlar oluşturmakta olup yüksek gelir düzeyine sahip olanlar ise azınlıktadır. Nasır zamanında orta sınıfa dayalı bir toplum yapısının oluşturulması amaçlanmış ancak Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerinde ekonomik liberalleşme politikaları toplumsal adaletin düşük gelirli kişiler aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Şehirde yaşayan halk ile kırsal kesimde yaşayanlar arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Şehirde yaşayan insanlar okumuş kültürlü insanlar iken kırsal yerlerde yaşayanlar genellikle bedevi hayatı sürdürmektedir (Tıgılı, 2011: 5-6). 2018 yılı itibarıyla %2,38 nüfus artış hızı ile dünyada 28. sırada yer almaktadır. Nüfusun %37'sini 25-54 yaş aralığına sahip kişiler oluşturmaktadır. Nüfus piramidi incelendiğinde genç nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Mısır'da okuma yazma oranı %80 olup erkeklerin %86'sı kadınların ise %75'i okuma yazma bilmektedir (CIA, 2019, <https://www.cia.gov/library>).

Arap Milliyetçiliği Nasır'dan sonra etkisini kaybetmiştir. Ülkenin kronik sorunlarından biri çoğu zengin doğal kaynaklara sahip Arap ülkelerinin aksine doğal kaynakların kıt olmasıdır. Diğer bir kronikleşmiş sorun ise nüfusun hızlı bir şekilde artması ve buna bağlı olarak yoksulluğunda yükselmesidir. Sosyal devlet yükümlülüklerinin yerine getirilmesi konusunda ülkede sıkıntılar yaşanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları oldukça yetersizdir. Ülkede en önemli örgüt ise Silahlı Kuvvetler olup hem yönetimde hem de ekonomide nüfuzunu oldukça arttırmıştır. Rejim sıklıkla askeri bürokrasi ile işbirliği içerisinde olmuş bu durum da ordunun oldukça güçlenmesine neden olmuştur. Siyasal sınırlar içerisinde bugünkü Mısır'ın coğrafi açıdan birbirinden kopuk birimlerden oluşması halk arasında sosyo-ekonomik olarak uçurumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinde toprak reformunun yapılmamış olması ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler burada yaşayan halkın yoksulluk sınırının altında hayatlarını sürdürmelerine sebep olmuştur. Bugün 99 milyon nüfusa sahip olan Mısır'da yaşanan gelir adaletsizliği tahammül sınırlarının çok ötesine geçmiştir. Mısırlılar genel olarak kendilerini dindar olarak kabul etmekte olup ülkede dindar olarak nitelendirilenler ile laik kesim arasında da zaman zaman çatışmalar yaşanmaktadır. (Ülger, 2016: 135-137). Mısır'da sosyal yapı başlığı altında bu bölümde dini gruplar ve sivil toplum hareketleri ele alınıp incelenecektir.

5.4.1. Dini Gruplar

Bir toplumda ortaya çıkan siyasal, dinsel ve sosyal söylemlere sahip fikir akımları yani ideolojik hareketler ülkedeki hâkim rejimin meşruiyetini sorgulayan akımlardır. Genellikle kurulduğu zamanlarda veyahut öncesinde ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik problemler, bağımsızlık veya inanç özgürlüğü gibi sorunlara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Arı ve Koç, 2014: 225). El-Verdani (1988: 17-20) Mısır'daki İslami hareketlerin genel karakteristiklerini ortaya koymuştur. Buna göre genel karakteristiklerden ilki mezhep birlikteliğinin olmasıdır. Bu durumun temel nedeni ise farklı bir inanç sisteminin olmayışından dolayı homojen bir yapının bulunmasıdır. İkinci bir özellik ise halkın İslam'a yakın ilgisidir. Üçüncü özellik ise ılımlılıktır. Mısır'daki halk, rejimlere karşı olabildiğince radikal söylemlerden ve hareketlerden kaçınarak şiddetten uzak durmaya çalışmıştır. El-Verdani Mısır'da İslam dinine karşı olan aşırı duygusallığın İslami hareketleri de etkilediğini ifade etmektedir. Hatta cüppe giyen ve sakal bırakan herkesin toplum tarafından kucaklandığını belirtmektedir (El-Verdani, 1988: 24-25). Şüphesiz bu durumun da sıklıkla provokasyonlara yol açtığını hatırlatmak gerekmektedir. Müslüman Kardeşler ve Selefiler Mısır'ın hem dini açıdan hem de siyasal açıdan yapısını şekillendiren önemli topluluklardandır. Arap Baharı sürecinde bu hareketler oldukça etkin bir biçimde faaliyet göstermiş olup Mısır'ın yeniden şekillenmesi sürecinde konumlarını almışlardır. Ortodoks Hristiyan olan Kıptilerin ise Mısır tarihi incelendiğinde bilinen en eski halk olduğu söylenmektedir. Kıpti sözcüğü, Mısır'ın fethedilmesinden sonra Müslümanların burada yaşayan Hristiyan toplumunu ifade etmek için kullanmış olduğu bir kelimedir ve bugün Mısır'da Kıptilerin sayısının yaklaşık olarak 7-8 milyon olduğu düşünülmektedir. Mısır'da dini grupların ele alınacağı bu bölümde Müslüman Kardeşler ve Selefiler incelenecektir. Şüphesiz bu dini gruplar içerisinde en önemli akım Müslüman Kardeşler hareketidir. Müslüman Kardeşler başta Mısır olmak üzere Ortadoğu'da en önemli dini hareketlerin başında gelmektedir. Siyasi tutumları oldukça katı olan Selefiler ise özellikle Arap Baharı'ndan sonra siyasete karşı daha ilgili olmaya başlamışlardır.

5.4.1.1. Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin)

Mısır tarihi, siyasi, kültürel ve dini kökleriyle Ortadoğu coğrafyasının ve Arap dünyasının en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Bağımsız olduktan sonra birçok İslami hareketlerin faaliyetine sahne olmuş olan Mısır'da İhvan-ı Müslimin hiç gündemden düşmemiştir (Ünlüsoy, 2016: 40). 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında İslam coğrafyasında yükselen İslami uyanış Mısır toplumunda da kendini göstermiştir. Bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmış olan Müslüman Kardeşler zaman içerisinde modern Mısır'ın en önemli aktörlerinden biri haline gelmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler sadece Mısır için değil tüm İslam coğrafyasına mal olacak bir tecrübe olarak kabul edilmelidir (Kılavuz vd., 2014: 29). Günümüzde en etkili, oldukça yaygın ve en köklü İslami hareket olarak addedilen Müslüman Kardeşler (İhvanı Müslimin) Mısır'da Hasan el-Benna tarafından 1928 yılında kurulmuştur. Hareketin Batı karşıtı söylemleri ile sosyal adalete yapmış olduğu vurgu kitleleri harekete geçirmedeki başarısının en önemli nedenlerindendir. İdeolojileri İslam dinini referans alarak siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatı yeniden inşa etmek olup bu doğrultuda amaçlarını “dava” olarak nitelendirmektedirler (Ülger, 2016: 140).

Müslüman Kardeşler hareketinin kurucusu olan Hasan el-Benna 1906'da Mısır'ın Buhayre vilayetinde doğmuştur. İlkokulu bitirdikten sonra Kahire'ye gitmiş ve “Küçük Ezher” olarak adlandırılan Darü'lulum'a kaydolmuştur. Bu yıllarda İngiliz sömürgesinin Mısır'ı hem maddi hem de manevi olarak çöküntüye uğrattığını görmüş, bu durum karşısında bir şeyler yapmak için harekete geçmiştir. Birçok âlimi bir araya toplamış, camilerde ve kahvehanelerde konuşmalar yapmıştır. Bu sayede tanınmaya başlamış ve birçok kişinin etrafında toplanmasını sağlamıştır. Mesleği öğretmenlik olan el Benna İsmailiye'ye atanınca Kahire'den ayrılmıştır. 1928 yılında kendi evinde bir grup insanla birlikte İslam davası için bir araya gelmiş ve bu dava için yaşamaya ve

ölmeye yemin etmiştir. Böylece Müslüman Kardeşler hareketinin temelleri atılmıştır. Hasan el-Benna Mısır'ın geri kalmışlığının nedenini Batının taklit edilmesi ve bunun sonucunda İslam'dan uzaklaşılması olarak görmüştür. Batı'nın hem sosyal hem de kültürel emperyalizmi neticesinde dinin etkinliği azalmıştır. Benna'ya göre kurtuluş için tek yol ise İslam'ın temel değerlerine geri dönmektir. Teşkilatın merkezi 1932 yılında Kahire'ye taşınmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin isteği sonucu gelen hükümetler Müslüman Kardeşler üzerinde ciddi baskılar yapmaya başlamış ve el-Benna ve çevresindeki bazı isimleri birçok kez tutuklamışlardır. El-Benna önderliğinde Müslüman Kardeşler İngiliz sömürgesinden kurtulabilmek için cihad ilan etmiş ve Filistin meselesine sahip çıkmışlardır. El-Benna Filistin'deki çatışmalara dava arkadaşlarını göndermiş ve bu yüzden Mısır'daki hükümet tarafından yasa dışı örgüt olarak ilan edilmiştir. 12 Şubat 1949'da evine giderken arabasına açılan ateş sonucu hayatını kaybetmiştir (TDV, 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr>). Mısır'da ortaya çıkan daha sonrasında Suriye, Irak, Filistin, Ürdün ve Yemen'e uzanarak Ortadoğu'nun ve Afrika'nın geneline yayılan bu hareketin başına el-Benna'nın ölümünden sonra Hasan el Hudeybi geçmiştir. 1973 yılında ölene kadar örgüte liderlik eden Hudeybi, Nasır tarafından başlatılmış olan tutuklama faaliyetleri neticesinde hapse mahkûm edilmiş ve kalan ömrünün çoğunu hapiste geçirmiştir (Mecra, 2018, <https://www.gzt.com>).

Şekil 5.1. İhvan-ı Müslimin Amblemi (Nasuhbeyoğlu, 1993: 3).

Arı ve Koç'a göre (2014: 230) Müslüman Kardeşler çok yönlü kısmen de pragmatik denilebilecek politikalar izlemiştir. Seküler nitelikte bir parti olan Vefd aleyhine monarşi ile ilişki içerisine girmiş ancak zamanla durum değişmiş ve monarşinin İngilizlerin etkisi altında olduğuna inandığından Vefd ile iş birliği yapmıştır. Fakat hiçbir zaman ne İngiltere ne de başka bir yabancı güç ile ilişki içerisine girmemiştir. Dini tarafını korumayı başararak zamanla politize olmaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler oldukça işlevsiz ve kukla olarak gördükleri Kral Faruk'tan kurtulabilmek için 1952'deki Hür Subaylar darbesine destek vermiş ve böylece Nasır'ın iktidara gelmesine katkıda bulunmuşlardır. Ancak kısa bir süre içerisinde Nasır'ın kendilerinin sonu olacağının farkına varmışlardır. Nasır'ın uygulamış olduğu oldukça sert politikalar Müslüman Kardeşler de dayanamamıştır. Nasır'a karşı koyamayan hareket, zaman içerisinde büyük sıkıntılar yaşamaya başlamış ve kendi içlerinde bölünme yaşamaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak hareket içerisinde radikal eğilimler de artış göstermiştir. Rakiplerine karşı izlemiş oldukları paradoksal politika neticesinde diğer aktörler tarafından dışlanmışlardır. 1967 yılında İsrail'e karşı alınmış olan ağır yenilgi sonrasında Nasır'ın başarısızlığı karşısında halkın desteğini almaya çalışmışlardır.

1970 yılında Cumhurbaşkanı Nasır'ın ölmesi üzerine devletin başına geçen Enver Sedat döneminde Müslüman Kardeşler ile yeni bir evreye geçilmiştir. Sedat Nasır'ın etkisini kırmak ve gücünü tahkim etmek için birtakım müsamahakâr sayılabilecek girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda ülkede genel af çıkarılmış ve Müslüman Kardeşler üyeleri serbest bırakılmıştır. Şüphesiz Sedat'ın Müslüman Kardeşler üzerindeki müsamahakâr tutumunun sebebi İsrail'e karşı Kardeşler'in desteğine ihtiyaç duymuş olmasıdır. Ancak Sedat döneminin ikinci yarısında harekete gösterilen kısmi serbestlikte önemli yarılımlar meydana gelmiş ve Sedat'ın tutumu değişmeye başlamıştır (Kılavuz vd., 2014: 33-34). Özellikle Sedat'ın Camp David

Anlaşması'nı imzalamasına Müslüman Kardeşler cephesinden sert bir tepki gelmiş ve Sedat'a karşı muhalif tutumlar sergilemişlerdir. Bu gelişmelerden sonra ise hareket üzerinde baskılar, tutuklamalar hatta işkenceye varan uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Enver Sedat'ın suikast sonucu ölmesinin ardından Devlet Başkanı olan Hüsnü Mübarek'in tüm baskılarına rağmen Müslüman Kardeşler hareket alanlarını genişletmeye başlamış, sosyo-kültürel alanda etkinliklerini artırarak bazı kazanımlar elde etmişlerdir. Okullar, dernekler ve hastaneler aracılığıyla elde ettikleri kazanımlar Arap Baharı sürecinde devrim sırasında önemli fırsatlar getirmiştir (Tandoğan, 2013: 9). Gücünü zamanla daha da arttıran Müslüman Kardeşler artık rejimin mecburen muhatap alması gereken bir hareket haline gelmiştir. Arap Baharı sürecinde Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık iktidarının devrilmesiyle birlikte kritik bir dönemin eşiğine gelmişlerdir.

5.4.1.2. Selefiler

Gelenekçi ve muhafazakâr bir anlayış olan Selefilik, İslam'ı anlayıp yaşama konusunda İslam'ın ilk üç neslini model olarak almaktadır. Selefî düşüncenin karakteristikleri ise şu şekilde sıralanabilir (Koca, 2015: 15);

- Allah'ın sıfatları hususunda tevili reddederler ve teslim ve tefvizi benimserler
- İman-amel birlikteliğine inanırlar
- Kuran'ın mahlûk olmadığını savunurlar
- Akil-nakil hususunda nakli üstün olarak görürler
- Kuran ve sünneti eş değer tutarlar
- Hilafetin hakkının Kureyş kabilesine ait olduğunu savunurlar
- Selefî görüşlerini dini bir kaynak ve otorite olarak kabul ederler.

Selef kelimesi önde gelen ve geçmişte kalan anlamlarına gelmektedir. Selefilik ise İslam'da sahabelerin görüşlerine bağlı kalınmasını savunan düşüncedir. Tarihsel süreç göz önüne alındığında Selefilik kavramının Ahmed B. Hanbel taraftarlığını, Vahabîliği ve İbn Teymiyye ekolünü içerisine alacak şekilde oldukça geniş bir yelpazede kullanılmış olduğu görülmektedir. Selefilikte dinin aslına dönüşmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun içinde Kur'an ve sünnete yönelmek gerekmektedir (İşcan, 2014: 93). Selefilik selef olarak addedilen dini liderlere sorgusuz tabi olunmasını esas alan oldukça katı bir ekoldür. İslam dünyasının temel sorunlarının nedeni İslam'ın doğru bir biçimde uygulanmıyor olmasıdır. Öze dönüşü vurgulayan Selefilik İslam dünyasında git gide gücünü artıran bir ideoloji olmaya başlamıştır. Siyasal açıdan politik dengeleri dağıttığı ve Müslüman camiasını istikrarsızlaştırdığı görülmektedir. Teolojik açıdan ele alındığında Sünni paradigma için bir problem teşkil ettiği açıktır. Selefî ideolojinin suçlamaları doğrultusunda adeta var oluş bunalımı geçirmekte olan Sünnilik bu yüzden bir temsil krizi yaşamaktadır. Selefî düşünce çok katı bir biçimde Şia karşıtıdır. Bu yüzden Sünni camiada Selefiliğin öne çıkmış olması Sünni-Şii dengesinin radikal bir şekilde bozulmasına yol açtığı söylenebilir. Selefilik bir Arap ideolojisi olarak teolojik ve politik açıdan Şia'yı sapkın saymaktadır. Bu düşüncede İbn Teymiyye'nin etkisi büyüktür. İbn Teymiyye Selefî düşüncenin ilham kaynağı olmuştur ve Şia karşıtı düşünce ve eserleri ile bilinmektedir (Evkuran, 2015: 71-75).

18. yüzyılda Muhammed Bin Abdülvahhab tarafından Selefilik anlayışının Vahhabilik olarak nitelendirilmesiyle Suudi Arabistan'da Selefilik devlet ideolojisi haline gelmeye başlamıştır. Bu durum Selefî ideolojinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Çünkü Suudi Arabistan tarafından siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır. Mısır'da ise İngiliz sömürgesi döneminde Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza'nın düşünceleri etrafında şekillenmeye başlamıştır. Mısır'da Selefilik 1926'da "Cemaatu Ensari's-Sünneti'l Muhammediye" isimli cemaatin kurulmasıyla kurumsallaşmaya başlamıştır. El-Sünne el-Muhammediye günümüzde hala Mısır'daki en büyük Selefî hareket olarak varlığını korumaktadır. Nasır döneminde hem İhvan hareketi hem de diğer İslami gruplar oldukça büyük baskı altında kalmışlar ve bu yüzden Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerine gitmişlerdir. Nasır'ın ölmesinde sonra 1970'li yıllarda bu kişilerin Mısır'a geri dönmesiyle Selefiliğin daha katı hali de Mısır'a taşınmıştır (Acun ve Akkaya, 2014: 9-10). 1970'li

yıllardan sonra ed-Da've'tus-Seleffiye grubu Mısır'da apolitik selefi hareketin taşıyıcısı konumuna ulaşmıştır. Ancak 25 Ocak Devrimi'ne kadar siyasi olarak örgütsel yapılanmaya mesafeli durmasından dolayı toplum üzerindeki etkisinin boyutu tam olarak anlaşılamamıştır. Dışarıya karşı adeta kapalı bir kutu olması grubun büyüklüğünün test edilmesini zorlaştırıcı bir etken olmuştur (Çakmaktaş, 2014: 6). 20. yüzyılda tedavüle giren bir kavram olan Selefilik, son iki asırdır üç ayrı Suud devletinin ideolojisi olmuş ancak Suudi Arabistan'la sınırlı kalmamıştır. Mısır, Pakistan ve Endonezya gibi ülkelerde de oldukça geniş bir kitle toplamaya başlamıştır. Selefilerin özellikle 1970 sonrası İslam dünyasındaki pozisyonlarının artmasının sebebi ise Suudi Arabistan'ın dünyaya açılmaya başlamasıdır (Büyükkara, 2014: 485).

Suudi Arabistan Nasır döneminde büyük baskı altında yaşayan İhvan hareketine ülkenin kapılarını açmıştır. Fakat Müslüman Kardeşler'i İslam dünyasındaki hedeflerini gerçekleştirebilmede tehdit olarak görmüş, bunun üzerine Selefilere desteklemeye başlamış ve böylece İhvan'ı dengelemeye çalışmıştır. Müslüman Kardeşler'in örgütlü yapısı, dernekleri ve yardım kuruluşlarının ulus üstü bir boyuta ulaşması Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiştir. 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşında alınan ağır yenilgi neticesinde Nasır'ın milliyetçiliği ve Pan-Arabizm anlayışının gerilemeye başlamasını fırsat olarak gören Suudi Arabistan bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır. 2000'li yıllardan sonra Müslüman Kardeşler, Mübarek rejimi için birinci derece tehdit olarak algılanmaya başlamış ve bu yüzden rejim İhvan'ı dengeleyebilmek adına Selefilere örgütlenmelerine izin vermeye başlamıştır. Mübarek rejimi tarafından da bazı yapılanmalarına izin verilen Selefiler, başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere körfez ülkelerinden de ciddi yardımlar almaya başlamıştır (Acun ve Akkaya, 2014: 9-10).

Selefiler ile Müslüman Kardeşler üyeleri arasında net bir ayrımın yapılması zordur. İki grubun da kayda değer ölçüde taraftarı vardır. Ancak Müslüman Kardeşler modern sosyal ve politik aktivizmin yolunu çizirken Selefilere önemli bir kısmı ritüel uygulamalara odaklanmıştır. Selefiler zaman içerisinde siyasi parti kurma yoluna girmişler ve farklı seçim politikaları izlemeye başlamışlardır. Bu durum daha önceki pozisyonlarından önemli bir ayrılığın olduğunu göstermektedir (Brown, 2011: 4-5). Önceleri siyaseti haram olarak gören Selefiler Müslüman Kardeşler'i uzun yıllar boyunca siyaset yaptıkları için eleştirmişlerdir. Fakat Mısır'da devrim sonrası yeni dönemde parti kurarak siyasete atılmışlardır.

5.4.2. Sivil Toplum Hareketleri

Mısır'daki sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmının dini hareketlere bağlı olduğu söylenebilir. İhvan'ın şiddetten uzak olması ile muhalefeti yasal zeminde gösterme gayreti onun sosyal hareket olarak görülmesini sağlamıştır. Mısır'da avukatlık, doktorluk ve mühendislik her zaman taşıyıcı unsur olarak görülmüş ve her dönemde en önemli meslek dalları olarak kabul edilmiştir. 1954 yılında Nasır'ın partileri yasaklamasıyla birlikte muhalifler meslek örgütleri aracılığıyla siyasetle ilişkilerini devam ettirmeye çalışmışlardır. En iyi örgütlenebilen meslek grubu ise avukatlar olmuştur. Ancak Mübarek rejiminin oldukça sert müdahaleleri sivil toplum kuruluşlarının yayılmasına engel olmuştur. Müslüman Kardeşler'in katkılarıyla Mısır'da kadınlar sivil toplum kuruluşlarında önemli pozisyonlar almaya başlamıştır. 1970'li yıllardan sonra sivil toplum kuruluşlarının sayısı artmaya başlamış ve sosyal hareketlerin sayısında da buna bağlı olarak artış olmuştur. Mısır'daki sosyal hareketlerin oluşturduğu kuruluşlar sadece yardım ekseninde hareket etmemekte, özellikle alt sınıfın ve orta sınıfın kaynaşmasını ve sosyalleşmesini sağlamaktadır (Tıgılı, 2011: 9-14).

Bilgi teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerden etkilenen Mısırlılar sosyal medya vasıtası ile taleplerini ve fikirlerini paylaşmaya başlamışlar ancak rejim tarafından engellenmeye çalışılmışlardır. Mısır'da devrim sürecinin başlamasıyla aslında var olan ama sesleri çok yüksek çıkamayan gruplar bu süre zarfının sonunda kurumsal yapılarını oluşturmaya başlamışlardır. Ortodoks Hristiyan olan Kıptiler ise hem İslami gruplar hem de aktivist oluşumlar gibi rejim karşıtı bir tavır almışlar ve bireysel hak ve

özgürlüklerin genişletilmesini istemişlerdir. En büyük hedefleri ise bağımsız bir kiliseye kavuşmak ve Hristiyan okulunun açılması olmuştur (Tandoğan, 2013: 17). Mısır'da sivil toplum hareketlerinin ele alınacağı bu bölümde Kifaye Hareketi ve 6 Nisan Hareketi'nin ortaya çıkmasının sebepleri irdelenip bu oluşumların devrim sürecine etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

5.4.2.1. Kifaye Hareketi

2004 yılında Hüsnü Mübarek'in devlet süresinin uzatılmasına ve oğlu Cemal'i başkan olarak göstermesine karşı üyelerinin çoğunluğu avukatlardan ve akademisyenlerden oluşan bir sosyal hareket ortaya çıkmıştır. Kifaye kelimesi "artık yeter" anlamına gelmektedir ve ilk etapta sivil toplum hareketi olarak ortaya çıkmış ancak kısa bir sürede siyasi bir harekete dönüşmüştür. Hareket özellikle seküler ve liberal ideolojik kesimlerin desteğini almıştır. Zamanla en önemli siyasi hareketlerden biri haline gelecek olan Kifaye Hareketi farklı görüş ve farklı ideolojideki kişileri içerisinde barındırmasıyla diğer siyasi parti ve oluşumlardan farklılaşmaktadır. 25 Ocak Devrimi'nin arkasındaki başlıca aktörlerden biri olan hareket, Mübarek rejimini protesto etmek amacıyla meydanları doldurmuştur (Yorulmaz, 2013: 14).

Hareketin önderleri özellikle medya araçlarına yoğun bir şekilde ilgi göstermişler ve seslerini daha fazla duyurmaya çalışmışlardır. Kifaye hareketinin önderlerinden biri olan İman Ramazan aynı zamanda el Cezire kanalının kurucularından biridir. Bu durumu etkin bir şekilde kullanan Ramazan yapmış olduğu televizyon programlarında Mübarek rejimini sert bir biçimde eleştirmiştir. İman Ramazan özellikle sivil toplumun güçlendirilmesini ve ifade özgürlüklerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Mısır'da devlet başkanının görev süresinin beş yıl olması ve iki dönem şartının getirilmesini söylemesi üzerine hapis cezasına çarptırılmıştır (Serbest, 2017: 70).

Kifaye Hareketi kendini "değişim hareketi" şeklinde nitelendirmektedir. Üç yüzden fazla kurucu ve yöneticisi olan hareketin içerisinde entelektüeller, muhafazakârlar ve sosyalistler olmak üzere her eksimden kişiler yer almaktadır. Kifaye hareketinin ortaya çıkmasıyla birlikte Mısır sokaklarında artık Mübarek rejimine karşı doğrudan sloganlar atılmaya başlamıştır. 2005 yılına gelindiğinde Mısır'da tarihi bir an yaşanmış ve Mübarek rejimi istifaya çağırılmıştır. Kifaye hareketi özellikle özgürlüklerin korunması ve yolsuzlukla mücadele gibi hususlarda bir bilinç oluşturmaya başlamıştır. Mısırlıları sokağa çıkmaya davet eden hareket devrimin arkasındaki baş aktörlerden biri olmuştur. Zamanla hareket içerisinde bazı bölünmeler yaşanmaya başlamıştır. Ancak bu durum hareketin niteliğini çok fazla etkilememiştir. Bu durumun sebebi ise şüphesiz örgütsel bir yapı olmasından ziyade topluluk hareketi niteliği taşımasıdır. Daha çok seçkinlerin topluluğu olarak görülen hareket gösterilerde oldukça başarılı olmuştur. Fakat gösterilerdeki başarısına rağmen kamuoyundaki varlığının çok fazla olmadığı söylenebilir (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012: 53).

5.4.2.2. 6 Nisan Hareketi

2008 yılında Mısır'da hükümetin başta ekmek olmak üzere gıda fiyatlarına %20 oranında zam yapması halkın tepkine yol açmıştır. Kısa sürede enflasyonun yükselmesi sonucunda işçi sendikaları 6 Nisan'da Mısır'ın sanayi kentlerinden biri olan Mahalla al-Kübra'da durumu protesto etmek amacıyla grev yapacaklarını açıklamışlardır. Başını Ahmed Maher ve İsraa Abdel Fettah isimli gençlerin çektiği bir grup greve daha geniş kitlelerin katılması amacıyla bir Facebook grubu kurmaya karar vermişlerdir. Maher ve Fettah ikilisi kısa süre sonra 6 Nisan Gençlik Hareketi'ni kurmuşlardır. Hareket ülkede yıllardır süregelen baskıcı rejimin son bulmasını ve ülkenin kötü giden gidişatına son vermeyi hedeflemektedir. Grup sloganı ise "şiddete başvurmadan değişimi talep etme" şeklindedir. Aynı zamanda grup aynı hedefler doğrultusunda çaba gösteren tüm partilerle ayırım gözetmeksizin işbirliğine açık olduğunu belirtmiştir. Facebook üzerinden oluşturulan grupta sadece bir haftada üye sayısı 40.000'e ulaşmıştır. Kısa zamanda binlerce üyeyi daha bünyelerine katan hareket, tepki amacıyla halkı işlerine

gitmemeye ve dışarı çıktıklarında siyah giyinmeye davet etmiştir. Hareketin de adını alacağı gün olan 6 Nisan'da miting düzenlenmiş ve bu eylemlerde üç kişi hayatını kaybetmiştir. Maher ve Fettah polis tarafından gerekçe gösterilmeksizin tutuklanmıştır. Daha sonra serbest bırakılan hareketin kurucularından olan Maher yaptığı açıklamalarda polis tarafından işkence gördüğünü ifade etmiştir (Telci, 2011: 100-101).

Sosyal paylaşım sitesi aracılığıyla Mısırlılara çağrı yapan 6 Nisan Hareketi interaktif çalışan sanal bir gençlik oluşumu şeklinde ifade edilebilir. Hareket kısa sürede Mübarek karşıtı kitlelerin de desteğini almıştır. Dolayısıyla 6 Nisan Hareketi'nin yapmış olduğu eylemler yalnızca işçilerin desteklediği bir hareket olarak kalmamıştır. Grup önderlerinin her fırsatta herhangi bir partiye üye olmadığını ifade etmeleri hareketin İslamcılardan, liberallerden, Nasırcılardan ve diğer muhalif kesimlerden destek görmesini sağlamıştır. Ülkede demokrasinin güçlenmesi amacıyla hareket ettikleri görülen bu grup İslami terminolojiye pek fazla yer vermemektedir. Grup üyeleri üzerinde polis baskısı artmış ve 2009'da hükümet tarafından grubun sosyal paylaşım sitelerine erişimi engellenmiştir. 2010 yılına gelindiğinde yine 6 Nisan'da protesto gösterisi düzenlenmiş ve polis tarafından müdahalede bulunmuştur. Muhammed El-Baredey'in ülkeye dönmesine destek vermek için yine gösteriler düzenlenmişlerdir. Aralık ayında Tunus'ta başlayan gösteriler üzerine "Özgür Mısır" sloganlarıyla rejimi protesto etmeye başlamışlardır (Ayhan ve Algan, 2011: 12-13). Başlangıçta birkaç genç tarafından sosyal medya aracılığıyla örgütlenmeye başlayan grup kısa bir zamanda ülkenin birçok farklı kesiminden destek görmüş ve oldukça mühim bir sivil oluşum olmuştur. 6 Nisan Hareketi Tahrir Meydanı'ndaki gösterilere katılarak 25 Ocak Devrimi'nin arkasındaki önemli aktörlerden biri olmuştur. Hareket devrimden sonra da etkinliğini sürdürmeyi başarmıştır. Devrimden sonra yeni dönemde Mursi'ye karşı başlatılan protesto gösterilerinde de ön sahalarda yer alan grup 2013 yılında gerçekleştirilen darbenin destekleyicilerinden biri olmuştur.

5.5. Siyasi Partiler

Mısır'daki siyasal partilerin 2011 yılına kadar önemli bir işleve sahip olduğunu söylemek zordur. Ülke 1952 yılından itibaren tek adamla otoriter bir şekilde yönetilmiştir. Mısır'da cumhuriyete geçilmesinden 2011 yılına kadar geçen 59 yıllık süreçte sadece üç devlet başkanı görev yapmıştır. Siyasi partilerin oluşumuna izin verilmemiş ve faaliyetleri sürekli olarak engellenmeye çalışılmıştır. Ancak Mübarek rejiminin devrilmesiyle beraber birçok yeni parti kurulmuş ve siyasi alanda varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nden önce dini referans alan partilerin kurulması yasaktır. Ancak devrim sonrasında dini referans alan bazı siyasi partiler kurulabilmiştir (Çakmaktaş, 2015: 31).

Mısır'daki partiler geleneksel ve yeni siyasal partiler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Mısır'daki geleneksel siyasi partiler şunlardır:

- İslami İşçi Partisi
- Arap Demokrat Nasırcı Parti
- Ulusal İlerlemeci Birleştirici Topluluk Partisi
- Demokratik Cephe Partisi
- Mısır Özgür Sosyalistler Partisi
- Vefd Partisi

Yeni kurulan siyasal partiler ise şu şekildedir:

- Vasat Partisi
- El-Ghad (Yarın) Partisi
- Nur Partisi
- Hürriyet ve Adalet Partisi
- Onur Partisi
- Özgür Mısır Partisi
- Sosyal Demokrat Mısır Partisi

İslami İşçi Partisi: 1978 yılında kurulmuş olan parti sosyalist bir çizgiye sahip iken zamanla İslami çizgide ilerlemiş ve muhafazakâr bir partiye dönüşmüştür. Parti içerisinde en önemli kişilerin başında Mecdi Hüseyin gelmektedir. İslami İşçi Partisi

Hüsnü Mübarek'e en sert tavır alan partilerin başında gelmektedir ve Mübarek'i vatana ihanetle suçlamıştır. ABD ve Batılı ülkelere karşı oldukça mesafeli bir duruşu olan parti İsrail'i ise açıkça düşman olarak görmektedir. Türkiye'ye karşı ise olumlu bir bakış açılarının olduğu söylenebilir (Yılmaz ve Abdulcelil, 2012: 36).

Arap Demokrat Nasırcı Parti: Nasırcı akımı temsil eden parti 1992 yılında kurulmuştur. Partinin önde gelen ismi ise Samih Naşur'dur. Nasırcı Parti İsrail ile normalleşmeye karşı çıkmakta ve İsrail'i stratejik düşman olarak görmektedir. Siyasi arenada etkinliğinin olduğu söylenebilir.

Ulusal İlerlemeci Birleştirici Topluluk Partisi: 1976 yılında Halid Muhyiddin tarafından kurulan parti sosyalist bir ideolojiye sahiptir. Milliyetçi ve sosyalist kimliğiyle tanınan Muhammed Rıfat El-Said partinin önde gelen ismidir. El-Said'in kamuoyu nezdinde olumsuz bir imajı vardır. Bu durumun sebebi ise Mübarek rejimi ile yakın ilişki içerisinde olmuş olmasıdır. Türkiye'nin politikalarını beğenen parti İsrail'i ise stratejik düşman olarak nitelendirmektedir (Nargül, 2013: 23).

Demokratik Cephe Partisi: 2007 yılında Üsâme el Gazali Harb tarafından kurulmuş olan parti laik ve liberal bir ideolojiye sahiptir. Partinin önde gelen şahsiyetleri tarafından muhafazakâr ideolojiye sahip olan kesimler sık sık eleştirilmektedir. İsrail'i devlet olarak tanıyan parti İran'la ilişkilerin geliştirilmesini reddetmekte ve Türkiye'yi model olarak benimsemektedir (Yılmaz ve Abdulcelil, 2012: 38).

Mısır Özgür Sosyalistler Partisi: Enver Sedat döneminde Mısır'da siyasi oluşumlara izin verilmesiyle birlikte 1977 yılında kurulmuştur. Liberal ve sosyalist bir ideolojiyi benimseyen partinin genel sekreteri ise Abdusselam el-Vahati'dir. Mısır devrimine muhalefet eden partinin başkanı olan Hilmi Salim parti tarafından görevinden alınmıştır. İsrail'i düşman olarak gören parti başta ABD olmak üzere Batılı ülkeleri Mısır'ın iç işlerine karışmakla suçlamaktadır (Nargül, 2013: 24).

Vefd Partisi: Oldukça köklü bir parti olan Vefd partisi 1919 yılında kurulmuştur. Partinin o dönemde halkı temsil eden tek siyasi güç olmasından dolayı İngiltere ile görüşmüşler yürütmüş ve bu görüşmeler sayesinde resmi bir kimlik kazanmıştır (El-Feth, 1965: 74). Hür Subaylar darbesinden sonra 1952 yılında Nasır tarafından kapatılmıştır. Nasır'ın devletin başına geçmesi ile birlikte çok fazla etkinlik gösteremeyen parti 1983 yılında yeniden kurulmuştur. Partinin lideri olan Numan Goma 1981'den itibaren ülkede var olan olağanüstü hal durumunu kaldıracağını ve bununla birlikte siyasi suçlardan dolayı hüküm giyenleri serbest bırakacağını vaat etmiştir. 1919 yılında İngilizlere karşı kurulmuş olmasıyla büyük oranda Arap milliyetçisi olan parti İran ile ilişkilerin geliştirilmesini istemektedir. Vefd Partisi bu zamana kadar çok fazla etkinlik gösterememiş ancak önemli muhalif partilerden biri olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Kavak ve Kalabalık, 2011).

Vasat Partisi: 1996 yılında kurulmuş olan Vasat Partisi'nin resmi olarak başvurusu dört kez reddedilmiştir. Mısır'da Müslüman Kardeşler'in alternatifi olarak gösterilmektedir (Kavak ve Kalabalık, 2011).

El-Ghad (Yarın) Partisi: Vefd Partisi'nde Numan Goma ile anlaşmazlıklar yaşadıktan sonra partiden ayrılan Ayman Nur tarafından 2004 yılında kurulmuştur. El-Ghad liberal çizgiye sahip olan bir partidir. En önemli başarısını 2005 yılında elde etmiş, Ayman Nur cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %7 oranında oy almıştır. Seçimlerde almış olduğu başarıdan bir yıl sonra tutuklanarak beş yıl hapis cezası almıştır. ABD bu duruma tepki göstermiş ve o dönemde Dışişleri Bakanı olan Rice Mısır ziyaretini iptal etmiştir. Diyabet rahatsızlığı olan Ayman Nur üç yıl hapis yattıktan sonra 2009'da sağlık problemleri gerekçesiyle serbest bırakılmıştır. 2011 yılında Hüsnü Mübarek rejimini sert bir şekilde eleştiren partilerden biri olan El-Ghad Partisi meydanlardaki protesto gösterilerinde başı çekmiştir (Ayhan ve Algan, 2011: 16).

Nur Partisi: 2011 yılındaki devrimden sonra İskenderiyye Selefilere, İmad Abdulgaffar önderliğinde Nur Partisi'ni kurmuşlardır. Nur Partisi Mısır'daki ilk Selefi partidir. Daha önceleri haram olduğu gerekçesiyle siyasetten uzak durmuşlardır. Selefi din adamlarının ve şeyhlerin isteği üzerine binlerce Mısırlı genç partiye üye olmuştur. Nur Partisi Mısır'ın hemen hemen tüm şehirlerinde şube açmayı başarmıştır (Çakmaktaş, 2015: 32). İran'ın geliştirdiği politikaları tamamen Şiilik ekseninde

değerlendiren Nur Partisi İran ile tümüyle mücadele edilmesini istemektedir. İlk Selefi parti olma özelliği taşımasına rağmen Selefilerin tamamını temsil ettiği söylenemez. Çünkü Selefilerin kendi içlerinde anlaşmazlıklar ve bölünmeler söz konusudur.

Hürriyet ve Adalet Partisi: Müslüman Kardeşlerin siyasi uzantısı olarak kabul edilen Hürriyet ve Adalet Partisi Haziran 2011’de kurulmuştur. Partinin genel başkanı Muhammed Mursi olmuştur. Köklü reformları savunan parti aşamalı bir reform sürecini benimsemektedir. Parti yönetimi ABD hegemonyasını reddetmekte ve İsrail’i meşru bir devlet olarak görmemektedir. İran’daki İslami rejimi ideal İslami bir rejim olarak kabul etmeyen parti, Türkiye’ye sempati ile yaklaşmakta ve Türkiye’nin Arap ülkelerine karşı dış politikasını desteklemektedir. Devrim sonrasında yeni kurulan bir parti olmasına rağmen Müslüman Kardeşlerin oldukça uzun yıllar tecrübe ve birikimine dayanmasından ötürü büyük bir kitlenin desteğini almış olup Mısır’ın en önemli partisi olmuştur. Partiyeye göre Mısır’daki yolsuzlukla mücadele etmenin yolu bağımsız, tarafsız ve güçlü bir yargı yolunun oluşturulmasından geçmektedir. Siyasi olarak önceliği ise Şeri hukuku referans alarak modern ve demokratik sivil devlet yapısının kurulmasıdır. Özgürlük, yargının bağımsızlığı, serbest seçimler ve hesap verilebilirlik partinin siyasette temel aldığı prensiplerdir. Aktif bir diplomasiyle Arap ve Müslüman ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi öngörülmekte ve Mısır’ın saygı duyulan bir ülke pozisyonuna gelmesi hedeflenmektedir. Parti Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini ve D8’in tekrar aktif hale getirilmesini hedeflemiştir (Yılmaz ve Abdulcelil, 2012: 42-45).

Onur Partisi: Devrimden sonra kurulan yeni partilerden biri olan Onur Partisi Ağustos 2011’de Hamdin Sabbahi tarafından kurulmuştur. Sabbahi Mübarek rejimine karşı oldukça sert tavır takınan radikal muhaliflerin başında gelen bir isim olup Nasırcı ve milliyetçi bir ideolojiye sahiptir. Siyasi ve medyatik olarak önemli liderlerden biri olduğu söylenebilir. Parti İsrail’e karşı oldukça olumsuz bir tavır takınmakta olup Türkiye’nin ise Arap ülkelerine yönelik politikalarını genel olarak olumlu bulmaktadır (Nargül, 2013: 30).

Özgür Mısırlılar Partisi: Devrimden sonra Nisan 2011’de Necip Savirs tarafından kurulmuş olan Özgür Mısırlılar Partisi laik ve liberal bir ideolojiye sahiptir. Müslüman Kardeşlerle mücadele etmek için kurulmuş olan parti Mısır’da laik bir devlet yapısının oluşturulmasını istemektedir. Necip Savirs İslam öğretilerine karşı oldukça olumsuz bir tavır takınmakta olup bu yüzden parti içerisinde bölünmeler yaşanmış ve birçok isim partiden istifa etmiştir. Partinin genel başkanı Savirs, Müslüman Kardeşlerin iktidara geldiğinde Türkiye’deki gibi bir yönetim modelini izleme yoluna giderse bu yönetimi kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Ülkedeki Hristiyan azınlık olan Kıptilerin desteğini alan partinin büyük bir halk kitlesine sahip olduğu söylenemez. Partinin İsrail’e karşı ise net bir tutumu yoktur (Yılmaz ve Abdulcelil, 2012: 46).

Sosyal Demokrat Mısır Partisi: Devrimden sonra kurulan partilerden bir diğeri olan Sosyal Demokrat Mısır Partisi Mart 2011’de kurulmuştur. Liberal ve sosyalist bir ideolojiye sahip olan partinin genel başkanı ünlü bir tabip olan Muhammed Ebu’l Gar’dır. Sosyal Demokrat Mısır Partisi’nin kamuoyu nezdinde pek bir ağırlığının olduğu söylenemez (Nargül, 2013: 33).

6. ARAP BAHARI VE MİSİR'DA SİYASİ KRİZ YÖNETİMİ

Mısır'da Hüsnü Mübarek rejiminin sonunu getiren 25 Ocak Devrimi'nin fitilini ateşleyen etken ve yaşanan olayların başlangıç noktası olarak Tunus'ta Muhammed Bouzazi'nin kendisini yakarak intihar etmesi gösterilir. Ancak bu vaka aslında halkın sabrının taşmasına neden olan etken olarak kabul edilmelidir. Çünkü bu durum adeta bardağı taşıran son damla olmuş, devrime etki eden iç faktörlerin yanında dış faktörler de bulunmaktadır. Mısır 1952 yılından itibaren otoriter bir rejimle yönetilmiştir. Nasır döneminde her türlü siyasi oluşum ve faaliyetler yasaklanmıştır. Nasır'ın ölümünden sonra devlet başkanlığı yapan Enver Sedat ve sonrasında Hüsnü Mübarek döneminde de siyasi faaliyetler engellenmeye çalışılmış ve muhalefet üzerinde ciddi baskılar yapılmıştır.

Mısır jeopolitik konumu, siyasal, ekonomik ve kültürel dinamikleri ile Arap dünyasında oldukça önemli bir güçtür. Mısır Arap Baharı adı verilen halk ayaklanmalarında oldukça müstesna bir yer oluşturmaktadır (SDAM, 2016: 1). 2011 yılında Mısır'da başlayan isyan ateşi Tunus'ta olduğundan çok daha fazla etki yaratmıştır. Abdülbari Atwan Mısır için fil benzetmesinde bulunmuş, çok ağır hareket etse de yürümeye başladığı takdirde yıkıcılığının oldukça fazla olacağını dile getirmiştir (Çakmak vd., 2014: 124). Mısır için şüphesiz bu benzetmenin yapılmasının nedeni ülkeyi diğer bölge ülkelerinden ayıran sahip olduğu özelliklerdir. Mısır'ın diğer Arap ülkelerinin aksine klasik olarak çok fazla bir sömürge geçmişi yoktur. Hep bir devlet yapısına sahip olmuş ve bulunduğu coğrafyadan ötürü birçok kimlik atfedilmiştir. İsrail ile büyük savaşlar yaşamasına rağmen aslında hem İsrail ile hem de Batı ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Dünya ekonomisi için oldukça önemli bir kanal olan Süveyş Kanalı'na sahip olması ise Mısır'ın özel bir statüye sahip olmasına yol açmıştır.

Mısır'da sokaklara dökülen halkın temel talebi çoğulcu, eşitlikçi ve kapsayıcı bir siyasal düzen ile ekonomik açıdan refahın oluşmasıdır. Bu taleplerle bağlantılı olarak daha onurlu bir yaşam sürmek istemektedirler (Şahin, 2011: 89). Bu amaç doğrultusunda Mübarek karşıtları başta Rabia Meydanı olmak üzere ülkenin birçok yerinde Mübarek rejiminin gitmesi için protesto gösterilerinde bulunmuştur. 25 Ocak'ta başlayan gösteriler Mübarek'in 11 Şubat'ta istifa etmesiyle son bulmuştur. Mübarek rejiminin devrilmesiyle Mısır'daki devrim, gösterilerin başladığı gün olan "25 Ocak Devrimi" olarak adlandırılmıştır. Hüsnü Mübarek'in istifa etmesiyle Mısır'da 1952'deki Hür Subaylar Darbesi ile kurulan otoriter yönetim son bulmuştur. 2012 yılında Müslüman Kardeşler'in adayı olan Muhammed Mursi ülkenin ilk seçilmiş sivil cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak 3 Temmuz 2013'te Abdülfettah el-Sisi tarafından askeri darbe ile Mursi iktidardan uzaklaştırılmıştır. Askeri darbe ile birlikte Mısır'daki otoriteriyenizm sürekliliğini devam ettirmiştir. 2011 yılından itibaren Mısır'da başlayan olaylar, meydana gelen devrim ve sonrasında yaşanan askeri darbe hem Mısır'da hem de bölgede önemli sonuçlar doğurmuştur.

Arap Baharı ve Mısır'da siyasi kriz ana başlığı altında bu bölümde ilk olarak krizdeki bağımsız ve ana değişkenler belirlenmiş olup bu değişkenler detaylarıyla ele alınmaya çalışılacaktır. Siyasi kriz süreci incelenirken kriz evrelere ayrılarak ele alınacak ve kriz sürecinde tarafların uygulamış olduğu stratejiler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha sonra Muhammed Mursi döneminde yaşanan gelişmeler ele alınıp askeri darbeye giden süreç incelenmeye çalışılacaktır. Sonrasında ise askeri darbe ele alınarak Sisi dönemi incelenecek ve darbeden sonra Mısır'da yaşanan gelişmelerin bölgesel ve küresel aktörler tarafından değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

6.1. Mısır'daki Siyasi Krizde Bağımsız ve Ana Değişkenler

Arap Baharı sürecinde Mısır'daki kriz neo-klasik realizmin kavramsal ve kuramsal çerçevesinden yararlanılarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Neo-klasik realizme göre uluslararası faktörlerin ve iç dinamiklerin birlikte analize tabi tutulması devletlerin davranışlarının açıklanmasında daha etkili bir yöntemdir. Bu sebeple Mısır'daki kriz yönetim süreci ele alınırken değişkenler bağımsız ve ana değişkenler olarak ikiye ayrılacaktır. Bağımsız değişkenler uluslararası sistemin yapısı ile bölgede

yaşanan gelişmeler ve mevcut konjonktür, ana değişkenler ise lider, muhalif gruplar ve ordu olarak kabul edilecektir.

6.1.1. Bağımsız Değişkenler

Mısır'da 2011 yılında Arap Baharı süreciyle yaşanan krizde ülke içi faktörlerle birlikte uluslararası sistemin seyrini etkileyen küresel ve bölgesel çapta yaşanan olay ve gelişmelerde etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle uluslararası sisteme iki kutuplu sistem egemen olmuş, dünya ABD ve SSCB liderliğinde iki kutba ayrılmıştır. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş dönemi bitmiş ve sistemin yapısı değişmiştir. ABD 1990'lı yıllardan sonra Ortadoğu'da tek hâkim güç olarak kalmıştır. Özellikle 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin geliştirdiği politikalar Ortadoğu coğrafyasında önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuş ve bölge ülkelerinin adeta kaderini belirlemiştir. Bu bölümde bağımsız değişkenler olarak uluslararası sistem ile bölgede yaşanan gelişmeler ve mevcut konjonktür ele alınıp değerlendirilecektir.

6.1.1.1. Uluslararası Sistemin Yapısı

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve sonrasında diğer Arap ülkelerine sıçrayarak bölgeyi yakıp kavuran halk hareketlerinin bağımsız değişkenlerinden ilki uluslararası sistemin yapısıdır. Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyaya ABD ve SSCB önderliğinde iki kutuplu sistem egemen olmuştur. Soğuk Savaş döneminde süper güç ABD, Sovyet tehdidini bahane ederek ve komünizmin yayılmasına engel olmak için Ortadoğu'da etkin politikalar geliştirmeye başlamış ve hâkimiyet kurmak istemiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ise tek süper güç kalan ABD İran ve Irak gibi bölge ülkelerini "Haydut Devletler" şeklinde niteleyerek şiddeti tetikleyen ve terörü destekleyen ülkelere karşı mücadele içerisine girmiştir. ABD Ortadoğu coğrafyasında bölge ülkelerinin mali ve askeri ihtiyaçlarını karşılayarak yardımsever bir hegemon güç olarak öne çıkmıştır (Yolcu, 2017: 341). Soğuk Savaş olarak nitelendirilen uluslararası güç dengesinin yıkılmasıyla Avrupa'daki totaliter rejimler tasfiye olmuş, Doğu-Batı ayrımı ortadan kalkmış, kimi kesimler tarafından tarihin sonu gelmiş ve dünyaya üçüncü demokrasi dalgası yayılmıştır. 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgali, daha sonra Bosna ve Kosova krizleri uluslararası yeni sistemin oldukça sancılı süreçlerden geçeceğini gözler önüne sermiştir (Baharçipek, 2017: 354). Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i ilhak etmesi Suudi Arabistan başta olmak üzere körfez ülkelerine oluşturduğu tehdit dış askeri müdahalenin gerekliliğini kışkırtmış ve en üst noktalara ulaştırmıştır. Dünya açısından Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesinde iki tehdit söz konusudur. İlki petrol kaynaklarının çok büyük bir bölümünün tekelleri elinde bulunduran bir diktatörün eline geçmesi diğeri ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası düzene geri dönüşüdür. BM üyesi bir ülke ilk defa başka bir ülkenin işgaline maruz kalmıştır. Saddam'ın Kuveyt'i işgaline izin verilmemesi ile BM'nin Milletler Cemiyeti ile aynı kaderi paylaşmasının önüne geçilmiştir (Lewis, 2010: 484).

11 Eylül 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen terör saldırıları ABD'nin Ortadoğu coğrafyasına uyguladığı politikalarda köklü değişikliklere sebep olmuştur. ABD hard power'ı tercih etmiş ve kuklalar vasıtasıyla darbe yönteminden vazgeçerek doğrudan müdahale politikalarına yönelmiştir (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: 108). 11 Eylül'den sonra ABD'nin uyguladığı politikalar Bush Doktrini olarak adlandırılmıştır. Bush Doktrini'nde öne çıkan ilk husus önleyici savaş, yani saldırı olmadan önce tehditlerin uzaklaştırılmasıdır. İkincisi ise otoriter sisteme sahip bölge ülkelerinin sistemlerini demokratik hale getirmektir (Salihi, 2014: 95). ABD saldırılardan sorumlu olan El Kaide ve İslami terörizm ile Ortadoğu coğrafyasının problemleri arasında kuvvetli bir ilişki kurmuş ve terör ile Ortadoğu arasındaki kurduğu bağ, bölgenin şekillendirilmesinde uygulanacak politikaların destek bulmasını sağlamıştır. 11 Eylül'den çok kısa bir süre sonra Afganistan'a girilerek Taliban'a karşı başlatılan savaş 12 Kasım'da netice vermiş, Kabil düşmüş ve Afganistan'da yeni bir dönem başlamıştır.

Ancak Afganistan teröre karşı savaşın odağı olmaktan çıkmış ve küresel bir savaşa doğru gidilmiştir (Özpek, 2012: 184-185). Bölgenin kontrolünü elinde bulunduran ABD, 11 Eylül sonrasında bölge üzerinde uygulamış olduğu politikalarda değişikliğe gitmiş ve faaliyetlerini artırmıştır. Demokrasi, insan hakları ve toplum hayatında kadının rolüne ilişkin birçok projeye başlamıştır (Akbaş, 2012: 52). Bölgede başta ABD olmak üzere dış aktörlerin etkisiyle değişim süreci yaşanmaya başlamış ve bu gelişmeler 2010'da Arap dünyasında başlayan krizi etkileyen bağımsız değişkenler olmuştur.

6.1.1.2. Bölgede Yaşanan Gelişmeler ve Mevcut Konjonktür

Mısır'da 2011 yılında başlayan protesto gösterilerine ve gösteriler sonucu Mübarek'in iktidardan uzaklaştırılarak devrimin gerçekleşmesine etki eden bölgede yaşanan bazı etkenler ya da olaylar vardır. Bu etkenler ise Camp David Anlaşması, El-Aksa İntifadası, Irak'ın İşgali ve 2006 Lübnan işgalidir.

1978-1979 yılında İsrail ile yapılmış olan Camp David Anlaşması ile Mısır, İsrail'i resmen tanımıştır. Mısır Camp David Anlaşması'nın ardından İsrail'den sonra ABD'den en fazla askeri destek alan ülke olmuştur. ABD Mısır'ı askeri olarak destekleyerek İsrail'e karşı bir tehdit unsuru olmaktan çıkarmaya çalışmıştır. Bu amacında ise büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. ABD tarafından verilen büyük desteklerden sonra Mısır bir tehdit unsuru olarak görülmekten vazgeçilmiştir. Ancak bu durum Mısır halkının büyük tepkisini çekmiş ve Mısırlıların öfke birikimine sebep olmuştur (Arı, 2017b: 479).

2000 yılında ortaya çıkan El-Aksa İntifadası, Mısır'daki muhalif damarın güçlenmesine sebep olan bir diğer faktördür. Filistin Sorununu genel itibarıyla Arap ülkelerinin tamamı sahiplenmiş ve diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Mısır'da da bu durum kitlesel protestoların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İntifadan sonra İsrail'in Filistin'e yönelik uygulamış olduğu şiddet sonrası Mısır halkı Filistin'in arakasında olduklarını belirtmek için büyük gösteriler düzenlemiştir. Filistinlilere sahip çıkmak için Mısırlıların başlatmış olduğu protesto gösterileri ülkedeki farklı siyasi fraksiyonların tutumlarının değişmesine neden olmuştur. Mısır'da Müslüman Kardeşler, Nasırcılar, sosyalistler ve daha birçok kesimin ortak hareket etmesinin önünü açmıştır (Özkoç, 2014: 42).

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi sokak hareketlerinin ivme kazanmasına etki eden başka bir faktör olmuştur. ABD'nin "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı ile BM kararı olmadan, BMGK üyelerinden Rusya, Çin ve Fransa'nın karşı çıkmalarına ve oldukça sınırlı sayıda ülkenin destek vermiş olmasına rağmen gerçekleştirmiş olduğu operasyon yasal olmayan savaş olarak hafızalara kazınmış ve tarihe geçmiştir (Arı, 2010: 61). ABD'nin Irak'ı işgali, Arap dünyasının tamamında olduğu gibi Mısır'da da halk tarafından şiddetli protesto gösterilerinin yaşanmasına sebep olmuştur. 20 Mart 2003'te Tahrir Meydanı'nda toplanan yaklaşık 40 bin kişi "sokaklar bizindir" sloganları atmış ve ABD'ye karşı ateş püskürmüştür (El-Mehdi, 2009: 95). "Kudüs'e giden yol Kahire'den geçer" ve "Bağdat'a giden yol Kahire'den geçer" (Browsers, 2009: 123) sloganları ise Mısırlıların tavrını oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. ABD'nin Irak'ı işgali Mısır'daki muhalefetin bütünleşmesinin önünü açmıştır.

Mısır'daki devrim sürecine etki eden bölgesel gelişmelerden bir diğeri ise 2006 yılındaki Lübnan Savaşı'dır. 14 Şubat 2005'te Lübnan'ın önemli siyasetçi ve devlet adamlarından biri olan Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesiyle ülkede hareketli günler yaşanmaya başlamıştır. 12 Temmuz 2006'da ise iki İsrail askeri Hizbullah tarafından kaçırılmış ve bu olay neticesinde İsrail ile Hizbullah arasında otuz dört gün sürecek olan savaş başlamıştır. 2006 yılında meydana gelen bu savaş sadece Lübnan'ı değil tüm Ortadoğu'yu etkisi altına almıştır (Cicioğlu, 2006: 151). İsrail'in şiddeti artırması ve sivil can kayıplarının yaşanması üzerine Arap toplumlarından ciddi tepkiler gelmiştir. Lübnan'da yaşanan bu olaylar Mısırlıların İsrail ve ABD karşıtı tutumlarını körüklemiş ve Mübarek rejimine olan öfke gittikçe artmaya başlamıştır.

6.1.2. Ana Değişkenler

Neo-klasik realizm anarşik sistemin yanında önemli siyasi liderlerin ve ülke içi dinamiklerin de analize dâhil edilmesi gerektiğini savunur. Bu doğrultuda Mısır'daki kriz ele alınırken lider, muhalif gruplar, ordu ve Mısır'ın en etkili kanalı olan ve ülkede yaşanan gelişmeleri dünyaya aktararak devrime etki eden El Cezire ana değişkenler olarak kabul edilecektir.

6.1.2.1. Lider

Mısır'da 1952 yılında Hür Subaylar darbesi ile birlikte monarşi yıkılarak cumhuriyet kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Arap Baharı sürecine kadar Mısır'da sadece üç devlet başkanı görev yapmıştır. Cemal Abdülnasır ve Enver Sedat'ın ardından 1981'de Mısır Arap Cumhuriyeti'nin üçüncü devlet başkanı olan Hüsnü Mübarek ülkesini tam otuz yıl boyunca otoriter bir sistemle yönetmiştir. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi 2011 yılında Mısır'daki halk hareketlerinin de öne çıkan sebeplerinden biri rejim karşıtlığıdır. Mısır'daki halkın temel taleplerinden biri Hüsnü Mübarek'in iktidarı bırakmasıdır. Bununla birlikte Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek'i devlet başkanlığına hazırlaması halkın nefretinin artmasına sebep olmuştur. Cemal Mübarek 2000'li yılların başlarında siyaset arenasında boy göstermeye başlamış, 2002 yılında Mısır'daki tek yasal parti olan Ulusal Demokrat Parti'nin genel sekreteri olmuştur. Cemal Mübarek'in Mısır'da ekonomi alanında gücünü artırması ise kendisini muhalif kitleler nezdinde adeta nefret öznesi haline getirmiştir (Özkoç, 2011: 41).

Otuz yıllık iktidarı boyunca Mübarek, iktidarının sürekliliğine zarar gelmeyecek şekilde ekonomik ve sosyal alanda bazı liberal adımlar atmıştır. Ancak atılan bu adımlar demokratikleşme yönünde başarılı olamamıştır. Çünkü ülkede uygulanmakta olan olağanüstü hal, başkanın yetkilerinin çok fazla olması ve sivil toplumun baskılanması demokrasi adına yapılan reformların başarılı olmasına izin vermemiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 4). Aslında Mübarek'in zaman zaman demokrasi adına atmış olduğu bazı adımlar otoriter rejimlerin klasik hamlelerinden biridir. Bu tür rejimlerin en temel amacı iktidarlarını sürdürmektir. Koltuklarını devam ettirebilmek adına zaman zaman kitlelerin kontrolden çıkmaması için birtakım reform çalışması geliştirirler. Bu durum bu tarz iktidarların bir nevi varlıklarını devam ettirme stratejisi olarak görülebilir.

Sedat'ın 1981'de ölümünden sonra Mısır'ı olağanüstü hal ile yönetmeye başlayan Mübarek, öncelikli amacı rejimin korunmasına vermiştir. Bu yüzden Irak ve Lübnan'da yaşanan olaylarda aktif bir şekilde rol oynayamamıştır. İsrail ve Filistin'e karşı yürütülen başarısız dış politika, ekonomik sorunlar, işsizlik oranının her geçen gün artması, rüşvet ve polisin halka orantısız şekilde güç kullanması gibi faktörler Mübarek rejimine olan öfkeyi doruklara çıkarmıştır. 2008 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarına Mübarek'in tepkisiz kalması Mısırlıların nefretinin artmasına neden olmuştur. Bu durum Mübarek karşıtı birçok gösterinin yapılmasına yol açmıştır. Mübarek'in Hamas karşıtı politika uygulaması ve Refah sınır kapısını kapalı tutmayı sürdürmesi üzerine başta Müslüman Kardeşler üyesi olmak üzere toplanan binlerce kişi gösterilerde alenen Mübarek karşıtı sloganların atılmasına sebep olmuştur (Ayhan ve Algan 2011: 8-9). Mübarek dönemi tam anlamıyla asker kökenli bir liderin otoriter sistemle ülkeyi yönettiği ve otoriter rejimin ülkeye tam alarak yerleştiği dönem olarak kabul edilebilir (Gümüş, 2018: 131).

Hüsnü Mübarek 1999'daki seçimlere tek aday olarak girmiş ve oyların %93'ünü almıştır. 2005 yılında ise Mübarek'in dışında dokuz aday daha seçimlere katılmış olup Mübarek bu seçimlerden de %88 gibi oldukça yüksek bir oy oranıyla bir kez daha devlet başkanı seçilmiştir. Sadece oy oranlarının yüksek olması değil aynı zamanda seçim sürecindeki uygulamalar da seçimlere gölge düşürmüştü ve bağımsız grupların gözlemci bulundurmasına izin verilmemiştir. 2010 yılında üye sayısı 518 olan halk meclisi için yapılan seçimlerde de Ulusal Demokrat Parti 440 milletvekili çıkarmıştır. Muhalefet ise oldukça sınırlı sayıda sandalye kazanmıştır. Seçim sonuçları oldukça geniş bir kitle tarafından boykot edilmiş ve seçimlerin meşruiyetini yitirmesine sebep olmuştur (Ayhan ve Algan, 2011: 7). 2010 seçimleri Mısır'daki muhalefeti neredeyse

tamamıyla silmiştir. Bu durum 25 Ocak'ta halkın sabrının taşmasına ve sokaklara dökülmesine neden olmuştur.

6.1.2.2. Ordu

Mısır'da ordu otoriter sistemin kurulmasında ve yerleşmesinde kurucu bir role sahip olmuştur. Zaman içerisinde hem siyasi hem de ekonomik açıdan gücünü artırmış ve bu sayede sistemde daha özerk bir konuma kavuşmuştur (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 1). Ordunun Mısır siyasetindeki geleneksel rolü ise rejimin en önemli müttefiklerinden biri haline gelerek adeta koruyuculuğunu üstlenmesidir. ABD başta olmak üzere dış aktörlerle yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu yüzden ordunun dış aktörlerin etkisinden bağımsız olduğu söylenemez. Mısır ordusunun herhangi bir etnik kesimi veya mezhepsel olarak bir grubu temsil etmediği ve genel olarak toplumun orta sınıf kişilerinden oluştuğu söylenebilir (Gümüş, 2018: 131-132).

Mübarek zamanında rejimin ordu ile ilişkileri daha profesyonel bir zemine oturtulmuştur. Enver Sedat döneminde başlayan ticari ilişkiler Mübarek döneminde ivme kazanmış ve muazzam rakamlara ulaşmıştır. Ordu içerisinde kapsamlı bir şekilde faaliyetlere girişmeyen Mübarek, genelkurmay başkanı ve savunma bakanları ile yakın ilişkiler kurmuştur. Ordu içerisinde önemli kişilere imtiyaz vererek kendisine tehdit unsuru oluşturmak istememiştir. İç güvenlik konusunda istihbarat faaliyetlerine büyük yatırımlar yapmış böylelikle orduya olan bağımlılığı hafifletme arayışına girmiştir. Ordu kurumsal birçok şirkete sahip olup emlak, ağır sanayi, enerji, gıda, elektronik gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Ülke ekonomisinde ordunun payı hakkında kesin net bilgiler paylaşılmamakta ancak Mısır GSYH'nın yaklaşık olarak %25-40'ını elinde tuttuğu söylenmektedir. Netice itibarıyla ordunun kurumsal ve ekonomik olarak sivil iktidarın denetimine sahip olmadığı görülmektedir. Mübarek ile ordunun arasındaki bağ tanımlanacak olursa "çıkar odaklı özerklik" şeklinde tanımlanabilir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 16-17).

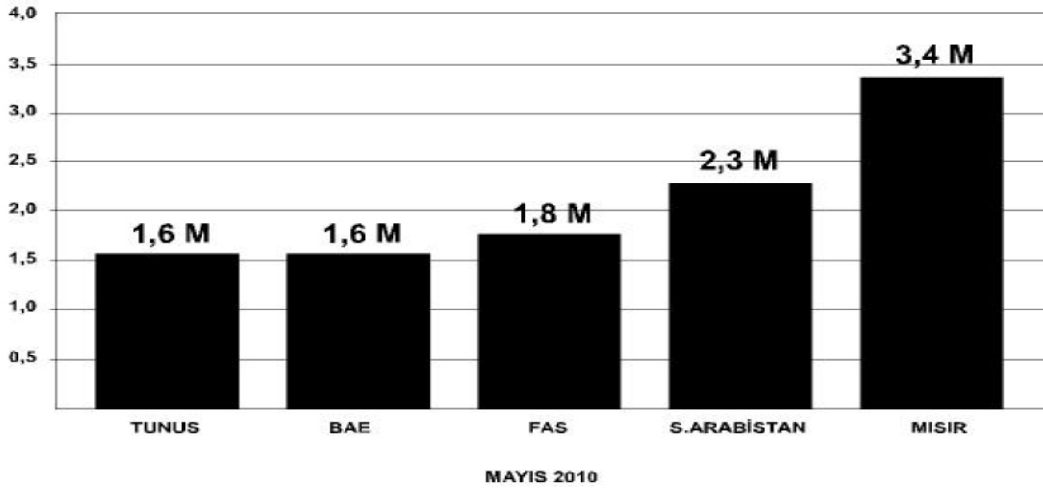
Halk ile ordu arasındaki ilişkiler değerlendirilecek olursa, halkın orduya sahip olduğu askeri, siyasi ve ekonomik güçten dolayı korkuyla karışık saygı duyduğu ifade edilebilir. Mısır halkı rejim ile orduyu belirli noktalarda ayrı görmekte olup bu durum ordunun saygınlık kazanmasına yol açmaktadır (Gümüş, 2018: 133).

Ordu kendisini ülkeyi dış tehditlere karşı koruyan bir kurum olarak görmüş ve rejimin geleceğinde garantör olarak kabul etmiştir. Ordu Mısır siyasetindeki vesayetini sürdürmeyi temel amacı haline getirmiştir (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: 133). Bekaroğlu ve Kurt'a göre (2015: 4-5) Mısır'daki otoriter rejimi oluşturan en güçlü aktör ordudur. 1952 yılında darbeyle kurulan otoriter sistemin 2011 yılına kadar devamında, çökmesinde ve sonrasında tekrar inşasında ordunun tavrı belirleyici değişken olmuştur. Rejim değişikliğinin ön şartı kitlesel ayaklanmaların meydana gelmesidir. Ancak kitlesel ayaklanmalar yeterli şart değildir. Suriye ve Bahreyn gibi ülkelerde kitlesel ayaklanmalar gerçekleşmiş ancak rejim değişikliği olmamıştır. Rejim değişikliklerinin başarılı olmasında ordunun takındığı tavır oldukça önemlidir ve ordunun siyasi iktidara karşı desteğini çekmiş olması gerekir.

6.1.2.3. Muhalif Gruplar

Arap Baharı'nın yaşanmasına etki eden diğer bölge ülkeleri için geçerli sebepler Mısır özelinde de geçerlidir. Sokaklara dökülen halkın temel özelliği ideolojik mensubiyet farkı gözetmeksizin siyasi hakları ve ekonomik refahları için bir araya gelmiş olmalarıdır. Bu yargıya "ekmek, adalet ve hürriyet" sloganlarından rahatlıkla ulaşılabilmektedir (Sınmaz, 2019). 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve sonrasında Mısır'a sıçrayan halk hareketleri ideolojisiz hareketler olarak nitelendirilebilir. Mısır'da Mübarek rejiminden memnun olmayan her kesim halk hareketlerine katılmıştır (Şahin, 2011: 89). Müslüman Kardeşler, Nasırcılar, laik ve liberal kesim ile birçok sivil toplum kuruluşları Mübarek karşıtlığı etrafında birleşmeyi başarmışlardır.

Mübarek karşıtı grupların şüphesiz seslerini duyurdukları en güçlü platform sosyal medya olmuştur. Hayatları boyunca tek bir devlet başkanı gören Mısırlı muhalif gençler Facebook ve Twitter gibi sosyal medya kanallarını etkin bir şekilde kullanarak kitleleri harekete geçirmeyi başarmışlardır. Mübarek rejimi başlarda siber aktivistleri ve blog yazarlarını pek önemsememiş onları adeta internette oyun oynayan çocuklar olarak görmüştür. Ancak sosyal medyanın rejim karşıtı örgütlenmede etkisini fark edince engellemeye çalışmışlar fakat geç kalmışlardır (Telli, 2012: 76). 2004 yılında çoğunluğu avukat ve akademisyenlerden oluşan, başlangıçta sivil toplum hareketi olarak ortaya çıkan ancak sonradan siyasi bir harekete dönüşen, seküler ve liberal kesimlerin büyük desteğini alan Kifaye hareketi, Hüsnü Mübarek'e karşı ciddi muhalefet eden ve devrim sırasında meydanları dolduran kitlelerin başında gelmektedir. 2008 yılında hükümetin ekmek ve diğer gıda ürünlerine yapmış olduğu zamlar üzerine sosyal paylaşım sitesi aracılığıyla 6 Nisan'da toplanarak grev yapacaklarını duyuran, interaktif çalışan bir gençlik oluşumu olan 6 Nisan Hareketi de Mübarek karşıtı kesimlerin başlarında gelmekte olup sosyal medya aracılığıyla devrim sürecinde önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla Arap Baharı sürecinde Mübarek'i devirmek isteyen göstericiler sosyal medyayı adeta kitle iletişim silahı olarak kullandıklarını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.

Şekil 6.1. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde En Çok Facebook Kullanan 5 Ülke (Bhuiyan, 2011: 17).

Mısır'da cumhuriyete geçilmesinden itibaren hep baskı altında tutulan ve siyasi oluşumlarına izin verilmeyen Müslüman Kardeşler, devrim sürecinde rejim karşıtı muhalif hareketlerin başında gelmektedir. Yıllarca Mısır'daki otoriter rejimin büyük baskıları altında kalan Müslüman Kardeşler'in Mübarek karşıtı göstericilerin arasında yer almaması düşünülemez. Müslüman Kardeşler ile beraber Nasırcılar, laikler, sosyalistler ve daha birçok kesimden olan halkın ideoloji farkı gözetmeksizin Mübarek karşıtlığı üzerinde ortak bir paydada buluştukları söylenebilir.

Muhammed El Baradei Müslüman Kardeşler, sosyal medyayı etkin kullanan aktivistler, gençlik oluşumları, siyasi partiler ve birçok sivil toplum kuruluşundan başka muhalif kesimde öne çıkan bir başka aktördür. 2011 yılından sonra Mısır'daki en önemli siyasi aktörlerden biri olan Baradei'nin asıl mesleği avukatlıktır. 20 yaşında Mısır'dan ayrılmış ve 1964 yılında BM Mısır Daimi Temsilciliği'ne atanmıştır. 1997'de Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun başkanı olmuştur. 2003 yılında ise ABD'nin kitle imha silahları üretmesi gerekçesiyle Irak'ı işgal etmek istemesi üzerine ABD istihbarat raporlarının sahte olduğunu açıklamış ve Irak'ın kitle imha silahı üretmediğini söyleyerek dünya gündemine oturmuştur. Baradei'nin bu tutumundan dolayı ABD ile arası açılrsa da Arap halklarının gözünde saygınlık kazanarak itibarı artmıştır. Zamanla Baradei'nin haklı olduğu ortaya çıkmış ve 2005 yılında UAEK ile beraber Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. 2010'da UAEK'dan ayrılmış ve Mısır'a geri dönmüştür.

Halk tarafından coşkuyla karşılanan Baradey, Mübarek'e karşı muhalif hareketlerin öne çıkan aktörlerinden biri olmuştur (Aljazeera Türk, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/>). Baradey liberal eğilimli bir parti olan Düstur Partisi'nin genel başkanlığını yapmaktadır.

6.1.2.4. El-Cezire

El Cezire Mısır'daki en etkili ve rakipsiz medya organıdır. Mısır'da haberlerin takip edildiği birinci kanal olan El Cezire Network'üne bağlı olan El Cezire Mübaşir kanalı Mısır halkı üzerinde oldukça etkilidir (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012: 80).

El Cezire kanalı yapmış olduğu yayınlarla isyanlar başlamadan önce dünyada yaşananları Arap halkının gözünden Arap halklarına göstermiş ve böylece otoriter yönetimleri yavaş yavaş aşındırmaya başlamıştır. Arap Baharı sürecinde ise yaşanan gelişmeleri devlet kontrolü olmadan dünyaya duyurarak diktatör rejimlere karşı kamuoyunu etkilemeyi başarmış ve muhaliflere önemli destek sağlamıştır (Sancak, 2013: 25). El Cezire devrim sırasında açıkça muhaliflerden yana olduğunu ortaya koymuştur.

6.2. Siyasi Kriz Süreci

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde Arap Baharı olarak adlandırılan halk isyanları Mısır'a sıçradığında ülkede köklü değişikliklere sebep olmuştur. Ancak isyanların Mısır'a sıçramasıyla yaşanan gelişmelerden sonra Arap Baharı sürecinde de kırılmalar yaşanmış olup süreç farklı bir mecraya taşınmıştır. Kriz yönetimi belirli aşamalardan oluşan ve önceden tedbir alınması gereken bir süreçtir. Örgütler bu aşamalarda gereken tedbirleri alıp doğru hamleler yapmazlar ise kriz kaçınılmaz sonudur. Şüphesiz 2010 yılında Arap coğrafyasında meydana gelen isyan dalgası beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Önceki bölümlerde detayları ile ele alındığı gibi uzun zamandır gelecek olan isyan dalgası sinyallerini vermiştir. 2011 yılında Mısır'a sirayet eden isyan ateşi de öncesinde emarelerini göstermiştir. Mısır'daki kriz sürecinin ele alınacağı bu bölümde krizin başlangıcından son bulmasına kadar geçen süreçte yaşananlar ve ülke içi dinamiklerin süreci nasıl etkilediği değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha sonra yaşanan siyasi krizde tarafların uyguladığı stratejiler tespit edilip değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

6.2.1. Krizin Evreleri

Hüsnü Mübarek'in iktidarının sonunu getiren Mısır'daki siyasi krizin evreleri ele alınırken kriz öncesi, başlangıç ve tırmanma ile yumuşama ve krizin son bulması şeklinde analiz edilmeye çalışılacaktır. Arap Baharı'nın başlangıç noktası olarak Aralık 2010'da Tunus'ta bir seyyar satıcının kendisini yakması kabul edilir. Ancak bu gelişme sadece bardağı taşıran son damladır. Dolayısıyla Mısır'da yaşanan kriz sadece halkın sokaklara dökülerek Mübarek karşıtı sloganlar atması ile başlamamıştır. Bu sebeple ülkedeki siyasi kriz, kriz öncesi dönemden başlayarak incelenecektir.

6.2.1.1. Kriz Öncesi

Mısır'daki Mübarek karşıtı sokak gösterileri devrimin yaşanmasından yaklaşık olarak 7-8 yıl önce başlamıştır. Sonraki yıllarda ise protesto gösterilerine katılan kitlelerin sayısında sürekli olarak artış meydana gelmiştir. Ekonomik sorunların artması ve işsizliğin sürekli olarak yükselmesi başta gençler olmak üzere kitlelerin sayısının artmasına yol açmıştır. Özellikle Filistin sorunu ve İsrail ile yürütülen dış politika Mısırlıların Mübarek rejimine olan öfkesini en üst noktaya çıkarmıştır (Ayhan ve Algan, 2011: 8). Filistin halkının yanında olduklarını göstermek için sokağa çıkan Mısırlılar İsrail ve Mübarek karşıtı sloganlar atmaya başlamıştır.

2000'li yıllardan sonra Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek'in siyaset arenasında boy göstermeye başlaması ve daha sonrasında ülkedeki tek yasal partinin

genel sekreteri olması ile zamanla ekonomik olarak güçlenmesi muhaliflerin öfkesine yol açmış ve krizi tetikleyici bir unsur olmuştur. 2010 yılındaki yapılan ve muhalefeti tam anlamıyla silen seçim sonuçları yine kriz öncesi dönemin uyarı sinyali veren gelişmelerinden biri olmuştur.

Kriz sinyallerini veren en önemli gelişme ise Mübarek'in anayasaya uymayıp Ocak 2011'e kadar cumhurbaşkanı yardımcısı atamamasıdır. Mısır anayasasına göre devlet başkanının ölümü ya da herhangi bir şey olması durumunda başkanlık koltuğuna Cumhurbaşkanı yardımcısı geçmektedir. Oldukça önemli ve kritik bir koltuğa atama yapılmaması Mübarek'in bu koltuğa oğlu Cemal'i getirmek istemesi ya da gelecek kişinin iktidarı ele geçirme tehlikesine karşı atama yapmadığı şeklinde algılara sebep olmuştur. Mübarek'in devlet başkanı yardımcılığına atama yapmaması sadece sivil halkın tepkisine değil ordu içerisinde de tepkiye neden olmuştur.

Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık otoriter rejimi ve halkın yaşadığı ekonomik sorunlar, Mısır'daki rejime en önemli muhalefet olan Müslüman Kardeşler'in yanında farklı kesimlere mensup başka muhalif grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Muhalefet grupları direk olarak Mübarek'i karşılarına almasalar da dış politika meselelerinde ve işçilerin yaşadığı ekonomik problemler için eylem organize etmeye çalışmışlardır. Gittikçe sayıları artan muhalif gruplar nihayetinde 25 Ocak'ta rejim duvarlarını yıkmaya karar vermiş ve doğrudan Mübarek'i karşılarına almaya cesaret etmişlerdir (SDAM, 2016: 4).

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan halk hareketlerinin netice vermesi ise şüphesiz Mısırlı göstericileri oldukça cesaretlendirmiştir. Mısırlılar Tunuslulardan ilham almış ve kendilerinin de başarabileceğine dair inançları yeşermeye başlamıştır. Kifaye Hareketi ve 6 Nisan gibi aktivist oluşumlar özellikle sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere seslenmeyi başararak 25 Ocak Devrimi'nin gerçekleşmesine öncülük etmişlerdir.

6.2.1.2. Başlangıç ve Tırmanma

Mısırlılar ülkede resmi tatil olan 25 Ocak 2011'de Mübarek rejimini protesto etmek amacıyla Tahrir meydanında toplanmıştır. Geçmişteki gösterilere nazaran oldukça büyük çaplı olan bu gösteri İç İşleri Bakanına göre “bir grup cahil ve boş gençlerden” oluşmaktaydı. İdeolojik söylemlerden uzak duran göstericiler ortak bir dil oluşturmayı başarmış ve Kahire'de başlayan gösteriler kısa süre sonra ülkenin diğer şehirlerine de yayılmıştır. 27 Ocak'ta ise ülkede internet ve mobil ağ bağlantısı kesilmiştir. Göstericileri bastırmak isteyen polis yetersiz kalmaya başlamış ve 28 Ocak'ta göstericilere tazyikli su, biber gazı ve gerçek mermi ile müdahalede bulunmuştur. Polis ve göstericiler arasında çıkan çatışmalara ise ordu başlangıçta müdahalede bulunmamıştır (Khalil, 2011: 74; Sınmaz, 2019, <https://insamer.com/>).

Sivil toplum kuruluşları nezdinde oldukça etkin ve güçlü bir konumda olan Müslüman Kardeşler krizin başlangıcında göstericiler arasında baş aktör olarak görünmemeye özen göstermiştir. Kurumsal olarak başı çeken değil, protesto gösterilerinin içerisinde yer alan bir aktör olarak gözükme özen göstermiştir (Sancak, 2013: 64). Rejim karşıtı aktörlerin başında gelen Baradei ise ev hapsine çarptırılmış ancak Tahrir Meydanı'ndaki gösterilere katılmıştır. Müslüman Kardeşler, 6 Nisan Hareketi ve Kifaye Hareketi gibi muhalif kesimlerden destek alarak Mübarek'i istifaya davet etmiştir (Ayhan, 2012: 109). El-Ghad Partisi başkanı Aymen Nur Tunus'ta yaşanan olayların Mısır halkına ilham verdiğini söylerken, Kifaye Hareketi'nin kurucularından olan George Ishak ise “Bugün diğer günlerden oldukça farklı bir gün olacak” şeklinde açıklamada bulunmuştur (The Guardian, 2011, <https://www.theguardian.com/>).

Rejimin sert müdahalelerine rağmen göstericiler pes etmemiş ve yanlarında su, yiyecek, battaniye gibi temel ihtiyaç malzemelerini getirerek meydanlardan ayrılmaya niyetlerinin olmadığını göstermişlerdir. Mübarek'in iktidar bağımlılığından vazgeçmesini talep etmişler ve “özgürlük, seninle aramızda Mübarek var” şeklinde sloganlar atmışlardır. Göstericiler Mübarek dışında Başbakan Ahmed Nazif'in

başkanlık ettiği parlamentonun da feshedilmesi talebinde bulundu. Krizin tırmanması üzerine ABD Dışişleri Bakanı Hillary Rodham Clinton, rejimi ve göstericileri şiddetten uzak durmaya davet etmiş ve bölgedeki diğer ülkelerde olduğu gibi Mısır halkının da ifade ve toplanma haklarının olduğunu söyleyerek gösterileri meşru bir zemine oturtmuştur (Bayoumi ve Fedel, 2011). Ancak Obama yönetimi değişimi destekler nitelikte görüntü vermeye çalışsa da bölgedeki en önemli müttefiklerinden birini kaybetme korkusunu derinden yaşamıştır. Obama yönetiminin değişimi yumuşak şekilde olması koşuluyla desteklediklerini ifade etmesi bir anlamda Mübarek'in gitmesi söz konusu olursa bölgenin de kaosa sürükleneceği tezini desteklediklerini doğrulamaktadır (Arı, 2017b: 481).

Hüsnü Mübarek halkı teskin etmek için hükümeti feshetmiştir. Ancak bu girişim Mısırlılara yetmemiştir. Olağanüstü hal ve sokağa çıkma yasağına rağmen başkent Kahire olmak üzere ülkenin birçok yerinde halk sokağa çıkmaya devam etmiş ve rejim karşıtı gösterilerini sürdürmüştür. Göstericiler iktidar partisinin merkezini talan etmiş, Dışişleri Bakanlığı ve devlet televizyonunun binalarını hedef almışlardır. Göstericilerin İçişleri Bakanlığı binasını hedef almasıyla çıkan arbedede bazı vatandaşlar hayatını kaybetmiştir (Kapan, 2012: 280). Mübarek istifa etmemiş ve Eylül ayında yerine geçecek olan halefi seçilinceye kadar görevinin başında olacağını duyurmuştur (HAARETZ, 2011, <https://www.haaretz.com/>). Mübarek diğer ülkelerdeki diktatörler gibi zaman kazanmaya çalışmıştır. Başkentteki Tahrir Meydanı milyonlarca Mısırlının rejimin tüm baskılarına karşı durarak gösterilerine devam ettiği bir alan olmuştur.

6.2.1.3. Yumuşama ve Krizin Son Bulması

Hüsnü Mübarek'in hükümeti görevden almasından sonra Savunma Bakanı Ahmet Şefik'in başkanlığında yeni bir parlamento kurulmuştur. Mübarek 31 Ocak'tan itibaren cumhurbaşkanı yardımcısı olan Ömer Süleyman'a yetkilerinin bir kısmını devretmiştir (Arı, 2017b: 480). Mübarek protesto gösterilerinin sekizinci gününde Eylül ayında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmaya niyetinin olmadığını söylemiştir. Halkın büyük baskısına rağmen ülkesini terk etmeyeceğini belirten Mübarek "Bugünkü koşulları dikkate almadan bir dönem daha cumhurbaşkanı adayı olamaya asla niyetlenmedim. Bugün sizinle konuşan Hüsnü Mübarek, Mısır'a ve halkına yıllarca hizmet ederken başarılarından gurur duyuyor. Burası benim ülkem, burası yaşadığım yer, savaştım ve toprağını, bağımsızlığını, çıkarlarını savundum ve toprağında öleceğim" (CNN Türk, 2011, <https://www.cnnturk.com>) ifadelerini kullanmıştır.

Mısır halkının on sekiz gün süren gösterileri sonucunda Hüsnü Mübarek 11 Şubat'ta istifa etmiş, yetkilerini General Hüseyin Tantavi'ye devrederek Kahire'yi terk etmiştir. Böylelikle Mısır'da otuz yıllık Mübarek dönemi tarihe karışmıştır. Mübarek 11 Şubat'ta istifa etmesine karşın Mısır'daki devrim 25 Ocak'ta başlamasından ötürü "25 Ocak Devrimi" şeklinde anılmaya başlamıştır. Yaklaşık olarak 800 kişinin yaşamını yitirdiği Mısır devriminde ise yeni sürecin kolay olmayacağı çok geçmeden anlaşılmaya başlamıştır. Mısır halkı Mübarek'in istifasından memnun olmuş ancak seçim yasasının değiştirilmesi, acil bir şekilde adil ve serbest seçimlerin yapılması ile eski rejimin temsilcilerinin yargılanması taleplerini dile getirmişlerdir. Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra birtakım gelişmeler Mısır'daki baharın aslında sonbahar mı olduğu sorularını akla getirmiş ve muhalefetin ciddi tepkilerine sebep olmuştur. Bu gelişmeler ise Yüksek Askeri Konsey'e dokunulmazlık verilmek istenmesi ve Tantavi'nin cumhurbaşkanlığı vekâletini uzatmak istemesidir. Mübarek rejiminin aslında bitmediği başka bir görünüm altında devam ettiği izlenimi muhalefetin tekrar meydanlarda toplanmasına neden olmuştur (Boztemur, 2011: 56-57).

13 Şubat'ta Yüksek Askeri Konsey parlamentoyu feshetmiş, altı aylığına yasama ve yürütme yetkilerinin tamamını üstlenmiştir. 19 Mart'ta ise referandumda %77 evet oyu ile geçici anayasa kabul edilmiştir. Önceki anayasanın bazı maddelerini değiştiren geçici anayasa ile cumhurbaşkanının görev süresi dört yıl olarak belirlenmiş ve iki dönem kuralı getirilmiştir. Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için ise 30.000 imza

toplanması, 30 milletvekilinin teklifi veya mecliste milletvekili bulunduran siyasal partiler tarafından aday gösterilmesi gerekmektedir. Nisan ayından sonra gereken reformların yapılmaması üzerine devrimin kesintiye uğramasından ve askeri vesayetin süreceği korkusuyla halk meydanlarda gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Ağustos ayında yapılan gösterilerde 66 kişi tutuklanmıştır. Takvimler Ekim ayını gösterdiğinde ise göstericiler Tantavi'nin istifa etmesini ve Yüksek Askeri Konsey'in dağıtılmasını talep etmişlerdir. Kasım ayında ise yeniden Tahrir Meydanı'nı dolduran halk ile askerler arasında çıkan çatışmalarda 40 kişi yaşamını kaybetmiştir. Yüksek Askeri Konsey 24 Kasım'da Mısırlılardan özür dilemiş, sivillere karşı bir daha şiddete başvurulmayacağını ve vakti geldiğinde yetkilerin sivil hükümete devredileceği açıklanmıştır (Arı, 2017b: 483).

Parlamento seçimleri 28 Kasım 2011'de üç aşamalı olarak Şura Meclisi seçimleri ise 28 Ocak 2012'de yapılmıştır. 498 sandalyeli parlamentodan Hürriyet ve Adalet Partisi 225, Al Nur Partisi ise 109 milletvekili çıkarmıştır. Böylece Müslüman Kardeşler'den ve Selefilerden oluşan İslamcı kesim çoğunluğu elde etmiştir. Ancak yeni kurulan parlamento Anayasa Mahkemesi tarafından feshedilmiştir. 23 Mayıs 2012'de ise cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve seçimlere 13 aday katılmıştır. İlk turda Muhammed Mursi oyların %24,8'ini, Ahmet Şefik ise %23,7'sini alarak ikinci tura geçmeye hak kazanmışlardır. İkinci turda ise Mursi oyların %51,7'sini alarak cumhurbaşkanı olmuştur (Örtlek, 2014: 12). Muhammed Mursi Mısır'da ilk kez seçimle iş başına gelen sivil cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir.

6.2.2. Siyasi Krizde Tarafların Uygulamış Olduğu Stratejiler

Mısır'daki siyasi krizde taraflar olarak Hüsnü Mübarek rejimi, Mısır ordusu ve muhalif gruplar belirlenmiştir. Hüsnü Mübarek yaşanan krizde sert önlemler almış, polis protestocuları şiddete başvurarak bastırmaya çalışmış, ülkedeki mobil ve internet bağları kesilmiştir. Mübarek yaptığı açıklamalarda istifa etmeyeceğini ve ülkesinde ölmek istediğini ifade etmiştir. Göstericiler polisin tüm baskı ve şiddetine rağmen meydanları terk etmemiş ve Mübarek devrilmeden protestoları bitirmeyeceklerini belirtmişlerdir. Hüsnü Mübarek göstericileri biraz yatıştırmaya çalışmak için hükümeti görevden almış ve tekrar aday olmaya niyetli olmadığını söyleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Çünkü devrimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirleyecek en önemli faktör ordunun tutumudur. Bu yüzden ordunun tutumuna ayrı bir parantez açmak gerekmektedir.

Mısır'daki devrimin gerçekleşmesinde belirleyici etken ordunun tavrı olmuştur. Olayların başlamasıyla birlikte ordu değişimin yumuşak şekilde olmasını istemiş ve halkın güvenini kazanmaya çalışmış nitekim bunda da başarılı olmuştur. Değişimin yumuşak şekilde gerçekleştirilmesini istemesinin arkasında yatan sebep ise hızlı ve radikal bir değişimin konumuna zarar getireceğini düşünmesidir. Bu sebeple devrimin önünü açmak yerine yavaş ve yüzeysel bir şekilde olması yönünde rol oynamıştır. Bu rolü ifa ederken ise Mübarek'in adeta polis devleti haline getirdiği Mısır'da kötü polislerin karşısında iyi polis rolünü oynamaya çalışmış ve halkın desteğini almayı amaçlamıştır. 30 Ocak günü Hüseyin Tantavi'nin Tahrir Meydanı'na gelerek göstericiler ile beraber olması bu durumu iyi bir şekilde örneklemektedir. Polisin göstericilere uyguladığı şiddet karşısında ordu, kendi halkı karşısında şiddete başvurmayacağını göstermiş bunun neticesinde de halkın nezdinde ordunun güvenilirliği ve itibarı artmıştır. Mısır'da yaşanan krizde ordunun önünde seçebileceği üç alternatif yol vardır. Birincisi tarafsız kalarak Mübarek'in hemen devrilmesini önlemeye çalışmak ve Mübarek'in rejimini devam ettirmesinin mümkün olmadığı durumda iktidarı devralmaktır. İkincisi bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmek ve kontrolü sağlamaktır. Üçüncü ise değişim için halkın yanında yer almaktır. Olayların ilk başladığı sıralarda ordu birinci alternatifi tercih etmiştir. Ancak sürecin sonraki günlerinde her üç alternatifi de stratejik biçimde değerlendirerek uygulamıştır (Arı, 2017b: 482).

Mübarek'in istifa etmesinde ordunun göstericilerden yana tavır alması etkili olmuştur. Protestocular ile polis arasında çatışmalar yaşanmaya başladıktan sonra ordu

kendi halkına müdahalede bulunmayacağını belirterek Mübarek'in tasfiyesinden yana olduğunu ortaya koymuştur. Mısır ordusu 11 Şubat'ta Mübarek'in istifa etmesinden sonra yaşanan geçiş dönemine damga vurmuştur. Ordu Mübarek'in son dönemde kaybetmeye başladığı siyasal ve ekonomik ayrıcalıklarını tekrar kazanmayı ve halk hareketlerinin marjinalleşmesinin önüne geçebilmeyi hesaplamıştır. Mübarek sonrasında yönetime el koyarak geçiş döneminin temel öznesi olması ve meydanlardaki halk hareketlerini yatıştırması pozisyonunu güçlendirmesine yol açmıştır (Özkoç, 2014: 50).

Tablo 6.1. Mısır'daki Siyasi Krizde Tarafların Kriz Yönetim Stratejileri

Hüsnü Mübarek'in Kriz Yönetim Stratejisi	Ordunun Kriz Yönetim Stratejisi	Protestocuların Kriz Yönetim Stratejisi
Savunma Stratejisi	Savunma Stratejisi	Saldırı Stratejisi
İmkânları Deneme Stratejisi Zaman Kazanma Stratejisi	Tırmanmayı Sınırlama Stratejisi	Yıpratma Stratejisi

Tablo 6.1.'de Mısır'daki siyasi krizde tarafların uygulamış olduğu kriz yönetim stratejileri gösterilmiştir. Hüsnü Mübarek Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetim stratejilerinden savunma stratejisi olarak imkânları deneme ve zaman kazanma stratejisini uygulamaya çalışmıştır. İmkânları deneme stratejisi karşı tarafın mevcut statükoyu değiştirmek istemesi talebinden vazgeçirmek için uygulanan bir stratejidir. Bu stratejide krizi yaratan tarafın tüm eylem ve girişimlerine karşı oldukça net bir tavır konularak gereken her türlü tedbirin alınarak karşı tarafa sorun yaratılacağına dair mesajlar verilir. İmkânları deneme stratejisinde silahlı güçlerin kullanılması ya da kullanılacağı tehdidi oldukça önemlidir. Nitekim Mısır'daki krizde polisin meydanlarda göstericilere uygulamış olduğu şiddet ve birçok kişinin hayatını kaybetmesi Mübarek'in bu stratejiyi uyguladığını göstermektedir. Mübarek'in uygulamış olduğu başka bir strateji ise zaman kazanma stratejisidir. Kriz durumlarında zamanın ne kadar önemli bir etken olduğunun altı çizilmelidir. Özellikle zaman savunmacı taraf açısından daha büyük bir önem taşımaktadır. 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda başlayan kriz sürecinde Mübarek protestocuları bastıramayınca hükümeti feshederek ve tekrar aday olmaya niyeti olmadığını söyleyerek devrime engel olabilmek için zaman kazanmaya çalışmıştır.

25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'nda Mübarek karşıtı gösterilere başlayan milyonlarca Mısırlının yaşanan krizde saldırı stratejilerinden olan yıpratma stratejisini uyguladıklarını söyleyebiliriz. Yıpratma stratejisi aralarında güç farkı bulunan taraflardan zayıf olanın güçlü olana karşı uyguladığı bir stratejidir. Karşı tarafa karşı gücü yetersiz olan fakat mücadele arzusu bulunan taraflarca tercih edilen bu stratejide tahrik edici, yıkıcı ve zarar verici eylemlerde bulunulur. Nitekim göstericilerin iktidar partisinin merkez binasını ele geçirip talan etmesi, bakanlık binalarına saldırması, devlet televizyonu binasına gerçekleştirmiş olduğu saldırılar bu strateji bağlamında değerlendirilebilir. Sosyal medya aracılığıyla polisin eylemcilere uygulamış olduğu şiddetin tüm dünyaya gösterilmesi Mübarek rejimini yıpratmış ve meşruluğunu kaybetmesine sebep olmuştur.

"25 Ocak Devrimi" olarak adlandırılan Mısır'daki devrimin gerçekleşmesinde belirleyici aktör ordu olmuştur. Ordu yaşanan krizde tırmanmayı sınırlama stratejisini uygulamıştır. Tırmanmayı sınırlama stratejisi kamuoyunu ve üçüncü aktörleri kazanmak adına uygulanan bir stratejidir. Bu stratejinin aslında esas amaç değil, esas amaca ulaşmada ara bir amaç olduğu söylenebilir. Mısır ordusu kendi halkına şiddet uygulamayacağını göstererek halkın güvenini kazanmış ve itibarını arttırmıştır. Mevcut pozisyonunu yeterli görerek krizi tırmandırmaktan kaçınmıştır. Mısır ordusu doğrudan bir darbe yaparak iktidarı ele geçirme yolunu tercih etmemiştir. Çünkü halk Hüsnü Mübarek ile birlikte 1952 yılından beri süregelen otoriter rejimin de gitmesini

istemektedir. Ordunun darbe ile yönetime el koyması halkın isteyeceği ve kabul edebileceği bir durum değildir. Ordunun darbe ile yönetime el koyması mevcut rejimin sadece el değiştirerek varlığını devam ettirmesine neden olur. Bunun farkında olan Mısır ordusu doğrudan müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır. Nitekim Mübarek'in 11 Şubat'ta istifa etmesinden sonra yetkilerin tamamı zaten ordunun eline geçmiş ve geçiş sürecinde en önemli aktör olmuştur.

6.3. Devrimden Sonra Mısır'da Yaşanan Olaylar ve Yeni Kriz Süreci

Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle "25 Ocak Devrimi" olarak adlandırılan devrim gerçekleşmiş ve Mısır için yeni bir sayfa açılmıştır. Yaşanan geçiş sürecinde ordu hem yürütme hem de yasama yetkilerini eline almış ve bu dönemde ülke tam anlamıyla ordunun kontrolünde olmuştur. Geçiş dönemi ise oldukça sıkıntılı yaşanmış olup muhalifler bir an önce demokratik seçimlerin yapılmasını ve yeni anayasanın hazırlanmasını talep etmişlerdir. Demokrasiye geçiş sürecinin uzamasıyla göstericiler meydanlara inerek askeri yönetimi protesto etmeye başlamışlardır. Protesto gösterileri sırasında Mübarek'e karşı yapılan gösterilerde kendi halkına şiddet uygulayamayacağını gösteren ordu, bu kez kendi halkına müdahalede bulunmuş ve birçok kişi çıkan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Yaşanan olaylardan sonra askeri yönetim vatandaşlardan özür dileyerek vakti gelince yönetimin sivillere bırakılacağını ifade etmiştir.

Nitekim 2012 yılının Mayıs ve Haziran aylarında iki turlu olarak cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. İkinci turda Ahmet Şefik ile yarışan Muhammed Mursi %51,7 oranında oy olarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. 30 Haziran'da yemin ederek göreve başlayan Mursi Mısır'ın ilk seçilmiş sivil cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir. Mursi göreve başladığında askeri yönetim tarafından daha önce yapılan düzenlemeler ile adeta yetkileri kısıtlanmış bir cumhurbaşkanı olmuştur. Bu durumu değiştirmek isteyen Mursi göreve başlamasından yaklaşık beş ay sonra bir kararname çıkarmıştır. Mursi'nin çıkardığı kararname kendisi tarafından yapılacak hiçbir anayasal bildirinin, yasanın veya kararnamenin herhangi bir kurumunun onayına sunulmayacağını ve itiraz yolunun kapalı olacağını içermektedir. Mursi'nin çıkarmış olduğu kararnameye muhalefet ve askeri yönetimden oldukça büyük tepkiler gelmiş ve Mısır'da adeta "yeni bir firavunun" ortaya çıkacağını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine liberal-laik-seküler-Nasırcı-sosyalist çizgide olan Mursi karşıtları "Ulusal Kurtuluş Cephesi" adı altında örgütlenmişler ve sonrasında Mursi karşıtı protesto düzenlemeye başlamışlardır. Zamanla Mursi karşıtı gösteriler giderek büyümüş ve bunun üzerine Mursi kararnameyi iptal etmiştir. Ancak buna rağmen protestolar bitmemiş, Mursi'nin tüm diyalog çağrılarına rağmen gösterilerine devam eden muhalefet ile polisler arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Mısır yeni bir kriz sürecine girmiştir. 1 Temmuz'da ordu Mursi yönetimine 48 saat içerisinde uzlaşma sağlanması gerektiğini aksi takdirde ordu tarafından gerekli müdahalelerin yapılacağına dair bir ultimatoma verilmiştir. Mursi ise canı pahasına görevinin başında duracağını ifade etmiş ancak 3 Temmuz'da ordu tarafından yönetime el koyularak Mursi iktidardan düşürülmüştür.

Askeri darbenin gerçekleştirilmiş olması Mısır'ı demokrasi yolundan ve Arap Baharı süreci ile hedeflenen noktadan uzaklaştırmış ve adeta bir makas değişimine neden olmuştur. Darbenin karşısında durmak için Rabia Meydanı'nda toplanan halka ordu tarafından sert müdahalelerde bulunulmuş, sivil halka ateş açılmış ve adeta ülkede katliamlar gerçekleşmiştir. Rabia Meydanı'nda yeni bir toplumsal hareket ortaya çıkmış olup bu durum hem ülke özelinde hem de bölge için yeni bir gelişmeler doğurmuştur.

6.3.1. Muhammed Mursi Dönemi

Hüsnü Mübarek sonrası geçiş döneminde iktidarın yeniden sivillere bırakılması için atılan ilk adım anayasa değişikliğinin 19 Mart 2011'de referanduma sunulmasıdır. Referandumda anayasa değişiklikleri %77 evet oyu ile kabul edilmiştir. Parlamento seçimleri Kasım ayında başlamış ve sonuçlar Ocak ayında açıklanmıştır. Ocak ayında

açıklanan seçim sonuçları Mısır'daki ilk bağımsız seçim sonuçları olarak tarihe geçmiştir. Seçimi Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan Hürriyet ve Adalet Partisi kazanmış olup Selefilerin partisi olan Nur Partisi ise seçimlerde ikinci parti olmuştur. Halk Meclisi için yapılan seçimlerin hemen arkasından parlamentonun diğer kanadını oluşturan Şura Konseyi için seçimler yapılmıştır. 22 Şubat'ta açıklanan seçimler sonucunda Hürriyet ve Adalet Partisi birinci, Nur Partisi ise ikinci sırayı almıştır (SDAM, 2016: 10).

Tablo 6.2. 2012 Halk Meclisi Seçim Sonuçları (IPU, 2012).

Siyasi Partiler	Oy Oranı	Vekil Sayısı
Hürriyet ve Adalet Partisi (Müslüman Kardeşler İttifakı)	37,5	235
Nur Partisi (Selefiler İttifakı)	27,8	123
Yeni Vefd Partisi (Liberal)	9,2	38
Mısır Bloğu (Liberal)	8,8	34
Bağımsızlar	-	23
Vasat Partisi (İlmli İslamcı)	3,7	10
Diğer Partiler	-	35
Toplam	100	498

Tablo 6.3. 2012 Şura Konseyi Seçim Sonuçları (IPU, 2012).

Siyasi Partiler	Oy Oranı	Vekil Sayısı
Hürriyet ve Adalet Partisi	45.0	105
Nur Partisi	28,6	45
Yeni Vefd Partisi	8,4	14
Mısır Bloğu	5,4	8
Bağımsızlar	-	4
Diğer Partiler	2,8	4
Toplam	100	180

2012 yılında oluşturulan yeni parlamento öncekilerle kıyaslandığında oldukça farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Nisan 2011'de kapatılan Mübarek'in partisi olan UDP, yeni oluşturulan parlamentoda temsil edilmemektedir. Nasır döneminden beri yasaklı olan ve devrime kadar hep baskı altında olan Müslüman Kardeşler parlamentoda çoğunluğu elde etmiştir. Diğer bir İslami kanat olan ve devrimden hemen sonra kurulan Selefilerin partisi olan Nur Partisi ise parlamentodaki ikinci büyük parti olmayı başarmıştır. Müslüman Kardeşler ve Selefiler toplamda parlamentodaki koltukların %65'ini kazanmışlar ve Mısır'daki siyasal hayatın kökten değişmesine sebep olmuşlardır.

Parlamento seçimlerinin ardından 26 Mart 2012'de yeni oluşturulan meclis içerisinde anayasanın hazırlanması için komisyon kurulmuştur. Meclisin her iki kanadında da İslami partilerin çoğunluğu kazanmasının bir neticesi olarak komisyonda Hürriyet ve Adalet Partisi ile Nur Partisi'nin temsilcileri çoğunluğu oluşturmuştur. Seküler kesimler komisyonun İslamcılarının altında olduğu gerekçesiyle karşı çıkmış ve

komisyonun feshedilmesi için mahkemeye başvurmuştur. Bunun üzerine mahkeme 10 Nisan'da komisyonu feshetmiştir (Kalabalık, 2013: 6).

23-24 Mayıs 2012'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu yapılmıştır. Hürriyet ve Adalet Partisi'nin adayı Muhammed Mursi ve Mübarek zamanında başbakan olan Ahmet Şefik ikinci tura katılmaya hak kazanmışlardır. İkinci tur seçimlerinin yapılmasından bir gün önce yargı, seçimlerin anayasaya aykırı olması gerekçesiyle parlamentoyu feshetmiştir. 15-16 Haziran'da ikinci turda Muhammed Mursi %51,7 oy oranı ile Mısır'ın ilk seçilmiş sivil cumhurbaşkanı olmuştur. 17 Haziran'da Yüksek Askeri Konsey (SCAF), seçilen cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayan bir kararname yayınlamıştır. Çıkarılan kararname ile yeni meclis seçilene kadar yasama yetkisini YAK üstlenmiş ve Cumhurbaşkanının sıkıyönetim ilan etmesi SCAF'ın onayına tabi tutulmuştur. Yargının almış olduğu kararlar ve SCAF'ın demokratik seçimlerle gelmiş kurumların yetkilerini sınırlaması Mısır'da demokrasiye geçiş sürecini baltalamıştır. Mısır demokrasi yolunda geçmişten beri süregelen “iki adım ileri bir adım geri” tecrübesini tekrar etmiştir (Koçak, 2013: 39-40). Şüphesiz yargının ve SCAF'ın bu kararları Müslüman Kardeşler'in hem yaşamayı hem de yürütmeyi ele geçirmesini önlemek için aldığı söylenebilir. Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle yıllarca siyasi faaliyetleri yasaklanan İslami kesimler siyaset arenasında kendilerine yer bulmuşlardır.

Muhammed Mursi 30 Haziran'da Yüksek Mahkeme önünde yemin ederek yetkileri sınırlandırılmış bir cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Bu duruma son vermek ve eski rejim taraftarı unsurları ortadan kaldırabilmek adına bazı girişimlerde bulunmuştur. SCAF'ın başkanı olan Hüseyin Tantavi yeni kurulan kabineye Savunma Bakanı olarak alınmış ancak çok kısa bir süre sonra Mursi tarafından emekliye sevk edilmiştir. Devrimi kalıcılaştırmak ve ordunun etkinliğini kırmak için içlerinde Sami Anan'ın da bulunduğu yedi general daha emekliye sevk edilmiştir. Bu gelişmelerle beraber Mısır'da dengenin sivil lehine değiştiği söylenebilir (Arı, 2017b: 485). Halk ise bu durumu devrimin devam etmesi için gerekli bir girişim olarak görmüş ve memnuniyetle karşılamıştır.

Mursi 22 Kasım 2012'de bir kararname yayınlamıştır. Yayımlanan kararname, Muhammed Mursi'nin göreve başlamasından sonra çıkardığı kararnamelerin, yasa ve anayasal bildirilerin hiçbir kurumun ya da kişinin engeline takılamayacağını ve itiraz yolunun kapalı olduğunu içermektedir. Ayrıca cumhurbaşkanının ülkenin güvenliğini sağlamak ve devrimi korumak adına her türlü tedbiri alabileceği belirtilmiştir. Mursi'nin çıkarmış olduğu bu kararname Mursi karşıtı muhalifleri güçlendirerek kampanya başlatılmasına neden olmuştur. BM İnsan Hakları Sorumlusu Navi Pillay kararname için “ Mısır'da insan hakları ve hukukun üstünlüğü bakımından doğurabileceği sonuçlar bizi çok kaygılandırıyor” ifadelerini kullanmıştır. Muhammed El-Baradei ise kararnameden sonra Mursi'nin kendisini “yeni firavun” ilan ettiğini söylemiştir. Kararnameden sonra Mursi'ye karşı Tahrir Meydanı ve başka birçok yerde gösteriler düzenlenmiştir (Koçak, 2013: 41). Dustur Partisi başkanı Muhammed El-Baradei, Yarın Partisi başkanı Eymen Nur, Kifaye Hareketi'nin kurucusu olan George Ishak, cumhurbaşkanı adaylarından olan Hamdin Sabahi ve Amr Musa ile birçok seküler kesim Tahrir Meydanı'nda toplanarak Mübarek karşıtı gösterilerde bulunmuştur. Kararnamenin Mursi'yi diktatörleştireceğine inanan muhalifler arasında en sert ifade ise Yargıçlar Kulübü'nden gelmiştir. Kulüp Başkanı Ahmed Zend, Mursi'nin ülkeyi kanun devleti olmaktan çıkardığını ifade etmiştir. Göstericiler kararnamenin geri çekilmesini ve Anayasa Komisyonu'nun dağıtılmasını talep etmişlerdir. Mursi'nin çıkarmış olduğu kararname devrimden sonra ortaya çıkan seçilmişler ile atanmışlar arasındaki güç mücadelesinin bir uzantısı şeklinde değerlendirilebilir. Mursi ordu ve yargı erki ile ciddi bir siyasi mücadele içerisine girmiştir. Çıkarmış olduğu kararname ile 60 yıllık askeri vesayete son vermiş ve orduyu kışlaya döndürmeyi başarmıştır. Ancak yargı erki üzerinde ise o kadar başarılı olamamıştır. Çünkü yönetimi doğrudan etkileyen Anayasa Mahkemesi'nin kararları devrimden sonra da hala Mübarek tarafından atanan yargıçlar tarafından verilmektedir (Kalabalık, 2013: 4-5).

Mursi'nin devlet başkanı olmasından sonra liberal-laik kesimler Müslüman Kardeşler karşısında birleşmeye başlamışlardır. Mursi'nin devlet başkanı olmasından

beş ay sonra bu kesimlerin büyük bir çoğunluğu “Ulusal Kurtuluş Cephesi” adıyla resmi olarak birleşmiştir. Liberal-laik-Nasırcı çizgide ilerleyen muhalefet tamamen İhvan karşıtı politikalar üretmeye başlamışlar, Mursi’yi firavun olarak nitelemişler ve sokaklara çıkarak protesto etmeye başlamışlardır. Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin liderliğini eski Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa üstlenmiştir. 35’ten fazla grubun oluşturduğu cephede başlıca önde gelen isimler, partiler ve gruplar şu şekildedir (Yorulmaz, 2013: 9-14);

- Muhammed El Baradei ve Destur Partisi (liberal kesim)
- Hamdin Sabbahi ve Halk Hareketi (Nasırcı kesim)
- Amr Musa ve Kongre Partisi (liberal kesim)
- Seyyid Bedevi ve Yeni El Vefd Partisi (liberal kesim)
- Mısır Sosyal Demokrat Parti
- Devrimci Demokratik İttifak
- Özgürlükçü Mısırlılar Partisi
- Nasırcı Partiler Koalisyonu
- 6 Nisan Gençlik Hareketi
- Kifaye Hareketi
- Temerrüd (İsyen) Hareketi

Mursi ile muhalif kesimler arasındaki uçurumlar anayasa çalışmaları esnasında iyice gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler’in anayasa komisyonu üzerinde sürekli bir tahakküm kurma çabası içerisinde olduğunu düşünen muhalif kesimler komisyondan ayrılmıştır. Mursi’nin Kasım ayında çıkarmış olduğu kararnameden sonra ise adeta kriz yaşanmaya başlamış ve muhalifler Mursi’ye karşı Ulusal Kurtuluş Cephesi altında her alanda mücadeleye başlayarak adeta Mursi yönetimine savaş açmışlardır. Hamdin Sabbahi cephenin önde gelen isimlerinden biri olup 2012 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yarışı Ahmet Şefik’ten sonra üçüncü olarak tamamlamıştır. Ayaklanma ve isyan anlamına gelen Tememrrüd Hareketi, Mursi’ye karşı gösterilerde ön sıralarda yer almış ve Mursi’nin istifası için milyonlarca imza topladığını iddia etmiştir. Mursi muhalefete diyalog çağrısında bulunmuş ancak olumlu sonuç alamamıştır (Yorulmaz, 2013: 15; Aljazeera Türk, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/>).

Mursi’nin yeni anayasa taslağını 5 Aralık 2012’de referanduma sunma kararı alması üzerine başkanlık binasına yürüyen Mursi karşıtları ile polis arasında çatışmalar yaşanmıştır. Protestocular polise taş ve sopalar ile saldırmış, polis ise göz yaşartıcı sprey ile karşılık vermiştir. Çıkan olaylarda 8 kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda insan yaralanmıştır (Aljazeera Türk, 2012, <http://www.aljazeera.com.tr/>). Çıkan olayların ardından Mısır devlet televizyonuna konuşan Mursi, saldırı ve ölümlere müsaade etmeyeceğini ve gösterilerde silah ve molotof kullanarak insanların ölümüne ve yaralanmasına sebep olanların cezasız kalmayacağını belirterek “Cumhurbaşkanlığı aracına saldırdılar, bir şoför ağır şekilde yaralandı. Barışçıl gösteri demek kamu binalarına saldırmak mıdır? Milletın iradesi şiddetle değil diyalogla ortaya çıkar” ifadelerini kullanmıştır (CNN Türk, 2012, <https://www.cnnturk.com/>). 6 Aralık’ta Mursi muhalefete ve ülkenin ileri gelenlerine diyalog çağrısında bulunmuştur. Mursi’den sonra Mısır ordusu da benzer bir çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine 8 Aralık’ta farklı kesimlerden ülke siyasetinin önde gelen 54 ismi cumhurbaşkanlığı sarayında toplanmıştır. Dokuz saat süren toplantıya Ulusal Kurtuluş Cephesi’nden parti liderleri katılmamış ve toplantı sonunda kamuoyuna yapılan açıklamada Kasım ayında çıkarılan anayasa hükmündeki kararnamenin iptal edildiği ve yeni bir kararnamenin ilanının kararlaştırıldığı duyurulmuştur (Kalabalık, 2013: 17). 22 Kasım’da çıkarılan Mursi’nin yetkilerini büyük oranda genişleten ve kararlarına karşı yargı yolunu kapatan kararname iptal edilmiştir. Ancak daha önce planlandığı üzere anayasa referandumunun 15 Aralık’ta yapılacağı açıklanmıştır (BBC, 2012, <https://www.bbc.com/>).

6.3.1.1. Anayasa Referandumu ve İlk Sivil Anayasa

Mursi'nin göreve başlamasından önce Anayasa Mahkemesi'nin parlamentoyu feshetmesiyle anayasayı hazırlayacak olan komisyon da feshedilmiştir. Bu durum üzerine parlamentonun diğer kanadını oluşturan Şua Konseyi anayasa taslağı için öncülük almak istemiş fakat Konsey'deki sandalyelerin büyük çoğunluğunun İhvan ve Selefilere ait olmasından dolayı liberal ve seküler nitelikteki muhalefet karşı çıkmış ve anayasa yazım sürecini baltalamaya çalışmıştır. Müslüman Kardeşler ise ülkeye demokratik kültürün yerleşmesi ve sivil yönetimin bir an önce işlerlik kazanması için yeni anayasanın vakit kaybedilmeden yazılması ve yürürlüğe girmesini istiyordu. Ülkenin her kesimden farklı gruplarla müzakere süreci başlatılmış ve nihayetinde güçte olsa 100 kişilik bir anayasa komisyonu kurulmuştur. Oluşturulan komisyonda birçok farklı kesimden aktörler yer almıştır. Tüm zorluklara rağmen anayasa referandumu 15 Aralık ve 22 Aralık tarihlerinde iki turda gerçekleştirilmiştir (Telci, 2014: 10-11). Her ne kadar komisyon feshedilmiş ve oldukça büyük zorluklarla karşılaşmış olmasına rağmen Mursi almış olduğu olağanüstü yetkilerle anayasanın yazımını sağlamayı başararak referanduma sunmuştur. Böylelikle demokratikleşme yolunda oldukça önemli bir adım atılmış ve ülkenin ilk sivil anayasası referanduma sunulmuştur.

Tablo 6.4. Anayasa Yazım Komisyonu'ndaki Meslek ve Mensubu Olunan Kurumlara Göre Üye Sayısı Dağılımı (Telci, 2014: 10).

Üye Sayısı	Mensubu Olduğu Kurum
39	Şura Konseyi
21	Kamuoyunda Etkili Aktörler
13	Sendikalar
9	Hukuk Uzmanları
6	Yargıç
5	El Ezher Üniversitesi
4	Kıpti Kilisesi
1	Silahlı Kuvvetler
1	Polis Güçleri
1	Adalet Bakanlığı

Yeni Anayasa 20 saatte hazırlanmış olup 236 maddeden oluşmaktadır. Referandumun ilk aşaması 15 Aralık'ta Kahire, İskenderiye, Garbiyye, Şarkiyye, Aswan, Assuit, Sohag, Dakahlia ve Sina eyaletlerinde gerçekleştirilmiştir. 22 Aralık'ta ise ikinci aşama Port Said, İsmailiye, Dimyat, Süveyş, Matrouh, Kalyobiya, El Bahr, Giza, Luxor, Yeni Vadi, Fayoum, Kafr El Sheikh, Menoufiya ve Kızıldeniz eyaletlerinde gerçekleştirilmiştir. Referanduma katılım oranı %32,9 olmuştur. 10.693.911 evet oyu ile yeni anayasa %63,8 oy oranı ile kabul edilmiştir (Örtlek, 2014: 19-20).

Müslüman Kardeşler, Selefiler ve Vasat Partisi referandumda evet oyu kullanmışlardır. Mübarek'in kapatılan partisi Ulusal Demokratik Parti ve Ulusal Kurtuluş Cephesi referandumda hayır demişlerdir. Siyasi partiler ve hareketler arasındaki fikir ayrılıkları seçmenler üzerinde etkili olmuş ve çoğu seçmen son ana

kadar kararsız kalmıştır. Referandumun ilk aşamasında sadece Kahire ve Garbiye'de hayır oyları daha yüksek çıkmıştır. 22 Aralık'ta yapılan ikinci aşamada ise sadece Menoufiya'da hayır oyu yüksek çıkmıştır. Mısır'daki anayasa serüveni oldukça sancılı bir şekilde ilerlemiştir. 25 Aralık'ta Mısır Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Semir Ebulmaati resmi sonuçları ilan etmiş ve böylece sancılı anayasa serüveni sona ermiştir (Kalabalık, 2013: 21-22).

Yeni anayasa cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamıştır. 133. madde ile cumhurbaşkanının görev süresine sınırlama getirilmiş ve en fazla iki kez üst üste seçilebileceği hükme bağlanmıştır. Bu durumun temel nedeni ise yeni bir firavunun ortaya çıkmasına engel olmaktır. 126. madde ile başbakanın, bir bakanın ve hükümetin görevden alınması meclisin çoğunluğunun oyuna tabi tutulmuştur. Mecliste azınlık olarak görülebilecek gruplara önemli haklar getirilmiştir. Milletvekillerine kamuoyunu ilgilendiren konularda başbakana soru önergesi sunma hakkı verilmiştir. 148. madde ile cumhurbaşkanının OHAL ilan edebilme yetkisine sınırlamalar getirilmiştir. Yargının bağımsızlığı ise korunmuştur. Mursi döneminde yapılan anayasa Mübarek döneminde kadrolaşan yargı kurumuna hiçbir şekilde müdahalede bulunmamıştır. Buna rağmen yargı tarafından eleştirilmesi bu eleştirilerin arkasında siyasi sebeplerin olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni anayasaya getirilen eleştirilerin başında ise ülkenin İslami yönetim tarzına doğru götürülmesi gelmektedir. Bu eleştirilerin temel nedeni ise 2. maddedeki "devletin dini İslam, dili Arapça ve İslami kurallar hukukun temel ilkeleridir" ibaresidir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki bu ibare hemen hemen aynı şekilde Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerindeki anayasada da yer almaktadır. Muhalifler tarafından başka bir eleştiri ise anayasanın 10. maddesine yapılmıştır. "Devlet ve toplum Mısır'daki aile yapısının özgün karakterini korumakla yükümlüdür" ibaresi muhalifler tarafından İhvan ülkeyi Suudi Arabistan tarzında yönetmek istiyor şeklinde yorumlanarak eleştirilmiştir. Fakat 1971 yılında yapılan anayasaya bakıldığında da benzer bir hükmün olduğu görülmektedir. Keyfi tutuklamaların önüne geçilmesi, sivillerin askeri mahkemede yargılanmasının kaldırılması, ordunun bütçesini hazırlayan komisyonun sivillerin gözetimi altında olması ile çocuk işçiliğinin yasaklanması yeni anayasanın devrimin ruhuna uygun olarak hazırlandığını ortaya koymaktadır (Telci, 2014: 10-12). Yeni anayasanın kabul edilmesi krize son vermemiş aslında ülkedeki siyasi kutuplaşmanın daha net bir şekilde gözükmesine yol açmıştır. Muhalefet Mursi'ye karşı protestolarına hız kesmeden devam etmiştir.

6.3.1.2. Referandum Sonrasında Yaşanan Gelişmeler ve Askeri Darbeye Giden Süreç

29 Aralık 2012'de Mısır'da Merkez Bankası döviz rezervlerinin 15 milyar dolar seviyesine düştüğünü duyurmuştur. Merkez Bankası'nın yapmış olduğu bu açıklama yeni bir ekonomik krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum ülkedeki kısıtlı sayıdaki yabancı sermayenin de ülkeden ayrılmasına sebebiyet vermiş ve işsizlik yükselmiştir. Mursi IMF'den 5 milyar dolar istemiş ancak anlaşma sağlanamamıştır (Örtlek, 2014: 22). Ekonomideki sıkıntılar, anayasaya olan itirazlar sonrasında Mısır, Mübarek dönemi sonrasında en ciddi krizlerden birini yaşamaya başlamıştır. Gerçekleştirilmiş olan devrimin yıl dönümünde meydanlar yine hareketlenmiştir. Mübarek rejiminin devrilmesini kutlamak için devrimin sembolü haline gelen Tahrir Meydanı'nda toplanan yüzbinlerce kişi Mursi yönetiminin devrimi yolundan saptırdığını söyleyerek Mursi karşıtı sloganlar atmışlardır. Göstericilerin devlet binasına yürümek istemeleri üzerine çatışmalar yaşanmış ve onlarca kişi yaşamını kaybetmiştir. Mursi'nin destekçileri ise muhaliflerin Mısır'ın ilk seçilmiş cumhurbaşkanını devirmeye ve demokratik değişimlerinin önünü kesmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir (Aljazeera Türk, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/>). Bunun üzerine Devlet Başkanı Mursi uzlaşma çağrısında bulunmuştur. Çatışmaların durmaması üzerine Genel Kurmay Başkanı Abdülfettah el-Sisi tarafından siyasi kesimler arasındaki uzlaşmazlıkların devletin çökmesine zemin hazırlayabileceğine dair uyarı sinyalleri gelmeye başlamıştır. Sisi "Mısır'ın karşılaştığı toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunlar ülkenin güvenliğini

ve gelecek nesilleri tehdit ediyor. Bu krizin devam etmesi, ülkenin istikrarını etkileyecek vahim sonuçlara yol açabilir” şeklinde açıklamada bulunmuştur (Aljazeera Türk, 2013:b, <http://www.aljazeera.com.tr/>).

Mursi'nin ülkeyi başarısız şekilde yönettiği gerekçesiyle muhalefet bir imza kampanyası başlatmış ve 22 milyon imza toplanmıştır. Mursi göreve başlamasının ilk yıl dönümünde bir konuşma yapmış ve ilk zamanlarda bazı hatalar yaptığını kabul etmiştir. Devrimin korunması amacıyla birtakım reformların yapılacağını açıklamıştır. Fakat Mursi'nin yapmış olduğu açıklamalar muhalefeti dizginlemeye yetmemiştir. Demokratik yöntemlerle iş başına gelen ülkenin ilk seçilmiş cumhurbaşkanı olan Mursi'yi iktidardan uzaklaştıracak bir yasal mekanizma söz konusu değildir. Bu yüzden Mursi karşıtı muhalifler ancak kamu düzenini bozan ve şiddet içerikli eylemlerin neticesinde ordunun düzeni sağlamak adına müdahalede bulunabileceğini ve bunun sonucunda Mursi'nin iktidardan uzaklaştırılacağını düşünmüşlerdir. Bu düşünceyle muhalifler meydanlardan çekilmeyerek Mursi'ye istifa çağrısında bulunmuş ve sık sık polisle çatışma içerisine girmişlerdir. Bu durum üzerine ordu “herhangi bir şekilde siyasete taraf olmayacağını, ancak Mısır'ın ulusal güvenliğinin karşı karşıya kaldığı tehlike karşısında harekete geçmek zorunda olduğunu” belirten bir ültimatoma vermiştir. Mursi'ye uzlaşma sağlaması konusunda iki günlük bir süre verilmiş, eğer uzlaşmanın sağlanamaması durumunda ise ordu kendi yol haritasını uygulamaya koyacağını açıklamıştır. Mursi ise ordunun darbe tehdidine karşı canı pahasına görevinin başında olduğunu açıklamıştır (Koçak, 2013: 42). Bunun üzerine ordu 3 Temmuz 2013'te bir darbeye Mursi'yi iktidardan uzaklaştırmıştır. Mursi'ye karşı yapılan darbe Mısır'ın yeni bir kaotik duruma sürüklenmesine neden olmuştur. Mısır'da gerçekleştirilmiş olan devrimin ikinci kez ordunun gölgesine hapsediği söylenebilir (Özkoç, 2014: 52).

6.3.2. Abdülfettah el-Sisi Dönemi

Mısır'da 30 Haziran'da başlatılan protesto gösterilerinin arkasındaki amaç orduyu harekete geçirip darbe yapmasını sağlayarak Mursi'yi iktidardan uzaklaştırmaktır. Kriz planlı bir şekilde yürütülmüş olup darbeye zemin hazırlanmıştır. Ordunun Mursi'ye iki günlük süre vermesi ise muhaliflerinin elini güçlendirerek iktidarın kırılma haline gelmesine yol açmıştır. İki günlük süre zarfında muhalifler protestolarda şiddetin dozunu artırmış ve en şiddetli olaylar bu zaman zarfında gerçekleşmiştir. Ordu ise bu sürede hiçbir şekilde müdahalede bulunmamış, yayınlamış olduğu muhtıranın üzerinden iki gün geçtikten sonra yaşanan olayları sebep göstererek müdahaleden başka seçenek olmadığını belirterek yönetime el koymuştur (Miş ve Telci, 2013: 23). Muhalifler ve Mısır ordusu açıkça planlı bir şekilde hareket ederek darbeye uygun bir ortam hazırlamışlardır.

Mursi döneminde zirveye çıkan olaylar 3 Temmuz 2013'te ordunun darbe yapması ile sona ermiştir. General Sisi Mursi'nin görevden alındığını boşalan koltuğa ise Adli Mansur'un atandığını açıklamıştır. Sisi ayrıca Aralık 2012'de referandumda kabul edilen anayasanın da askıya alındığını duyurmuştur (Arı, 2017b: 486). Seçimlerde büyük bir başarı göstererek demokratik yollarla iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in iktidarda kalmalarına izin verilmeyerek bir yıl sonra darbe ile düşürülmüştür. Siyaset dışına atılmaya çalışılan İhvan bunun yanında terörist grup olarak ilan edilmiştir. Darbeyi protesto etmek için Rabia Meydanı'nda toplanan binlerce kişi oldukça şiddetli şekilde bastırılmaya çalışılmış, gerçek kurşunlarla müdahalede bulunulmuş ve yaklaşık 1400 kişi hayatını kaybetmiştir (Duran ve Ardıç, 2017: 691). Müslüman Kardeşler taraftarları ise meydanlarda toplanarak Rabia işareti yaparak sadece seslerini yükseltebilmişlerdir. Rabia işareti darbeden sonra darbe karşıtları tarafından Rabia Meydanı'ndan esinlenerek oluşturulan bir figürdür (Aljazeera Türk, 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/>). Birçok kişinin öldürülmüş olmasına ve evlerinin, iş yerlerinin yakılması olmasına rağmen Mursi destekçileri şiddete başvurmadan itina ile kaçınmıştır. Mısır'ın sahibinin kendileri olduğunu düşünen eski rejim taraftarı olan “beyaz Mısırlılar” evlerine, arabalarına ve iş yerlerine Mursi ve İhvan karşıtı afişler asmışlardır. Bununla da yetinmeyen “beyaz Mısırlılar” Mursi karşıtı slogan atmamanı ve

afiş bulundurmayan şahıslara “bizden değil misin” deme cüretinde bulunmuşlardır. Mursi taraftarları ise simgesel olarak manası bilinen “kefen siyaseti” söylemini uygulamaya başlamışlardır. Kefeni andıran beyaz elbiseler giyerek gerekirse canlarını vereceklerini göstermeye çalışmışlardır (Miş ve Telci, 2013: 26). Tüm kıskırtmalara rağmen Müslüman Kardeşler üyeleri tuzağa düşmemiş ve oldukça barışçıl bir tutum sergilemişlerdir. Yalnızca darbeye karşı durmak için Rabia ve Nahda Meydanı'nda şiddet içermeyen gösteriler düzenlemişlerdir. Ancak şiddete başvurmamalarına rağmen birçok Mursi taraftarı askeri vesayet tarafından acımasızca katledilmiştir.

29 Mayıs 2014'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılım oranı %47 olmuş ve Sisi oyların %97'sini alarak Mısır'ın yeni devlet başkanı seçilmiştir (Euronews, 2014, <https://tr.euronews.com/>). Sisi parti kurmayı ya da bir partinin liderliğini üstlenmek istememiştir. Ülkede yasama yetkisini elini almış ve parlamento seçimlerini iki yıl ertelemiştir. Sisi Mübarek ile kıyaslamaya tabi tutulmuş ve Mübarek'in halefi olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Fakat halkın nezdinde Mübarek gibi bilge adam olarak görülmemiştir. 1973 yılındaki İsrail ile olan savaşta zafer kazanılması Mübarek'in biyografisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaşta uçakları kumanda eden Mübarek, Enver Sedat'tan sonra orduda ikinci kişi olmuştur. Arapların gözünde savaşlarda zafer elde edilmesi şahısların meşruluk kazanmasında oldukça önemli bir faktördür. Dolayısıyla Sisi'nin böyle bir zaferinin olmamasından dolayı Mübarek kadar meşruiyet sağlayamamasına neden olmuştur. Ayrıca Mübarek kadar siyasi lider imajına sahip değildir. Sisi'nin darbe yapmasından sonra ise en çok etkilenen kesim İhvan olmuştur. İhvan üyelerine karşı oldukça fazla baskı yapılmış ve insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Sisi döneminde Müslüman Kardeşler Nasır dönemiyle kıyaslanabilecek kadar baskı altında kalmış ve en zor dönemlerinden birini yaşamaya başlamışlardır (Kayalı, 2016: 247).

Mursi'nin yanında Müslüman Kardeşler'e mensup 15.000 kişi tutuklanmıştır. Mursi bilinmeyen bir yere nakledilmiş ve pek çok davadan dolayı yargılanmaya başlamıştır. Mursi dışında diğer İhvan mensupları kişilerin bazıları idam cezasına, bazıları müebbet hapis cezasına, geri kalanlar ise 20-25 yıl arasında değişen hapis cezasına çarptırılmıştır. Muhammed Mursi göstericilere şiddet kullanılması ile ilgili olan duruşmada 20 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra Katar'a gizli belge sızdırılması ile ilgili olan davada ise idam cezasına çarptırılmıştır. Bunun üzerine uluslararası camiadan şiddetli şekilde baskı gelmiş ve temyiz mahkemesi idam cezasını bozarak müebbet hapis cezasına çevirmiştir (Arı, 2017b: 487).

Darbeden sonra Müslüman Kardeşler marjinalleştirilmeye ve ötekileştirilmeye çalışılmıştır. Askeri cunta sabah namazında darbe karşıtı göstericilerin üzerine ateş açmıştır. Askeri rejimin katliamlar yaparak nasıl bu kadar ileri gitmeye cesaret ettiği konusunda ise tıpkı Kaddafi ve Esad tarzında taktiklerin işe yarayacağını düşünülmesi görüşü öne çıkmaktadır. Çünkü Libya'ya yapıldığı gibi Mısır'a bir uluslararası müdahalenin gerçekleşme olasılığı neredeyse söz konusu bile değildir. Bununla beraber Suriye'deki gibi tam olarak bir silahlı devrim olasılığı da oldukça düşüktür. Bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda Sisi rejimin nasıl bu kadar ileriye gidebildiği daha rahat anlaşılmaktadır. Yaşanan tüm bu katliamlara rağmen Müslüman Kardeşler barışçıl direnişten vazgeçmemiştir. Suriye'de yaşanan iç savaş göz önünde bulunduran İhvan Sina Yarımadası'nda “Cihadi Selefilerin” bulunması ve dışarıdan gelecek olan savaşçıların direnişi istenmedik boyutlara taşıyabilme riskinden dolayı kararlılıklarını sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte İhvan üyeleri silahlara başvurarak uluslararası camiada meşruiyetlerini kaybetmek istememektedirler. Gerçekleştirilen zulümleri kurumsal değil de kişisel olarak nitelemekte olup orduda dış güçlere çalışan bazı kimselerin Mısır ordusunu temsil edemeyeceğini ifade etmişlerdir (SDAM, 2016: 26-27).

Darbeden hemen sonra hızlı bir şekilde anayasa komisyonu oluşturulmuştur. Hazırlanan anayasa taslağı Aralık 2013'te geçici Cumhurbaşkanı olan Adli Mansur tarafından referanduma sunulmuştur. 14-15 Ocak 2014 tarihlerinde gerçekleştirilen referanduma katılım oranı %38 olmuş ve yeni anayasa %98 evet oyu ile kabul edilmiştir. Yeni anayasa askeri yönetime oldukça önemli ayrıcalıklar getirmiştir. Savunma Bakanı Yüksek Askeri Konsey tarafından atanacak olup göreve

başlayabilmesi için parlamentonun onayını almasına gerek kalmamıştır. 74. madde ile dini merkeze alan partilerin kurulması yasaklanmıştır. Bu anayasada en çok dikkat çeken husus askeri vesayetin kalıcı olacağının kodlarını taşıyor olmasıdır. Askeri bütçe parlamentonun onayına tabi tutulmamıştır. Mursi döneminde yapılan anayasa da Mübarek'in partisi olan Ulusal Demokratik Parti üyelerine 10 yıl siyaset yasağı getirilmişti. Ancak yeni anayasa da bu kişilerin siyaset arenasına dönmelerine imkân tanınmıştır. Seçimlerle ilgili olan maddelerde yapılan düzenlemelerle partinin değil bireylerin yarışmasına olanak tanınmıştır (Telci, 2014: 17-19). 2014 yılında kabul edilen anayasanın 2012 yılındaki anayasaya göre özgürlükleri kısıtlayan, askeri yönetime büyük ayrıcalıklar getiren ve oldukça katı bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir.

Darbe sonrasında askeri yönetimden İhvan ile kıyaslanamayacak ölçüde olsa da diğer kesimler de etkilenmiştir. Hem 25 Ocak Devrimi'nin hem de Mursi karşıtı gösterilerin başlarında gelen 6 Nisan Hareketi'nin birçok yöneticisi tutuklanmış ve hareket terör örgütü olarak ilan edilmiştir. Mursi karşıtı protestolarda ön sırada yerlerini alan Temerrüd Hareketi'nin ise darbeden sonra parti kurmasına engel olunmuştur. Mursi döneminde özgürlüklerinin olmadığı gerekçesiyle darbenin yanında olan kesimler darbeden sonra devrim öncesindeki günlerine geri dönmüşlerdir. Hristiyan azınlık olan Kıptiler de darbeden sonra Sisi'nin vaat ettiklerini yerine getirmediğini belirterek istediklerini alamayan başka bir kesim olarak öne çıkmıştır. Darbeden sonra Mısırlıların günlük yaşamı olumsuz etkilenmiştir. Ülkede sürekli olarak elektrik kesintileri yaşanmaya başlamıştır. Gaz fiyatlarına iki kat zam yapılmış olup işsizlik ise artmaya başlamıştır. Ayrıca Etiyopya'nın Nil Nehri üzerinde baraj inşa ediyor olması Mısır'ı su sorunu ile karşı karşıya bırakacak gibi gözükmektedir. Sisi yönetimi ise bu konuda başarılı bir politika yürütememiştir. Dış politikada ise İsrail'in endişeleri giderilmiş ve Mısır ilk kez BM'de İsrail lehine oy vermiştir. Mursi döneminde geri çekilen İsrail büyükelçisi Sisi döneminde tekrar İsrail'e gönderilmiştir (SDAM, 2016: 28-29).

Sisi ile beraber Mısır eski dış politikasına geri dönmüştür. Tıpkı Mübarek döneminde olduğu gibi Batı'nın istediği şekilde hareket etmeye başlamış, İsrail ile beraber özellikle Hamas konusunda yeniden stratejik ortak olmuşlardır. Sisi Mısır'da bulunan Hamas'a ait büroları kapatmış ve Gazze'nin tek kara bağlantısı olması niteliğini taşıyan Refah kapısından Mısır'a açılan tünelleri de kapatmıştır (Arı, 2017b: 488).

2018 yılında yapılan seçimlerde ise %92 oy alarak ikinci kez devlet başkanı seçilmiştir. Anayasaya göre devlet başkanı dört yıllık süre için en fazla iki dönem üst üste seçilebilir. Sisi'nin görev süresi ise 2022 yılında sona erecektir. Bu yüzden cumhurbaşkanının görev süresini 4 yıldan 6 yıla çıkaracak olan anayasa değişikliği önergesi hazırlanmıştır. Temsilciler Meclisi'nde 596 milletvekilinden 485'i tarafından kabul edilerek onaylanmıştır. Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesi halinde Sisi'nin altı yıl iki dönem olmak üzere 2034 yılına kadar devlet başkanı olabilmesinin önü açılmıştır (BBC, 2019, <https://www.bbc.com/>).

6.3.3. Kriz Sürecinde Tarafların Uygulamış Olduğu Stratejiler ve Kriz Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi

Mısır'da devrimden sonra Haziran 2012'de Muhammed Mursi'nin devlet başkanı seçilmesiyle yönetim sivil iktidara geçmiş ve demokrasi yolunda oldukça önemli bir adım atılmıştır. Ancak Mursi göreve başladığı zaman ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır. YAK tarafından yetkileri kısıtlanmış bir cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Mursi hem ordu hem de seküler kesim muhalefet tarafından ciddi baskılar altında kalmıştır. Yeni kurulan parlamentoda İhvan'ın siyasi uzantısı olan Hürriyet ve Adalet Partisi ile Selefilerin partisi olan Nur Partisi'nin büyük çoğunluğu oluşturması seküler yapıdaki muhalefet tarafından tehdit olarak algılanmış ve ülkede Suudi Arabistan'daki gibi bir yönetim tarzına geçileceği dile getirilmeye başlanmıştır. Mursi'nin Kasım ayında yetkilerini artıran kararnamesinden sonra Mursi ile muhalif gruplar arasında kriz patlak vermiştir. Yeni anayasa çalışmaları oldukça sıkıntılı geçmiştir

ve Anayasa Komisyonu defalarca feshedilmiştir. Muhalefetin tüm karşı çıkmalarına rağmen 25 Aralık'ta referandum sonucu yeni anayasa kabul edilmiş ancak iktidar ile muhalefet arasındaki kriz hız kesmeden devam etmiştir. Anayasa'nın halkoyuna sunulup kabul edilmesinden çok kısa bir süre Merkez Bankası'nın ülkedeki döviz rezervlerinin kritik bir seviyeye düştüğünü açıklaması üzerine Mısır'da Mursi döneminde yaşanan kriz zirveye çıkmıştır. Ülkedeki işsizlik oranı yükselmiş ve yabancı sermayeler geri çekilmeye başlamıştır. Mısır'da siyasal alandaki huzursuzluğun yanında ekonomik olarak ta zor günlerin yaşanması Mursi iktidarının zayıflamasına neden olmuştur. Mursi ise IMF ile görüşmesine karşın olumlu bir sonuç alamamıştır. Protestocular Mursi karşıtı eylemlere başlamış ve başkentteki devrim ile özdeşleşen Tahrir Meydanı'nda toplanarak Mursi'nin istifa etmesi için gösteriler düzenlemişlerdir.

Tablo 6.5. Devrim Sonrası Yaşanan Krizde Tarafların Uyguladığı Kriz Stratejileri

Mursi'nin Kriz Yönetim Stratejisi	Muhafiflerin Kriz Yönetim Stratejisi	Ordunun Kriz Yönetim Stratejisi
Tırmanmayı Sınırlama Stratejisi	Yıpratma Stratejisi	Şantaj Stratejisi
Göze Göz-Dişe Diş Stratejisi	-	Oldu-Bitti Stratejisi

Yaşanan kriz sürecinde Devlet Başkanı Mursi'nin Uluslararası İlişkilerde savunmacı kriz yönetimi stratejilerinden tırmanmayı sınırlama stratejisi ile göze göz-dişe diş stratejisini kullandığını söylemek mümkündür. Göze göz-dişe diş stratejisi savunma stratejilerinden biri olmakla beraber oldukça riskli bir strateji olup taraflar arasındaki krizin artmasına neden olabilmektedir. Bu yüzden tırmanmayı sınırlama stratejisi ile beraber kullanılması doğru bir seçenek olarak yorumlanmaktadır. Mursi Kasım ayında çıkarmış olduğu kararnameden sonra başlayan krizde geri adım atmamış ancak olayların giderek büyümesi üzerine diyalog çağrısında bulunmuş ve kararnamayı iptal etmiştir. Tırmanmayı sınırlama stratejisinde pazarlık zemini oluşturulmaya çalışılmakta olup bu süre zarfında ise tarafların makul karşılayacağı biçimde anlaşmanın esasları belirlenmeye çalışılır. Nitekim Mursi de önce diyalog çağrısında bulunmuş sonrasında ise uygun zemin hazırladığında Aralık ayında başkanlık sarayında Mısır'da siyasi olarak önde gelen isimleri toplamıştır. Uzun süren toplantı sonunda kararnamenin iptal edildiği ve yeni bir kararnamenin ilan edileceği kamuoyuna duyurulmuştur. Protestocuların taşlarla, sopalarla ve Molotoflarla devlet binasına saldırması üzerine ise Mursi göze göz-dişe diş stratejisini uygulamış, polis protestoculara biber gazı ile müdahale etmiştir. Mursi yapmış olduğu açıklamada devlet binalarına saldıran ve kamu mallarına zarar verenlerin cezasız kalmayacağını ifade etmiştir.

Yaşanan süreçte Mursi karşıtı muhaliflerin saldırı stratejilerinden olan yıpratma stratejisini uyguladığı söylenebilir. Bu stratejiyi genellikle zayıf ama mücadele arzusu bulunan taraf uygulamaktadır. Karşı tarafı tahrik edici ve zarar verici eylemlerde bulunulur. Mısır'da Mursi karşıtı muhalifler öncelikle krize uygun bir ortam hazırlamışlar ve yavaş yavaş gösterilerin şiddetini artırmaya başlamışlardır. Mursi'yi yasal olarak iktidardan uzaklaştıracak bir mekanizmanın olmamasından dolayı orduyu devreye sokmak istemişlerdir.

Devrimden sonra yaşanan krizde Mısır ordusunun saldırı kriz stratejilerinden olan şantaj stratejisi ile oldu-bitti stratejisini uyguladığı söylenebilir. Mursi'yi iktidardan uzaklaştırabilecek tek faktörün darbe olacağını bilen muhalif gruplar ordunun darbe yapabilmesi için gerekçe ortaya koymaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuşlardır. Göstericiler bilerek krizi yükseltmeye çalışmış, devlet binalarına saldırmış ve polisle çatışmışlardır. Çıkan olaylarda can kaybının yaşanmış olması orduyu harekete geçirecek fırsatı yaratmıştır. Mısır ordusu yaşanan olayların son bulması ve uzlaşmanın sağlanması adına Mursi'ye iki gün süre vermiş, uzlaşmanın sağlanamaması durumunda

ise gerekenin yapılacağı belirtilmiştir. Ordunun açık bir şekilde Mursi yönetimine ultimatoma vererek iki gün içerisinde uzlaşmanın sağlanamaması durumunda müdahalede bulunacağını belirtmesi şantaj stratejisini uyguladığını göstermektedir. 48 saatlik sürenin dolmasıyla darbe yapıp Mursi'nin iktidardan uzaklaştırıldığını duyurması ise oldu-bitti stratejisini uygulamış olduğunu göstermektedir.

6.4. Mısır'da Meydana Gelen Askeri Darbenin Bölgesel ve Küresel Aktörler Tarafından Değerlendirilmesi

Arap Baharı süreci ile birlikte genel olarak bölgede olduğu gibi Mısır özelinde de güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Mısır'da meydana gelen gelişmeler sadece yerel dinamikleri değil bölgesel ve küresel aktörleri de etkilemiştir. Bölgedeki en önemli güçlerden biri olan Mısır'da askeri darbenin gerçekleşmesi hem Mısır için hem de bölge için oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Bölgesel ve küresel aktörler sadece Mısır'daki olaylardan etkilenen aktörler değil aynı zamanda doğrudan veya dolaylı olarak askeri darbeye etki eden aktörlerdir. Bu bölümde bölgesel ve küresel aktörlerin askeri darbeye ne şekilde müdahil olduğu ve darbe sonrasında hem Mısır'da hem de bölgede nasıl bir tablonun ortaya çıktığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Mısır 1952'den 2011 yılına kadar otoriter rejimle yönetilmiştir. Yaklaşık olarak 60 yıldır despot bir rejimle yönetilen Mısır'da bu süre zarfının yarısını Hüsnü Mübarek dönemi oluşturmaktadır. Tunus'tan sonra 25 Ocak'ta Mısır'da başlayan 18 gün süren isyanlar sonucunda Hüsnü Mübarek rejimi devrilmiştir. Dolayısıyla Mübarek'in devrilmesi ülkenin tarihinde önemli bir kopmaya yol açmış ve adeta Mısır'da korku duvarlarının aşılmasına neden olmuştur (Reynolds, 2011). Mübarek'in devrilmesi ve ordunun kontrolünde yaşanan geçiş sürecinden sonra 2012 yılında Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi sadece Mısır özelinde değil bölge aktörleri ve küresel aktörler için de oldukça önemli bir gelişme olmuş ve bu durum aktörlerin politikalarını tekrar gözden geçirmelerine sebebiyet vermiştir. Bunun nedeni ise Müslüman Kardeşler'in sadece Mısır'da değil diğer bölge ülkelerinde de oldukça güçlü bir tabana sahip olması ve etkinliklerinden duyulan rahatsızlıktır.

Muhammed Mursi'nin devrimden sonra cumhurbaşkanı seçilmesi bölge ve küresel aktörler açısından memnuniyetten ziyade daha çok bir rahatsızlık ve tedirginlik yarattığı söylenebilir. Mursi yönetimine en çok destek veren iki bölgesel güç ise Türkiye ve Katar'dır. İhvan ile iyi ilişkiler içerisinde olan Türkiye ve Katar için Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi oldukça önemli bir gelişme olmuş ve yeni bir müttefik olarak değerlendirilmiştir. Suriye'deki yaşanan iç savaş neticesinde gerçekleştirilen askeri operasyonlardan dolayı oldukça sıkıntılı günler geçiren Türkiye için Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi güven unsuru olarak değerlendirilmiş, Türkiye ve Mısır arasındaki ittifaka Körfez ülkeleri arasında bağımsız bir politika yürüten Katar da dâhil edilerek yeni bir ittifak ortaya çıkmıştır. Ancak 3 Temmuz 2013'te Mısır'da askeri darbenin gerçekleşmesi oluşturulan bu bloğun hesaplarını adeta yerle bir etmiştir. Darbeye en büyük tepki Türkiye'den gelmiş ve bu durumun meşru olmadığını ve kabul edilemez bir durum olduğu ifade edilmiştir (Gümüş, 2018: 138-139).

Mursi'nin demokratik yollarla iktidara gelmesi ABD, İsrail, Fransa ve Almanya gibi ülkeleri kaygılandırarak bölge politikalarını olumsuz şekilde etkileyeceğini düşündürmüştü ve Mısır gibi önemli bir ülkenin kendilerine dost olan bir aktör tarafından yönetilmesini istemişlerdir. Bu durum devrim sürecinde büyük bir Batı cephesinin oluşmasına yol açmıştır. Müslüman Kardeşler'den rahatsızlık duyan bölge ülkeleri de karşı-devrimci bir cephe açmışlardır. Dış aktörlerin Mısır'a müdahalesi aslında devrimin de neden başarısız olduğu hakkında önemli ipuçları vermektedir (Telci, 2015: 178). ABD, İsrail, Batılı devletler ve birçok Körfez ülkesi Mursi'nin dış politika açılımından oldukça tedirgin olmuş ve bu yüzden Müslüman Kardeşler yönetiminden askeri vesayet yönetimini tercih etmişlerdir.

Küresel aktörlerden ABD, bölgesel aktörlerden ise İsrail ve Katar haricinde başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri Müslüman Kardeşler'in iktidarını tehdit olarak algılayan aktörlerdir. Kendisini İslam şeriatının yegâne uygulayıcı olarak

niteleyen Suudi Arabistan için askeri darbenin gerçekleşmesi ile seçimle gelmiş bir cumhurbaşkanının devrilmesi ve Müslüman Kardeşler'in iktidarının son bulması diğer Müslüman ülkelere örnek teşkil etmemesi adına oldukça hayati öneme sahip bir gelişme olmuştur. Darbeyi destekleyen Suudi Arabistan 1 milyar doları hibe olmak üzere 5 milyar dolarlık yardım yapmıştır. Sisi körfez ülkeleri tarafından tanınan bir isim olup daha önce Riyad'da askeri ataşelik yapmıştır. Bu durum da İhvan karşıtlığının yanında darbe sırasında Sisi'nin elini güçlendiren bir etki olmuştur. İhvan karşıtlığı ve iktidar tecrübesizliğinden ötürü bazı kritik kararların alınmış olması ordunun darbeyi gerçekleştirebilmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Katar haricinde Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer körfez ülkeleri darbeden sonra Sisi'yi ilk tebrik eden ülkeler olmuştur. Bu ülkelerin Sisi'yi tebrik etmeleri, ciddi derecede ekonomik, siyasi ve sosyal yardımlar yapmış olmaları sivil iktidar yerine askeri vesayeti tercih ettiklerini ve darbeyi açıkça desteklediklerinin göstergesi olmuştur. (Acun ve Akkaya, 2014: 16-17; Gümüş, 2018: 140).

Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesinden en çok kaygı duyan ülkelerin başında İsrail gelmektedir. İsrail tarafından Mursi yönetiminin tehdit olarak algılanmasının sebebi ise Camp David düzeninin sona erme ihtimali ve Mübarek döneminde olanın aksine bölgede İsrail'in çıkarlarına zarar verecek politikaların takip edilmesi ihtimalidir (Gümüş, 2018: 140). ABD devrim sürecinde tutarlı bir politika izleyememiş, askeri darbe karşısında da ilkesiz bir politika takip etmiştir. ABD'nin Mursi döneminde Müslüman Kardeşler'e demokrasi yönünde şans vermek gerektiğini ifade etmesi rejim taraftarlarının ve ordunun tepkisini çekmiştir. Obama yönetimi ABD'nin çıkarlarını garanti altına almak ve tepkileri azaltabilmek için Sisi ve rejimine siyasi, ekonomik ve askeri olarak yardım etmiştir. Şiddet eylemlerinden uzak duran Müslüman Kardeşler'e Sisi yönetiminin uygulamış olduğu yoğun baskı sonucu yaşanan insan hakları ihlallerine tepki göstermeyen ABD'nin, Mısır'da gerçek anlamda demokrasiden yana olup olmadığı akıllarda soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. İngiltere ise Mısır'da yaşanan gelişmelere ABD paralelinde yaklaşmış ve ilkesiz bir politika izlemiştir. Sisi yönetiminin meşruiyet kazanmasına katkı sağlamıştır (Telci, 2015: 164-166).

7. SONUC VE TARTISMA

Krizler yaşamın her alanında sıklıkla karşılaşılan kaotik durumlardır. Günümüzde bilgi çağı olarak nitelendirilen çağın giderek dijitalleşmeye başlaması ve küreselleşmenin etkisi ile beraber örgütler artık daha dinamik ve büyük krizlerle karşılaşmaya başlamıştır. Krizlerin etkilerinin küresel çapta hissedilmesiyle birlikte 21. yüzyıldan itibaren yönetim bilimi ve daha birçok bilim dalı tarafından üzerinde önemle durulmuş ve disiplinler arası bir olgu olmuştur. Bunun neticesinde kriz yönetimi örgütler için daha önemli bir hale gelmeye başlamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplini açısından kriz, devletlerarasında yaşanan veya devletlerin kendi içlerinde meydana gelen ve ulusal değerlere tehdit oluşturan kaotik durumlardır. Kriz Yönetimi Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik çalışmaları altında anlam kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca sistemde devlet merkezli geleneksel anlayış egemen olduğu için yapılan çalışmalar da devlet merkezli olmuştur. Ancak Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve tek kutuplu sisteme geçilmiştir. Yeni sistemde ise en belirgin özellik belirsizlik olarak ortaya çıkmıştır. Yaşanılan süreçte tehdit algılamalarında artış olmuş ve tehditlerin nereden geleceği de belirsizleşmeye başlamıştır. Özellikle 1973'te meydana gelen petrol krizi güvenlik anlayışının kapsamının genişlemesine neden olmuştur. Ekonomi, toplumsal ve çevresel konular güvenlik kapsamında daha çok yer bulmaya başlamıştır. Tek kutuplu sistemde terör, göç, sınır anlaşmazlıkları, insan hakları ihlalleri ve enerji güvenliği gibi konular temel kriz alanları olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Yaşanılan çağda küreselleşmeyle paralel sınırların giderek şeffaflaşması ve dünyanın küçük bir köy haline bürünmeye başlaması ile birlikte bir yerde meydana gelen krizin etkileri bölgesel hatta küresel çapta hissedilmeye başlamıştır. Bu doğrultuda diğer birçok bilim dalında olduğu üzere Uluslararası İlişkiler disiplininde de kriz yönetiminin önemi daha açık şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletlerin bekalarını korumalarında, dış politikada hedeflerine ulaşmalarında ve hem iç hem de dış politikada meşruiyetlerini sağlamada kriz yönetimi oldukça önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu minvalde Uluslararası İlişkiler disiplininde kriz yönetimi ilkeleri ve kullanılan stratejiler daha anlamlı hale gelmiştir. Kriz sürecinde her türlü kriz sinyalin alınması ve dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Kriz sürecinin her safhasında durum değerlendirmesinin yapılması ve karşı tarafın atacağı adımların önceden sezinlenmesi büyük önem taşımaktadır. Kriz sürecinde hangi stratejinin kullanılacağı ise tarafların kapasitelerine ve mevcut konjonktüre göre belirlenmelidir.

Arap Baharı 2010 yılının sonunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini içerisine alan bir alanda Arap halklarının özgürlük, demokrasi, ekonomik refah gibi taleplerle vatandaşlarının isteklerini karşılamayan ve ülkelerini uzun yıllar boyunca otoriter bir rejimle yöneten diktatörlere karşı başlayan ve bu diktatörlerin kaçınılmaz sonlarını niteleyen bir süreçtir. Arap Baharı ilk olarak Tunus'ta başlamış ancak devrim rüzgârları çok kısa bir süre içerisinde domino etkisiyle diğer Arap ülkelerine yayılmıştır. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de diktatörler devrilmiş ancak Suriye'de ise iç savaş ortaya çıkmış olup yaşanan kriz hala çözüme kavuşturulamamıştır. Tarihsel süreç incelendiğinde Arap Baharı'nın önceden meydana gelmiş birçok devrimden farklılıkları olduğu görülmektedir. Ülkelerindeki otoriter rejimlerden memnun olmayan Arap halkları sosyal medya aracılığıyla örgütlenmiş ve meydanlara çıkarak diktatörlerin devrilmesi için gösteriler düzenlemişlerdir. Gösterilere İslami gruplardan, laiklerden, milliyetçilerden ve birçok aktivist oluşumlardan olmak üzere tüm kesimlerden kişiler katılmış olup demokrasinin gelmesini amaç edinmişlerdir. Bu açıdan Arap Baharı'nın aslında lidersiz ve ideolojisiz bir hareket olarak görülmesi mümkündür. Arap Baharı'nın monarşi ile yürütülen ülkelere ziyade yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu tek parti ile yönetilen ve seçimlerin göstermelik olarak yapıldığı ülkelere daha etkili olması dikkatleri çeken bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Şüphesiz Arap Baharı'nın bölge üzerinde önemli sonuçları olmuş ve bölge yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yaşanan devrimlerden sonra siyasi otorite tam olarak sağlanamamış ve güvenlik zafiyetleri ortaya çıkmıştır. Suriye'deki iç savaştan dolayı milyonlarca kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Mülteci sorunu Arap Baharı'nın ruhuna

uygun düşmeyen sonuçları arasında yer almıştır. Yaşanan güvenlik zafiyetleri ve göç dalgasından dolayı terör grupları etkinliklerini artırmaya başlamıştır. Suriye’de yaşanan krizde BM yetersiz kalmış, küresel aktörlerin farklı politikalar izlemesi krizin hala çözülememesine neden olmuştur. Ortadoğu’nun önemli dinamiklerinden biri olan mezhepçilik yaşanan süreçte belirleyici bir rol oynamıştır. Süreç sonunda Sünni-Şii ayrımının derinleştiği görülmüştür. Özellikle Suriye’deki Şiiler Sünnilerin intikam almasından korktukları için Esad rejimine destek vermişlerdir. İran’ın da Esad rejimini desteklemesi Sünni kesimlerin tepkisine yol açmış ve mezhep ayrımının derinleşmesine etki etmiştir. Suriye’deki krizin hala devam ediyor olması Kürt dinamiğini etkinleştirmiştir. Ülkenin kuzeydoğusundaki güç boşluğundan yararlanan PYD etkinliğini artırmıştır. Arap Baharı ile birlikte Müslüman Kardeşler’le bağlantılı siyasal İslamın yükselişe geçtiği görülmektedir. Mısır’da ve Tunus’ta İslami kesimler iktidara gelmiştir. Süreçte radikal İslami hareketler ise daha sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizminin ise neredeyse tamamen etkisini kaybettiği görülmektedir. Arap Baharı ile liderlerin düşürülmesi amaçlanmış ve Suriye istisnası dışında diğer ülkelerde rejim değişiklikleri başarılı sonuçlar vermiştir. Ancak asıl amaçlanan hususlar gerçekleşmemiştir. Arap Baharı ile amaçlanan demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından biri olan serbest seçim sadece Tunus ve Mısır’da gerçekleşmiş ancak Mısır’da demokratik yöntemlerle göreve gelen iktidarın darbe ile düşürülmesi amaçlanan hususlardan uzaklaşılmasına neden olmuştur.

Arap Baharı’nın Tunus’ta başarılı olmasından sonra devrim dalgası Mısır’a uğramıştır. Devrimin Tunus’ta başarılı olması Mısır’daki halk hareketlerinin başlaması için bir etken olmuştur. Ancak Tunus’taki devrim sadece Mısırlıları harekete geçirmek için itici bir güç olmuştur. Mısır’da devrimin gerçekleşmesinde ülkenin iç yapısal özellikleri ile uluslararası sistemin yapısı ve bölgesel gelişmeler etkili olmuştur. Arap Baharı sürecinde Mısır’da yaşanan krizin, kriz yönetimi açısından değerlendirildiği bu çalışmada ilk olarak neo-klasik realizmin kavramsal ve kuramsal çerçevesinden yararlanılmış ve krizde bağımsız ve ana değişkenler belirlenmiştir. Krize etki eden bağımsız değişkenlerden ilki uluslararası sistemin yapısına ilişkindir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Ortadoğu’da etkinliğini artıran ABD, Sovyet tehdidini bahane ederek ve komünizmin yayılmasını engellemek adına bölgede faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle iki kutuplu sistem sona ermiş ve ABD önderliğinde tek kutuplu sisteme geçilmiştir. Yeni sistemde tek süper güç olan ABD bu kez terörü destekleyen ve şiddeti artıran İran ve Irak gibi “haydut devletlere” karşı mücadele etmek için faaliyetlerini artırarak bölgede hâkimiyet kurmak istemiştir. ABD bu dönemde bölge ülkelerini hem askeri olarak hem de mali açıdan destekleyerek bölgede hegemon bir güç olmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi, Bosna ve Kosova krizlerinin patlak vermesi uluslararası sistemin oldukça sancılı dönemlerden geçeceğini ve birçok yeni krizin yaşanacağını sinyallerini vermiştir. 11 Eylül’de ABD’ye düzenlenen terör saldırılarından sonra ise ABD Ortadoğu coğrafyası üzerindeki politikalarda köklü değişikliklere gitmiştir. Bu dönemde ABD, Bush Doktrini olarak bilinen önleyici savaşla saldırılar gerçekleşmeden önce tehditlerin uzaklaştırılmasını hedeflemiştir. Bölgedeki ülkeleri demokratikleştirmeyi ilke edinmeye başlamıştır. El Kaide başta olmak üzere İslami terörizm ile bölgenin problemleri arasında ilişki kurmuş olup bu durum bölgenin yapısının yeniden şekillendirilmeye başlamasında uygun zemin oluşturmuştur. 11 Eylül’den sonra Ortadoğu’da köklü değişikliklere giderek faaliyetlerini artıran ABD, Taliban’a karşı Afganistan’a girmiş ancak kısa bir süre sonra başlatmış olduğu terörle savaşın Afganistan ile sınırlı kalmayacağı anlaşılmıştır.

Bağımsız değişkenlerden ikincisi ise bölgede yaşanan gelişmeler ve mevcut konjonktür olarak belirlenmiştir. Mısır’da devrimin gerçekleşmesine etki eden bölgesel gelişmelerden ilki Camp David Anlaşması’dır. ABD’nin girişimleriyle 1978 yılında imzalanmış olan anlaşma ile Mısır, İsrail’i resmen tanımıştır. ABD anlaşmadan sonra Mısır’ı ekonomik ve askeri olarak desteklemiş ve Mısır’ı İsrail açısından tehdit unsuru olmaktan çıkarmıştır. Fakat İsrail ile yapılan bu anlaşma Mısır halkının büyük tepkisini çekmiş ve rejime karşı olan öfkenin artmasına yol açmıştır. İkinci gelişme ise El-Aksa intifadası olarak belirlenmiştir. İsrail’in Filistin halkına yapmış olduğu zulümlerin

artması üzerine Mısır'da kitlesel protestolar yaşanmış ve Filistin halkının yanında olduklarını göstermişlerdir. El-Aksa İntifadası Mısır'daki muhalif damarın güçlenmesine yol açmıştır. Rejim karşıtı gösterilere yol açan ve öfke birikimine neden olan üçüncü bölgesel gelişme ise ABD'nin Afganistan'dan sonra 2003 yılındaki Irak işgalidir. Bu gelişme Mısır'da şiddetli protestolara sebep olmuş ve Tahrir Meydanı'nda toplanan binlerce Mısırlı ABD'ye öfke kusmuştur. Irak'ın işgali sırasında ülkedeki mevcut rejimin dış politikasından memnun olmayan Mısır muhalefeti Mübarek karşısında bütünleşmeye başlamıştır. Dördüncü gelişme ise 2006 yılında İsrail ile Lübnan arasında yaşanan savaştır. Otuz dört gün süren savaşta İsrail'in sivilleri hedef alması üzerine Arap toplumlarından ciddi tepkiler gelmiş ve bu savaş bölgede İsrail ve ABD karşıtlığını körüklemiştir. Mısır halkının ise ABD ile iyi ilişkiler içerisinde olan Mübarek yönetimine olan nefreti artmıştır.

Mısır'daki devrime etki eden iç yapısal özellikler olarak ana değişkenler ise lider, ordu, muhalif gruplar ve El-Cezire faktörü olarak belirlenmiştir. 1952 yılında Hür Subaylar darbesi ile birlikte Mısır'da otoriter rejim kurulmuştur. Cemal Abdülnasır kalp krizinden hayatını kaybedene kadar ülkesini 1970 yılına kadar despot bir rejimle yönetmiştir. Nasır'ın ölümünden sonra 1981'de suikast sonucu öldürülene kadar devlet başkanı olan Enver Sedat döneminde de liberal bazı reformların yapılmasına karşın muhalefet baskı altında kalmış ve halk istediği özgürlük ortamına kavuşamamıştır. 1981 yılında devlet başkanı olan Mübarek ise 2011'de başlayan Arap Baharı'na kadar tam otuz yıl boyunca iktidarın sahibi olmuş ve oldukça despot bir rejimle ülkeyi yönetmiştir. Ülkede tek partinin egemen olması, muhalefetin sindirilmeye çalışılması, gelir adaletsizliğinin yaşanması, işsizliğin yükselmesi, yolsuzlukların bitmek bilmemesi ve oğlu Cemal Mübarek'i devlet başkanlığına hazırlaması gibi nedenlerle Mısır'da Hüsnü Mübarek'e karşı olan öfke gün geçtikçe artmış ve halkın meydanlara inerek rejimin devrilmesi için gösteriler yapmasına neden olmuştur. Mısır'daki rejim karşıtı muhalif gruplar ideolojik ayrım gözetmeksizin özgürlük ve temel hakları için Mübarek karşısında bir bütün olmayı başarmıştır. Muhalef gençler sosyal medya aracılığıyla kitleleri harekete geçirmiş ve seslerini tüm dünyaya duyurmayı başarmışlardır. Yaşanan olaylarda sosyal medya adeta kitle iletişim silahı olarak kullanılmış olup aktivist oluşumlar, liberaller, İhvan üyeleri, Nasırcı kesim olmak üzere birçok grup Mübarek'e karşı tek çatı altında durmuşlardır. Mısır'da oldukça etkili ve rakip tanımayan bir kanal olan El Cezire ise süreçte açıkça muhaliflerden yana tavır sergilemiş ve yaşanan olayları dünyaya aktararak kamuoyunu etkilemiş olduğundan devrimin gerçekleşmesine etki eden faktör olarak ele alınmıştır. Mısır'daki devrimin gerçekleşmesinde ise şüphesiz ordunun tavrı belirleyici olmuştur. Olayların başlangıcında ordu net bir tavır takınmamıştır. Ordu konumuna zarar gelmemesi için yaşanacak değişimin yumuşak şekilde gerçekleşmesini istemiştir. Ancak gösterilerin devam etmesi üzerine kendi halkına müdahalede bulunamayacağı gerekçesiyle göstericilerden yana tavır takınmıştır. Mübarek'in istifa etmesinden sonra ise yaşanan geçiş sürecinde tüm yasama ve yürütme yetkilerini eline almıştır.

Bu çalışmada yaşanan siyasi kriz sürecinde tarafların uygulamış olduğu kriz stratejileri tespit edilip ortaya konmuştur. Protestocuların yaşanan krizde tahrik edici ve zarar verici eylemlerde bulunmuş olmaları saldırı stratejilerinden biri olan yıpratma stratejisini kullandıklarını göstermektedir. Özellikle sosyal medya aracılığıyla yaşanan olayları dünyaya duyurmaları Mübarek rejiminin oldukça yıpranmasına sebep olmuştur. Hüsnü Mübarek'in ise kriz sürecinde savunma stratejilerinden olan imkânları deneme ve zaman kazanma stratejisini kullandığı saptanmıştır. Karşı tarafı taleplerinden vazgeçirmek için uygulanan bir strateji olan imkânları deneme stratejisi ile Mübarek net bir şekilde tavır koymaya çalışmış, göstericileri bastırmak için polis tarafından şiddet eylemlerine başvurulmuştur. Göstericilerin meydanları boşaltmaması üzerine hükümeti feshetmesi ve tekrardan aday olmaya niyetinin olmadığını açıklaması ile zaman kazanmaya çalıştığı görülmektedir. Ordunun ise yaşanan krizde tırmanmayı sınırlama stratejisini uyguladığı ortaya konmuştur. Kamuoyunun ve üçüncü kişilerin kazanılmasını amaçlayan bu strateji ile ordu, otoriter sistemi değiştirmeye çalışan halkın darbeyi kabul etmeyeceğinden dolayı doğrudan askeri bir müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır. Çünkü ordunun darbe ile yönetime el koyması sadece mevcut rejimin el

değiştirmesi anlamına gelmektedir. Bunun bilincinde olduğu için askeri müdahale seçeneğini kullanmamıştır.

Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nin gerçekleşmesiyle otuz yıllık Mübarek rejimi tarihe karışmış yaşanan geçiş sürecinde ise ordu hâkimiyeti ele geçirmiştir. Ülkede demokratik seçimlerin bir an önce yapıp sivil yönetime geçilmesini isteyen halk gösterilere başlamış ve Mübarek döneminde kendi halkına müdahalede bulunamayacağını ifade eden ordu, bu kez kendi halkı ile çatışma içerisine girmiş ve birçok kişi yaşamını kaybetmiştir. Yaşanan olaylardan sonra özür dileyen ordu zamanı geldiğinde yönetimin sivillere bırakılacağını açıklamıştır. Nitekim 2012 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Muhammed Mursi Mısır'ın ilk sivil cumhurbaşkanı olmuştur. Göreve başlamasından hemen önce YAK tarafından yetkileri kısıtlanan Mursi bu duruma son vermek için yetkilerini artıran bir kararname çıkarmıştır. Çıkarılmış olduğu bu kararnameden sonra ise ülkede ciddi şekilde Mursi karşıtı muhalefet oluşmuş ve ülkenin tekrardan krize sürüklenmesine sebebiyet vermiştir. Yeni anayasanın kabul edilmesiyle muhalefet protestoların dozunu gün geçtikçe artırmaya başlamıştır. Devrimden sonra Mısır'da adeta ikinci bir kriz yaşanmış, göstericiler devlet binalarına yürüyerek kamu mallarına zarar vermiş ve polisle çatışmaya girmişlerdir. Mursi karşıtı göstericilerin bu krizde tahrik edici eylemlerde bulunmaları ve kamu mallarına zarar vermelerinden dolayı yıpratma stratejisini uyguladıkları görülmektedir. Mursi'nin ise yaşanan krizde tırmanmayı sınırlama stratejisi ile birlikte göze göz-diş dış stratejisini uyguladığı saptanmıştır. Tırmanmayı sınırlama stratejisinde pazarlık zeminin oluşturulması hedeflenmekte olup bu sürede tarafların kabul edebileceği şekilde anlaşmanın kuralları belirlenmeye çalışılır. Nitekim Mursi'de önce kararnameyi iptal etmiş, diyalog çağrısında bulunmuş ve ülkenin önde gelen isimlerini başkanlık sarayında toplayarak tırmanmayı sınırlama stratejisini uygulamıştır. Göstericilerin taş ve sopalarla saldırılara geçmesi üzerine ise polislerin biber gazı ile karşılık vermesi göze göz-diş dış stratejisinin uygulandığını ortaya koymaktadır. Mursi'nin bu stratejiyi tırmanmayı sınırlama stratejisi ile beraber kullanmasıyla krizin şiddetinin artmasının önüne geçilmiştir. Ülkede Mursi'yi iktidardan uzaklaştıracak yasal mekanizmanın olmamasından dolayı Mursi karşıtı protestocular orduyu devreye sokmak istemiş ve bu amaçla orduyu harekete geçirebilmek için gösterilerde şiddet eylemlerinin dozunu artırmıştır. Mısır ordusunun yaşanan krizde saldırı stratejilerinden olan şantaj stratejisini ve oldu-bitti stratejisini kullandığı görülmektedir. Ordunun Mursi'ye açıkça ultimatoma vererek iki gün içerisinde uzlaşmanın sağlanmasını istemesi aksi takdirde müdahale seçeneğini uygulamaya koyacağını belirtmesi şantaj stratejisini uyguladığını göstermektedir. Verilen sürenin dolması üzerine darbe gerçekleştirerek Mursi'nin iktidardan uzaklaştırıldığını ilan etmesi ise oldu-bitti stratejisini kullandığını ortaya koymaktadır.

Mısır'da darbenin gerçekleşmesi ile Arap Baharı ile başlayan süreç farklı bir mecraaya girmiştir. Devrimin gerçekleşmesiyle başlayan bahar süreci demokratik yollarla iş başına gelmiş sivil hükümetin devrilmesi ile baltalanmış ve bu durum Arap Baharı sürecinde bir kırılma noktası olmuştur. Mısır'da Hür Subaylar darbesi ile kurulan otoriter rejim gerçekleştirilen devrim ile son bulmuş ancak 2013 te askeri darbe ile sürekliliğini muhafaza etmiştir. Mısır ordusunun tavrı otoriter rejiminin devamında, çökmesinde ve sonradan yeniden inşasında belirleyici değişken olmuştur. Mısır'da yaşanan gelişmeler bölge açısından önemli değişikliklere neden olmuştur.

KAYNAKLAR

- ACUN, C. ve AKKAYA, G. N., 2014. "Selefilik ve İhvan Ekseninde Körfez Ülkelerinin Mısır Politikası", SETA Analiz, (77), ss. 1-23.
- ADIBELLİ, B., 2017. Pax Persica: İran Jeopolitiği, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 248s.
- AĞIR, O. ve AKSU, Z., 2017. "Birleşmiş Milletler'in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi", ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 4(9), ss. 43-55.
- AĞIR, O. ve SEZİK, M., 2015. "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları", Birey ve Toplum, 5(9), ss. 95-123.
- AĞIR, O. ve TURHAN, A., 2014. "Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Kanunu", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), ss. 283-312.
- AKBAŞ, Z., 2012. "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 3(1), ss.51-73.
- AKENGİN, H., 2015. Siyasi Coğrafya, 4. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 255s.
- AKGÜR, M. ve ROCA, D., 1997. Mısır Ülke Etüdü, İstanbul Ticaret Odası Lebib Yalkım Yayınları, İstanbul, 151s.
- AKSU, M., 2010. Kriz Yönetimi, 2.Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 197s.
- AKTAN, C. C. ve ŞEN H., 2001. "Ekonomik kriz, Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2(42), 1225-1230.
- ALJAZEERA TÜRK, 2012. "Mursi Karşıtları Saraya Yürüdü", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mursi-karsitlari-saraya-yurudu>, (23.10.2019).
- , 2013. "Mısır Devleti Çökebilir", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misir-devleti-cokebilir#overlay-context>, (24.10.2019).
- , 2013. "Mısır'da Hükümet Karşısı Gösteriler", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-hukumet-karsiti-gosteriler>, (25.10.2019).
- , 2014. "Devrimden Darbeye", <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/devrimden-darbeye>, (19.10.2019).
- , 2014. "Portre: Muhammed Baradei", <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-muhammed-baradei>, (12.10.2019).
- , 2014. "Ülke Profili: Mısır", <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-misir>, (13.10.2019).
- , 2015. "Sisi'ye O Bir Katil Protestosu", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisiye-o-bir-katil-protestosu>, (27.10.2019).
- , 2016."Essid: Gençliği Kullanıyorlar", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/essid-gencligi-kullaniyorlar>, (05.10.2019).
- ALJUHMANI, H.Y. ve EMEAGWALI, O.L., 2017. "The Roles of Strategic Planning in Organizational Crisis Management: The Case of Jordanian Banking Sector", International Review of Management and Marketing, 7(3), ss. 50-60.
- ALKAN, N., 2013. Küba Krizi, Türk Dış Politikasında 41 Kriz, Ed.: H. Çakmak, 2.baskı, Kripto Basın Yayın Dağıtım, Ankara, 455s.
- ARDIÇ, N., 2011. Arap Baharı'nı Anlamak: Adalet, Onur, Din ve Küresel Siyaset, Türk Dış Politikası Yıllığı 2011, Ed.: B. DURAN, K. İNAT, A. R. USUL, SETA Yayınları, Ankara, 695s.
- ARI, T. ve KOÇ, E., 2014. "Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Mısır Hükümeti İle Paradoksal İlişkilerinin Analizi 1931-1970", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (42), ss. 225-232.
- ARI, T., 2010. Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç, Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu, MKM Yayıncılık, Bursa, 342s.
- , 2013. Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 10.baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 608s.
- , 2017. Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Cilt I, 7. Baskı, Alfa Akademi, Bursa, 536s.

- , 2017. Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Cilt II, 7. Baskı, Alfa Akademi, Bursa, 615s.
- ARIK, Ü., 2013. “Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi”, Türk Dış Politikasında 41 Kriz, Ed.: H. Çakmak, 2.baskı, Kripto Basın Yayın Dağıtım, Ankara, 455s.
- ARKLAN, Ü., 2014. “Kriz, İtibar ve Yönetimi: Spesifik Süreçte Yaşamsal Bir Etkileşim”, Kriz Yönetimi, Ed.: M. AKDAĞ, Ü. ARKLAN, Literatürk Academia, Konya, 524s.
- ARMAOĞLU, F., 1989. Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988), 2.baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 611s.
- , 2010. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 6. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1152s.
- , 2012. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1200s.
- ASANAKUTLU, T. SAFRAN, B. ve TOSUN, E., 2003. “Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), ss. 141-163.
- ATEŞ, D., 2012. Uluslararası Politika, Dora Yayınları, Bursa, 504s.
- ATLIOĞLU, Y., 2014. “Suriye’de Radikal İslamcılığın Dünü ve Bugünü, Değişen Ortadoğu’da Değişmeyen Sorunlar Irak İşgalinden Arap Baharı’na”, Ed.: Y. YILDIRIM, Y. ATLIOĞLU, Dora Yayınları, Bursa, 314s.
- AYDEMİR, E., 2005. “Uluslararası Krizlerde Kriz İletişimi ve Uygulaması”, SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5(10), ss. 204-231.
- AYHAN, V. ve ALGAN, N. A., 2011. “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, (6), ss. 2-23.
- AYHAN, V., 2009. Ortadoğu ve Petrol, 2. Baskı, Dora Yayınları, Bursa, 509s.
- , 2012. Arap Baharı, İsyanlar, Devrimler ve Değişim, MKM Yayınları, Bursa, 480s.
- AYKAÇ, B., 2001, “Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), ss. 123-132.
- BABACAN, M. HAŞLAK, İ. ve HİRA, İ., 2011. “Sosyal Medya ve Arap Baharı”, Akademik İncelemeler Dergisi, 6(2), ss. 63-92.
- BAHARÇİÇEK, A., 2017. “Arap baharı ve Türkiye-Ortadoğu İlişkileri” Türkiye’de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar, Ed.: O. AĞIR, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 432s.
- BALCI, A., 2017. “Realizm”, Uluslararası İlişkilere Giriş, Ed.: Ş. Kardaş, A. BALCI, 7.baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 752s.
- BARAN, H., 2012, “İşletmelerde Kriz Yönetimi”, Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü Bülteni, ss. 26-32.
- BAŞ, A., 2015. “Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 31(92), ss. 31-76.
- BAYDAŞ, A. BAKAN, İ. ve ÖZYILMAZ, A., 2015. “Kriz ve Kriz Yönetimi”, Çağdaş Yönetim Yaklaşımları, Ed.: İ. BAKAN, 5.Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 541s.
- BAYOUMI, S. ve FEDEL, L., 2011. “Protest Spread Against Mübarek, Washington Post”,
www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2011/01/25/AR2011012507203.html, (13.10.2019).
- BAYSAL, B. ve LÜLECİ, Ç., 2015. “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 11(22), ss. 61-96.
- BBC, 2011. “Portre: Muammer Kaddafi”,
https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2011/10/111020_profile_gaddafi, (08.10.2019).
- , 2012. “Brahimi: Suriye Somali Gibi Olabilir”,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121106_syria_brahimi.shtml, (12.10.2019).
- , 2012. “Mursi Geri Adım Attı”,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121209_egypt_decree.shtml, (23.10.2019).

- , 2015. “Yemen’de Husiler İktidarı Ele Geçirdi”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150206_yemen_husi_meclis, (09.10.2019).
- , 2017. “Arap Baharında Devrilen Liderlere Ne Oldu?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967>, (05.10.2019).
- , 2017. “Başbakan Yıldırım: Fırat Kalkanı Harekâtı Bitmiştir”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439339>, (12.10.2019).
- , 2019. “Mısır Cumhurbaşkanı Sisi 2034’e Kadar Görevde Kalabilir”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47253783>, (27.11.2019).
- BEKAROĞLU, E.A. ve KURT, V., 2015. “Mısır’da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: Arap Baharı ve Sonrası Sürecin Analizi”, Türkiye Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, 2(2), ss. 1-36.
- BHUIYAN, S. I., 2011. “Social Medya and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt, Middle East Media Educator”, 1(1), ss. 12-20.
- BIYIK, H.İ., 2017. “Küresel Enformasyon Çağının Mısır’daki Tahrir Eylemlerine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- BİNGÖL, O., 2012. “Uluslararası Krizlerde Liderin Rolü”, Krizler ve Kriz Yönetimi, Ed.: M. S. Erol ve E. Efegil, 85-108, Barış Kitap, Ankara, 576s.
- BİRDİŞLİ, F., 2016. Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası, 1. Baskı, Sakınmaz Ofset, 289s.
- BOZTEMUR, R., 2011. “Mısır’da halk Hareketleri, Müsüman Kardeşler ve Demokrasinin Geleceği”, ADAM Akademi, (2), ss. 55-70.
- BROWERS, M.L., 2009. Political Ideology in the Arab World: Accommodation and Transformation, Cmbridge University Press.
- BROWN, J., 2011. “Salafis and Sufis in Egypt”, Middle East, Carnegie Endowment For Inrenational Peace, ss. 1-21.
- BUZKIRAN, D. ve KUTBAY, H., 2013. “Arap Baharı’nın Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), ss. 147-162.
- BÜYÜKKARA, M. A., 2014. “Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi”, Tarihte ve Günümüzde Selefilik, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul.
- CAN, H., 1999. Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi, Ankara, 342s.
- CIA (Central Intelligence Agency), 2019. The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (10.10.2019).
- , 2019. The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/eg.html>, (13.10.2019).
- CİCİOĞLU, F., 2006. “Lübnan 2006”, Ortadoğu Yıllığı 2006, Ed.: K. İNAT, M. ATAMAN, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss. 151-182.
- CNN TÜRK, 2011. “Mübarek Son Kararını Verdi”, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/01/mubarek.son.kararini.verdi/605261.0/index.html>, (15.10.2019).
- , 2012. “Mısır’da Mursi Meydan Okudu”, <https://www.cnnturk.com/2012/guncel/12/06/misirda.mursi.meydan.okudu/687577.0/index.html>, (23.10.2019).
- ÇAKMAK, C. YETİM, M. ve ÇOLAK, F., 2014. “Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye”, Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye, Ed.: A. SANDIKLI, E. KAYA, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 378s.
- ÇAKMAK, H., 2013. “Libya Krizi”, Türk Dış Politikasında 41 Kriz, 2. baskı, Ed.: H. Çakmak, Kripto Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 455s.
- ÇAKMAKTAŞ, N., 2014. “Siyaset ve Apolitizm Arasında Mısır’da Selefi hareket: ed-Da’ve’tus Seleffiye Örneği”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1(2), ss. 1-30.

- ÇAVUŞ, T., 2012). “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), ss. 23-37.
- ÇELİK, A., 2010. Kriz ve Stres Yönetimi, Gazi Kitapevi, Ankara, 360s.
- ÇELİKKAN, O., 2012, “Uluslararası Kriz Yönetimi”, Krizler ve Kriz Yönetimi, Ed.: M. S. Erol, E. Efegil, ss:1-18, Barış Kitap, Ankara, 576s.
- ÇOLAKOĞLU, S., 2017. “Diplomasi”, Uluslararası İlişkilere Giriş, Ed.: Ş. Kardaş, A. Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 752s.
- DAVUTOĞLU, A., 2010. Stratejik Derinlik, 48.baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 584s.
- DEMİRTAŞ, H., 2000. “Kriz Yönetimi”, Eğitim Yönetimi, (3), ss. 353-373.
- DENİZ, T., 2013. Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme, Doğu Coğrafya Dergisi, 18(29), ss. 65-78.
- DERMAN, G. S. ve OBA H., 2016. “Making and Determination from the Operational Code of a New and Influential Actör: President of Turkey Recep Tayyip Erdoğan”, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (76), ss. 45-67.
- DJALILI, M. R. ve KELLNER T., 2013. Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye, Çev.: H. GÜRELİ, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 152s.
- DOST, S. ve KORKMAZ, Z., 2015. “Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), ss. 111-157.
- DOSTER, B., 2013. “Arap Baharı’ndan Demokrasi Beklemek”, Ortadoğu Analiz, 5(50), ss. 55-60.
- , 2014. “Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak”, Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye, Ed.: A. Sandıklı, E. Kaya, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 378s.
- DURAN, B. ve ARDIÇ, N., 2017. “Arap Baharı”, Uluslararası İlişkilere Giriş, Ed.: Ş. Kardaş, A. BALCI, Küre Yayınları, İstanbul, 752s.
- DURUN, D., 2005. “Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar”, Ortadoğu Yıllığı 2005, Ed.: K. İnat, A. Balcı, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- , 2010. “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0(50), ss. 1231-1274.
- EBUYEZİD, H., 1987. Sedat’ı Kim Öldürdü, Çev.: R. Erkan, İslamoğlu Yayınları, İstanbul, 108s.
- EKİNCİ, D., 2019. “Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler: Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme”, Alternatif Politika, 11(1), ss. 32-58.
- EL-ANİS, I. ve HAMED, A., 2013. “From Spring to Summer? Revolutionary Change in Tunisia, Egypt and Libya”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), ss. 75-102.
- EL-FETH, A. A., 1965. Mısır İhtilalinin İç Yüzü ve Nasır, Çeviri: Nusret Kuruoğlu, Renk-Tur Yayınları, İstanbul, 375s.
- EL-MEHDİ, R., 2009. “The Democracy Movement: Cycles and Protest, Der: Rabab El-Mehdi ve Philip Marfleet, Egypt: The Moment of Change”, Zed Books: Londra, ss. 87-103.
- EL-VERDANİ, S., 1988. Mısır’da İslami Akımlar-I, Fecr Yayınları, Ankara, 324s.
- EMGİLİ, F., 2012. “Bosna Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, (21), ss. 57-87.
- EREN, A. A. ve SARAÇOĞLU, M., 2017, “Kapitalizmin Tarihinde Finansal Krizler: Tarih Tekerrür mü Ediyor?”, Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), ss. 87-97.
- ERKAL, Z. E., 2007. “Bilgi Çağı ve Entelektüel Varlıklar”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezleri Konferansı, 50. Seri, ss. 68-78.
- ERKİNER, H. H. 2017. “BM Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının BM Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(2), ss. 87-102.
- EROL, M.S. ve OĞUZ, Ş., 2012. “NATO ve Kriz Yönetimi”, Krizler ve Kriz Yönetimi, Ed.: M. S. Erol, E. Efegil, Barış Kitap, Ankara, 576s.

- EURONEWS, 2014. "El-Sisi Mısır'ın Yeni Cumhurbaşkanı Oldu", <https://tr.euronews.com/2014/06/03/el-sisi-misir-in-yeni-cumhurbaskani-oldu>, (24.11.2019).
- EVKURAN, M., 2015. "Bir kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefilik", İlahiyat Akademi Dergisi, 1(1-2), ss. 71-90.
- GEORGE, A., 1991. Introduction to Part Five, Avoiding War, Westview Press, USA.
- , 1991. Strategies for Crisis Management, Avoiding War, Westview Press, USA.
- , 1967. The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decisions Making, The Rand Corporation, Santa Monica.
- GOLDSTEIN J. S. ve PEVEHOUSE J. C., 2017. Uluslararası İlişkiler, 2.Baskı, BB101 Yayınları, Ankara, 658s.
- GÜL, Z., 2015. "Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar, Güvenlik Bilimleri Dergisi", 4(1), ss. 111-132.
- GÜLEÇ, C., 2018. "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreçleri ve Karar Verme Modelleri", ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), ss. 79-102.
- GÜLOĞLU, S., 2015. "Arap Baharı ve Toplumsal Hareketler: Mısır Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- GÜMÜŞ, A., 2018. "Mısır Ordusunun Arap İsyanları Sürecindeki Rolünün Sivil-Asker İlişkileri ve Aktörler Açısından Analizi", Avrasya Etüdları, 54(2), ss. 121-149.
- GÜNEŞ, B., 2018, "Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi", Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7(2), ss. 263-291.
- GÜNEY S. A., 2002, "Kriz Yönetiminde Halkla İlişkilerin Başarı Şartları", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), ss. 59-78.
- GÜNGÖR, U., 2008. "Günümüzde Barış Operasyonları", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 4(8), ss. 1-19.
- GÜRBÜZ, M. ve AYDIN, A. H., 2012. "Zaman Kavramı ve Yönetimi", KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), ss.1-20.
- HAARETZ, 2011. "Obama Impatient With Mübarek's Baby Steps Towards Egyptian Democracy", <https://www.haaretz.com/1.5121007>, (14.10.2019).
- HAŞİT, G., 2013. "Kriz Sürecinin Aşamaları, Etkileri ve Kriz Yönetimi Kavramı", Kriz İletişimi, Ed.: G. Haşit, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 150s.
- HEYKEL, M. H., 1986. Öfkenin Sonbaharı Bir Firavunun Sonu, Çeviri: Ahmet Şahin, İnsan Yayınları, İstanbul, 325s.
- IPU, <http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2374.htm>, (19.10.2019).
- İBAS, S., 2004. "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Edt: Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 434s.
- İNSAMER, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, "Mısır Raporu: Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum", https://insamer.com/tr/misir-raporu-devrim-ve-darbe-sarmalinda-bir-toplum_2201.html, (17.10.2019).
- , <https://insamer.com/tr/ulkeprofilleri>, (23.08.2019).
- İpekyolu Kalkınma Ajansı Ortadoğu Durum Raporu, 2011, <https://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TC-Ipekyolu-Kalkinma-Ajansi-Orta-Dogu-Durum-Raporu-587244.pdf>, (22.08.2019).
- İŞCAN, M. Z., 2014. "Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", Tarihte ve Günümüzde Selefilik, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul.
- KADERCAN, B., 2017. "Güç", Uluslararası İlişkilere Giriş, Ed.: Ş. Kardaş, A. Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 752s.
- KALABALIK, A. A., 2013. "Mısır'da Değişim Süreci ve Anayasa Arayışı", SETA Analiz, (66), ss. 1-29.
- KAPAN, İ., 2012. Ortadoğu'da Bahar Sancısı, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 214s.
- KARAKÖSE, T., 2007, "Örgütler ve Kriz Yönetimi", Akademik Bakış, (13), ss. 1-15.
- KAVAK, G. ve KALABALIK, A. A., 2011. "Mısır'da Kim Kimdir", <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/misirda-kim-kimdir-h144825.html>, (01.11.2019).

- KAYA, İ. S., 2017. "Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 7(2), ss. 153-163.
- KAYALI, Ö., 2016. "İhvan-ı Müslimin Hareketi ve Mısır Siyasetine Etkisi", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- KAYHAN PUSANE, Ö., 2014. "Türkiye'nin Kürt Sorunu: Arap Baharı İle Değişen Yurtiçi ve Bölgesel Dinamikler", Uluslararası İlişkiler, 11(41), ss. 115-138.
- KAZANCI, M., 2014. "Kriz Dönemleri ve Kuruluşlar", Kriz Yönetimi, Ed.: M. AKDAĞ, Ü. ARKLAN, Literatürk Academia, Konya, 524s.
- KESKİN, F., 1998. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi: 4: Ankara.
- KHALIL, A., 2011. "January 25: Tear Gas on the Day of Rage, Foreign Policy, Revolution in the Arap World" özel raporu, Şubat 2011, ss. 73-75.
- KILAVUZ, M. T. MERCAN, M. H. ve GÜDER, S., 2014. "Ortadoğu'da İslamcı Siyaset: Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve NAHDA Raporu", Araştırma Raporları 2, İlke Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Y. 2008. "Ortadoğu'nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1), ss. 65-86.
- KIRIK, A. M. 2012. "Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(3), ss. 87-98.
- KİBAROĞLU, M., 2011. "Arap Baharı ve Türkiye", ADAM Akademi, (2), ss. 26-36.
- KİRAZ, S., 2018. "Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neo-realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(2), ss. 417-440.
- , 2018. "Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KOCA, F., 2015., "İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği", İlahiyat Akademi Dergisi, 1(1-2), ss. 15-70.
- KOÇAK, K. A., 2013. "Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri", Yasama Dergisi, (23), ss. 5-53.
- KORALTAN, F. H., 2016. "Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KORKMAZ, A., 2012, "Krizler ve İstihbaratın Fonksiyonu: Küba Krizi Örneği", Krizler ve Kriz Yönetimi, Ed.: M. S. Erol, E. Efegil, 49-84, Barış Kitap, Ankara, 576s.
- KURUBAŞ, E., 2011. "Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün mü?", Adam Akademi, 1(1), ss. 101-128.
- KÜÇÜK, A., 2015. "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LEWİS, B., 2010. Ortadoğu, 7.baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 520s.
- MECRA, 2018. "Hasan el-Benna'dan Günümüze İhvan Liderleri", <https://www.gzt.com/mecra/hasan-el-bennadan-gunumuze-ihvan-liderleri-3433042>, (24.10.2019).
- MENTOR, P., 2018. Kriz Yönetimi, Optimist Yayın Grubu, İstanbul, 84s.
- MEPA News, 2018. "Kompleks Savaş, insani kriz: Yemen'de Son Durum", <https://www.mepanews.com/kompleks-savas-insani-kriz-yemende-son-durum-17611h.htm>, (08.10.2019).
- MERAY, S. L., 1975. Devletler Hukukuna Giriş 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 526s.
- MERZUKI, M., 2019. Arap Dünyasının Krizleri, Çev.: Z. T. KOR, Küre Yayınları, İstanbul, 191s.
- MESQUITA, B. B., 2002. "Domestic Politics and International Relations", International Studies Quarterly, (46), ss. 1-9.

- MİŞ, N. ve Telci, İ. N., 2013. “Devrimden Darbeye: Mısır’da Askeri Vesayet Dönemi”, Ortadoğu Analiz, 5(56), ss. 20-29.
- MOUBAYED, S., 2013. “Assad’s Speech and The Syrian Political Solution”, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/01/syria-assad-speech-solution.html>, (12.10.2019).
- NARGÜL, S. 2013. “Arap Baharı ve Mısır’daki Son Durumu”, ACADEMIA, https://www.academia.edu/19626009/Arap_Bahar%C4%B1_ve_M%C4%B1s%C4%B1rdaki_Son_Durumu?auto=download, (01.11.2019).
- NASUHBEOĞLU, T., 1993. “Mısır’da İslami Hareketler”, http://pusuladernegi.org/wp-content/uploads/m%C4%B1s%C4%B1rda_%C4%B0slami_hareketler.pdf, (25.10.2019).
- Nort Atlantic Treaty Organization, “Crisis Management”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm, (04.08.2019).
- , “The Nort Atlantic Treaty”, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf, (04.08.2019).
- NOUHY, E. A. A., 2017. “Arap Baharı Sonrası Türkiye’nin Mısır Yumuşak Gücü”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- NYE, J. S., 2005. Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç, Çev.: R. İnan Aydın, Elips Yayınları, Ankara, 170s.
- OĞUZLU, T., 2011. “Arap Baharı ve Yansımaları”, Ortadoğu Analiz, 3(36), ss. 8-16.
- ORALLI, L. E., 2012. Uluslararası Soruşturma Komisyonlarının Uluslararası Krizlerin Çözümündeki Rolü, Krizler ve Kriz Yönetimi, Ed.: M. S. Erol, E. Efegil, Barış kitap, Ankara, 576s.
- ÖRNEK, A. Ş., 2006. “Değişen Çevre Koşullarında Kriz Yönetimi ve Türkiye Bilişim Sektörünü Krize Sürükleyen Nedenler”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(3), ss. 208-241.
- ÖRTLEK, M., 2014. “Mısır’ın Referandumları Referandumların Mısır’ı”, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi, Nisan 2014, (25), ss. 7-44.
- ÖZDEM, A. G., 2016. “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu”, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, 2(2), ss. 1-39.
- ÖZDEMİR, E., 2016, “Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: 1. Körfez Savaşı ve Türkiye’ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)”, Bölgesel Çalışmalar, 1(1), ss. 217-249.
- ÖZER, Y.Z., 1987. Mısır Tarihi, 2.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 351s.
- ÖZKOÇ, Ö., 2014. “Mısır Devrimini Anlamak”, Değişen Ortadoğu’da Değişmeyen Sorunlar Irak İşgalinden Arap Baharı’na, Ed.: Y. Yıldırım, Y. Atlıoğlu, Dora Yayınları, Bursa, 314s.
- ÖZLÜK, E. ve ÖZLÜK, D., 2014. “NATO’yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreci, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, (31), ss. 209-225.
- ÖZPEK, B. B., 2012. “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, Ortadoğu Etütleri, 3(2), ss. 183-215.
- ÖZTÜRK, O. M., 2004. Dış Politikada Kriz Yönetimi, Odak Yayınevi, Ankara, 260s.
- PAZARCI, H., 2013. Uluslararası Hukuk, Turhan Kitapevi, Ankara, 703s.
- PİRİNÇÇİ, F., 2010. Silahlanma ve Savaş, Ortadoğu’da Silahlanma Girişimlerinin Küresel ve Bölgesel Güvenliğe Etkisi (Soğuk Savaş Dönemi), Dora Yayınları, Bursa, 440s.
- REÇBER, K., 2016. Uluslararası Hukuk, Dora Yayınları, Bursa, 590s.
- RENNER, A., 2016. Mısır Mitolojisi, Mitoloji Tarihi Yayınları, İstanbul, 214s.
- RESMÎ GAZETE, “BM Anlaşması”, Sayı: 6092, 24 Ağustos 1945.
- REYNOLDS, J., 2011. “Breaking the Fear Barrier in Egypt”, The İmmanet Frame, <https://tif.ssrc.org/2011/02/10/breaking-the-fear-barrier-in-egypt-2/>, (27.11.2019).

- SALİHİ, E., 2014. "İrak Devleti'ni 2003 Sonrası Yeniden Yapılandırma Süreci ve Çatışma", Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar, ss.95-135, Ed.: Y. Yıldırım ve Y. Atlioğlu, Dora Yayınları, Bursa, 314s.
- SANDIKLI, A. ve SEMİN, A., 2014. "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye, Ed.: A. SANDIKLI, E. KAYA, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 378s.
- SANDIKLI, A., 2011. İran, Şii Hilali ve Arap baharı, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- SCHNELZER, N., 2016. Libya in the Arab Spring: The Constitutional Discourse since the fall of Gaddafi, Erlangen, Springer.
- SCHREGLMANN S. ve DOĞRULUK S., 2012, "Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2), ss. 143-150.
- SDAM "Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi", 2016. "25 Ocak Devrimi'nin Beşinci Yılında Mısır", Rapor Ocak 2016, ss. 1-34.
- SERBEST, H., 2017. "Arap Baharı'ndan Günümüze Mısır'ın Değişim Süreci", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SEZGİN F., 2003. "Kriz Yönetimi", Manas Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8), ss. 181-195.
- SINMAZ, K., 2019. "Mısır Raporu: Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum", İNSAMAER, https://insamer.com/tr/misir-raporu-devrim-ve-darbe-sarmalinda-bir-toplum_2201.html, (16.11.2019).
- SORENSEN, D., 2014. "An Introduction To Do Modern Middle East: History, Religion, Political Economy, Politic", Boulder: Westview Press, ss.110-113.
- STANSFIELD, G., 2016. "İsrail- Mısır Güvensizliği: Yom Kippur Savaşı", Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar, Ed.: S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2.basımdan çeviri, Çev.: N. Uslu, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 586s.
- ŞAHİN, M., 2011. "1950-1960 Arap Devrimi- 2011 Arap Baharı Benzerlik ve Farklılıklar", Mülkiye Dergisi, 35(272), ss. 81-92.
- ŞAHİNOĞLU, M. C. ve ATEŞ, A., 2017. "Ortadoğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği", TESAM Akademi Dergisi, 4(1), ss. 97-131.
- ŞİMŞEK, E., 2016. Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT, Olympia Yayınları, İstanbul, 552s.
- ŞİMŞEK, Ş., 1999. Yönetim ve Organizasyon, 5.baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 263s.
- TAGRAF, H. ve TALAT ARSLAN N., 2003, "Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1).
- TANDOĞAN, A., 2013. "Arap Baharı Sürecinde Mısır", Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TC Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, (21.08.2019).
- , <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (12.10.2019).
- TDK (Türk Dil Kurumu); Sözcük Arama: "İstihbarat", <http://sozluk.gov.tr/>, (11.07.2019).
- , Sözcük Arama: "Kaos", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=181304.
- , Sözcük Arama: "Kriz", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kriz, (01.05.2019).
- , Sözcük Arama: "Misilleme", <http://sozluk.gov.tr/>, (30.07.2019).
- TDV (Türkiye Diyanet Vakfı), İslam Ansiklopedisi "Hasan el-Benna", <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-benna>, (24.10.2019).
- , İslam Ansiklopedisi "Yemen", <https://islamansiklopedisi.org.tr/yemen>, (09.10.2019).
- TELCİ, İ. N., 2011. "6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru Mu?", Ortadoğu Analiz, 3(28), ss. 98-106.

- , 2015. “Mısır’da Devrim ve Karşı-Devrim Sürecinde İç ve Dış Aktörlerin Rolü: 2011-2015”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- , 2014, “Mısır’da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa”, SETA, (86), ss:1-26.
- TELLİ, A., 2012. “Mısır Devrimi’nde Sosyal Medyanın Rolü”, Bilge Strateji, 4(7), ss. 65-91.
- THE GUARDIAN, 2011. “Protest in Egypt and Unrest in Middle East-as it Happened”, <https://www.theguardian.com/global/blog/2011/jan/25/middleeast-tunisia>, (17.10.2019).
- TİĞLİ, İ., 2011. “Mısır’da Sosyal hareketler, Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, DÜBAM Yayınları, İstanbul.
- TİM, (Türkiye İhracatçılar Meclisi), http://www.tim.org.tr/files/downloads/ihracat/Ulke_Masalari/ulke_bilgi_notu/M%C4%B1s%C4%B1r%20%20C3%9C%20Bilgi%20Notu.pdf, (25.09.2019).
- TİTİZ, İ., 2003. “Kriz Dönemi Yönetimsel Kararların Kriz Sonrası İşletme Stratejileri Üzerine Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), ss. 111-123.
- TPAO (Türkiye Petrolleri), 2017. “2016 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu” http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sektorrapor_2806.pdf (10.08.2019).
- TUİÇ Akademi, 2012. Arap Baharı ve Nedenleri”, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>, (07.10.2019).
- TUNÇ, A. BELLİ, A. AGIR, O. ve ÖZDEMİR, F., 2018. Yönetimde Yeni Bir Yaklaşım Olarak Kriz Yönetimine Teorik Bir Bakış, BİLSAM, 7. Uluslararası Sempozyum İdealden Gerçeğe Toplum, Siyaset ve Ekonomi Sempozyum Bildiri Kitabı, Malatya, ss. 82-89.
- TUTAR, H., 2011. Kriz ve Stres Yönetimi, 3.baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 320s.
- TÜZ, M., 2013. “Kriz Kavramı ve İşletmeler Açısından Kriz Yaratan Faktörler”, Kriz İletişimi, Ed.: G. Haşit, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- TZU, S., 1996. Savaş Sanatı, 2. Baskı, Çev.: S. Özbudun, Z. Ataman, Anahtar Kitapları, İstanbul, 200s.
- ULUTAŞ, U.ve TORLAK F., 2011. “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, SETA Analiz, (46), ss. 1-24.
- ÜLGER, İ., 2016. “Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), ss. 131-151.
- ÜNLÜSOY, K., 2016. “Mısır Selefiliği ve İhvanı-ı Müslimin’le İlişkisi”, e-Makalat Mezhep Araştırmaları, 9(1), ss. 39-75.
- WORLD BANK, <https://data.worldbank.org/country>, (22.08.2019).
- YAYLA, A., 2017. Siyaset Bilimi, 5.Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 408s.
- YDH, Yakın Doğu Haber, 2012, “Kürt Ulusal Konseyi ve PYD Yönetim Konusunda Anlaştı”, http://ydh.com.tr/HD10497_kurt-ulusal-konseyi-ve-pyd-yonetim-konusunda-anlasti.html, (12.10.2019).
- YILDIRIM, R. ve ABDULCELİL, T., 2012. “Mısır’da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya”, SETA, (2), ss. 1-120.
- YILDIRIM, Y., 2014. Toplumsal Hareketlerin Gücü ve Arap İsyanları: Siyasal Olanı Yeniden Düşünmek, Değişen Ortadoğu’da Değişmeyen Sorunlar, Ed.: Y. Yıldırım, Y. Atlioğlu, Dora Yayıncılık, Bursa, 374s.
- YILMAZ, S., 2015. “Neo-klasik realizm: İlerletici mi Yozlaştırıcı mı: Lakatosyan Bir Değerlendirme”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (46), ss. 1-18.
- YILMAZ, T., 2009. Uluslararası Politikada Ortadoğu, 2.baskı, Barış Platin Yayınevi, Ankara, 367s.
- YILMAZ, T. ve ŞAHİN, M., 2004. Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Platin yayınları, Ankara, 434s.
- YILMAZ, Z., 2006. “Mısır 2005”, Ortadoğu Yıllığı 2005, Ed.: K. İnat, A. Balcı, Nobel Akademik Yayıncılık: İstanbul, ss. 200-219.

KAYNAKLAR**Fatma Nur ÖZDEMİR**

- YOLCU, T., 2017. “ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelik Politikaları”, Türkiye’de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar, Ed.: O. AĞIR, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 432s.
- YORULMAZ, S., 2013. “Mısır’da Son Dönemde Önde Gelen Laik-Liberal-Solcu Hareketler” ORSAM Rapor No: 167, ss. 1-28.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Fatma Nur ÖZDEMİR
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş/ 16.08.1994

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Konya Selçuk Üniversitesi /Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Doktora Öğrenimi :-
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :TUNÇ, A. BELLİ, A. AĞIR O. ve ÖZDEMİR, F. 2018. “Yönetimde Yeni Bir Yaklaşım Olarak Kriz Yönetimine Teorik Bir Bakış” BİLSAM VII. Uluslararası Sempozyum İdealden Gerçeğe Toplum, Siyaset ve Ekonomi 12-13.10.2018
TUNÇ, A. BELLİ, A. ÖZDEMİR, F. ve GÖKSEL, K. 2018. “Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, BİLSAM VII. Uluslararası Sempozyum İdealden Gerçeğe Toplum, Siyaset ve Ekonomi 12-13.10.2018
ÖZDEMİR, F. “Arap Baharı Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, Siyasi İlimler Türk Derneği 16. Lisansüstü Konferansı, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, 07.12.2018
TUNÇ, A. ve ÖZDEMİR, F. 2019. “Arap Baharı: Hedefler ve Ulaşılan Sonuçlar Üzerine Bir Değerlendirme”, III. Uluslararası ZEUGMA Bilimsel Araştırmalar Kongresi Gaziantep, 22-24.11.2019
TUNÇ, A. ve ÖZDEMİR, F. 2019. “Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi İlkeleri ve Stratejilerine Yönelik Bir İnceleme”, III. Uluslararası ZEUGMA Bilimsel Araştırmalar Kongresi Gaziantep, 22-24.11.2019

İş Deneyimi

Stajlar : -

Projeler : -

Çalıştığı Kurumlar : -

İletişim

E-Posta Adresi : ftmnrozdemirrr@gmail.com

Tel. : 0544 545 7396

Tarih : 03.01.2020